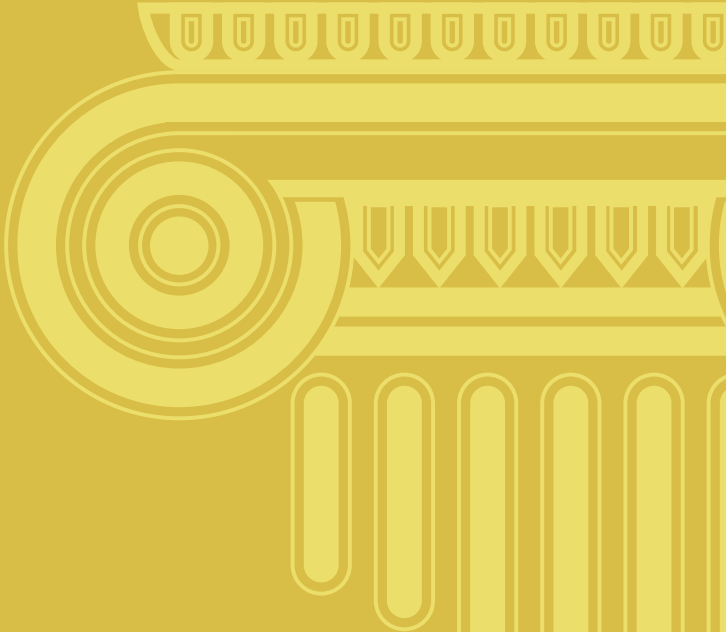

Editörler

Murat Çekilmez
Serdar Vardar

Arkeoloji, Tarih, Coğrafya,
Turizm ve Kültürüyle
Geçmişten Günümüze

I. Aliağa Sempozyumu Bildirileri

Aliağa Kent Kitaplığı

Aliaga Kent Kitaplığı

Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi: 5

Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm
ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze
1. Aliağa Sempozyumu Bildirileri

Editör

Murat ekilmez
Serdar Vardar

Proje Koordinatörü

şenol Gök

ISBN: 978-605-68267-0-2

Nisan 2018/Ankara

Tasarım ve Baskı

AKARE Araştırma Propaganda Reklam Ltd. şti.

Abdullah Cevdet Sok. 26/7 ankaya/ANKARA

www.akarereklam.com.tr

Tel: 0 (312) 442 61 25

E-mail: info@akareajans.com

Aliaga Belediyesi

Kültür Mahallesi Lozan Caddesi No: 47 Aliaga - İZMİR

Tel: (0232) 6161980

E-mail: aliagatarihi@aliaga.bel.tr

Bu eser, Aliaga Belediyesi'nin kültür hizmetidir.

Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm ve
Kültürüyle Geçmişten Günümüze

I. Aliğa Sempozyumu Bildirileri

14-15 Eylül 2017
Hampton By Hilton Otel, Aliğa - İZMİR

Editörler
Murat Çekilmez
Serdar Vardar

2018

Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi: 5

İçindekiler

Sunuş	7
Giriş	11
1. Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönelik Planlar	
Murat Çekilmez	19
2. Aliğa ve Myrina Çevresinde Doğal Çevre Değişmeleri	
Serdar Vardar	33
3. Aliğa Bölgesi'nde Yapılan Arkeojeofizik Çalışmalar	
Fethi Ahmet Yüksel – Kerim Avcı	53
4. Aiolis'de Bir Dağ Kent: Aigai	
Yusuf Sezgin	71
5. Larisa'da (Buruncuk) Yerleşme Düzenine İlişkin Araştırmalar	
İlgin Külekçi	97
6. Larisa'nın (Buruncuk) Kent Dışı Alanları	
Turgut Saner	109
7. Aliğa'da Sanayileşme, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkileri	
Çiğdem Ünal	121
8. Aliğa İlçesindeki Tarihi Camiler Üzerine Değerlendirmeler	
Ersel Çağlıtütüncügil	139
9. Aliğa'nın Depremselliği	
Emre Özşahin - İlker Eroğlu	189
10. Aliğa İlçesinde Arazi Kullanımı-Arazi Örtüsü (AKAÖ) Değişlikleri Üzerindeki Antropojenik Etkiler	
İlker Eroğlu – Emre Özşahin	193

11. 16. Yüzyılda Güzelhisar Kazası'nın Demografisi	
Kadir Adamaz.....	197
12. İllüstrasyonlarla Aliağa ve Çevresine Bakış	
Gökhan Yıldız.....	225
13. Aliağa, Belgesel ve Tanıtım	
Mustafa Tunç.....	233
14. Yeni Destinasyonların Ortaya Çıkışında Seyahat Acentelerinin Rolü: Aliağa Örneği	
Nazım Çokişler – Ayтуğ Arslan.....	241
15. Aliağa'nın Turizm Potansiyelinin SWOT (GZFT) Analizi ile Belirlenmesi	
Gülşah Akkuş.....	251
16. Aiolis Bölgesinde Ana Tanrıça – Kybele Kültü: Genel Bir Bakış	
Emre Erdan.....	273
17. Myrina ve Gryneion'un Territoriumunda Yapılan Araştırmalar	
Emrah Özdemir.....	303
18. Gryneion ve Territoriumu	
Aslıhan Güçlü.....	319
19. Temaşalık Burnu, Gryneion ve Kalıntıları	
Kemal Ersavaş.....	331
Sempozyumdan Görünümler	349
Dizin	373

* Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin sorumluluğu yazarlara aittir.

Sunuş

Aliağamız; Yunt ve Dumanlı dağlarının eteğinde, Ege'nin kıyısında, Güzelhisar ile Gediz'in yanı başında çevresini aydınlatan bir deniz feneri gibi ışılıyor. Bilinenin aksine sadece sanayinin değil; ölmez ağaç zeytinin, güneşin, denizin, tarihin, doğanın, uygarlıkların beşiğidir Aliağa. Kentleri kent yapan ise, geçmişten bu güne taşıdığı değerlerle oluşan kimlikleridir. Çok iyi biliyoruz ki, bu coğrafyada günümüze ulaşan herşey, geleceğe taşımamız için emanet edilen, geçmişin bize mirasıdır. Bu topraklarda binlerce yıldır kurulan uygarlıklar, üretilen tarih, kültür bizim kültürümüzdür. Bu kültürün kâinatta bıraktığı ayak izlerini korumak, anlamak, anlatmak ve geleceğe taşımak da bizim omuzlarımızda olan yüce bir sorumluluk ve görevdir.

14-15 Eylül 2017 tarihlerinde Adnan Menderes Üniversitesi ve Kâtip Çelebi Üniversitesi'nin bilimsel organizasyonu, Aliağa Belediyesi'nin de kurumsal desteği ile düzenlediğimiz "Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze Aliağa Sempozyumu"nda 10 farklı üniversiteden 30 değerli akademisyen Aliağa ile ilgili bilgi, belge, araştırma ve bilimsel çalışmalarını kamuoyu ile paylaştı.

Bilindiği üzere, bölgemizin tarihi ve arkeolojik mirasının, geçmişe dair uygarlık izlerinin ortaya çıkarılması için Aliağa Belediyesi olarak arkeolojik yüzey araştırmalarını, kazıları, bilimsel yayınları destekliyoruz. Bu kapsamda Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığında Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Yüzey Araştırmalarını sürdüren Adnan Menderes Üniversitesi ekibinin çalışmalarına destek veriyoruz. Yine Doç. Dr. Emre Erdan başkanlığında Tisna Antik Kenti'nde yapılması planlanan bilimsel yüzey araştırmasına da destek sağlayacağız. Kyme'de ise kazılar bir süredir yapılmıyor. Bakanlık tarafından yeni Kazı heyetinin belirlenmesinin ardından tarihin gün ışığına çıkarılması için Kyme'ye de diğer antik kentlerimizde olduğu gibi Belediye olarak tüm desteğimizi vereceğiz.

Son yıllarda Myrina ve Gryneion antik kentlerinde sürdürülen bilimsel araştırmalarda bölgemizin tarihi, arkeolojisi, jeolojisi ilgili birçok yeni bilgi elde edildi. Bu çalışmalarda elde edilen bilgileri "Aliağa Kent Kitaplığı" dizisinden yayınlayarak kent belleğine kazandırıyoruz. Bu yıl yapımına başlayacağımız "Aliağa Kent Belleği ve Anı Evi" ile geçmişin tüm birikimini geleceğe taşıyacak; çocuklarımıza, öğrencilerimize bölgemizdeki 8 bin 500 yıllık tarihin iz-

lerini, arkeolojik bulguları, bölgemizdeki tarımı, hayvancılığı, sanayileşmeyi içeren materyalleri sergileyecek, fotoğraf, film ve belgeseller ile geçmişle geleceğe taşıyacağız.

1. Aliğa Sempozyumu Kent belleğini koruma ve geleceğe taşıma, yaşadığımız coğrafya ile ilgili tarihi, kültürel, arkeolojik, soyut- somut tüm mirasın ortaya çıkarılması, korunması, geçmişimize, gelenek görenek ve ürettiğimiz kültüre sahip çıkma çabalarımızın önemli bir aşaması olarak gerçekleşti.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap da, 14-15 Eylül 2017 tarihlerinde düzenlenen 1. Aliğa Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin bir araya getirilmesinden oluştu.

Aliğa Sempozyumu'nu neden düzenledik?

Amacımız, hedefimiz neydi?

- Kültür Bakanlığımızın izinleri, Belediyemizin 2 yıldır destekleriyle Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji bölümü tarafından sürdürülen Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Yüzey Araştırmalarında elde edilen verilerin bilim dünyası ve kamuoyu ile paylaşılması,
- Yerel Yönetim – Üniversite işbirliği ile Aliğa'nın yerel potansiyelini geliştirmek,
- Akademisyenlerimizin, Üniversitelerin akademik ilgisini Aliğa'ya çekmek,
- Aliğa'nın Sanayi dışında Turizm, tarih, arkeoloji, doğa ve kültür alanlarında da öne çıkarılması, bu konudaki gelişme dinamiklerini tespit etmek,
- Aliğa'yı Türkiye ve yurtdışında turizm, kültür, yerel değerler ve folklorik birikimiyle öne çıkarabilmek,
- Sempozyum bildirilerini bir yayında toplayarak kent belleğine kazandırmak,
- Üniversitelerin Aliğa ile ilgili birbirinden bağımsız gerçekleştirdikleri çalışmaların bir Sempozyumda bir araya getirilerek ortak bir çalışma birliği oluşturulması ve bilgi paylaşımı yapabilmek,
- Aliğa'nın tarihsel ve arkeolojik birikiminin öne çıkarılması gerek hemşehrilerimiz, gerekse de kurum ve kuruluşlarımızın, yöneticilerimizin Aliğa'ya tüm doğal ve kültürel mirasıyla sahip çıkma bilincini geliştirecektir.

Sempozyumda Aliğa'nın tarihi, arkeolojik kültürel miras açısından öneminin ortaya konulmasının yanı sıra, vizyon ve geleceğine ışık tutacak yeni

araştırmaların, yeni fikir ve görüşlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. İnanıyorum ki tüm bu amaç ve hedeflere birlikte ulaşacağız.

Sempozyumun büyük bir başarıyla gerçekleştirilmesini sağlayan kişi ve kurumlarımıza da tüm hemşehrilerimiz adına teşekkür etmek istiyorum; Sempozyumumun bilimsel organizasyonunu yapan Adnan Menderes niversitesi'nden *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Başkanı* Doç. Dr. *Murat çekilmez* hocamıza ve İzmir Kâtip elebi niversitesi'nden Yrd. Doç Dr. *Serdar Vardar* hocamıza, Sempozyum Onur Kurulu ve Bilim Kurulu yelerimize teşekkürü bir borç biliyorum.

Adnan Menderes Üniversitesi, İzmir Kâtip elebi niversitesi'nin Akademik ve kurumsal destekleriyle bu Sempozyumu gerçekleştirdik. Bu iki niversitemizin yanında; Ege Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Namık Kemal niversitesi ve Dokuz Eylül niversitesi olmak üzere 10 üniversiteden birbirinden değerli 30 Akademisyenin katılımıyla bilgi şöleni yaşadık. Tüm hocalarımıza ve üniversitelerimize destekleri ve katılımları için teşekkür ediyorum

Sempozyumumuza salonlarını açan ve tüm olanaklarını seferber eden Hampton By Hilton Aliağa Oteli yönetimine, Sayın Mehmet Manav ve Sayın Zeynep Manav'a ilemin kültür yaşamına onurlu katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Sempozyumun Aliağa'mızın gelişimine, sosyal, kültürel yaşamına, kent belleğine önemli katkılar sağlamasını diliyor, en derin sevgi ve saygılarımı sunuyorum..

Serkan Acar

Aliağa Belediye Başkanı

Nisan 2018, Aliağa

Giriş

Bu bildiri kitabında, 14-15 Eylül 2017 tarihleri arasında Aliağa'daki Hilton by Hampton Oteli'nde gerçekleştirilen “Arkeoloji, Tarih, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze 1.Aliağa Sempozyumu”nda sunulan bildirimlerin tam metinleri yer almaktadır. Gerçekleştirilen bu sempozyumda Aliağa ve çevresi ile ilgili yapılan araştırmalar ve elde edilen bilimsel sonuçlar değerlendirilmiştir. Sempozyumda Aliağa'nın arkeolojisi, tarihi, turizmi, kenti ve kültürü ile birlikte yapılan çalışmalar sunulmuş, ortak bir çalışma birliği oluşturulmuş ve bilgi paylaşımı yapılmıştır. Sempozyumun bilimsel organizasyonunu Adnan Menderes Üniversitesi ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi gerçekleştirmiştir. Kurumsal organizasyon ise Aliağa Belediyesi'nin destekleri ile gerçekleşmiştir.

Sempozyum kapsamında “Arkeoloji Oturumu” başlığı altında Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez tarafından 2015 yılından itibaren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle gerçekleştirilen Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları kapsamında, “Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönelik Planlar” adlı bildiri sunulmuştur. Aliağa ilçesi sınırlarında yer alan söz konusu antik kentler, Çandarlı Körfezi'nde deniz kenarında kurulmuş önemli liman kentleridir. Bildiri, Aiolis Bölgesi'nin bu önemli kentlerinde önümüzdeki yıllarda yapılması planlanan kazı ve araştırma çalışmalarının planlanması açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Aynı araştırma kapsamında, uzun yıllardır bölgede paleocoğrafya araştırmaları gerçekleştiren İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar tarafından “Aliağa ve Myrina Çevresinde Doğal Çevre Değişimleri” adlı bildiri sunulmuştur. Doğal çevre değişimleri Aliağa gibi özellikle kıyı bölgelerinde yaşayan insanları geçmişten günümüze kadar etkilemiştir. Kültürler çevre ile etkileşim halinde gelişmiş, yerleşim alanlarının seçimi ve yerleşimlerin ortaya çıkışı da doğal çevredeki değişmelerin etkisi ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle geçmişin coğrafyasını ifade eden paleocoğrafya kavramı içerisinde Aliağa ilçesi ve çevresinde meydana gelen değişimler bildiride ele alınmıştır.

Aynı oturumun üçüncü konuşmasında ise İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel ve Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı tarafından “Aliağa Bölgesinde Yapılan Arkeojeofizik Çalışmalar” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Aliağa

ilçesi sınırları içerisinde bulunan ve Aiolis Bölgesi'nin başkenti konumundaki Kyme antik kentinde gerçekleştirilen arkeojeofizik çalışmalar aktarılmıştır. Arkeojeofizik çalışmaları toprağa müdahale edilmeden kültür varlıklarının tanımlanması ve kültürel mirasın belgelenmesi açısından oldukça önemlidir. Yapılan çalışmalar kapsamında Kyme antik kentinin surlarına ait temeller Jeradar (GPR) ölçümleri ile ortaya çıkarılmış, iki ve üç boyutlu görüntülenmesi yapılarak sur kalıntılarından geriye kalan kısımlar belirlenerek ayrıntılı şekilde sunulmuştur.

Sempozyumun "*Arkeoloji Oturumu*" kapsamında Aliağa çevresindeki antik kentlerle ilgili bildirimler sunulmuştur. Bu oturumun birinci konuşmasında, uzun yıllardır Aiolis Bölgesi üzerine çalışmalar yürüten, Aigai antik kenti eski kazı başkanı, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ersin Doğer tarafından "*Geçmişten Günümüze Aliağa ve Çevresi*" adlı bildiri sunulmuştur. Bu bildiride, insanın yerleşmeye başladığı Neolitik Dönem'den itibaren ilk yerleşimler ve diğer antik kentlerle ilgili yapılan kazı ve araştırma sonuçları tartışılmıştır. Aliağa ve çevresinde yeni bulgulara göre ilk yerleşme tarihi 8 Bin yıl öncesine kadar götürülmüştür.

Arkeoloji oturumunun ikinci konuşması Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sezgin tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, kazı çalışmalarını yürüttüğü "*Aiolis'te Bir Dağ Kenti: Aigai*" adlı bildiri sunmuştur. Aigai antik kenti, antik çağ yazarı Herodotos tarafından belirtilen on iki Aioli kentinden biridir. Bildiride 2004 yılından itibaren sürdürülen arkeolojik araştırmalar ve günümüzde yapılan kazı çalışmaları değerlendirilmiştir. Bunun yanında kentin bouleuterion, agora, gymnasium, tiyatro ve kutsal alan gibi yapıları hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

Oturumun üçüncü konuşmasında ise İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Mimar İlgin Külekçi tarafından "*Larisa'da (Buruncuk) Yerleşme Düzenine İlişkin Araştırmalar*" adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride İzmir ili, Aliağa ilçesinin komşusu durumundaki Menemen'e bağlı Buruncuk Köyü sınırları içerisinde yer alan Larisa antik kentinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen yerleşme düzenine ilişkin veriler aktarılmıştır.

Aynı oturumun son konuşmasında İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü öğretim üyesi ve Larisa Yüzeysel Araştırmaları projesinin başkanı Prof. Dr. Turgut Saner tarafından "*Larisa'nın (Buruncuk) Kent Dışı Alanları*" adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride Larisa antik kentinin yüzeysel araştırmaları, kentin yerleşim düzeni, akropol, nekropol ve tarım alanları gibi kentle ilgili bölümler detaylı olarak sunulmuştur. Bu kapsamda yüzeysel araştırmaları ışığında nekropolde yapılan belgelemeler, kent dışı bölgelerde saptanan yeni mekânlar ve büyük yapılar konusunda elde edilen veriler aktarılmıştır.

Sempozyum üzerinde önemle durulan diğer konu ise Aliağa'nın geçmiş ve günümüzdeki coğrafyası ve bu bilim dalıyla ilgili verilerdir. Sempozyumda-ki “*Coğrafya Oturumu*” kapsamında; İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Çiğdem Ünal tarafından “*Aliağa'da Sanayileşme, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkileri*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride Aliağa'nın elverişli coğrafi konumu ve sahip olduğu limanın, sanayinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Bu kapsamda 1960'lı yıllardan itibaren kentteki değişimlerin hızlı bir kentleşmeye sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sanayileşme ile birlikte kentin iş gücü potansiyeli tartışılmıştır.

Coğrafya oturumun ikinci konuşmasında Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ferhat Arslan tarafından “*Aliağa'nın Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Mevcut Kullanımı*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Aliağa'nın yenilenebilir enerji potansiyeli ülkemiz açısından değerlendirilmiş ve bunun sonucunda enerjinin büyük oranda yerel ve bölgesel bazda yapılacak çalışmalarla elde edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Coğrafya oturumun diğer konuşmasında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Cenk Durmuşkahya tarafından “*Aliağa ve Çevresinin Eko Turizm Potansiyeli*” adlı bildiri sunulmuştur. Ekoturizm dünya genelinde son yüzyılda ilgi çekmeye başlayan bir turizm dalıdır. Bildiride, Aliağa ve çevresinin biyolojik zenginlikleri ve doğal kaynaklarının turizmde nasıl değerlendirilebileceği konusundaki yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Kus gözlem turizmi, botanik turizmi, zeytin toplama, bağ ve şarapçılık turizmi, sportif turizm gibi turizm dallarının yapılabileceği ortaya konmuştur ve bu turizm dallarının hangi aylarda gerçekleştirilebileceği konusunda öneriler sunulmuştur.

Sempozyumda üzerinde durulan diğer konu ise Aliağa'nın geçmiş ve günümüzdeki kültürüdür. “*Coğrafya ve Kültür Oturumu*” başlığı altında ilk olarak İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk - İslam Arkeolojisi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ersel Çağlıtütüncügil tarafından “*Aliağa İlçesindeki Tarihi Camiler Üzerine Değerlendirmeler*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride Aliağa ilçe merkezi ve köylerinde bulunan cami ve mescidlerin bir bütün halinde tanıtılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda yakın çevredeki benzer örneklerle karşılaştırmalar yapılarak mevcut yapıların Türk - İslam mimarisi açısından önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Aynı oturumun ikinci konuşmasında, Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Emre Özşahin ve Yrd. Doç. Dr. İlker Eroğlu tarafından “*Aliağa'nın DepremSELLİĞİ*” adlı bildiri

sunulmuştur. Bildiride, Batı Anadolu'da yer alan Aliğa'nın yoğun deprem aktivitesi gösteren aktif faylar tarafından kuşatıldığı anlatılmıştır. Bu kapsamda Aliğa'nın depremselliği incelenmiş deprem riski boyutları ile beraber ortaya konmaya çalışılmıştır.

Aynı oturumun son konuşmasında Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. İker Eroğlu ve Doç. Dr. Emre Özşahin tarafından "*Aliğa'nın Doğal Çevre Özellikleri Üzerindeki Antropojenik Etkiler*" adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Aliğa'nın coğrafi konumu ve yüzölçümü konusunda bilgiler sunulduktan sonra kentin 1970'li yılların başına kadar tarıma dayalı bir karakterinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Aliğa'da 1990 - 2015 yılları arasındaki arazi kullanımı - arazi örtüsü değişiklikleri üzerindeki antropojenik etkilerin derin bir şekilde hissedildiği anlatılmaktadır.

Aynı oturumda İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Sezgin Toska tarafından "*Ekoleştirme ve Şehir Çevreleri: Aliğa önermeleri*" adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Aliğa'nın doğası, çevresi ve mekân özellikleri kapsamında yapılan değerlendirmeler sunulmuştur.

Sempozyumun beşinci oturumu "*Doğa ve Kültür Oturumu*" başlığı altında devam etmiştir. Bu oturumda Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Kadir Adamaz tarafından "*XVI. Yüzyılda Güzelhisar Kazası'nın Demografisi*" adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Güzelhisar ve çevresinin Osmanlı Devleti Dönemi'nde taşra teşkilatı içerisinde kaza olarak yer aldığı belirtildikten sonra komşu yerleşimler ve durumları konusunda bilgiler sunulmuştur. Ayrıca XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası'nın şehir ve kırsal bölge yerleşim birimleri, mevcut nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı gibi özellikleri üzerinde durulmuştur.

Doğa ve Kültür Oturumu'nda ikinci olarak Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalından Öğretim Görevlisi Gökhan Yıldız tarafından "*İllüstrasyonlarla Aliğa ve Çevresine Bakış*" adlı bildiri sunulmuştur. Bildiri kapsamında Aliğa'da yer alan Myrina ve Gryneion gibi Aiolis kentlerinin antik çağdaki durumları hayal edilebilmesi ve algılanması için yapılan illüstrasyon çalışmaları aktarılmıştır.

Oturumun son bildirisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Mustafa Tunç tarafından sunulmuştur. Bildiride "*Aliğa, Belgesel ve Tanıtım*" adlı çalışma sunulmuştur. Bildiride Güzelhisar Çayı Deltası ve Myrina antik kentinde yapılan paleocoğrafya içerikli belgesel çalışması değerlendirilmiştir. Belgesel çalışmalarının Aliğa'nın tanıtımına katkı sağlayabileceği önerilmiştir.

Sempozyumun 15 Eylül 2017 tarihli ikinci günündeki "*Turizm Oturumu*" başlığı altında; İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm

Rehberliği Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Zafer Öter tarafından “*Aliağa'nın SOKUM (Somut Olmayan Kültürel Miras) Unsurları*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Aliağa hakkında 56 yüksek lisans ve doktora tezinin 1985 yılından başlamak üzere hazırlandığı ancak hiç bir tezin Aliağa'nın turizmi ile ilgili olmadığı tespit edilmiştir. Bildiri kapsamında ilçenin turizm potansiyelini oluşturan *Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları* ele alınmıştır.

Aynı oturumda İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Nazım Çokişler tarafından “*Tur Rehberlerinin Anlatımlarında Aliağa*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, rehberlerin Aliağa'dan geçerken ne tarz bilgiler aktardıkları araştırılmış, ilçenin turizmden daha çok pay alabilmesi için yapılabilecekler, rehberlerin bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Araştırmadaki en önemli sonuç rehberlerin ilçeyi yeterince tanımayan olmaları olarak görülmüştür. Bu kapsamda Kyme antik kentinin geziye açılması, Güzelhisar Deltası'nda kuş gözleme turlarının yapılabilmesi için gerekli altyapının hazırlanması gibi yeni öneriler sunulmuştur.

Aynı oturumda, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Aytuğ Arslan tarafından “*Seyahat Acentelerinin Tur Programlarında Aliağa*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, seyahat acentelerinin tur programlarında yer verilmesi için Aliağa'nın güçlü ve zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditlerle birlikte değerlendirilmiştir.

Oturumun son konuşmasında, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Gülşah Akkuş tarafından “*Aliağa'nın Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi ile Belirlenmesi*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiri kapsamında, Aliağa'nın turistik açıdan güçlü-zayıf yanları ve olası fırsat-tehditler, SWOT ve PESTLE analizi ile birlikte değerlendirilmiştir.

Sempozyumun 15 Eylül 2017 tarihindeki “*Arkeoloji ve Jeoloji Oturumu*” kapsamında ilk olarak Pamukkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Barış Semiz tarafından “*Aliağa ve Çevresinin Jeolojik Yapısı*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Myrina antik kenti arkeolojik yüzey araştırmalarında saptanan volkanik kayaların mineralojik ve petrografik özellikleri belirlenmiş ve bunların yapı malzemesi olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Myrina antik kentinde antik çağa ait iki adet antik ocak alanı konusunda yapılan tespitler aktarılmıştır.

Aynı oturumun ikinci konuşmasında, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Emre Erdan tarafından “*Aiolis Bölgesinde Kybele Kültü*” adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Ana tanrıça inancının kökeni, ikonografik özellikleri ve devamlılığı konusunda ortaya atılan fikirler tartışılmıştır. Çalışmada yazılı kaynaklar, küçük buluntular ve tespit edilmiş kutsal alanlar aracılığıyla Kybele inancına dair bilgiler değerlendirilmiştir.

Oturumun üçüncü konuşmasında, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Doktora Programı öğrencisi Uzman Arkeolog Emrah Özdemir tarafından *“Myrina ve Gryneion’un Territoriumunda Yapılan Araştırmalar”* adlı bildiri sunulmuştur. Aliağa ilçesinin sahip olduğu Myrina ve Gryneion arkeolojik yüzey araştırmalarında elde edilen yeni veriler aktarılmıştır. Bu kapsamda söz konusu antik kentlerin çevresinde yapılan araştırmalar, su kaynakları, tarım alanları, kutsal alanlar ve diğer kentlerle ilişkiler değerlendirilmektedir.

Oturumun son konuşmasında, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Araştırma Görevlisi Esen Kaya tarafından *“Aiolis Kültleri: Genel bir Bakış”* adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride Aioller’in kökeni, Aiolis Bölgesi’nin kültürleri ve dinsel inançları ele alınmaktadır. Antik kaynaklar, arkeolojik, epigrafik ve nümizmatik veriler gibi birtakım bilgiler ışığında bölgedeki dini yapı hakkında bilgiler sunulmuştur.

Sempozyumun son oturumunda Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat Tasarım Yüksek Lisans Programı öğrencisi, Arkeolog Aslıhan Güçlü tarafından *“Gryneion ve Territoriumu”* adlı bildiri sunulmuştur. Bildiri kapsamında Gryneion antik kentinde yapılan kazı ve araştırmalar değerlendirilmiş, yapılan çalışmalarda elde edilen veriler detaylı olarak sunulmuştur. Bunun yanında günümüzde yürütülen arkeolojik yüzey araştırmalarının gelecekteki durumu hakkında öneriler sunulmuştur.

Sempozyumun son konuşmasında, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı öğrencisi, Arkeolog Kemal Ersavaş tarafından *“Temaşalık Burnu, Gryneion ve Kalıntıları”* adlı bildiri sunulmuştur. Bildiride, Aliağa’nın kuzeyindeki Hacıömerli Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Gryneion antik kenti ile ilgili kalıntıların neler olduğu aktarılmıştır. Ayrıca son yıllarda yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen veriler detaylı olarak aktarılmıştır.

Sempozyumun oturumları ve sözlü bildirilerin tamamlanmasının ardından sempozyumun bilimsel organizasyonunu gerçekleştiren, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Başkanı Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez ve araştırmada paleocoğrafya çalışmalarını yürüten Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar tarafından sempozyumun detaylı değerlendirilmesi yapılmıştır;

- İlk olarak 14-15 Eylül 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen *“Arkeoloji, Tarih, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze 1. Aliağa Sempozyumu’nun”* geleneksel hale gelerek her yıl, daha çok katılımcı ve bildiriyle Uluslararası bir nitelik kazanmasının beklendiği,
- Sempozyumda yerel araştırma ve araştırmacıların mutlaka katkı sağlamasının beklendiği,

- Sempozyum dışında toplantılar, eğitim çalışmaları, seminerler, çalıştay ve workshop gibi etkinliklerin Aliağa'nın gelişimine katkı sağlayabilecek etkinlikler olduğu,
- Aliağa Belediyesi bünyesinde *Kent Belleği ve Anı Evi* adında bir merkez kurulmasının kentin tarihi, turizmi ve kültürü açısından faydalı olabileceği,
- Aliağa Belediyesi Kent Belleği ve Anı Evi projesi kapsamında yapılacak eğitim çalışmaları, seminer ve konferanslar ile birlikte yapılacak yayınların kentin kültürüne katkı sağlayacağı,
- Aliağa ilçesinde yer alan antik kentlerde gelecekte yapılacak olan kazı ve araştırma çalışmalarının bölgenin arkeolojisi, tarihi ve turizmi açısından önemli olduğu,
- Aliağa'nın turizm potansiyelinin geliştirilebilmesi için yapılacaklar konusunda değerlendirme ve öneriler sunulmuştur.

Sempozyum değerlendirilmesinin tamamlanması ile birlikte sempozyumdaki katılımcılar, basın mensupları ve misafirler için sempozyumun bilimsel organizasyonunu gerçekleştiren, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Başkanı Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez ve araştırmada paleocoğrafya çalışmalarını yürüten Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar tarafından Myrina Antik Kenti ve Güzelhisar Deltası'nı kapsayan bir gezi düzenlenmiştir. Bu alanda katılımcılara gerekli bilgiler ile birlikte gelecekte yapılacak çalışmalar hakkında bilgiler sunulmuştur.

14 - 15 Eylül 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen "*Arkeoloji, Tarih, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze 1. Aliağa Sempozyumu*"nun düzenlenmesindeki kurumsal destekleri dışında sempozyumun her aşamasında en büyük destekçimiz Aliağa Belediyesi olmuştur. Belediye, bölgenin ekonomik kalkınmasının yansira çevresel, sosyal ve kültürel yaşamına katkıda bulunmayı öncelikleri arasında değerlendirmektedir. Bu kapsamda kurumsal organizasyon ve destekleri için Aliağa Belediyesi'ne ve Aliağa Belediye Başkanı Serkan Acar'a çok teşekkür ederiz.

Başta Adnan Menderes Üniversitesi olmak üzere İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'ne ve öğretim üyelerine ayrıca sempozyumu destekleyen diğer kamu kurum ve kuruluşlarına katkıları için çok teşekkür ederiz.

İlk defa 2017 yılında gerçekleştirilen "*Arkeoloji, Tarih, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze 1. Aliağa Sempozyumu*" nun gelecek yıllarda daha çok katılımcı ile birlikte geleneksel hale gelmesi ve uluslararası bir boyut kazanması temennisi ile saygılarımızı sunarız.

Editörler

Murat Çekilmez

Serdar Vardar

Myrina ve Gryneion Arkeolojik YüzeY Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönelik Planlar

Murat Çekilmez¹

Bu çalışmada, 2015 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle gerçekleştirilen İzmir ili, Alağa ilçesi sınırları içerisindeki Myrina ve Gryneion antik kentleri ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzeY araştırmalarında elde edilen veriler değerlendirilmektedir.

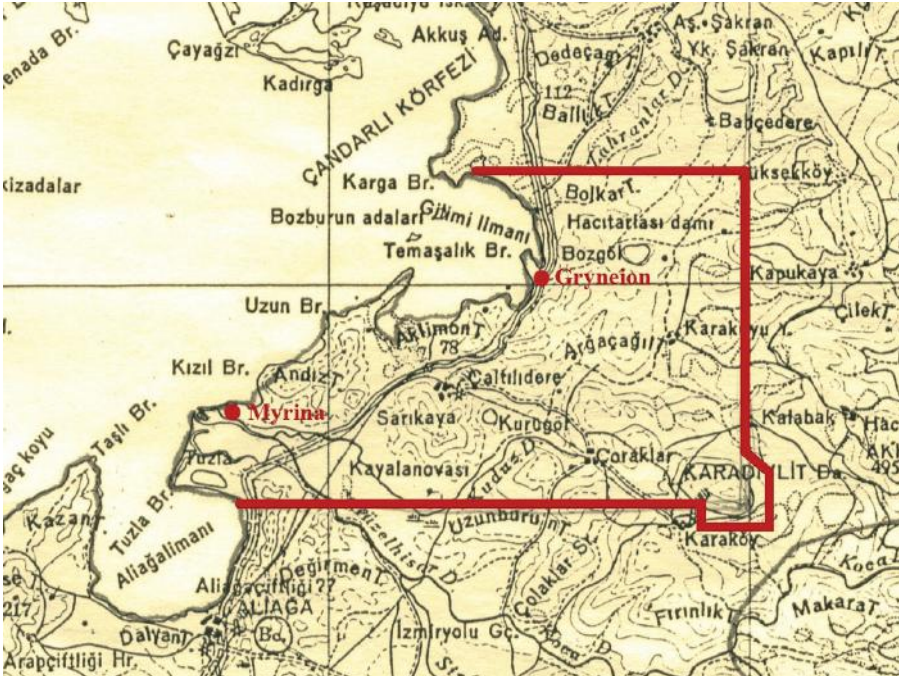

Fig. 1. Araştırma alanı

¹ Doç. Dr. Murat Çekilmez, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 09100, Aydın, Türkiye, e-mail: mcekilmez@gmail.com.

Yaşlı Plinius, Aiolis kentlerini sıraladığı 5. kitabının 32. bölümünde, Kyme kentinden sonra gelen Myrina'nın daha önceki isminin Sebastopolis olduğunu, kentin 40 stadium uzağında Gryneion yerleşiminin olduğunu belirtmektedir⁷. Tacitus, bir deprem sonucunda Anadolu'da bulunan on iki kentin hasar gördüğünü, sonrasında Hierokaesarea, Myrina, Kyme ve Tmolos'un vergiden muaf tutulduğunu belirtir⁸.

Antik Dönem kentleri konusunda antik yazarlar ışığında araştırmalar yapan Smith, Myrina'nın çok güçlü ve küçük bir kent olduğunu, güzel bir limanı olduğunu, Tiberius ve Traian Dönemi'nde kentte depremler olduğunu ancak kentin eski gücüne tekrar kavuştuğunu belirtir⁹. Umar, Myrina'nın bazı yazıtlarda *Mourina* olarak geçtiğini, Myrina adının Luwi dilinden geldiğini, kentin adının "yüce ana yurdu" anlamına gelen *Mura-wana*'dan geldiğini belirtmektedir¹⁰. Baltazzi ise Myrina ve Gryneion'un Pergamon topraklarının sınırları içinde kaldığını düşünmektedir¹¹.

2011 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nurettin Öztürk tarafından Myrina ve Gryneion antik kentlerinde yüzey araştırmalarına başlanmıştır¹². 2011-2013 yılları arasında devam eden araştırmalardan sonra 2015 yılından itibaren Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığındaki bilim ekibi tarafından araştırmalar yürütülmektedir.

Yüzey araştırması alanı, İzmir iline bağlı Aliğa ilçesinin kuzeyindeki Myrina ve Gryneion yerleşimleri ile kentlerin çevresidir¹³. Çalışma alanı kuzey batıda Karga Burnu'ndan kuzey doğuda Yüksekköy mevkiine uzanır, doğu sınırlar düz bir hat halinde güneye doğru Kapukaya, Karakaya, Kalabak ve Karadivlit mevkiine, güney doğu sınırı ise Karaköy mevkiine

7 Plin. Nat. Hist. 5. 32.

8 Tac. Ann. 2. 47.

9 Smith 1854, Myrina maddesi.

10 Umar 1993, 341.

11 Baltazzi 1881, 283-284.

12 Öztürk 2012, 151-161; Öztürk – Güloğlu – Girgin 2014; Öztürk – Girgin – Güloğlu – Leygara 2014; Öztürk – Güloğlu – Leygara 2014, 375-384.

13 GPS ölçümlerine göre; çalışma alanının kuzey-batı 1 nolu sınır noktasını 38°53'37.26" kuzey, 27° 2'48.07" doğu koordinatları, kuzey-doğu 2 nolu sınır noktasını 38°53'32.41" kuzey, 27° 6'54.39" doğu koordinatları, doğu ve güney-doğu sınırlarını belirleyen 3, 4 ve 5 nolu sınır noktalarını sırasıyla 38°50'13.70" kuzey, 27°6'55.13" doğu; 38°49'59.86" kuzey, 27°7'33.15" doğu ve 38°49'4.33" kuzey, 27°7'36.46" doğu koordinatları oluşturmaktadır. Çalışma alanının güney-batı sınırlarını meydana getiren 6, 7 ve 8 nolu noktalar ise sırasıyla 38°49'2.88" kuzey, 27° 4' 44.67" doğu; 38°49'37.15" kuzey, 27° 4'44.34" doğu ve 38°49'34.73" kuzey, 26°58'56.00" doğu koordinatlarıdır.

uzanmaktadır. Aliğa ilçe merkezinin kuzeyinde yer alan güney sınır düz bir hat halinde doğudan batıya doğru Karaköy, Uzunburun ve Kayalan Ovası'ndan devam ederek güney batıda Aliğa limanı içerisindeki Tuzla Burnu'na kadar devam eder.

2015 yılında araştırmalara ilk olarak Myrina antik kentinin batısında ve deniz kenarında yer alan Kalabasar (Öteki) Tepe'de başlanmıştır. Zirvesi 65 m kodunda yer alan tepenin deniz seviyesine kadar farklı seviyelerdeki teraslanmış alanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Tepenin 1 ve 2 numaralı terasında kapalı kap gövde parçaları, çatı kiremidi parçaları, sigilata kap parçaları, amphoralara ait ağız, kulp ve kaide parçaları, siyah firnisli lekane ve krater benzeri kap parçalarına rastlanmıştır.

Fig. 4. Deniz kenarında yer alan tepe.

Hellenistik Dönem'de güçlü ve korunaklı bir kent olan Myrina'nın sur duvarlarına ait kalıntılara Kalabasar Tepe'nin denize yakın olan yamaçlarında rastlanmıştır. Denize yaklaşık 5 m mesafede yer alan sur duvarları yaklaşık 10 m kodunda karşımıza çıkmıştır. Sur duvarları, her biri 34 cm yüksekliğinde, 63 cm genişliğinde ve 30 cm kalınlığında dikdörtgen kesme blok taşlardan atkı tekniği ile bir sıra yatay bir sıra dikey olacak şekilde inşa edilmiştir. Aynı alanda Bizans Dönemi'ne ait surlara yapılan eklentiler tespit edilmiştir. Yapılan ilk gözlemlerde Hellenistik Dönem'den (İ.Ö. 2. yüzyıl) sonra Bizans Dönemi'nde surlara takviyeler yapıldığı ve güçlendirildiği görülmüştür.

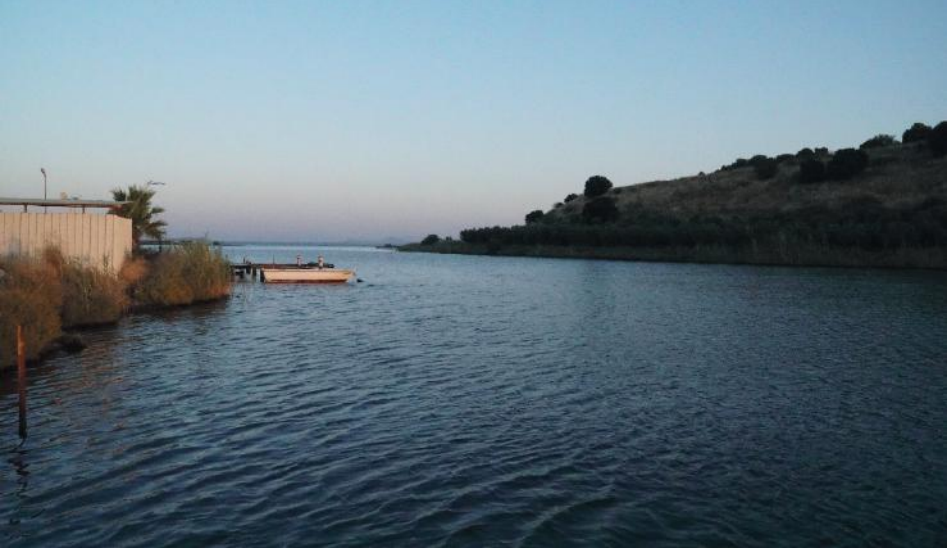

Fig. 5. Deniz kenarında yer alan tepe.

Fig. 6. Güzelhisar Çayı'nın kenarında yer alan Apar Tepe.

Kentin kuzey doğusunda, limanının güneyinde, Kalabasar (Öteki) ve Apar (Öteki) Tepe arasındaki düzlükte kentin Agorası'na ait olduğu düşünülen kalıntılara rastlanmıştır. Burada yapılan araştırmalar sırasında Dorik düzenli bir sütun tamburu ile birlikte sağlam durumda bir Dorik başlık tespit edilmiştir. Aynı alanda belirli bir düzende devam eden tambur kalıntıları nedeniyle söz konusu buluntuların Agora'nın Dorik düzenli stoasına ait

olabileceği düşünülmektedir. Aynı alandaki kaçak kazılar sırasında bulunan ve bir kısmı yüzeyde görülebilen kireç taşıdan kesme taş bloklar olasılıkla agoranın alt yapısına ait olmalıdır.

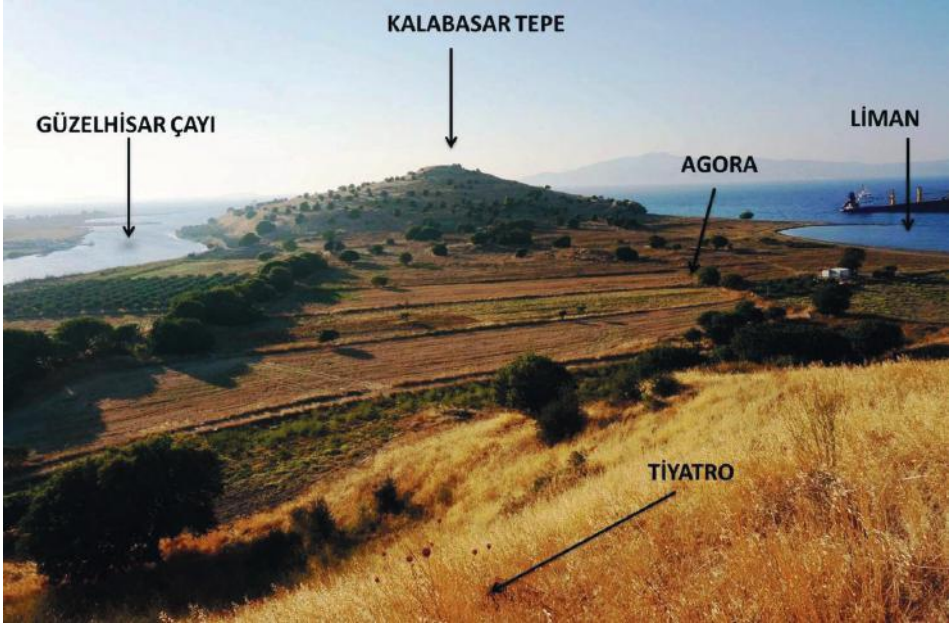

Fig. 7. Myrina antik kentinde Kalabasar Tepe ve çevresi.

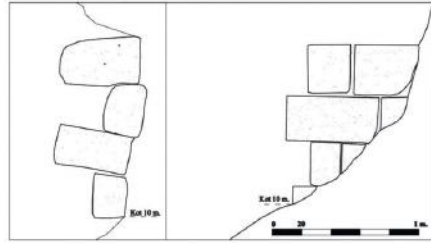

Fig. 8. Kalabasar Tepe’de tespit edilen Hellenistik Dönem kent surları

Aynı alanda opus sectile parçaları ile birlikte Güzelhisar Çayı'nın kenarında yanmış seramik atıklarına rastlanmıştır. Moloz taş kullanılarak harçla örölmüş Bizans Dönemi'ne ait sur duvarı kalıntıları, kentin Bizans Dönemi'nde sınırlarının daraldığını ve Myrina'nın daha küçük bir alan içerisinde konumlandığını göstermektedir.

Fig. 9. Myrina kentinin limanı.

Fig. 10. Myrina kenti limanı kalıntıları.

Myrina tiyatrosu, sırtını Akropol'ün batı (Apar – Öteki Tepe) yamacına yaslamıştır. Tiyatronun 85x75 metre ölçülerinde ve 75 metre çapındaki bir alan üzerinde kurulu olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde yoğun moloz taş, toprak ve otlar altında kalan kalıntılar seçilememektedir. Ancak tiyatronun üst kısımlarında oturma basamaklarının ana kayadan işlendiği görölmüştür. Sahne binası, oturma sıraları ve diğer mimari elemanlar tamamen toprak altındadır.

Fig. 11. Myrina Tiyatrosu.

Myrina antik kentin nekropol alanındaki araştırmalar, İntaşı Tepe, An-dız Tepe, Akyar ve Kızılyar Mevkii ile Apar Tepe'nin kuzey yamaçlarında sürdürölmüştür. İntaşı Tepe'de oldukça korunaklı bir kaya kütesinin alt tarafında, kaya kütesinin güney tarafına, anakaya oyularak inşa edilmiş bir mezar odasına rastlanmıştır. Kuzey güney doğrultusunda uzanan oda mezarın daha önceki yıllarda kaçak kazılarla açıldığı ve buradan çıkan toprağın mezarın içine ve etrafına atıldığı görölmüştür. Dromoslu ve tek odalı olan mezarın içerisinde ana kaya oyularak duvarlara açılmış farklı boyutlarda 10 adet sekiye rastlanmıştır. Aynı oda mezarın çevresinde 5 adet envanterlik nitelikte bronz sikke bulunmuştur. Bulunan sikkelerden dördü Klasik Dönem'e, bir tanesi ise Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Sikkelerin, Pitane, Gambrión, Kyme ve Lebedos basımı oldukları tespit edilmiştir.

Nekropol alanı, işlenmeye elverişli volkanik bir kayaç olan tuf ana kayadan oluşmaktadır. Topografik yapı ve ana kayanın yüzeye yakın olduğu alanlar, mezarların düzenlenmesi için tercih edilmiştir. Mezarlar, tuf ana kayanın işlenebildiği alanlarda ve genellikle deniz manzaralı alanlarda toplanmıştır. Mezarlar 5 m kotundan 85 m kotuna kadar farklı yüksekliklere ait topografya üzerinde konumlanmıştır.

Atina Fransız Okulu (L'École Française D'Athenes) araştırmacıları E. Pottier ve S. Reinach tarafından 1880-1882 yılları arasında Myrina antik kentinin nekropol alanında çok sayıda mezarın kazısı yapılmıştır. Araştırmacılar daha sonra 1887 yılında yaptıkları çalışmaları ve buluntuları iki cilt halinde (metin ve levhalar) yayınlamışlardır. Araştırmacılar, Myrina kentini Kalabak Hisarı ya da diğer adıyla Kalabassary olarak adlandırmışlardır¹⁴. Günümüzde Kalabak (Öteki) Tepe olarak bilinen denize en yakın tepe ise Kato Tepe olarak adlandırılmıştır. Bu tepenin kuzey doğusunda rıhtım ya da limana ait kalıntılar, kentin kuzeyinde liman ve iskele kalıntıları belirlenmiştir. Kentin doğusunda günümüzde Apar (Beriki) Tepe olarak bilinen alan akropolis olarak adlandırılır ve çevresinde Bizans Dönemi ve farklı dönemlere ait surlarla birlikte bir kule, çiftlik ve iskele kalıntıları tespit edilmiştir. Araştırmacıların üzerinde çalıştıkları asıl alan ise Apar Tepe'nin kuzey - kuzey doğusu ile Andız Tepe ve bu iki tepe arasında kalan vadide yer alan nekropolistir. Oldukça geniş bir alanı kaplayan nekropolis sınırları içerisinde yapılan kazı çalışmalarında bulunan mezarlar ve kazı çalışmalarının burada başlamasına sebep olan çiftlik işaretlenerek belirtilmiştir. Andız Tepe'nin kuzey doğusunda yer alan mezar odası ayrıca harita üzerinde işaretlenmiştir¹⁵.

Araştırmacılar, yapılan kazılarda bulunan mezarları başlıca 6 grup içerisinde değerlendirirler¹⁶.

- a) Dörtgen çukur şeklindeki mezarlar,
- b) Yuvarlak çukur form,
- c) Mezar odası formu,
- d) Kesme blok taştan yapılmış form,
- e) Taş lahit formu,
- f) Pişmiş toprak lahit formu.

¹⁴ Pottier – Reinach – Veyries 1887, 1 vd., dipnot 1.

¹⁵ Pottier – Reinach – Veyries 1887, 1 vd. Pl. 1.

¹⁶ Pottier – Reinach - Veyries 1887, 60 vd., Fig. 3 – 4 vd.

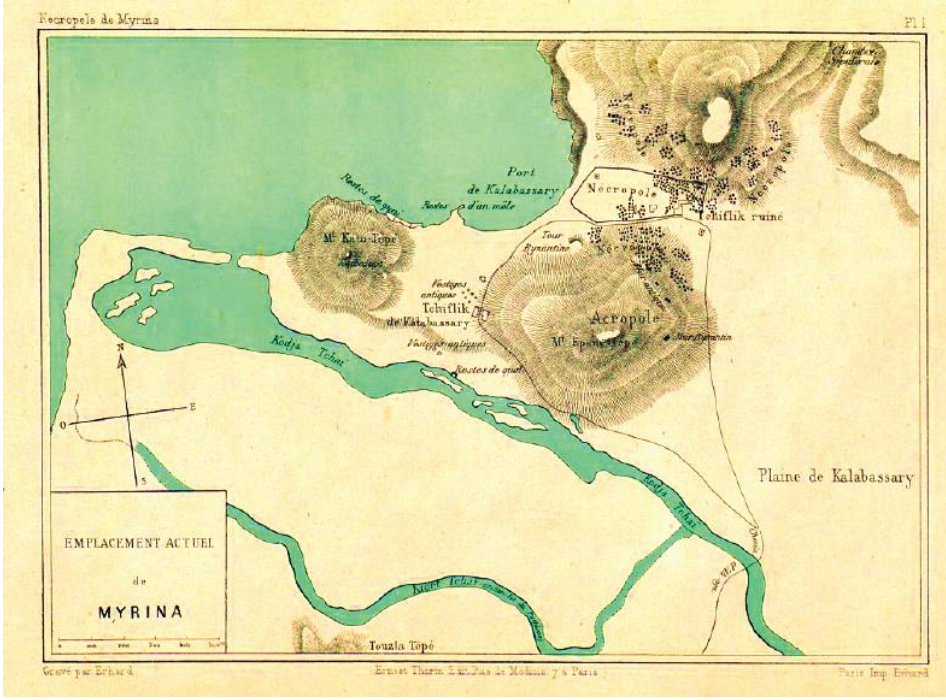

Fig. 12. Pottier ve Reinach'ın Araştırmalarına Göre Myrina Kent Planı (Pottier – Reinach – Veyries 1887)

Yukarıda belirtilen ve daha önceden tespit edilen mezar tipleri dışında yeni bir tip belirlenememiştir. Bunun dışında aynı alanda tuf ana kayanın oyulmasıyla açılan ve daha önceki yıllarda kazılarak açılmış durumda ana kaya oyma mezarlara rastlanmıştır.

Myrina'nın doğusunda yer alan ve kente su taşıyan suyollarına ait duvar kalıntıları, doğudaki daha yüksek kodlu Ağıl Tepe'den başlayarak daha aşağı kodlarda yer alan batıdaki Kalem Tepe'ye kadar uzanmaktadır. Doğu - batı doğrultulu suyollarına ait duvarlar, moloz taş kullanılarak yoğun kireç harçla örülmüştür.

Gryneion antik kentinde ise ilk olarak kalıntılar tanımlanmıştır. Bu kapsamda kentin batısındaki arazi yüzeyi taranmıştır. Yaklaşık 200 x 200 metre boyutlarındaki güneybatı teras üzerinde, İ.Ö. 5. yüzyıldan İ.S. 5 yüzyıla uzanan seramik parçaları bulunmuştur. Gryneion'un batısındaki nekropol alanında yüze araştırmaları gerçekleştirilmiştir¹⁷. Nekropol sınırları içerisinde karayoluna yakın olan alanda 1 adet lahit kapağı parçasına rastlanmıştır. Aynı alanda, İzmir Çanakkale karayoluna yaklaşık 50 metre mesafede,

¹⁷ Keene 1960, 55 vd.

İsmail Hakkı Uçar adlı vatandaşın 3 parsel numaralı tarlası içerisinde 1992 yılında İzmir Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazılarında bulunan kalıntılar saptanmıştır¹⁸. Bu alanda yapılan gözlemlerde yaklaşık 10 x 10 metre boyutlarındaki eski sondaj alanı içerisinde sağlam durumda iki adet perlitte yapılmış lahit bulunmuştur. Aynı alanda kırık lahit ve kapak parçaları yer almaktadır. Aynı bölgede yivli gövde parçaları, ağız parçaları, kaide parçaları, siyah firnisli kulp parçası ve kandil parçasına rastlanmıştır.

Fig. 13. Gryneion antik kenti teras alanı.

Fig. 14. Temaşalık Burnu üzerinde yer alan tambur kalıntıları.

¹⁸ Özkan 1994, 1 vd.

Fig. 15. Gryneion'da yapılan arkeojeofiziksel çalışmalar.

Yapılan yüze araştırmalarında Myrina ile Gryneion'un çevresindeki arkeolojik alanların tespiti ve kültürel mirasın belgelenmesi amaçlanmıştır. Tarla, kanal kesiti, yol, kaçakçı çukuru, mülkiyet durumu, bitki örtüsü ve yüze görünürlüğü göz önünde tutularak yüze araştırması bölgesi olarak adlandırılan arkeolojik alanları farklı bölümlere ayırarak bu bölümlerin sınırlarının belirlenerek haritalara işlenmesi planlanmıştır. Her bir bölümün yüze buluntuları oldukları yerde korunması esasına uygun olarak belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 2015 yılından itibaren antik kentlerin tanınması, geleceğe yönelik planların oluşturulması ve arkeolojik alanların tanımlanması planlanmaktadır.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Herodotos. 1996. *Historiai, Books I–II*, çev. A. D. Godley, Harvard University Press.
- Ksenophon. 1985. *Hellenica, Books I–IV*, çev. C. L. Browson, Harvard University Press.
- Plin. Nat. Pliny the Elder, *The Natural History*.
- Strabon. 1929. *The Geography of Strabo, Books XIII–XIV*, çev. H.L Jones, Harvard University Press.
- Tacitus. 1906. *Annales ab excessu divi Augusti*, ed. Ch. D. Fisher, Clarendon Press.

Modern Kaynaklar

- Baltazzi, D. 1881. "Borne des Pergaméniens." BCH 5, 283-284.
- Keene, L. 1960. "Recent Finds at Gryneon." TAD, 9/2, 55-59.
- Özkan, T. 1994. "1992 Yılı Gryneion Kazısı Çalışmaları." 4. MKKS, 1-15.
- Pottier, E., Reinach, S. et Veyries, A. 1887. "La Nécropole de Myrina, Tome premiere." Texte et Notices, Paris.
- Smith, W. 1854. *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London.
- Öztürk, N. 2012. "Myrina Gryneion 2011 Yüzey Araştırması." 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 151-160.
- Öztürk, N., Güloğlu, G. ve Girgin, A. 2014. "2012 Yılı Myrina ve Gryneion Yüzey Araştırmaları." 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, 190-201.
- Öztürk, N., Girgin, A., Güloğlu, G. ve Leygara, A. 2014. "Myrina-Gryneion Antik Kentlerinin Yüzey Araştırmaları: Anadolu Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı." Ankara, 531-546.
- Öztürk, N., Güloğlu, G. ve Leygara, A. 2013. "Myrina-Gryneion 2013 Yılı Yüzey Araştırması." 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 375-384.
- Umar, B. 1993. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar: Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzendeki Bir İnceleme*. İstanbul.

Aliğa ve Myrina Çevresinde Doğal Çevre Değişmeleri

Serdar Vardar¹⁹

Anadolu'nun Ege kıyıları çağlar boyunca toplumsal yaşam için uygun coğrafi koşullara sahip olmuştur ve yaşam için elverişli alanlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu kıyıların bir parçası olan Aliğa antik kıyı kültürlerinin izlerini barındırmaktadır (Umar 2002; Çekilmez 2017; Erdan 2017; Güçlü 2017). Aiolis'in görkemli coğrafyasının izleri değişen coğrafi çevrenin kontrolünde günümüze ulaşan ve Aliğa kıyılarında kalıntıları bulunan Myrina, Gryneion, Kyme gibi kentlerle önemli bir kültürel miras olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kentlerin kurulması öncesi, sırası ve sonrasında meydana gelen doğal çevre değişimleri Coğrafya disiplini içindeki jeoarkeoloji yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Buna göre öncelikle coğrafya'nın disiplin olarak tanımlanması ve arkeoloji ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Coğrafya, insanlar ve doğal çevreleri ile aralarındaki etkileşimi inceleyen bir bilim alanıdır. İnsanlar, yerleşik yaşama geçişle birlikte coğrafi çevrelerinden etkilenmiş ve çevrelerini etkilemişlerdir. Arkeoloji, insan topluluklarının hayatlarını sürdürmek için ürettikleri her türlü alet, araç, yapı gibi materyalin (maddi varlığın, yapıtların) bugüne ulaşan kalıntılarını inceleyerek insanlığın kültürel geçmişini, değişimini ve gelişimini araştıran bir bilim alanıdır. Günümüzde bu amaçla yapılan çalışmalarda birçok bilim alanının katkılarından yararlanılmaktadır. "Jeoarkeoloji" adı altında toplanan bu katkıların önemli bir kısmını eski dönemlerdeki coğrafi çevre özelliklerinin belirlenmesi araştırmaları oluşturur. İlk kez Karl Butzer tarafından ifade edilen Jeoarkeoloji kavramı, arkeolojik sitlerin - eski yerleşim alanlarının buldukları doğal çevre ve değişimleri ile

¹⁹ Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir, serdarvardar@yahoo.com.

ilişkilerini ele alan bir disiplindir (Butzer 1982). Bu çalışmalar arkeoloji araştırmalarına da önemli bilimsel katkılar yapmaktadır (Butzer, 1982; Kayan, 2002). Arkeolojik araştırmalarda gerekli olan bilgi sadece jeolojik olmaktan çok coğrafidir ve Coğrafya (Geography) yeryüzü bilimidir (Kayan 2002). Coğrafyacılar tarafından yapılan delgi sondajlara dayalı çalışmalar jeologların algıladığı jeoarkeoloji yaklaşımı yerine Kayan'ın da ifade ettiği "coğrafi çevreyi" ön plana çıkaran araştırmalardır. Bu araştırmalar, geçmişin coğrafyasını ifade eden "Paleocoğrafya" kavramı içinde değerlendirilir (Vardar vd. 2017).

Bu çalışmada, Holosen'de Myrina-Aliğa kıyılarında meydana gelmiş doğal çevre değişimleri ile ilgili bulgu ve değerlendirmelerimize yer verilecektir. Bu amaçla Myrina çevresinde alüvyal alanlarda delgi sondajlar ile çökel örnekleri alınarak, laboratuvarında sedimantolojik ve paleontolojik incelemeler yapılmış, çökelme alanlarının zaman içinde değişimleri belirlenmiştir. Tarihleme analizleri yapılabildiği ölçüde, bu değişimlerin zamanı da verilmiştir. Bu çalışmada sondaj örneklerinin sedimantolojik (tane boyu, kalsimetre, hidrometre vb. analizleri) analizlerinin yanında, mikrofosil ve element analizleri yapılmıştır. Hâlihazırda alüvyon sondaj örneklerinin element için ICP bunun yanında XRF, XRD, SEM analizleri yapılmıştır. Bunlarla birlikte tane boyu, kalsimetre, organik madde ve mikrofosil analizleri de tamamlanmıştır.

Holosen doğal çevre değişimlerinin insan üzerindeki etkileri açısından özel bir anlam ifade etmektedir. Bu dönem arkeolojideki Neolitik Çağ'a karşılık gelmektedir. Yerleşik hayata geçen insanın doğal çevre ile ilişkilerinin açıklanması Holosen'de meydana gelmiş olan iklim değişimleri ve deniz seviyesi değişimlerinin iyi bilinmesini gerektirmektedir. Son buzul çağında -130 metrelerde olan Dünya denizlerinin seviyesi, Orta Holosen'e kadar bugünkü seviyesine yükselmiş ve özellikle akarsu ağızlarına karşılık gelen alçak kıyılarda iç kesimlere sokulup koy ve körfezler oluşturmuştur. Bu dönemde kıyılarımızda önemli jeomorfolojik değişimler olmuştur. Kıyının hızla değiştiği bu dönemin sonuna doğru deniz seviyesi günümüzdeki seviyesine ulaşmıştır (Kayan 1995, 1996, 1997, 1999; Öner 2016, Vardar ve Öner 2017b). Orta Holosen'de deniz seviyesi yükselmesinin durmasıyla bu kez koy ve körfezler alüvyonlarla dolarak kıyı çizgisi deniz yönünde ilerlemiştir (Kayan, 1988, 1996 ve 2012; Waelbroeck vd., 2002 ve Brückner vd., 2010). Bu dönemlerde kı-

yıllarda liman kentleri olarak kurulan eski yerleşmeler, giderek kıyı çizgisinden oldukça içerilerde kalmış ve önemlerini kaybetmişlerdir (Kayan, 1995, 1997 ve 1999; Öner, 2013 ve 2016; Vardar ve Öner 2017a ve 2017b). Myrina; Efes, Milet ve Troia gibi liman ekentleri alüvyonlara dolarak iç kesimlerde kalırken Myrina coğrafi koşulları nedeniyle halen kıyıda bulunmaktadır ve pek de kalın olmayan bir kolüvyal-alüvyal birikim ile örtülmüştür. Bu birikim Myrina'dan çok güneyindeki Güzelhisar Çayı kıyı ovasında olmuştur. Bu nedenle Holosen'deki onlarca metre kalınlığındaki alüvyon birikimi Myrina güneyini adeta yeni baştan şekillendirmiştir. Esasen Aliğa'nın tüm kıyıları boyunca Holosen doğal çevre değişmelerinin izlerini takip etmek mümkündür.

Myrina gibi alanlarda bu izler alüvyal dolguların katmanlarında bulunur. Dolayısıyla bu katmanlardaki izlere ulaşabilmek için delgi sondajlar yapılması gereklidir. İlk kez 2009 yılında yapılan sondaj çalışmalarının sayısı 35'i aşmıştır. İlk sondajlar Myrina antik kenti çevresinde Öteki ve Beriki tepelerin arasında yapılmıştır. Bu çalışma ile Myrina yerleşiminin kurulması öncesi her iki tepe arasında sığ bir boğazın var olduğu anlaşılmıştır (Vardar 2017; Vardar ve Yavaşlı 2016). Bunun yanında Gryneion antik kentinin kıyı ile bağlantısında sondajlar yapılmış ve burada da ilk yerleşim öncesinde bir adanın var olduğu belirlenmiştir. Bunların yanında Çaltılıdere Höyüğü ve Yenişakran lagün-kıyı ovası bölgesinde de sondajlar yapılarak, Gryneion-Yenişakran körfezi çepçevre ele alınmıştır. Aliğa kuzeyindeki bu çalışmalar 2017 yılında Myrina-Gryneion yüzey araştırması kapsamında devam etmiştir. Doç. Dr. Murat Çekilmez'in başkanlığını yaptığı ekip ile oldukça verimli bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Aliğa'nın güneyinde kalan kıyıları ise sadece Kyme'de 1999-2002 arasında yapılmış birkaç sondaj ile incelenmiştir. Yine 2014 yılında Kyme çevresinde beş sondaj daha gerçekleştirilmiştir.

Myrina antik kenti ve fiziki çevresi

Myrina Aliğa kenti kuzeyindeki Güzelhisar Çayı'nın denize döküldüğü kesimin hemen kuzey kenarındaki Öteki ve Beriki tepeler üzerinde ve çevresinde yer almaktadır (Çekilmez 2017; Erdan 2017) (Fig. 1, 2) (Foto. 1, 2).

Fig. 1. Myrina ve Aliğa kıyılarının konumu

Fig. 2. Myrina antik kenti

Myrina antik kenti ve hemen güney kenarındaki Güzelhisar Çayı vadisi Myosen volkanitleri ve sedimanter birimleri üzerine kuruludur (Savaşçın ve Dora 1979; Ercan 1982; Ercan vd. 1984; Ögdüm 1983; Kaya 1982;

Eşder vd. 1991; Savaşçın 1975, 1979; Şaroğlu vd. 1992; Genç ve Yılmaz 2000; Emre vd. 2005; Vardar 2017; Vardar ve Yavaşlı 2016, MTA 2017) (Fig. 3). Myrina'nın bulunduğu alanda volkanik sdimanter ve volkano sedimanter birim ve kayalar bir aradadır (Vardar 2017, Vardar ve Yavaşlı 2016). Myrina çevresi genç tektonik bir sismotektonik yörede yer almaktadır (Demirörer 1982;). Kentin bulunduğu alanda alınan jeolojik kesitte aktüel faylar görülebilmektedir (Fig. 4) (Ercan 1982; Eşder vd. 1991; Şaroğlu vd. 1992; Genç vd. 2000; Emre vd. 2005).

Foto. 1. Myrina ve Güzelhisar Çayı deltası

Foto. 2. Öteki ve Beriki tepeler arasının görünümü

Fig. 3. Myrina ve Aliğa çevresinin ana jeolojik birimleri ve tektoniği

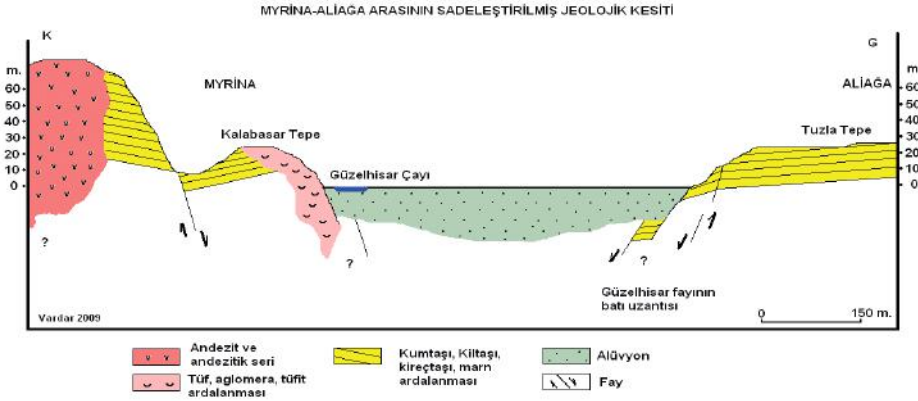

Fig. 4. Myrina ve Güzelhisar Çayı deltasının jeolojik kesiti

Myrina ve çevresinde paleocoğrafya-jeoarkeoloji değerlendirmeleri

Myrina antik kenti çevresinde Pleistosen-Holosen çevre değişimleri büyük bir öneme sahiptir. Öteki ve Beriki tepeler üzerine ve çevresine kurulu olan antik kentin hem kurulu olduğu yer hem de güney kenarındaki Güzelhisar Çayı deltası ile vadi tabanı dolgularının Holosen boyunca gelişimi jeoarkeoloji ve paleocoğrafya açısından önemlidir.

Güzelhisar Çayı Kuvaterner boyunca getirdiği alüvyonlarla vadisinin tabanını ve denize açıldığı bölümü doldurmuştur. Holosen transgresyonu ve beraberinde kıyının dolarak batıya doğru ilerlemesi kıyı çizgisini daha

batıya taşımış ve kıyı çevresindeki doğal çevre değişimleri Myrina'yı etkilemiştir. Güzelhisar Çayı deltasının gelişimi başta liman koşulları olmak üzere kıyının insanlar tarafından kullanımı üzerinde etkili olmuştur. Bu etkilerin insan-doğal çevre ilişkisi bazında ele alınması ve değerlendirmeler yapılabilmesi için Myrina çevresinde ve Güzelhisar Çayı deltasında daha sonraki çalışmamız için sondajlar planlanmıştır. Literatür bilgileri değerlendirildiğinde Batı Anadolu'da yoğunlaşan jeoarkeoloji ve paleocoğrafya çalışmalarının sondaj yöntemi ile önemli sonuçları ortaya çıkardığı görülmektedir (Kayan 1988, 1995, 1996, 1997, 1999, 2002; Kayan ve Öner 2013, Kayan ve Öner 2015; Öner ve Kayan 2006; Öner 2016; Öner vd. 2017; Öner ve Vardar 2017).

Bu çalışmada ise Myrina antik kentinin kurulu olduğu alanın ve özellikle kentin orta bölümünün yer aldığı Öteki ve Beriki tepeler arasındaki boğazda ve antik limanın yer aldığı kıyıda meydana gelen Holosen doğal çevre değişimleri üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Öteki ve Beriki tepeler arasındaki dar düzlükte Güzelhisar Deresi'nin kuzey kenarından başlayarak kuzeye liman kalıntılarına doğru 7 sondaj yapılmıştır (Fig. 5). Bu sondajlar K-G doğrultulu bir kesit üzerinde ele alınmış (Fig. 5) ve Aiolis kolonizasyonu ile ilk yerleşimin yaklaşık 3000 yıl önce başladığı alanda bu yerleşim katmanlarının altında kalan kesimde meydana gelen değişimler değerlendirilmiştir. Bu alanda arkeolojik dolgular ve liman kalıntıları kronostratigrafik birer referans olarak ele kullanılmış ve Öteki ve Beriki tepeler arasında Marn ana kayanın üzerinde biriken alüvyal-kolüvyal dolgu katmanları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Fig. 5. Myrina antik kenti ve sondaj noktaları

Sondaj verileri Öteki ve Beriki tepelerin arasındaki dar dolgunun altında tepelerin birbirine uzantısı şeklinde gelişmiş Marn ana kayadan oluşan silik sırt şeklinde bir eşğin var olduğunu ortaya koymuştur (Fif 6). Denizden 180 cm yüksekte yapılan M4 sondajında 250 cm derinlikte marn ana kayaya ulaşılmıştır. M1, M2, M3 sondajlarında ana kayanın giderek yüzeye yaklaştığı M4 sondajından kuzeye geçildiğinde M5, M6 ve liman kalıntıları içinde yapılan M7 sondajında ise tekrar derinleştiği anlaşılmıştır. Bu sondajlarda marn ana kaya üzerinde dekompoze bir yüzeyin bulunmaması ve doğrudan denizel çamura geçilmesi (Fig. 6) oldukça genç tektonik etkilerle çıktığı ve deniz tarafından kaplandığı şekilde yorumlanmıştır. Bu kesimde doğrudan ana kaya üzerinde arkeolojik dolgunun bulunmaması iki tepe arasındaki boğazın dolarak kara haline gelmesinden sonra liman ve yerleşim izlerinin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu zaman limanın arkeolojik döneminin yaşına dayanarak yaklaşık 3000-3100 yıl önceye karşılık gelmektedir.

Denizel ortam (GÖ. 5000-4000)

Sondajlarda günümüz deniz seviyesinin ortalama 1 m altında denizel ortamı temsil eden koyu renkli çok ince kumlu ve kohesif dolgulara ulaşılmıştır. Öteki ve Beriki tepeler arasında M4 sondajı denizel katmanın en ince olduğu yer olmakla birlikte direk ana kaya üzerinde denizel koşulların var olduğunu işaret etmektedir (Fig. 6). Bu durumda her iki tepe bir dönem sığ boğaz şeklindeki bir deniz ile ayrılmış olarak bulunmaktaydı (Fig. 7). Bu katmanlardan alınan mikrofosil örnekleri olan *Cyprideis torosa* (JONES) türünün çok sayıda olmasının yanında *Elphidium* sp., *Quinqueloclina* D'ORBIGNY ve *Triloculina Trigonula* (LAMARACK) varlığı sığ bir denizel ortamı yansıtmaktadır. Kuzey Ege kıyılarındaki Altınova'da yapılmış çalışmalarda da (Erol 1975, Gökçen 1976, Vardar 2010) benzer sığ denizel mikro fosillerin bulunduğu dikkati çekmektedir.

Bu dönemi tarihlendirebilmek için M7 ve M6 sondajlarında denizel birimin üzerine gelen liman kalıntıları ve kültür katının yaşı ele alınmıştır. Tarihi G.Ö. 3000 olarak bilinen bu kalıntılar üzerinde ortalama 1 m ve altında ortalama 1,5-2 m çamur biriktiği için göreceli olarak alanda yerleşim öncesi 1000'er yıldan oluşan iki dönem belirlenmiştir. Denizel ortamın tamamen dolarak kara haline gelmesi 2000 yıl sürdüğü şeklinde yorumlanmıştır. Bu durumda G.Ö.5000-4000 yılları arası denizel ortam olarak değerlendirilmiştir (Şekil 7, 8). Bu safha şekil 8'de 1. Numaralı evre olarak gösterilmiştir. Denizel ortam Batı Anadolu kıyılarında yapılan çalışmalarda

tespit edilen (Öner ve Kayan 2006, Kayan ve Öner 2013) Orta Holosen transgresyonundan Bronz Çağı regresyonuna geçiş dönemine rastlamaktadır.

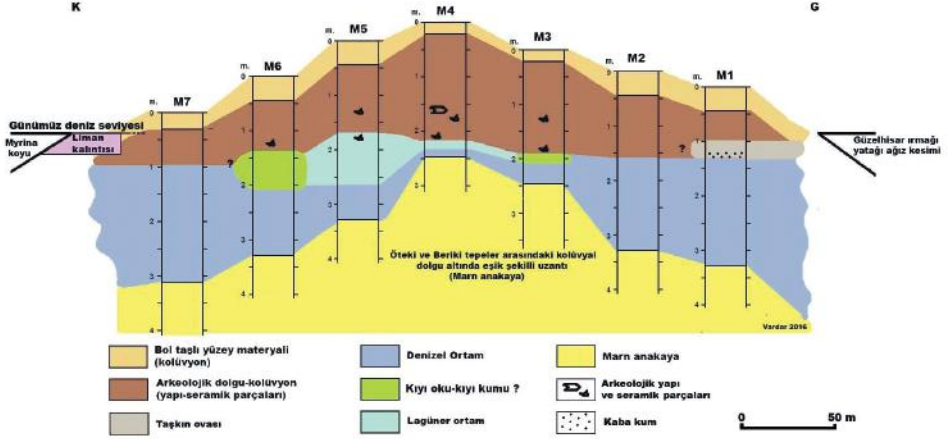

Fig. 6. Myrina antik kentinde Öteki ve Beriki tepeler arasında K-G doğrultulu paleocoğrafya kesiti

Lagüner ortam ve tombolo gelişimi (GÖ.4000-3000)

Myrina sondajlarında denizel birim üzerinde lagüner koşulları yansıtan sedimanlara ulaşılmıştır. M6 ve M3 sondajlarında rastlanan kumlu kıyı oku materyali ve içerdiği *Ammonia beccarii* (LINNE) örnekleri Beriki ve Öteki tepeler arasında GÖ.4000-3000 yılları arasında lagüner koşulların var olduğunu ortaya koymuştur. Lagüner koşulların Bronz çağı regresyonun (Kayan ve Öner 2013) etkisi ile hızlı geliştiği ifade edilebilir. Bu koşulların tombolo gelişimi şeklinde ilerlemesi ile kolüvyal malzeme çukur alanları doldurarak kara haline getirmiştir (Şekil 7, 8). Bu safha şekil 8'de 2. Numaralı evre ile gösterilmiştir. Lagüner ortamı temsil eden katmanın en üst kesiminde az miktarda arkeolojik materyalin bulunması günümüzden 3000 yıl önce alanın büyük ölçüde kara haline gelmesiyle birlikte yerleşimin başladığını doğrulamaktadır.

Karasal ortam (GÖ.3000 den günümüze)

Myrina sondajlarında antik yerleşimin ilk yerleşim izlerinin Beriki ve Öteki tepelerin arasının kara haline gelmesi ile birlikte kolüvyal malzeme ile dolmaya başlamasına denk geldiği görülmektedir (Fig. 6, 7). Limana ait temel izleri ve yapı temelleri kolüvyal dolgunun alt bölümünde bulunmaktadır. Aolis kolonizasyonuna karşılık gelen bu katman günümüzde 3000 yıl öncesini temsil etmektedir. M7 sondajında görülen bu durum M1 sondajın-

da farklılık göstermiştir. Sondajda 150 cm derinlikte Güzelhisar Çayı'na ait kaba kumlu taşkın-delta sedimanlarına rastlanmıştır.

Taşkın ovasına ait bir dolgu olarak yorumlanan bu birim diğer 6 sondajda bulunmamaktadır (Şekil 7). M3, M4, M5, M6 sondajlarında liman ile aynı yüzeye karşılık gelen katmanda bol seramik parçası, odun kömürü ve pişmiş toprak parçaları bulunmuştur.

M4 sondajından ise bol taş parçası, yapı malzemesi ve siva parçalarına elde edilmiştir. Öteki ve Beriki tepeler arasındaki kesim son 3000 yıl boyunca kolüvyal malzemenin biriktiği yer yer alüvyal dolgulara da rastlanan bir ortam olmuştur (Şekil 7). Bu ortama ait karasal dolgular Aolis kültürü ile başlayan Myrina yerleşiminin farklı evrelerine ait unsurları da içermektedir. Yapılan analizlerde hem doğrudan yapı unsurları hem de yamaçlardan taşınarak gelen arkeolojik materyalleri içeren kolüvyal dolguda çok küçük kırıntılar halinde kemik parçacıkları da bulunmuştur.

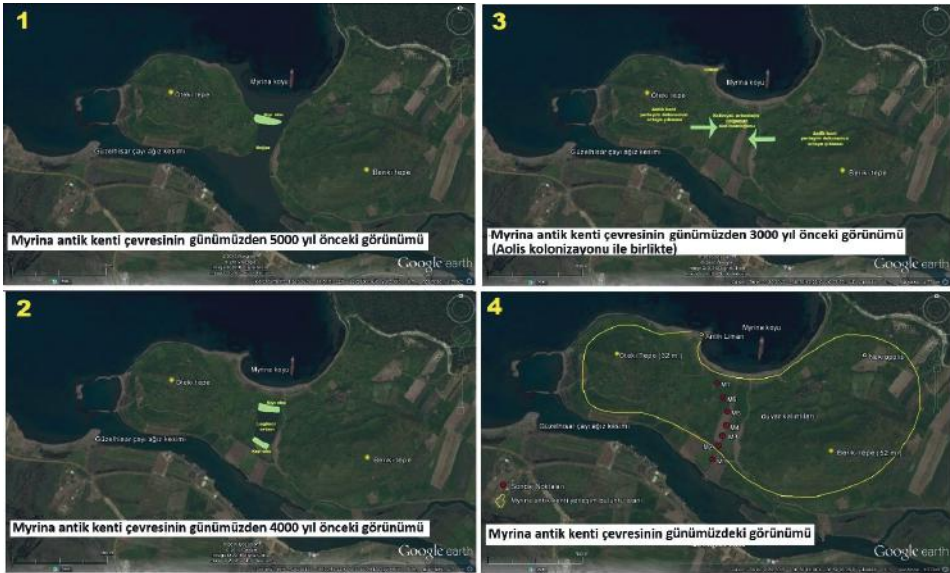

Fig. 7. Myrina antik kenti çevresinde son 5000 yıl boyunca meydana gelen doğal çevre değişimleri.

Myrina güneyinde Güzelhisar deltası gelişimi

Güzelhisar Çayı kıyı ovasının Myrina civarından güneye yönelen kesimi Myrina'da yerleşimin var olmasından sonra gelişmiştir. G18, G12, G11, G10, G8 sondajları delta alanında yer alır (Fig. 8). Bu sondajlardan biri olan G9'dan alınan kıyı bataklığı sedimanlarının C14 tarihlemesi GÖ 3000 yılını vermiştir (Fig. 9). Buna göre Güzelhisar Çayı'nın ağız kesiminde oluş-

turduğu delta Aolis kültürünün bir parçası olan Myrina'nın kurulmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu durumda Myrina kentinin güneyinde sığ bir delta kıyısının geliştiğini ve bunun 3000 yıl boyunca güneye doğru geliştiğini söylemek mümkündür (Fig. 10).

Fig. 8. Myrina antik kenti çevresinde son 5000 yıl boyunca meydana gelen doğal çevre değişimleri.

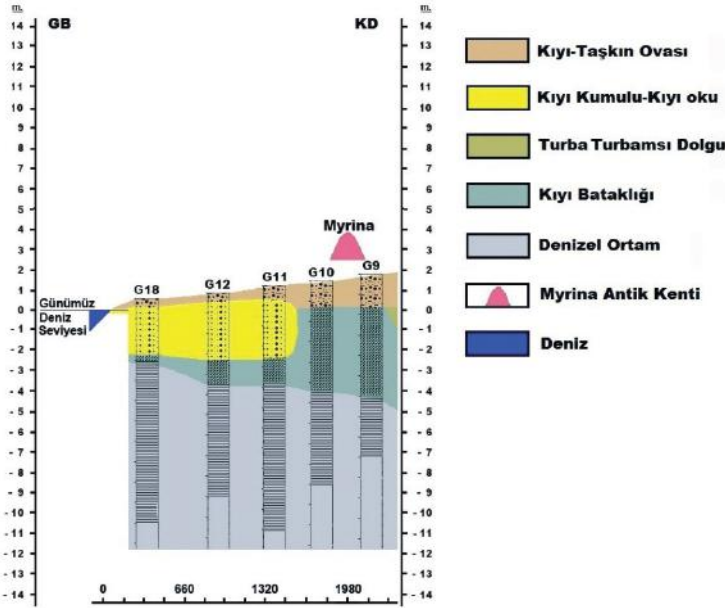

Fig. 9. Myrina antik kenti çevresinde son 5.000 yıl boyunca meydana gelen doğal çevre değişimleri.

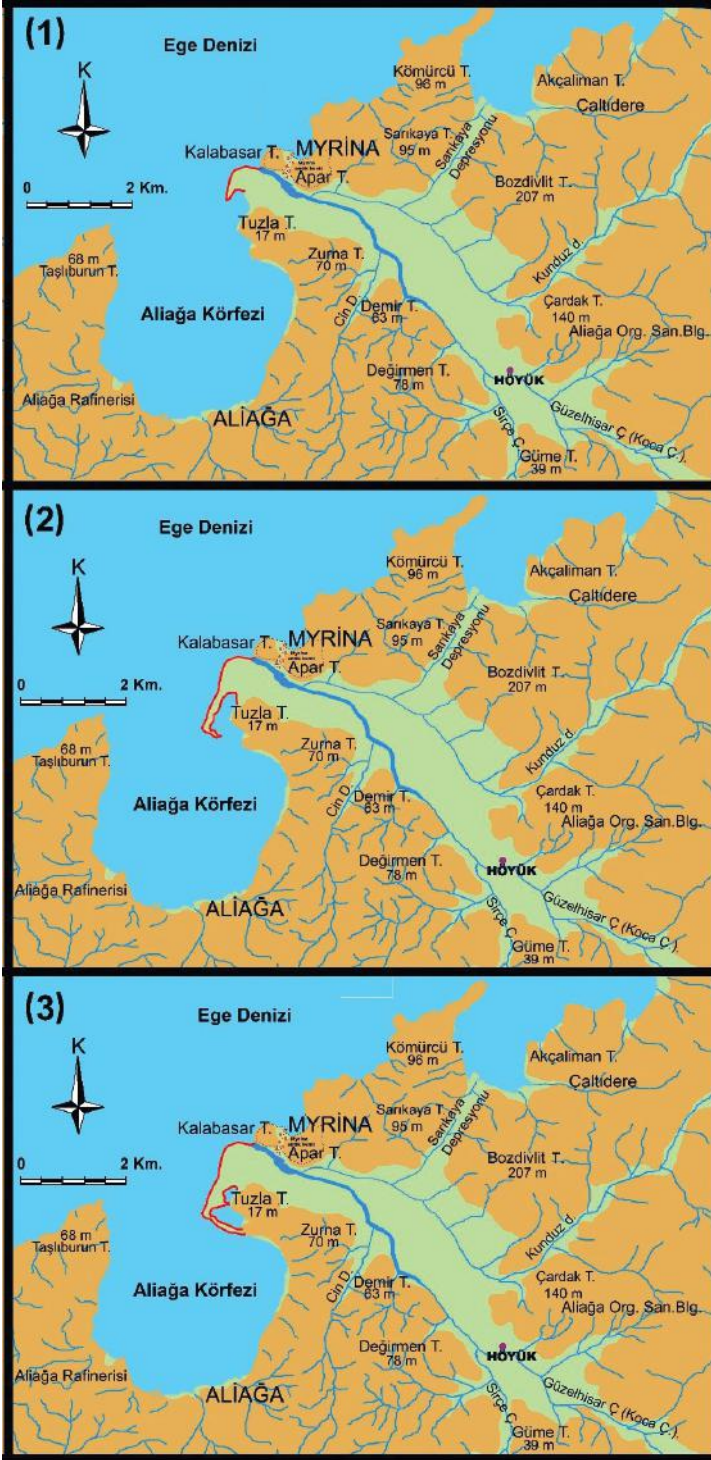

Fig. 10. Myrina antik kenti çevresinde son 5.000 yıl boyunca meydana gelen doğal çevre değişimleri.

Denizel ortam

Güzelhisar Çayı deltasındaki tüm sondajlarda temelde denizel ortamda biriken sedimanlara ulaşılmıştır. Delta sedimalarında bulunan mikrofosiller iyi bir ortam belirleme indikatörüdür (Vardar 2010). Batı Anaolu kıyılarımızda birçok antik yerleşimin çevresinde sondajlar pailmakta ve sondajlardan elde edilen mikrofosillerin analizleri ğaleocoğrafya-jeoarkeoloji çalışmalarına katkıları yapmaktadır (Vardar 2010, Kayan ve Öner 2015, Vardar ve Öner 2016a,b,c,d; Vardar vd. 2017, Öner ve Vardar 2017). Bol killi gri renkli bu sedimanlar içinde siğ deniz ve kıyı ortamını yansıtan mikrofosiller tespit edilmiştir. Tespit edilen foraminifer ve ostracodlara örnekler aşağıda verilmiştir (Fig. 11).

Fig. 11. Güzelhisar deltası denizel birimindeki Foraminifer ve Ostracod mikrofosilleri

1. *Quinqueloclina* cf. *Pulchella* (Siğ denizel)
2. *Quinqueloclina* *costata* (Siğ denizel)
3. *Triloculina* sp. (Siğ denizel)
4. *Triloculina* sp. (Siğ denizel)
5. *Triloculina* sp. (Siğ denizel)
6. *Quinqueloclina* sp. (Siğ denizel)
7. *Quinqueloclina* sp. (Siğ denizel)

8. *Ammonia beccarii* (Kıyı-sığ deniz)
9. *Ammonia beccarii* (Kıyı-sığ deniz)
10. *Ammonia beccarii* (Kıyı-sığ deniz)
11. *Rosalina bradyi* (Cushman)(Sığ deniz-kıyı)
12. *Aubignyna perlucida* (Heron-Allen ve Earland) (Sığ deniz-kıyı)
13. *Nonion depressulum* (Walker and Jacob) (Sığ deniz)
14. *Ammonia tepida* (Chusman) (Kıyı-sığ deniz)
15. *Elphidium crispum* (Sığ deniz)
16. *Elphidium crispum* (Sığ deniz)
17. *Elphidium advenum* (Denizel)
18. *Ammonia beccarii* (Kıyı-sığ deniz)
19. *Rotalia granulata* (Denizel)
20. *Ammonia beccarii* (Kıyı-sığ deniz)
21. *Planorbis* sp. (Kıyı)
22. *Ammonia tepida* (Chusman) (Kıyı-sığ deniz)
23. *Valvulineria complanata* (D'orbigny) (Sığ denizel)
24. *Nonion depressulum* (Walker and Jacob)(Sığ deniz)
25. *Discorinopsis aquayoi* (Bermudez) (Denizel)
26. *Discobis globularis* (D'orbigny) (Sığ Denizel)
27. *Criboelphidium* sp. (Denizel)
28. *Asterignata mamilla* (Williamson) (Sığ deniz)
29. *Condon* sp. (Tatlı su-gölsel)
30. *Loxoconcha* sp. (Kıyı-lagüner)
31. *Cyprideis torasa* (Sığ denizel)
32. *Carinocythereis antiquata* (Sığ deniz-transgresyonel)
33. *Loxoconcha bairdi* (Kıyı-lagüner)
34. *Condon* sp. (Tatlı su-gölsel)
35. *Xestoleberis* sp. (Lagüner)
36. *Xestoleberis* sp. (Lagüner)
37. *Aurila* sp. (Sığ denizel)
38. *Cyprideis torasa* (Sığ denizel)
39. *Costa batei* (Sığ denizel-kıyı)
40. *Cyprideis torasa* (Sığ denizel)
41. *Eucypris* sp. (Kıyı-sığ deniz)

Mikrofosillerde *Cyprideis* sp., *Loxoconcha bradiyi*, *Elphidium crispum* gibi baskın mikrofosillerin varlığı sığ denizel ortamı ve *Xestoleberis* sp. varlığı deltaik gelişimi yansıtmaktadır (Fig. 11). Denizel ortamı yansıtan dolguların temeli 8000 (C14) yıl öncesine tarihlenmiştir (Fig. 9). Deltanın 3000 yıl önce devam eden gelişimi 2000 öncesine kadar sığ bir denizin varlığını koruduğunu ve güneye doğru denizin giderek dolduğunu ve sığlaştığını ortaya koymuştur (Fig. 10).

Kıyı kumulları ve seti-oku

Delta alanında yapılan sondajlar bol *cardium* kavkısı içeren kıyı kumlarının Myrina'nın hemen güneyinde 3000 yıl önce bir kıyı setinin var olduğunu göstermektedir. Bol kum içeren açık kahverenkli sedimanların oluşturduğu set gerisindeki Güzelhisar kıyı ovasının gelişiminde azmak-

ların geliştiği bir siğ su-kıyı bataklığı ortamını ortaya çıkarmıştır (Fig. 9). Delta kıyısı azmaklı bir kıyı hattı ile önce batıya ve daha sonra güneye doğru ilerlemiştir (Fig. 10). Batı Anadolu'daki kıyı depresyonların denize açıldığı kesimlerde çoğunlukla kıyı oku gelişimi gözlenmiştir (Kayan ve Öner 2015; Vardar ve Yavaşlı 2016; Öner ve Vardar 2017).

Kıyı bataklığı ve içerdiği turbamsı dolgu

Myrina güneyinde oluşan kıyı setti doğu kenarından Güzelhisar Çayı vadisinin iç kesimlerine doğru genişçe bir alanda kıyı bataklığı var olmuştur (Fig. 9). Bu bataklık temelindeki tubradan yapılan C14 tarihlemesi 3000 yıl öncesini vermiştir. Buna göre Myrinalılar bu bataklığı görmüş ve bunun kenarındaki alanda balıkçılık ve avcılık faaliyetlerini yürütmüş olmalıdır. Bol Cardium ve Ceritium kavkısı denize ait etkilerin ve karadan gelen tatlı suyun bu ortamdaki suyun karakterini brachish (acı) yaptığını göstermiştir. Ayvalık ve İzmir arasındaki kıyılarda acı su ortamına ait kıyı bataklığı sedimanları karasal ve siğ denizel mikrofosilleri bir araya getiren bir ortam olarak ayırt edilebilmektedir (Erol 1975; Gökçen 1976; Vardar 2010; Kayan ve Öner 2015; Öner ve Vardar 2017).

Güzelhisar Çayı taşkın-delta ovası sedimanları

Güzelhisar Çayı deltasında yapılan sondajlarda alüvyal dolgunun en üstünde yaklaşık 2 metre kalınlığındaki akarsu taşkın sedimanlarının bulunduğu belirlenmiştir (Fig. 8). Güzelhisar Çayı kıyı düzlüğünün tümünü örten yüzey örtüsü akarsu taşkın sedimanlarından oluşmaktadır. Son 1000 yılda şekillenen Güzelhisar deltası güney ucu taşkınlarla dolarak kıyı kordonları ve gerisinde lagünlerin geliştiği bir sulak alan olmuştur (Fig. 10).

Volkanik kül (tephra) katmanı ve anlamı

Güzelhisar Çayı deltasında yapılan sondajlarda kıyı bataklığı sedimanlarının 6 m derinliğindeki seviyesinde 2-4 cm kalınlığında tephra tabakası bulunduğu belirlenmiştir (Fig. 9). Bu tabaka tarihleme yapılan GÖ 3000 katmanının hemen altındadır. Tephranın element analizleri sonucunda küllerin, Santorini'nin Minoan patlaması külleri ile uyumlu olduğu belirlenmiştir (Fig. 12). Analizler kül bulunan alanda sondajların yenilenmesi gerektiğini oraya koymuştur. Bu nedenle önümüzdeki yıl içinde sondajlar yapılacaktır. Böylece, volkanik küller bu yıl yayınlanacak Myrina-Gryneion Cilt-2 kitabında daha ayrıntılı ele alınacaktır.

TEPHRA ELEMENT ANALİZLERİ

Örnek yeri	Elementler (%)											Uyumu	Çalışma	Tephra katmanı
	SiO ₂	TiO ₂	Al ₂ O ₃	FeO	MnO	MgO	CaO	Na ₂ O	K ₂ O	Cl	F			
Eyen	74,32	0,31	13,84	2,09	0	0,29	1,3	4,57	3,28	0	0	Santorini	E.Öner	10
Bayraklı-1 (7)	74,23	0,29	13,97	2,11	0	0,28	1,28	4,55	3,29	0	0	Santorini	I.Kayan	5
Bayraklı-2a (8 down)	74,48	0,29	13,89	2,12	0	0,28	1,31	4,36	3,27	0	0	Santorini	I.Kayan	5
Bayraklı-2b (8 top)	69,06	0,41	16,02	3,92	0,06	0,34	1,46	3,96	4,41	0,34	0,02	No Ref. ?	I.Kayan	5
Gölcük-1	74,26	0,31	14,07	2,09	0	0,29	1,35	4,35	3,28	0	0	Santorini	S.Vardar	8
Gölcük-2	74,27	0,29	14,08	2,01	0	0,28	1,37	4,42	3,28	0	0	Santorini	S.Vardar	10
Gölcük-3	74,28	0,29	14,06	2,01	0	0,28	1,38	4,41	3,29	0	0	Santorini	S.Vardar	8
Çeşme-1 inçe küller	72,86	0,33	15,05	2,38	0	0,31	1,29	4,39	3,39	0	0	Santorini	S.Vardar	5
Çeşme-1 kaba küller	67,44	0,42	16,87	3,04	0,09	0,41	1,9	4,81	4,56	0,38	0,08	No Ref. ?	S.Vardar	5
Altınova	73,01	0,31	14,91	2,03	0	0,31	1,39	4,67	3,37	0	0	Santorini	S.Vardar	4
Göl Marmara	73,69	0,26	14,13	2,09	0	0,26	1,39	4,63	3,55	0	0	Santorini	S.Vardar	6
Kara Göl	74,29	0,28	14,03	2,06	0	0,31	1,38	4,38	3,27	0	0	Santorini	S.Vardar	8
Belevi Gölü	74,31	0,29	14,07	2,03	0	0,33	1,36	4,32	3,29	0	0	Santorini	S.Vardar	7
Güzelhisar deltası	74,27	0,31	14,06	2,01	0	0,36	1,33	4,38	3,28	0	0	Santorini	S.Vardar	7

Analizleri yapanlar: Şennur Gürler ve Serdar Vardar.
Cihaz-metod: ICP, AAS, SFM.
Laboratuvarlar: Demirci Ziraat Odası Lab.,
Celal Bayar Univ MERAL Lab., İzmir Katip Çelebi Univ. Lab.

Açıklama

Bayraklı,(2'a,2b) ve Çeşme örneklerine karşışık iki farklı kul var.
Kalın taneli olan Santorini tephraından daha az astık.

Referans tephra: Santorini

Sample location	Elements (%)										
	SiO ₂	TiO ₂	Al ₂ O ₃	FeO	MnO	MgO	CaO	Na ₂ O	K ₂ O	Cl	F
Santorini	74,92	0,21	12,94	2,09	0	0,3	1,28	4,86	3,4	0	0

Eastwood,W.J.; Pearce, N.J.G.; Westgate, J.A.; Perkins, W.T.; Lamb, H.F.; Roberts, N., (1999)
Geochemistry of Santorini Tephra in Lake Sediments from Southwest Turkey.

Referans tephra örneği: Gölcük

Sample location	Elements (%)										
	SiO ₂	TiO ₂	Al ₂ O ₃	FeO	MnO	MgO	CaO	Na ₂ O	K ₂ O	Cl	F
Gölcük	74,29	0,3	14,12	2,12	0	0,3	1,43	4,27	3,17	0	0

Sullivan D. (1988)

Fig. 12. Güzelhisar deltası Santorini tephra örneğinin element analizi

Güzelhisar deltası çalışmaları ve Myrina çevresinin jeoarkeolojisi için yapılacak çalışmalar devam edecektir. Bu noktada Myrina-Gryneion çalışmaları ile eş güdümlü çalışılması bilimsel olarak önem taşımaktadır. Doç. Dr. Murat Çekilmez'in desteği bu anlamda önemlidir. 2017 yılı çalışmalarına olan katkısı nedeniyle kendisine ve ekibine teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmaların devamının ve işbirliğinin gelişerek artması arzumuzu belirterek Myrina'nın Aolis kültürü bağlamında jeoarkeolojisinin önemli sonuçlar ortaya koyacağını ifade etmek isterim. Mikrofosil, XRF ve SEM analizleri için ortaya çıkan yüksek maliyete verilen destekten dolayı fakültemiz dekanı sayın Prof. Dr. Turan Gökçe'ye ve analizleri yapan üniversitemiz öğretim elemanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Kaynakça

- Butzer, K. W. 1982. *Archaeologyas Human Ecology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Çekilmez, M. 2017. "Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Çalışma Alanı, Yapı ve Kalıntılar." *Aliğa: Myrina ve Gryneion: Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları*, cilt 1, 21-42.
- Demirörer, M. 1972. *Dikili-Bergama Jeotermal Sahası Bergama Çevresi Rezistivite Etüdü*. Jeofizik Arşiv no. 328, Ankara: MTA.
- Emre, Ö., Özalp, S., Doğan, A., Özaksoy, V., Yıldırım, C. ve Gökta, F. 2005. *İzmir Yakın Çevresinin Diri Fayları ve Deprem Potansiyelleri*. Ankara: Jeoloji Etütler Dairesi, MTA Rapor No: 10754.
- Ercan, T. 1982. *Batı Anadolu'nun genç tektoniği ve volkanizması*. Ankara: Türkiye Jeoloji Kurultayı.
- Ercan, T., Türkecan, A., Akyürek, B., Günay, E., Çevikbaş, A., Ateş, M., Can, B., Erkan, M. ve Özkirişçi, C. 1984. "Dikili-Bergama-Çandarlı (Batı Anadolu) yöresinin jeolojisi ve magmatik kayaçlarının petrolojisi." *Ankara: Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları* cilt 20, 47-60.
- Erdan, E. 2017. "Prehistorik ve Protohistorik Dönemlerde Myrina ve Gryneion ile Yakın Çevresi: Genel Değerlendirme." *Aliğa: Myrina ve Gryneion: Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları* Cilt-1, 55-66.
- Erol, O. 1975. "The Holocene deposits and development of Madra Çay Delta on the Anatolian coast of north Aegean sea, near Ayvalık-Altınova." *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* VII, 1-44.
- Eşder, T., Yakabağ, A., Sarıkaya, H. ve Çiçekli, K. 1991. *Aliğa (İzmir) Yöresinin Jeolojisi ve Jeotermal Enerji Olanakları*. İzmir: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Ege Bölge Müdürlüğü. MTA Derleme No: 9467.
- Genç, C. ve Yılmaz, Y. 2000. "Aliğa Dolaylarının Jeolojisi ve Genç Tektoniği." *İzmir: Batı Anadolu'nun Depremselliği Sempozyumu (BADSEM 2000) Bildiriler Kitabı*, 152-159.
- Gökçen, N. 1976. "A palaeontological and palaeoecological investigation of the Post-Glacial Madra Çay Delta deposits in North-Eastern coasts of Aegean Sea." *Bulletin de la Societe Geologique de France*, 7.Série, tome XVIII (2): 469-75.
- Güçlü, A. 2017. "Gryneion'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar." *Aliğa: Myrina ve Gryneion, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları* cilt 1, 43-54.

- Kayan, İ. 1988. "Late Holocene sea-level changes on the Western Anatolian coast", *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 68(2-4): 205-218. Special Issue: Quaternary Coastal Changes. Ed. by P. A. Pirazzoli and D. B. Scott. (A selection of papers presented at the IGCP-200 meetings) The Netherlands: Elsevier Science Publishers B. V. Amsterdam.
- Kayan, İ. 1995. "The Troia bay and supposed harbour sites in the Bronze Age", *Studia Troica*, Band 5, 211-235. Philipp von Zabern.
- Kayan, İ. 1996. "Holocene coastal development and archaeology in Turkey", *Zeitschrift für Geomorphology. Supplementband 102. Field Methods and Models to Quantify Rapid Coastal Changes*. Ed. by D.H. Kelletat and N.P. Psuty. p. 37-59. Berlin. Germany. International Geographical Union. Commission on Coastal Systems. Proceedings of the Field Symposium Crete, Greece, April 1994.
- Kayan, İ. 1997. "Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarında Deniz Seviyesi ve Kıyı Çizgisi Değişimleri." *Ankara: Türkiye Kıyıları 97 Konferansı Bildiriler Kitabı*, Editör: E. Özhan. 735-746.
- Kayan, İ. 1999. "Holocene stratigraphy and geomorphological evolution of the Aegean coastal plains of Anatolia." *Ankara: The Late Quaternary in the Eastern Mediterranean Region* 1-4 April 1997. Proceedings: "Quaternary Science Reviews" *Elsevier* 18(4-5): 541-548.
- Kayan, İ. 2012. "Kuvaterner'de deniz seviyesi değişimleri" *Kuvaterner Bilimi*, Ed: N. Kazancı, A. Gürbüz. 570 s), *Ankara: Ankara Üniversitesi Yay. No: 350*, 59-78.
- Kayan, İ. ve Öner, E., 2013. "Bayraklı Höyüğü (İzmir) Çevresinin Holosen'deki Jeomorfolojik Gelişimi [Holocene Geomorphological Evolution of Coastal Environment Around Bayraklı Mound (İzmir)]." Ed.: Öner, E. , *İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi* 135-158.
- Kayan, İ. ve Öner E., 2015. "Sedimentolojik ve Paleontolojik Verilerle Gediz Delta Ovasında (İzmir) Alüvyal Jeomorfoloji Araştırmaları." *İzmir: Ege Coğrafya Dergisi Ege Coğrafya Dergisi* 24(2): 1-27.
- Lambeck, K. 1995. "Late Pleistocene and Holocene sea-level change in Greece and south-western Turkey: a separation of eustatic, isostatic and tectonic contributions", *Geophys. J. Int.* 122, 1022–1044.
- MTA. 2017. "MTA 1/500.000 Ölçekli Jeoloji Haritası." Erişim tarihi: 27.07.2017. <http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/doc/DENIZLI.pdf>.

- Öner, E. ve Kayan, İ. 2006. "İzmir Körfezi Kıyılarında Alüvyon Birikimi ile Karşıyaka ve Bayraklı Kıyılarının Şekillenmesi." *İzmir: Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu, Bildiri Kitabı* 8-22.
- Öner, E. 2016. "Ege ve Akdeniz kıyılarımızda paleocoğrafya-jeoarkeoloji araştırmaları." *Ege Coğrafya Dergisi* 25(1): 51-66.
- Öner E., Vardar S. ve İlhan R. 2017. "Bağlararası Çevresinde Holosen Kıyı Çizgisi Değişmeleri ve Jeoarkeoloji Araştırmaları." *Bursa: 39. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 22-26 Mayıs 2017*.
- Öner, E. ve Vardar, S. 2017. "Panaztepe Liman Kent Civarında Paleocoğrafya Araştırmaları (Menemen-İzmir)." *İzmir: Türkiye-Azerbaycan Coğrafya Günleri II, 24-26 Ekim 2017, Ege Üniv.Edebiyat Fakültesi*.
- Öğdüm, F. 1983. "Menemen Dumanlıdağ Volkan Konisi ve Kalderasının Jeomorfolojisi-Evrimi." *Jeomorfoloji Dergisi* 11, 45-52.
- Savaşçın, Y. 1975. "Foça Yöresi volkanik kayalarından sağlanan petrografik-jeokimyasal sonuçlar." *TÜBİTAK V. Bilim Kongresi Tebliğler Kitabı* 273-289.
- Savaşçın, Y. ve Dora, Ö. 1979. "Foça-Menemen Yöresi Volkanitlerinde Piroksenlerin Yayılımı ve Kristallografik Değerleri." *Türkiye Jeoloji Kurumu Dergisi* 20(1): 21-27.
- Şaroğlu, F., Emre, Ö. ve Kuşçu, İ. 1992. "Türkiye Diri Fay Haritası, 1:2,000,000 ölçekli." *Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*.
- Umar, B. 2002. *Aiolis*. İnkılap Yayınevi.
- Waelbroeck, C., Labeyrie, L., Michel, E., Duplessy, J.C., Mcmanus, J.F., Lambeck, K., Balbon, E. ve Labracherie M. 2002. "Sea-Level and Deep Water Temperature Changes Derived from Benthic Foraminifera Isotopic Records." *Quaternary Science Reviews* 21, 295-305.
- Vardar S. 2010. "Madra Çayı Deltası'nın Holosen Kıyı Paleocoğrafyasının Değerlendirilmesinde Foraminifer ve Ostracod (Crustacea)'ların Bir Ortam Belirleme İndikatörü Olarak Kullanımı." *TUCAUM 2010 Sempozyum bildiri kitabı* 263-273.
- Vardar S. 2015. "Ödemiş Ovası'nın Paleocoğrafyası ve Jeoarkeolojisi Üzerine Yapılan Değerlendirmelerde AAS-ICP Element ve X-Ray Floresans Spektrometresi Kil Analizlerinin Kullanımı." *UJES 2015, Samsun: IV. Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* s. 14.
- Vardar S. ve Yavaşlı D. D. 2016. "Myrina Antik Kenti Çevresinde Paleocoğrafya Araştırmaları." *CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14(3):* 163-182.

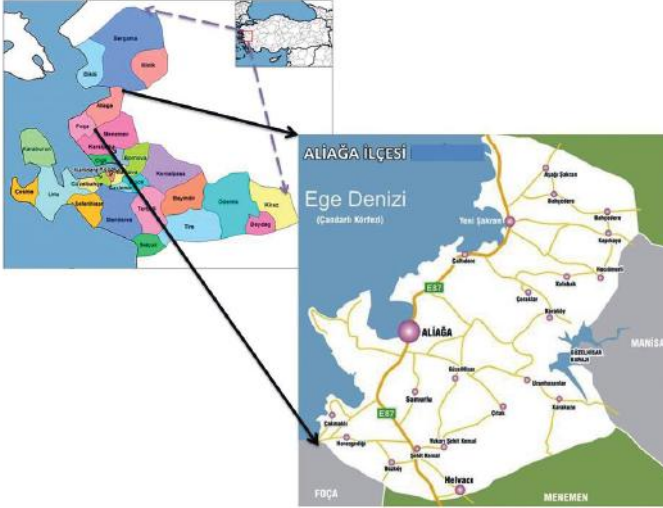
- Vardar S. ve Öner E. 2016a. Investigation on Distribution of the Santorini (Thera) Tephra in West Anatolia and Paleogeographical-Geoarchaeological Features of the Çeşme-Bağlararası Mound, Proceedings of III. International Çeşme-Chios History, Culture and Tourism Symposium, pp. 105-128, 3-4 November 2016, Çeşme.
- Vardar S. ve Öner, E. 2016b. "Batı ve Güneybatı Anadolu'nun Paleocoğrafyası ve Jeoarkeolojisinde Santorini (Thera) Küllerinin Önemi." *A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi* Cilt 14(1): 15-37.
- Vardar S. ve Öner E. 2016c. Batı ve Güneybatı Anadolu'nun Paleocoğrafya ve Jeoarkeolojisinde Santorini (Thera) Küllerinin Önemi. *Ankara: Uluslararası TUCAUM 2016 Sempozyumu*, 13-14 Ekim 2016.
- Vardar S. ve Öner E. 2016d. "Batı ve Güneybatı Anadolu'nun Paleocoğrafya ve Jeoarkeolojisinde Santorini (Thera) Küllerinin Önemi." *Coğrafi Bilimler Dergisi* 14 (1), s.15- 37.
- Vardar, S. 2017. "Myrina'da (Aliğa – İzmir) Jeoarkeoloji Araştırmaları ve Planlanan Çalışmalar." *Aliğa: Myrina ve Gryneion, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları* Cilt 1, 263-288.
- Vardar S. ve Öner E. 2017a. Çeşme Bağlararası (İzmir) Tunç Çağı Yerleşimi Çevresinin Jeoarkeolojisi. *Elazığ: UJES Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu*, 12-14 Ekim 2017.
- Vardar S. ve Öner E. 2017b. Batı Anadolu'da Yeni Santorini Tephra Bulguları ve Paleocoğrafya-Jeoarkeoloji Değerlendirmelerindeki Önemi. *Ankara: Türk Coğrafya Kurumu 75. Yılı Uluslararası Sempozyumu*, 8-10 Kasım 2017.
- Vardar S. ve Öner E. 2017c. "Altınova'da (Ayvalık-Balıkesir) Doğal Çevre Değişmeleri İle Tarih Öncesi Dönemden Günümüze Etkileri." *Journal of Awareness*, Cilt-2, Özel Sayı, E-ISSN: 2149-6544, 181-202.
- Vardar S. ve Öner E. 2017d. Batı Anadolu'da Yeni Santorini Tephra Bulguları ve Paleocoğrafya-Jeoarkeoloji Değerlendirmelerindeki Önemi. *Ankara: Türk Coğrafya Kurumu 75. Yılı Uluslararası Sempozyumu*, 8-10 Kasım 2017.
- Vardar S., Öner E. ve İlhan R. 2017a. "Bağlararası Höyüğü Çevresinde Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları (Çeşme– İzmir)." *Türkiye Jeoloji Bülteni, Geological Bulletin of Turkey* 60 (2017) 589-614, doi:10.25288/tjb.325426.
- Vardar, S., Öner, E., Doğan, M. ve Başar S. 2017b. "Sarıçay Ovası'nda Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları." *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi* 4(18): 324-346.
- Yılmaz, Y. 1997. "Geology of Western Anatolia" In: Schindler, C ve Pfister, M. (Eds.) *Active Tectonics of Northwestern Anatolia–The MARMARA Poly Project; A Multidisciplinary Approach by Space Geodesy, Geology, Hydrogeology, Geothermics and Seismology*. Vdf. Hochschulverl., an der ETH Zurich, pp. 31–53.

Aliğa Bölgesi'nde Yapılan Arkeojeofizik Çalışmalar

Fethi Ahmet Yüksel²⁰
Kerim Avcı²¹

Giriş

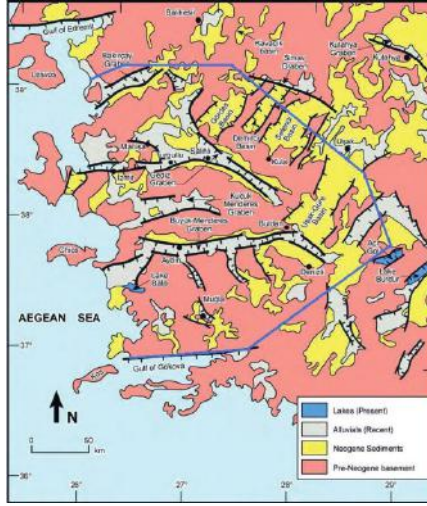
Aliğa İlçesi, Ege Denizi'nin doğu kıyısında, İzmir ilinin kuzeyinde Çandarlı Körfezi'nin doğusunda yer alan, İzmir'in 412,5 km² yüzölçümlü bir ilçesidir (Şekil 1). İlçenin; güneydoğusunda Dumanlı Dağı ve kuzeydoğusunda ise Yunt Dağı bulunmaktadır. İlçe, 38°56' K - 37° G enlemleri ile 26°53' B – 27°10' D boylamları arasında yer alır. İlçe sınırları içinde kalan saha hafif engebeli bir topografyaya sahiptir. Aliğa İlçesi ve yakın çevresinde deprem üreten pek çok fay hattı bulunmaktadır (Şekil 2, 3, 4).

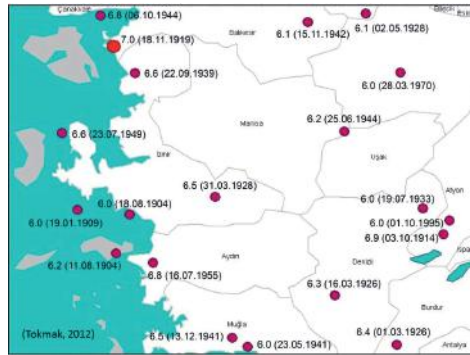
Şekil 1. İzmir, Aliğa İlçesi Yer Bulduru Haritası.

²⁰ Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, İstanbul Üniversitesi, Müh. Fak. Jeofizik Müh. Böl., Avcılar-İstanbul, fethiahmety@gmail.com.

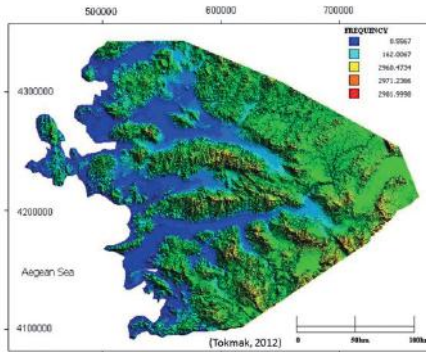
²¹ Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı, Geometrik Mühendislik, Müşavirlik, Yer altı Araştırmaları, Küçükçekmece-İstanbul, geometrik_muh@yahoo.com.

Şekil 2. İzmir ve çevresinin kırık haritası (Bozkurt and Sözbilir, 2004).

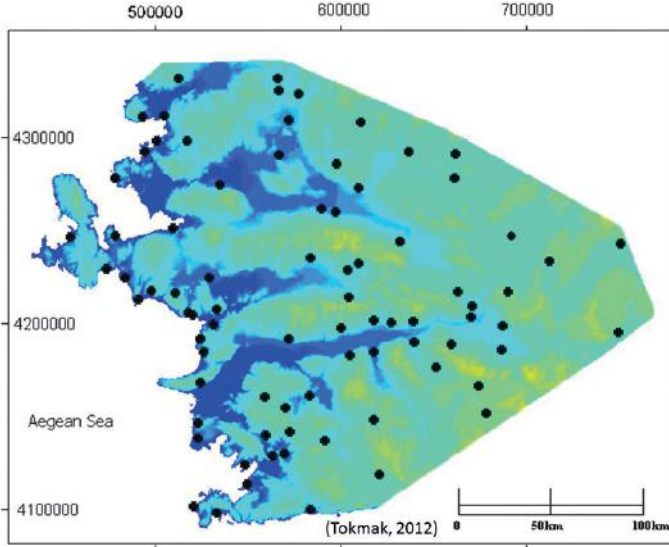
Şekil 3. İzmir, Aliğa İlçesi çevresinin Tarihsel Dönem Depremleri (Tokmak, 2012)

Şekil 4. İzmir ve çevresinin morfoloji Haritası (Tokmak, 2012).

Aliğa, önceleri kuzey/güney yönünde genişlerken, son yıllarda doğu yönünde genişlemeye başlamıştır. Batı Anadolu'nun en eski liman şehirlerinden olan ve 12 Aiolis kenti arasında en büyüğü olan Kyme Kenti Aliğa

Çakmaklı Köyü yakınlarında Nemrut Körfezi'nde yer alır (Şekil 5, 6) (<http://www.aliaga.bel.tr/cografyasi>).

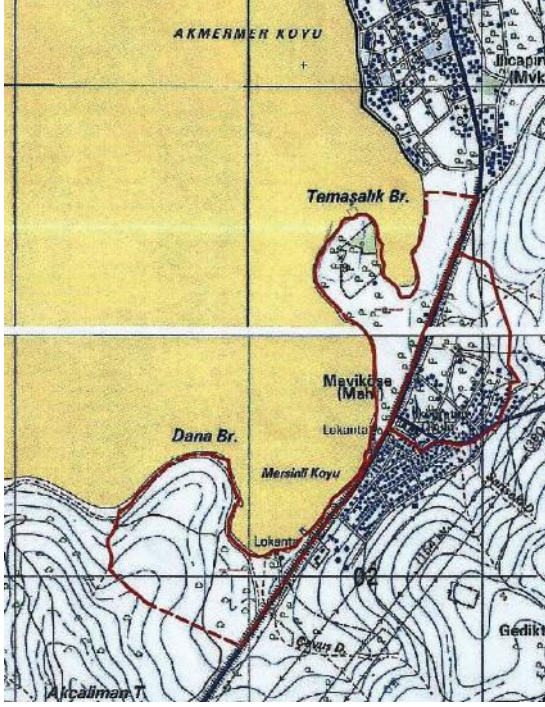

Şekil 5. İzmir ve çevresinde Antik Kentlerin dağılımı (<https://tr.pinterest.com/pin/497225615082030236/>).

Şekil 6. Aliağa ve çevresinde antik kentlerin dağılımı (Tokmak, 2012).

Gryneion İlçe sınırları içinde Temaşalık (Çiftkale) mevkinde kurulmuştur. Myrina Güzelhisar Çayı'nın (Pythikos) denizle birleştiği yerde Çandarlı Körfezi'nin son koyunda kurulmuştur (Şekil 7, 8); (Çekilmez, 2017; <http://www.aliaga.bel.tr/antik-kentler>).

Şekil 7. İzmir, Aliğa Gryneion Antik Kenti (topoğrafya haritası 1:25000).

Şekil 8. İzmir, Aliğa Myrina Antik Kenti (Vardar ve Yavaşlı, 2016).

Bu çalışmada İzmir İli, Aliğa ilçesi, Kyme Antik kenti ve çevresindeki sur bölgesinde, Aliğa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahasında ve Gryneion Antik Kenti alanında arkeojeofizik (GPR) çalışmaları yapılarak iki ve üç boyutlu görüntüleri oluşturulmuştur.

Aliğa ilçesinde Kyme, Aliğa Köyü ve Gryneion'da yapılan arkeojeofizik çalışmalar

Jeofizik Çalışmada; Mala marka GPR ölçüm cihazı ve ekipmanları (Pro-Ex ünite, 250 MHz anten, notebook, DGPS anten) kullanılmıştır. GPR verileri (radargramlar), Reflex 2D ve üç boyutlu grafik yazılımları (Slice 3D) kullanılarak yorumlanmıştır. Arazide ölçümler kontrol edilerek alındıktan sonra, önce alınan sinyallere Static Corection ile istenmeyen veri atılmıştır, devamında devow filtre (subtract-mean) uygulanmıştır, daha sonra gaile veriye kazanç sağlanmıştır, en son band geçişli filtre uygulanarak (bandpass buterworth) veri kalitesi artırılmış ve istenmeyen gürültüler yok edilmiştir.

Elde edilen GPR verilerinden, veri işlem aşamalarından sonra, Kyme Antik kenti ve çevresindeki sur bölgesinin, Aliğa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahasının ve Gryneion Antik Kenti alanının iki boyutlu (2D) kat haritaları ve üç boyutlu (3D) yer altı küp model görüntüleri ve elde edilmiştir.

Kyme antik kentinde GPR ölçmeleri

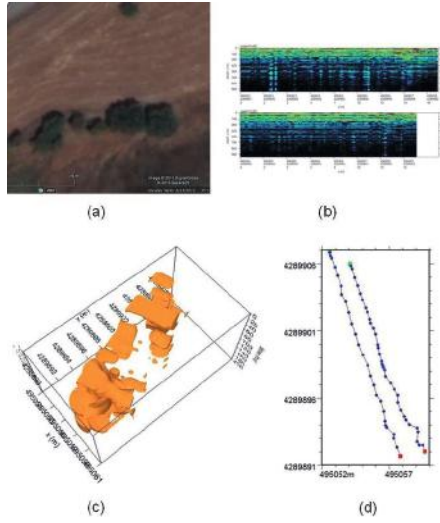
Batı Anadolu'nun en eski liman şehirlerinden olan ve 12 Aiol kenti arasında en büyüğü olan Kyme, Aliğa Çakmaklı Köyü yakınlarındadır (Şekil 9). Limanından dolayı Arkaik Dönem'den beri önemini koruyan Kyme'de kazılar sırasında tapınak, portik ve evler bulunmuştur. Kyme'nin kalıntıları yöredeki kent sakinleri tarafından yeni yapılarda kullanılmıştır. Bu nedenle Kyme kentinden günümüze pek az kalıntı gelebilmiştir. 1980 yılından itibaren İzmir Arkeoloji Müzesi'nin yapmış olduğu kazılarda agora ve çevresindeki yapılar ortaya çıkarılmış, sur kalıntılarında geriye kalan bölüm yakınında güzel bir mozaik ile örtülü zemini olan bir oda bulunmuştur. 1982-1985 yılları arasında liman yapıları ve büyük dalgakıran ile birlikte büyük ortaçağ yapısı olan kale bulunmuştur. 1988 yılında Kyme'de Arkaik ve Hellenistik başta olmak üzere, Roma ve Bizans dönemlerine ait önemli kalıntılar bulunmuştur. Ayrıca yapılan kazılarla Roma Dönemi'ne ait agora, tiyatro, hamam, sarnıçlı tüccar evi, su kemeri, sütunlu yol ve kale duvarları, atık su, fosseptik ve lağım sistemi, sayısız amphora kalıntıları ve denize 150 metre giren liman kalıntıları gibi çok sayıda bulgu ortaya çıkartılmıştır. Bu çalışmada, Kyme'nin surlarına ait temellerin Jeo-radar (GPR) ölçümleri ile arkeojeofizik çalışmalarla ortaya çıkarılması iki ve üç boyutlu görüntülenmesi yapılarak sur kalıntılarında geriye kalan kısımların belirlenmesi yapılmıştır (Resim 1). Ayrıca sura uzak yakın iç ve dış lokasyonlarda da GPR ölçümleri yapılarak mimari temel formları veren geometrik yüksek genlikli anomali dağılımları görüntülenmiştir (Şekil 10).

Şekil 9. İzmir İli, Aliğa ilçesi, Kyme Antik kenti ve çevresindeki sur bölgesinin Jeofizik çalışması Yer Bulduru Hava Resmi (Google Earth).

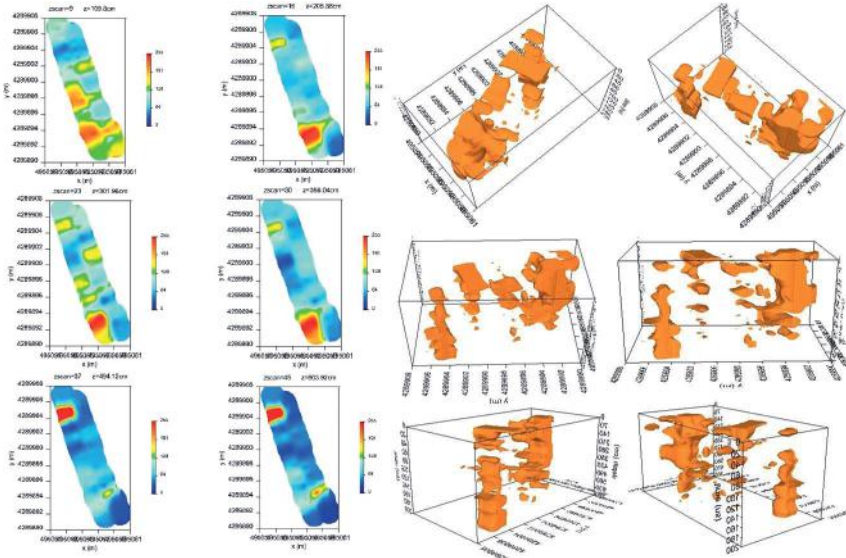

Resim 1. İzmir ili, Aliğa ilçesi, Kyme Antik Kent sahası GPR ölçümü.

Şekil 10. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Kyme Antik Kenti Çevresindeki sahada; a) 1. Bölgenin resmi, b) GPR radar profillerine ait radargramlar, c) Radargramların üç boyutlu yer altı küp modeli, d) Bölgenin vaziyet planındaki yeri.

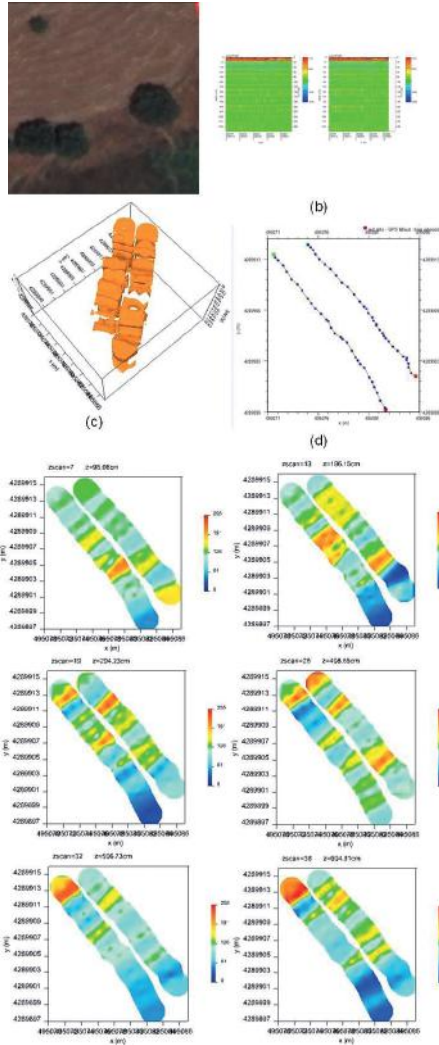
Araştırma alanı, İzmir ili, Aliağa ilçesi, Kyme Antik Kent sahası ve çevresindeki antik surların kaybolan temellerinin bulunduğu lokasyonları içerir. Ölçü konumlandırmasına bağlı olarak toplam 10 bölgede 165 profilde GPR radar ölçümleri alınmıştır. Bu lokasyonların 1. ve 2. Bölgelerine ait 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri aşağıdaki gibidir (Şekil 11, 12, 13; Resim 2).

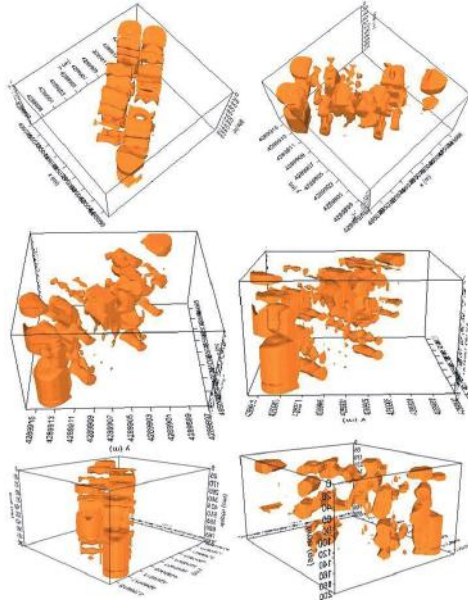
Şekil 11. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Kyme antik surların kaybolan temellerinin bulunduğu lokasyonların ve 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri.

Resim 2. İzmir ili, Aliğa ilçesi, Kyme Antik Kent sahası çevre sur duvarı temel kalıntıları.

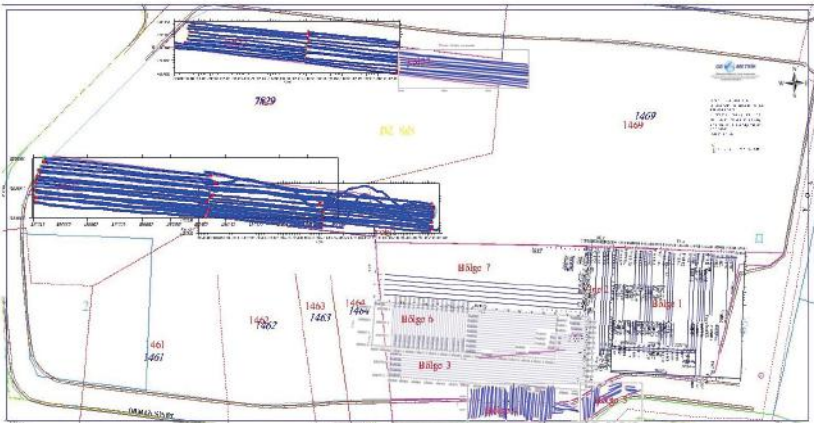
Şekil 12. İzmir İli, Aliğa İlçesi, Kyme Antik Kenti Çevresindeki sahada; a) 2. Bölgenin resmi, b) GPR radar profillerine ait radargramlar, c) Radargramların üç boyutlu yer altı küp modeli, d) Bölgenin vaziyet planındaki yeri ve 2D GPR anomali kat haritaları.

Şekil 13. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Kyme Antik Kenti çevresindeki sahada antik sur 2. bölgenin GPR anomali farklı açılardan 3D Küp modelleri.

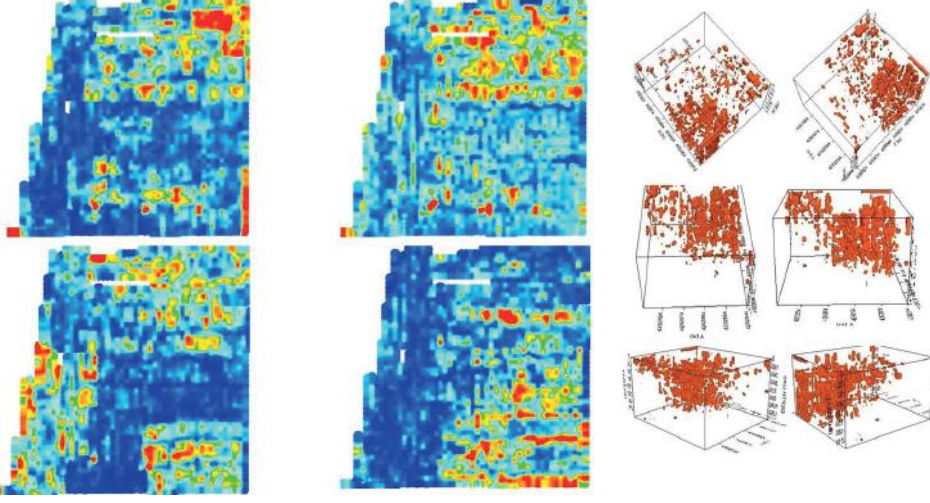
Aliağa Köyü'nde GPR Ölçmeleri

İzmir İli, Aliağa İlçesi, Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahasında Jeofizik çalışma bölgesinde ölçü konumlandırmasına bağlı olarak, vaziyet planında da gösterilen alanda, 408 profilde, 9 Bölgede Jeoradar ölçümleri yapılmıştır (Şekil 14.). Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahasına ait 1- 9 No'lu Bölgelerine ait 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri aşağıdaki gibidir (Şekil 15, 16,17,18; Resim 3).

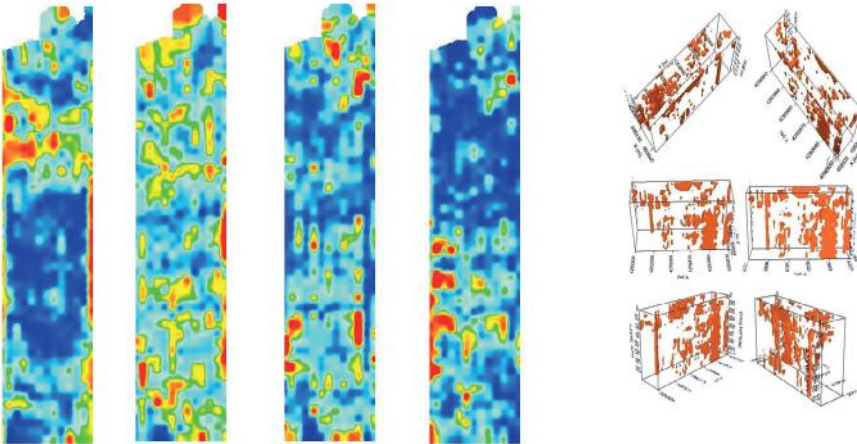
Şekil 14. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahası Jeofizik çalışma bölgesi Yer Bulduru Hava Resmi (Google Earth).

1 No'lu Bölgenin 1, 2, 3, 4 m. derinlik için anomali dağılımı haritası.

Şekil 15. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahası 1 No'lu Jeofizik çalışma bölgesinin 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri.

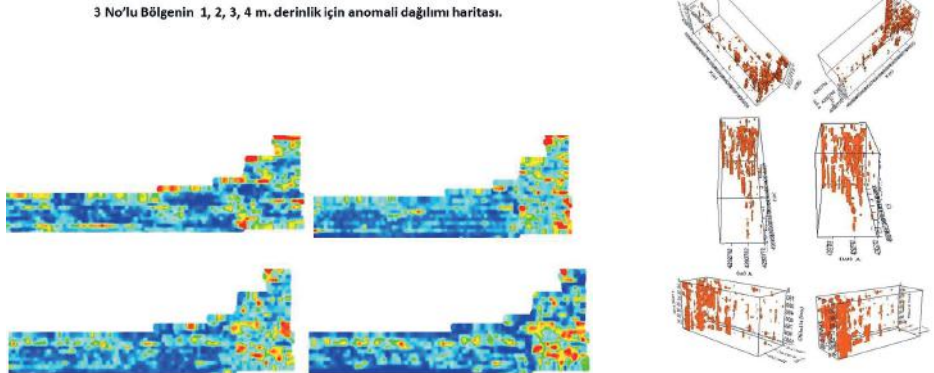
2 No'lu Bölgenin 1, 2, 3, 4 m. derinlik için anomali dağılımı haritası.

Şekil 16. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahası 2 No'lu Jeofizik çalışma bölgesinin 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri.

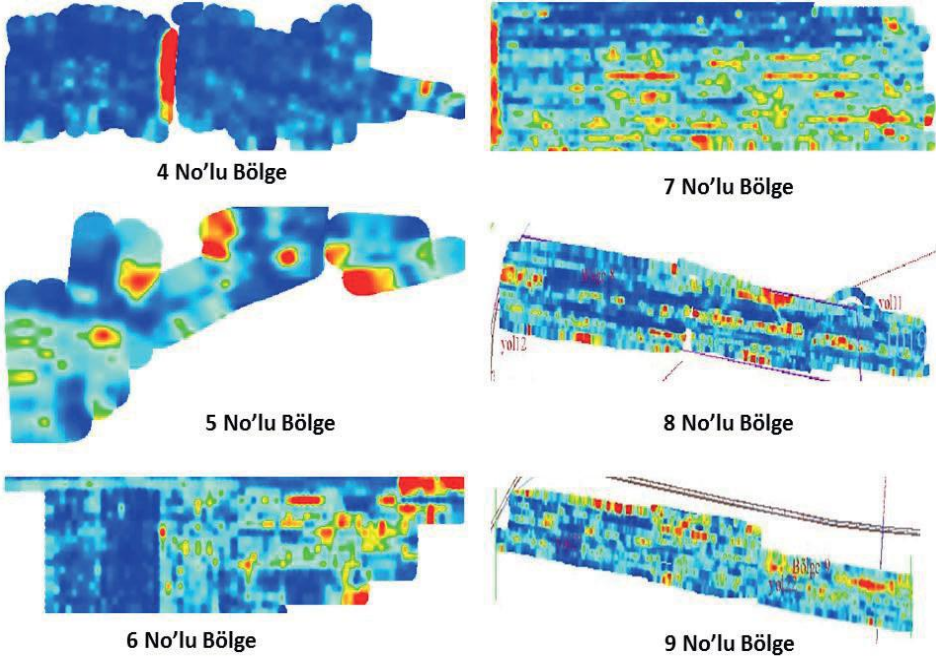

Resim 3. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahası 1 No'lu Bölgenin arkeolojik kazıları.

Şekil 17. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Aliağa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahası 3 No'lu Jeofizik çalışma bölgesinin 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Kúp modelleri.

4, 5, 6, 7, 8, 9 No'lu Bölgenin 3 m. derinlik için anomali dağılımı haritası.

Şekil 18. İzmir İli, Aliğa İlçesi, Aliğa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahası 4, 5, 6, 7, 8 ve 9 No'lu Jeofizik çalışma bölgelerinin 2D GPR anomali kat haritaları.

GPR Radar ölçüm çalışmaları gerçekleştirilen 9 Bölgede, kalınlığı 2 m ile en derin 8 m derinliğe ulaşan dolgu tabakası mevcuttur. Dolgu kalınlığı en fazla 1 No'lu bölgededir. Araştırma sahasında 9 Bölgede gerçekleştirilen GPR Radar ölçüm çalışmaları neticesinden hazırlanan, anomali dağılım kat haritalarında dolgu birimlerin yer aldığı seviyeler için hazırlanmış anomali dağılım kat haritalarında, temel-satın beton, demir donatısı ve dolgu birimlerin (yer yer kaya blokları) neden olduğu yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Temel betonu altında yer alan taban dolgusu içerisinde yer alan kaya blokları sahada açılmış kazı çukurlarında da görülmektedir (Resim 3). Dolgu birimlerin altında yer alan doğal zemin ve birer metre aralıklı daha alt seviyelerin anomali dağılım kat haritaları incelendiğinde, bu haritalarda görülen yüksek genlikli anomalilerin genelde bu alanların tamamında dağınık, yer yer lokalize olmuş, müstakil görünümlü, geometrik form vermeyen, jeolojik tabakalanma ve jeolojik formasyonun yanal yönde değişimi farklı dolgu sıkışmalarının

etkisi, üst seviyelerde yer alan kaya bloklu dolgu, yüksek dayanımlı beton, metalik demir donatı, alt yapı elemanları v.b. çok yüksek dirençli malzemelerin neden olduğu yüksek genlikli anomalilerin, yüzey ve sığ seviyelerden derinlere doğru yansıyan etkisi olabileceği düşünülmektedir. Zira temel betonu, donatısı ve temel altı dolgusunun yer aldığı dolgu birimlerde görüntülenen anomaliler, doğal zemin seviyesi için hazırlanan anomali dağılım kat haritalarında da görülmektedir. Lejantda Sarı, Turuncu ve Kırmızı renkle tanımlanmış bu yüksek genlikli anomaliler kontrol edilmelidir. Araştırma alanında belirlenen bu yüksek genlikli anomalilerin dağılımı Kat Haritalarında görülmektedir. Kırmızı renkli anomali dağılımları yüksek genlikleri ve mavi renkli anomali dağılımları ise çok düşük genlikleri göstermektedir.

Gryneion antik kentinde GPR ölçmeleri

İzmir İli, Aliağa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2017 Yılı Yüzey Araştırması, Gryneion Antik Kenti Sahasında Arkeojeofizik Araştırmaları çalışmasında araştırma alanında, ölçü konumlandırmasına bağlı olarak 212 profilde, vaziyet planında da gösterilen 8 bölgede, kendi içerisinde saha kotundan 5 m derinliğe kadar Jeoradar ölçümleri yapılmıştır (Şekil 19; Resim 4).

Gryneion Antik Kenti sahasında gerçekleştirilen GPR ölçüm çalışmalarının yeri Vaziyet planında, ölçüm çalışmalarının resimleri görülmektedir. Araştırma sahasında gerçekleştirilen Jeoradar (GPR) ölçüm çalışmaları ve değerlendirmeleri neticesinde elde edilen 50 cm derinlik aralıklı anomali dağılımı kat haritaları görüntülenmektedir. Anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. 1, 2 ve 8 No'lu Bölgelerde geniş doğrusal gidişli, 3. ve 4. Bölgelerde dikdörtgen formlu yaygın yüksek genlikli anomaliler, 7. Bölgede belirli aralıklarla sıralı dizili, hemen hemen eşit boylu ve kalınlıklı yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli geometrik formda görüntülenmiştir (Şekil 20, 21). Çalışma alanında ölçümlenen, derinliğe bağlı olarak değişen, bu yüksek genlikli anomalilerin, farklı açılardan görünümü 3D (Üç boyutlu) hacimsel küp model görüntüleri oluşturuldu.

Şekil 19. İzmir ili, Aliğa ilçesi, Gryneion Antik Kenti sahası Jeofizik çalışma bölgesi Yer Bulduru Hava Resmi (Google Earth).

Resim 4. İzmir İli, Aliğa ilçesi, Gryneion Antik Kenti Arkeolojik Yüzeysel Araştırması sahası Jeofizik GPR ölçümü ve yüzeysel araştırması ekibi.

Sonuç

İzmir İli, Aliğa ilçesi, Kyme Antik kenti ve çevresindeki sur bölgesinde, Aliğa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahasında ve Gryneion Antik Kenti alanında arkeojeofizik (GPR) çalışmaları yapılarak iki ve üç boyutlu görüntüleri oluşturulmuştur.

İzmir ili, Aliğa ilçesi, Kyme Antik Kent sahası ve çevresindeki antik surların kaybolan temellerinin bulunduğu toplam 10 bölgede 165 profilde GPR radar ölçümleri alınmıştır. Bu lokasyonların 1. ve 2. Bölgelerine ait 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri, İzmir İli, Aliğa İlçesi, Aliğa Köyü, K17b24c2b2c Pafta sahasında Jeofizik çalışma bölgesinde 408 profilde, 9 Bölgede ve İzmir İli, Aliğa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2017 Yılı Yüzey Araştırması, Gryneion Antik Kenti Sahasında Arkeojeofizik Araştırmaları çalışmasında araştırma alanında, ölçü konumlandırmasına bağlı olarak 212 profilde, vaziyet planında da gösterilen 8 bölgede, kendi içerisinde saha kotundan 5 m derinliğe kadar Jeoradar ölçümleri yapılmıştır. Bu alanların Jeofizik çalışma bölgelerinin 2D GPR anomali kat haritaları ve farklı açılardan 3D Küp modelleri oluşturuldu. Bu lokasyonların GPR anomalileri doğrusal, köşeli dairesel, kare ve dikdörtgen geometrik formu, mimari temel formunda geometriye sahip ve münferit lokalize olmuş herhangi bir geometrik form vermeyen yüksek genlikli anomaliler olarak görüntülenmiştir.

Kaynaklar

- Aliağa Belediyesi
Çekilmez, M. 2017. <http://www.aliaga.bel.tr>
Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar. Editörler: Murat Çekilmez, Emel Dereboylu Poulain, *Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi: 3*, 1. Cilt.
- Tokmak, M. 2012. Earthquakes And Ancient Site Selection In West Anatolia. A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural and Applied Sciences Of Middle East Technical University In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy in Archaeometry, 157 p, March 2012.
- Vardar, S. ve Yavaşlı, D. D. 2016. "Myrina Antik Kenti (Aliağa-İzmir) Çevresinde Paleocoğrafya Araştırmaları." *Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14(3): 165-184.

Aiolis’te Bir Dağ Kent: Aigai

Yusuf Sezgin²²

Manisa ili sınırlarında yer alan Aigai, Antik Dönem’de *Aspordene*, günümüzde Yunt Dağı olarak isimlendirilen dağ silsilesindeki Gün Dağı üzerinde kurulmuştur. Geleneksel yazılı kaynaklar, Aigai’nin, MÖ 11. yüzyıldaki göç dalgaları sırasında kurulduğunu aktarmaktadır²³. Buna karşılık, kentte sürdürülen kazılarda ele geçen en erken arkeolojik bulgular şu an için MÖ 8. yüzyılın son çeyreğini işaret etmektedir. Kent, Batı Anadolu’nun içinde bulunduğu karmaşa döneminde, kıyıdaki Aioli kentlerini korumak üzere kurulmuş olmalıdır. Aigai, tüm kurumları ve kamu yapıları ile Yunt Dağı üzerindeki tek *polis*’tir. Elimizdeki arkeolojik veriler ve sınır taşları, özellikle Hellenistik Dönem’de, Yunt Dağı’nın önemli bir bölümünün Aigai’nin kontrolünde olduğunu kanıtlamaktadır (**Fig. 1**)²⁴.

Aigai, Lidya bölgesinden Aioli kıyılarına uzanan en önemli vadilerden birini kontrol etmektedir. Kentin adı Herodotos’ta Aigaiai (I.149), Polybios’ta Aigaieon (*His.* XXXIII.13) Tacitus’ta Aegaeates (*Tac. Ann.* II.47), Plinius’ta Aegaeae (*Nat. His.*, V.32), kentin bastığı sikkelerde ise, Aigeaion, Aigaion ve Aigeon olarak geçmektedir²⁵. Kentin adını anan diğer antik yazarlardan Strabon (XIII.3.5), Pseudo Skylaks (98) ve Plinius (*Nat. His.*, V.121), bu yerleşimin deniz kıyısında değil, iç kısımda ve dağlık bölgede olduğunu vurgulamaktadır. Got akınları nedeniyle MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde terk edilen Aigai’deki kısa süreli son dönem yerleşimi ise MS 12.-13. yüzyıla tarihlenmektedir.

Aigai, çevresindeki sınırlı tarım arazilerine ve akarsu vadilerine hâkim bir noktada, Pergamon, Assos ve Neandria gibi “Tepe Yerleşim” modeli

²² Doç. Dr. Yusuf Sezgin, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Manisa, Türkiye, e-mail: yusufsezgin.aigai@gmail.com

²³ Doğer 1998, 15-18.

²⁴ Söz konusu sınır taşlarına ilişkin bkz.: Malay 1999, 21 (Çakmaklı Köyü); Herrmann 1959, loc. cit. supra note 2 no. 2 (Çamlıca Köyü); Keil-Premierstein 1908, 204-207, 98 (Eğriköy ve Güllübahçe Köyü).

²⁵ Ramsay 1881, 296.

benimsenerek kurulmuştur. Batısındaki Setlik Çayı ile doğusundaki Koçaçay (*Pythikos/Titnaios*)²⁶ kent için hayati öneme sahip su kaynaklarıdır. Güney uçta birleşen bu iki akarsu, kente kuzeydoğu yönünde bağlantısı olan bir yarımada görünümü kazandırmaktadır. Dolayısıyla, Aigai kuzeydoğusundaki yamaç hariç doğal sınırlara sahiptir ve bu sınırlar içerisinde kendi savunma sistemini inşa edebilmiştir.

Kıydan 13. km içerdeki kentin kuruluşunda savunma kaygısı, su kaynaklarına yakınlığı, kuzeydoğu ve güney yamaçlarda genişleme olanakları önemli rol oynamıştır. Tepenin topografik şartları, yerleşim planlamasının ve savunma sisteminin karakterini etkilemiştir. Kuzey ve doğu yamaçlarında oldukça dik bir eğime sahip olan kentte, yerleşime uygun alanlar kuzey rüzgârına kapalı güney ve güneybatı yamaçlarda uzanmaktadır.

Arkaik Dönem'de Aigai

Aigai, komşusu olan Temnos ile birlikte MÖ 547 yıllarında ortaya çıkan Pers egemenliğine karşı direnmiş ve bağımsızlığını korumuştur (Ksenophon, *Hell.* IV.8.5). Plutarkhos'un aktarımına göre (*Them.* 26) Atinalı devlet adamı Themistokles, Yunanistan'dan kaçıp Kyme'ye giderken, yolunu Aigai'ye çevirmiş ve orada kimseye görünmeden, yakın arkadaşı Nikagenes'e sığınmıştır. Daha sonra da kadın kılığına girerek, bir çadır arabasında Susa'ya doğru yoluna devam etmiştir. Aigai, MÖ 5. yüzyılda, Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi vermeyen kentler arasında yer almaktadır.

Topoğrafya ve yerleşim planlaması açısından Pergamon ile büyük benzerlikler taşıyan Aigai'de, çekirdek yerleşimi oluşturan akropolis, Arkaik Dönem'de inşa edilen bir savunma hattı ile çevrelenmiştir. 1150 m uzunluğundaki surların günümüzde korunan uzunluğu 830 m'dir. 5,9 hektar genişliğindeki arkaik kente giriş kuzey surlarındaki Demirkapı ve Yenikapı'dan sağlanmaktaydı. Demirkapı ve 82,50 m batısında kalan Yenikapı planlama açısından bindirmeli kapı özelliğindedir. Yenikapıyı (Fig. 2) kuzey ve güneyden sınırlayan surlarda, duvar temelinin oturduğu noktadaki anakaya yatağı bazı kısımlarda 3 m yüksekliğe ulaşmaktadır. Bu durum Aigai antik kentinde ana toprağın oldukça sığ olmasından dolayı birçok noktada gözlenebilmektedir. Bazı antik yazarların da aktardığı üzere, sur temelleri sağlamlık ve güvenlik sebebiyle kayalık zemine oturtulmalıdır. Bu açıdan, ana toprağın sığ oluşunun doğal bir avantaja çevrilmiştir.

²⁶ Derenin adı Aigai kentinde basılan sikkeler üzerinde *Titnaios*, *Pitnaios* ve *Titelios* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Bohn-Schuchhardt 1889, 61). Pilius (Pilius V.32) nehrin adını *Titanus* olarak bildirmektedir (Ramsay 1890, 13). Myrina antik kentinin önünden denize dökülen Titnaios'un, Antik Dönem'deki diğer adı *Pythikos*'tur (Bohn-Schuchhardt 1889, 61).

Akropolis sur duvarları genellikle kabaca yontulmuş trapezoidal ya da polygonal taşlardan örülmüştür. Bazı noktalarda çekiçlenerek kenar boşlukları yok edilmiş taşlardan örülü Lesbos tipi polygonal örgü tekniği görülmektedir. Demirkapı'nın kuzeyinde bindirme yapan sur duvarı, örgü tekniği bakımından farklı bir karakter sergilemektedir. Köşeleri kabaca işlenmiş dikdörtgen taşlardan ve kerpiç yığma tekniğinde, sıraları düzenli bir örgü dikkat çekmektedir. Akropolis surları içinde MS 13. yüzyıla ait küçük bir Bizans yerleşimi yer almaktadır. Bu dönemde surların bir bölümünde yenileme ve onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Akropolis surlarında bastion ya da kule kalıntısına rastlanamamıştır. Bununla birlikte, akropolis surları kule ve bastion yapılanmalarından yoksun olarak tasarlanmış olabilir. Akropolis içerisinde Arkaik Dönem'e ait yapı kalıntıları oldukça sınırlı alanlarda belirlenmiştir²⁷. Agora Binası'nın güneybatısında Arkaik Dönem tarihli Lesbos tipi polygonal örgüye sahip bir teras duvarı yer almaktadır (**Fig. 3**). Agora Binası'nın güneydoğusundaki teras düzlüğünde yürütülen sondaj çalışmasında ise homojen olarak MÖ 7.-6. yüzyıl seramikleri barındıran tabakalar saptanmıştır.

M.S. 2.-3. yüzyıla ait yapı kalıntılarını barındıran Ada 1 sektöründe, anakaya üzerinde, birkaç duvar kalıntısı ve bazı buluntular tespit edilmiştir. Ada 1'in kuzeybatısında, anakaya üzerinde ise MÖ 6. yüzyıla ait bir Demirci Atölyesi açığa çıkarılmıştır. Doğal düzlüklerden yoksun olan Aigai kentinde yürütülen arkeolojik çalışmalar, mevcut yapıların ya da üzerinde buldukları terasların yeni inşaat faaliyetleri sırasında tesviye edilerek tahribata uğradığını göstermektedir. Bu açıdan kentin erken dönemine ait veriler oldukça sınırlı alanlarda, özellikle anakaya çukurlarında ele geçmiştir.

Arkaik Dönem'deki nekropolis alanı, akropolisin kuzey doğusundaki sırt üzerinde ve Pythikos'a bakan yamacında uzanmaktadır²⁸. Bu sırt üzerinden kente uzanan taş döşeli antik yol nekropolis alanının içinden geçmektedir (**Fig. 4**). Nekropolis'te yürütülen çalışmalarda tespit edilen erken mezarlar MÖ 8. yüzyılın son çeyreğine aittir. Bu buluntular kentte yürütülen kazılarda ele geçen en erken buluntular ile çağdaştır.

²⁷ Arkaik Dönem'e ait bir Aioli sütun başlığına ilişkin bkz.: Radt 1991, Taf. 56, 1-4.

²⁸ Nekropolis alanındaki ilk çalışmalar M. A. Clerc tarafından gerçekleştirilmiştir: Clerc 1891. Son dönem kazılarında bu alandaki çalışmalar 2005, 2015-2017 yılları arasında sürdürülmüştür. 2015-2017 yılları arasındaki çalışmalar nekropergeol projesi (the 'archaeology of death' in the hellenistic period modern methodology, social relations and local identities in Pergamon and the aeolian cities) kapsamında yapılmıştır. bkz.: <http://www.nekropergeol.org/index.html>.

Hellenistik Dönem'de Aigai

Aigai'nin Klasik Dönem'deki yerleşim planlamasına ve savunma sistemine dair bilgiler oldukça yetersizdir. Hellenistik Dönem'de kentte yürütülen yoğun imar programlarıyla birlikte yerleşim alanları muazzam ölçekte genişlemiştir. Diğer taraftan, Diadokhoi döneminde yaşanan siyasal belirsizlikler ve beraberinde getirdiği çekişmeler bölge için son derece güvensiz bir ortam yaratmıştır²⁹. Bu nedenle kentin kuzey yamacında tek güzergâhta, güney ve güneybatı yamaçlarında kademeli olarak iki ayrı güzergâhta uzanan savunma hatları inşa edilmiştir. Hellenistik Dönem'de kentin savunma hatları tarafından sınırlanan toplam alanı 23 hektara ulaşmıştır.

Aigai'de, Hellenistik Dönem savunma hatlarının inşasını gerektiren iki temel siyasal süreç öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, Seleukos Generali Akhaios'un MÖ 223 yılında bölgeyi kısa süreli işgali ile başlayıp³⁰, MÖ 190 yılındaki Magnesia Savaşı'na kadar uzanan süreçte Pergamon ve Seleukos Krallıkları arasında yaşanan egemenlik mücadeleleri³¹. Bu çalkantılı sürecin ardından, II. Eumenes döneminin savaşız geçen MÖ 179-174 yılları arasında Pergamon'da savunmanın güçlendirildiği önerilmektedir³². Belki de aynı yıllarda Aigai'deki surlar da genişletilmiş ya da kuvvetlendirilmişti. Yaşanan diğer bir önemli gelişme; II. Attalos ile Bithynia Kralı II. Prusias arasında MÖ 156-154 yılında gerçekleşen savaşta Aigai de büyük bir tahribata uğramıştır (Polybius, *His.* 33.13)³³. MÖ 154 yılında Prusias zarar verdiği kentlere tazminat olarak yüz talent ödemek zorunda bırakılmıştır (Polybius, *His.* 33.13.8)³⁴. Aigai'deki bouleuterion, agora binası, agora batı stoası, tiyatro ve gymnasion gibi maliyetli anıtsal kamu yapıları tam olarak bu tarihlerde, MÖ 2. yüzyılın ortalarından hemen sonra inşa edilmiştir. Muhtemelen aynı dönemde, kenti sınırla-

²⁹ Kouroupedion Savaşı'ndan çok kısa bir süre sonra Seleukos I'in öldürülmesi ile doğan kargaşa ortamında Batı Anadolu'daki birçok kent özgürlüğüne kavuşur. Aigai kazılarında, 2004 yılında ele geçen bir dekret bu döneme ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Dekrette, Seleukos kralları Seleukos I Nikator ile oğlu Antiokhos I Soter kentte tanrısal sıfatlarla onurlandırılmıştır. Kouroupedion Savaşı'nda (İ.Ö. 281) kazanılan zaferin hemen ardından dikilen bu yazıtta, Seleukos I ve Antiokhos I'in Aigai kentine yaptıkları iyiliklerden ve *kentin özgürlüğe kavuştuğu gün*'den söz edilmektedir. Dekret için bkz.: Malay-Ricl 2009, 43.

³⁰ Magie 2007, 122-124, dipnot 36.

³¹ Magnesia Savaşı'nın ardından, MÖ 188 yılında gerçekleşen Apamea Barış Antlaşması ile Seleukoslar, Toros Dağları'nın güneyine çekilerek bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır. Apamea'nın ardından özgürlüğünü kazanan kentler arasında Aigai'nin de adı geçmektedir: Hansen 1971, 95-96; Magie 2007, 161, dipnot 75.

³² Radt 2002, 36.

³³ Hansen 1971, 134; Magie 2007, 60.

³⁴ Hansen 1971, 135; Allen 1983, 99; Magie 2007, 60.

yan Hellenistik Dönem surlarında onarım, kuvvetlendirme ya da ilaveler uygulanmış olmalıdır.

Kuzey yamaçtaki Hellenistik surun günümüzde takip edilebilen uzunluğu yaklaşık 500 m, Antik Dönem'deki uzunluğu ise yaklaşık 630 m kadardı. Sur duvarlarının akropolis dışındaki sınırladığı alan yaklaşık 3 hektardır. Kuzeydeki Hellenistik savunma hattının dış kapısı, güneydoğu bitişiğinde dörtgen planda bir kule tarafından desteklenmektedir (T1 - **Fig. 1**). Kulenin duvar kalınlığı 1-1,44 m arasında değişmektedir. Dış genişliği 8,40x7,70 m, iç genişliği ise 6,10x4,85 m'dir. Dikdörtgen kesme blok taşlardan atkılı-isodomik sıralı bir örgüye sahip olan kulenin kuzey cephesi güney yönünde şeve sahiptir. Diğer taraftan kulenin desteklediği dış kapı (G3 - **Fig. 1**), kentteki diğer kapılar gibi bindirmeli tipte planlanmamıştır. Bunun yerine, muhtemelen çift kuleli ve avlulu kapı tipindeydi, ya da tek kule ve karşısındaki dirsekli sur duvarı ile gizlenen bir planlamaya sahipti. Kulenin karşılığı olan noktada henüz bir temizlik ve kazı çalışması yürütülmediği için ikinci bir kulenin varlığından bahsetmek mümkün değildir.

Akropolisin güney ve batısında uzanan Hellenistik Dönem savunma hattının güneyinde dış sur olarak görev yapan ikinci bir sur duvarı daha uzanmaktadır. Dış sur duvarı ile Akropolis suru arasında uzanan Hellenistik sur aynı zamanda bir diateikhisma oluşturmaktadır. Diateikhisma ya da birinci kademe olarak adlandırılan savunma hattının doğu ucu agora terasına, batı ucu Athena Tapınağı'nın temenosunun batı ucundaki kayalıklara dayanmaktadır. Gymnasion ve gymnasion hamamı, tiyatro, Demeter Tapınağı gibi kamu ve dini yapıları içerisine alan Hellenistik duvarların Antik Dönem'deki uzunluğu yaklaşık 1080 m olarak hesaplanmıştır. Sur duvarlarının kalınlığı 1,30-2,20 m arasında değişmekte olup savunma hattı akropolisin dışındaki güney ve batı yamaçlarda yaklaşık 7 hektarlık bir alanı sınırlamaktadır. Sur duvarlarının eğimin dik olduğu bazı güzergâhlarda kademeli şeve sahip teras duvarları tarafından desteklenmiştir. Kabaca işlenmiş çokgen taşlardan gevşek ve sıralı bir örgüye sahip olan teras duvarını ve arkasında taşıdığı yükü statik açıdan dengeleyebilmek amacıyla taş sıralarının üstünde ince dikdörtgen bloklardan oluşan kuşaklar kullanılmıştır. Arkasındaki sur duvarında (No. 27 - **Fig. 1**) isodomik sıralı trapezoidal örgü dikkat çekmektedir. 50 m kadar güneydoğusunda kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan duvar kareye yakın kesme taşlardan sıraları düzensiz bir örgüye sahiptir. Kabaca işlenmiş dörtgen ve şekilsiz taşlardan sıraları düzensiz örgü tekniğindeki diğer bir duvar hattı yamacın güneydoğusunu sınırlamaktadır.

Hellenistik Dönem diateikhisma duvarı, akropolis surlarından farklı olarak, özellikle eğimin az olduğu güney ve batı kısımlarda, dörtgen

şeklinde çıkıntı yapan dört adet bastion ile desteklenmiştir. Eğimin arttığı güneydoğu ve kuzeybatı kısımlarda bastion veya kule ihtiyacı dirsek ve testere dışı şeklinde planlanan sur duvarlarıyla karşılanmıştır. T1 No.lu bastion (**Fig. 1**) 8,20x6,80 m ölçülerinde, dikdörtgen kesme blok taşlar ile kaba polygonal taşlardan sıraları düzensiz bir örgüye sahiptir.

T2 No.lu bastion (**Fig. 5**) 5,80x5 m genişliğe ve 2,61 m korunmuş yüksekliğe sahiptir. Kuzeybatı bitişiğinde payanda olarak inşa edilen ilave kısım ise 2,35x5,12 m genişliğinde ve korunmuş yüksekliği 2,8 m'dir. Ayrıca bastionun güneydoğu bitişiğinde sur duvarına çıkan bir merdiven yükselmektedir. Duvar teknikleri ve benzer örneklerden hareketle bastionun inşa tarihi için MÖ 2-1. yüzyıllar arası önerilmektedir.

Güney yamacı çevreleyen dış sur duvarları kentteki Hellenistik Dönem savunma hattının geç evresini temsil etmektedir. Güneydeki dış surun eklenmesiyle birlikte, akropolis ve diateikhismanın kapladığı alanlar *yukarı şehir*; kuzey ve güneydeki dış surların kapladığı alanların ise *aşağı şehir* olarak ortaya çıkmıştır. 865 m uzunluğundaki güney dış surun, günümüze sadece 430 m'lik bölümü ulaşabilmiştir (**Fig. 6**). Sur duvarları ile diateikhisma arasında kalan alan yaklaşık 7,3 hektar genişliğindedir. Savunma sisteminin bu kademesindeki duvarlar büyük oranda tahrip olmuştur. Sur duvarları kesme blok taşlardan isodomik sıralı bir örgü tekniğine sahiptir. Yerel andezit ve trakit taşlarının kullanıldığı sur duvarlarının tamamen tahrip olduğu noktalarda, sur temelinin oturtulduğu anakaya yatakları takip edilebilmektedir.

Söz konusu savunma hattı yuvarlak planlı beş adet kule ile desteklenmiştir. Kuleler sur duvarının Pythikos'a bakan güney ve güneydoğu hattı üzerinde yer almaktadır. Dışta 9,65 m, içte 8,50 m'lik çapa sahip olan T6 ve T7 numaralı iki kule (**Fig. 1**), güney yamacın ucundaki kemerli bir kapıyı desteklemektedir. Kyme ve Myrina yönünden kente ulaşan bindirmeli kapı, çift kuleli ve avlulu bir plana sahiptir. Kentin güney kısmındaki dış sur duvarını destekleyen kulelerden diğer üçü güneydoğu hattı üzerinde yaklaşık 60 m aralıklarla konumlandırılmıştır. Bu üç kule de diğer iki yuvarlak kule gibi sur duvarına dayanacak şekilde tasarlanmış ve dikdörtgen kesme blok taşlardan bindirme tekniğinde atkılı-isodomik teknikte inşa edilmiştir.

M.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinden itibaren iskân edilen çekirdek yerleşim, zamanla gelişen kent ekonomisi ve imar faaliyetleri sayesinde akropolis surlarının dışına taşmıştır. Özellikle Hellenistik Dönem'de kuzey, güney ve batı yamaçlara eklenen surlarla birlikte Aigai antik kentinin tahkim edilmiş arazisi toplam 23,2 hektarlık bir genişliğe ulaşmıştır.

Aigai, kent planlaması, teras düzenlemeleri ve barındırdığı yapı kümeleri itibarıyla özellikle Pergamon ve Assos yerleşimleri ile yakın benzerlik-

ler taşımaktadır³⁵. İdari merkez olarak bouleuterion, agora ve agora batı stoasının bulunduğu teras Hellenistik Dönem'de II. Eumenes ve II. Attalos yönetimleriyle çağdaş bir zamanda yeniden tasarlanmıştır. Hellenistik Dönem imar programları çerçevesinde kentteki kamu ve dini yapıların konumlandırılışında Pergamon etkisi açıkça görülmektedir. Yapılarda tercih edilen Dorik mimari düzen, MÖ 2. yüzyıldaki Pergamon hegemonyasının somut yansımasıdır. Bouleuterion, agora binası ve agora batı stoasının bulunduğu meydan II. Attalos döneminde yeniden tasarlanmış ve söz konusu yapıların günümüze ulaşmış halleri bu dönemde inşa edilmiştir.

Hellenistik Dönem'in en önemli yapılarından olan bouleuterion, MÖ 2. yüzyılın ortalarından hemen sonra inşa edilmiştir (Fig. 7)³⁶. Yaklaşık 180 kişi kapasiteli ve 12 basamaklı olan bouleuterionda geçen yazıtlı arşitrav parçaları, Apollonidas oğlu Antiphanes'in Zeus Bollaaios, Hestia Bollaia ve Demos'a bir bina adadığını göstermektedir³⁷. Bouleuterion'da sürdürülen kazı çalışmalarında Apollonidas ve Antiphanes'in adlarını taşıyan onurlandırma yazıtları gün ışığına çıkarılmıştır³⁸. Bouleuterionun dükkânlar içine yıkılan enkazında mermerden 6 adet baş ve bunlara ait gövdeler ele geçmiştir (Fig. 8). Heykellerin orijinalinde, Bouleuterion'un kuzey duvarındaki bir niş içinde durdukları anlaşılmaktadır. Heykellerin iki tanesinin üzerinde **Μενέστρατος Ἰππίου Περγαμηνὸς ἐποίει** yazısı yer almaktadır. Bu açıdan, heykellerden en az ikisi, "Pergamon'lu Hippias oğlu Menestratos" tarafından yapılmıştır³⁹.

Oturma sıralarının orta aksında, üzerine *Hestia Bollaia* heykelinin⁴⁰ oturduğu, dikdörtgen büyük boyutlu blok taşlardan örülü kare planlı bir platform yer almaktadır. Ana kayaya oyulmuş bir bothros çukuru üzerine oturan platform, orkestranın yürüme düzlemine kadar yükselmektedir (Fig. 7.4). Bothros çukuru içerisinde ele geçen buluntular yapının inşasını kutsamak adına gerçekleştirilen ritüele yönelik bir tören ile ilişkilidir. Bothros çukurundan ele geçen buluntuların tamamı MÖ 2. yüzyılın ikinci çeyreğine aittir ve yapının inşa edildiği tarihi vermektedir⁴¹.

Bouleuterion'un oturma sıralarının tahrip olan güney kısmında, orkestrada ve kuliste yapılan sondajlarda bouleuterionun altında, daha erken dö-

³⁵ Sezgin 2012; Coulton 1976, 70; Mierse 1999, 160-161.

³⁶ Aigai bouleuterionu için bkz.: Gneisz 1990, 301, Abb. 18; Rumscheid 1994, Cat.No. 3; Doğer et al. 2008, 214-218; Tül 1995, 21-22; Sezgin 2013, 99-102; Gürbüzler 2015; Sezgin-Aybek 2016, 20-28.

³⁷ Bohn-Schuchhardt 1889, 16.

³⁸ Sezgin-Aybek 2016, 21-22, fig. 3.

³⁹ Bouleuterion'da ele geçen heykeltraşlık eserleri için bkz.: Sezgin-Aybek 2016. İmza için ayrıca bkz.: Kansteiner et al. 2014, 349, No. 3955 (SEG 58, 1368).

⁴⁰ Hestia Bollaia heykeli için bkz.: Sezgin-Aybek 2016, 24, fig. 7, 28-31.

⁴¹ Doğer et al. 2008, p. 227, Res. 8; Doğer et al. 2012, p. 192, Çiz. 3; Sezgin-Aybek 2016, 22-23, fig. 5.

neme ait bir yapının izleri tespit edilmiştir⁴². Bouleuterionun inşaat aşamasında erken yapı ciddi oranda tahrip olmuştur ve erken yapıya ilişkin *in-situ* buluntu oldukça sınırlı sayıdadır. Bouleuterionun orkestrasında gerçekleştirilen sondajda, erken yapı ile ilişkili olduğu anlaşılan bir bothros ortaya çıkarılmıştır. Mutfak ve içki kapları ağırlıklı, yoğun seramik ve kemik içeren bothros, olasılıkla erken dönem yapısının inşası öncesi gerçekleştirilen ritüele ilişkin olarak açılmıştır. Tarihlenebilir buluntular MÖ 4. yüzyılın sonlarına işaret etmektedir. MÖ 2. yüzyıl ortalarına ait bouleuterionun altında, oldukça sınırlı alanlarda izleri tespit edilebilen erken dönem yapısının, daha küçük boyutlu erken bir bouleuteriona ait olabileceği düşünülmektedir⁴³.

Bouleuterionun doğusunda yer alan dükkânların yürüme düzleminde ve yapının kuzeybatısındaki peristasiste yapının son kullanım evresine ait tabakalar belirlenmiştir. MS 3. yüzyıla tarihlenen seramik buluntuların yanında ele geçen bronz sikkeler Alexandrus Severus-Philippus Arabs (M.S. 222-249) ve Valerianus-Gallienus (M.S. 253-268) dönemlerine aittir⁴⁴. Dolayısıyla, bouleuterionun günümüze ulaşan hali MÖ 2. yüzyılın ortaları ile MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreği arasında tarihlenmektedir.

Hellenistik Dönem'deki imar programı çerçevesinde “L” formulu agora binası ve karşısındaki batı stoa inşa edilmiştir⁴⁵. 80 m uzunluğundaki Aigai agora binasının korunan yüksekliği 10,5 m'dir (Fig. 9). Doğu yamaç üzerinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan üç katlı binanın ilk katı dükkân, ikinci katı muhtemelen depolama alanı ve üçüncü katı da agora meydanı boyunca uzanan bir merdivenle çıkılan stoa olarak tasarlanmıştır. Birinci ve üçüncü katlar 4,5 m yüksekliğindedir. Yapıya “L” formunu veren kuzeydoğu kısmı ise kat düzenlemesinin dışında tasarlanarak üçüncü kat ile ikinci kat arasında yer alan kotta inşa edilmiştir. Gerek kat düzenlemesi dışında oluşu, gerek farklı yöne bakan cephesi ve kendi girişine sahip olması söz konusu eklentinin başka bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir (Fig. 10).

Üçüncü kat seviyesindeki stoda, dışta Dor ve içte İon düzeninde olmak üzere çift sıra sütunlar uzanmaktadır. Mermer olan İon başlıkları haricinde, agora ve stoaya ait bütün taşlar yerel andezittir. Agora binası duvarları, kesme blok taşlardan bindirme tekniğinde, atkılı-isodomik sıralı bir

⁴² Kuliste *in-situ* olarak ele geçen MÖ geç 3. – Erken 2. Yüzyıla ait bir sūrahi için bkz.: Rotroff 1982, pl. 69, 89, 406; Doğer et al 2012, 192, Res. 7.

⁴³ Doğer et al. 2012, 190, Res. 4; Sezgin 2013, 101, Res. 4.

⁴⁴ Sezgin 2013, 101.

⁴⁵ Agora Binası için bkz.: Bohn-Schuchhardt 1889, 14-27; Tül 1995, p. 23-28; Doğer et al. 2008, 218-219; Sezgin 2013, 102-104; Sielhorst 2015, 279-280, Abb. 73-74.

örgüye sahiptir. 0,85 m kalınlığındaki çift yüzlü duvar iç yüzde *emplekton* dolguya sahiptir. Yapının köşelerinde, kentteki birçok Helenistik yapıda olduğu gibi fermuar bindirme tekniğinde estetik amaçlı uygulanan pahlama işlemi dikkat çekmektedir.

Agora binasının karşısındaki batı stoa, yaklaşık 65 m uzunluğunda ve 8,50 m genişliğindedir. Duvarlarının alt kısmı orthostatik görünüm kazandıran pseudo-isodomik teknikte örülmüştür. Üst kısmı ise bosajlı ve bosajsız yüzeye sahip olan dörtgen formdaki kesme blok taşlardan bindirme tekniğinde isodomik örgüye sahiptir. Dışta Dor, içte İon düzenindeki sütunlarla donatılan batı stoa da MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.

Kentin idari merkezindeki yapılar dışında akropoliste yer alan diğer bir önemli yapı ise Athena Tapınağı'dır (Fig. 11). Konumu ve "L" formunda planlanan stoası ile Pergamon Athena kutsal alanı ile benzerlik göstermektedir. İlk kez Alman arkeologlar tarafından 19. yüzyıl sonunda tanımlanan yapı bu benzerliklerden dolayı Athena Tapınağı olarak tanımlanmıştır. 100x40 m'lik bir teras üzerine inşa edilen kutsal alana giriş kuzey stoanın arka duvarına bağlanan bir propylondan sağlanmaktaydı. Diğer stoa ise doğu kanatta uzanmaktadır. Bir podyum üzerinde yükselen Athena Tapınağı, 7,15x14,45 m ölçülerinde, muhtemelen *templum in antis* planlıdır (Fig. 12). Kutsal alana giriş kuzey stoanın arka duvarına bağlanan bir *propylon*'dan sağlanmaktadır. 63 m uzunluğunda ve 6,50 m genişliğindeki kuzey stoanın 30 m uzunluğundaki doğu stoa ile birleştiği noktadaki enkazda kalp formu köşe sütun tamburları tespit edilmiştir. Dor düzenindeki stoaların iç kısmında İon sütun sırasının uzanıyor olmasıdır.

Athena kutsal alanının güneyinde, MÖ 2. yüzyıldaki yoğun imar programları sırasında teraslar ve istinat duvarları ile elde edilen geniş düzlük üzerinde Demeter-Kore Tapınağı, tiyatro ve gymnasion gibi anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Yukarı terasta yer alan palaestra, 60 m x 20 m ölçülerindeki "L" planlı bir stoa ile çevrilidir. 1200 m² genişliğindeki palaestra enkazındaki çift yüzlü sütunlar MÖ 2. yüzyıla aittir. Palm motifli sütun başlıkları ise kentteki ünik örnekler olup, adak olarak dikilmiş olabilirler.

Gymnasion ve tiyatro düzlüğünü destekleyen yukarı teras duvarının güneybatısında korunmuş uzunluğu 177 m olan aşağı teras duvarı uzanmaktadır. Yukarı teras duvarı ile aynı aksta uzanan ve farklı onarım evreleri gösteren duvarın altındaki tahliye deliği beşik tonoz tekniğinde tasarlanmıştır. Duvarın hemen arkasında aynı aksta ikinci bir destek duvarı daha uzanmaktadır.

Athena kutsal alanı terasının güneybatısındaki çanağa inşa edilen tiyatro, kuzey rüzgârına karşı korunaklı durumdadır⁴⁶. Vomitorium'un gü-

⁴⁶ Bohn-Schuchhardt 1889, 39-41, Abb. 40, 45-48; Sear 2006, P. 325, Plan 315.

neyden dayandığı analemna duvarı, dikdörtgen şeklindeki hafif bosajlı kesme blok taşlarla inşa edilmiştir. Duvar II. Eumenes dönemi duvar karakteristiğiyle benzerlik taşımaktadır. Tiyatro tek diazomalı olmalıdır. Summa caveanın hemen üstünde, muhtemelen Athena kutsal alanına ait terasın altından geçen ve caveayı çevreleyen portikonun oturduğu düzlem yer almaktadır. Oturma sıraları bouleteriondaki gibi çok parçalı bir yapıya sahiptir. Scaenae frons 21x2,1 m genişliğindedir. 82 cm genişliğinde üç adet geçişe sahiptir. Enkaz içerisindeki tambur parçaları ve floral motifli saçaklık parçaları yapının iki katlı olabileceğini düşündürmektedir. Yapıda kullanılan kireç harç, vomitorium ve yeni analemna duvarı MS 17 depremi sonrasındaki yenilemenin işaretleri olmalıdır. Batı yönünden caveaya geçiş veren doğu-batı doğrultulu vomitorium kademeli olarak inen üç kemerden oluşmaktadır (**Fig. 13**). Kireç harçlı dolguya sahip duvarları, orthostatik görünüm kazandıran isodomik sıralı teknikte inşa edilmiştir.

Hellenistik Dönem'de imar programları ile genişleyen kent planına paralel olarak, güney ve kuzeydeki nekropolis alanları da genişleyerek dış savunma duvarlarına kadar dayanmıştır. Kentin doğusunda yer alan Kocaçay'ı aşarak kente ulaşan diğer antik yol, kentin Temnos ile bağlantısını sağlıyor olmalıydı. Söz konusu yolun kente giriş yaptığı nokta tespit edilememiştir. Bununla birlikte yol üzerinde çok sayıda mezar tespit edilmiştir.

Roma Dönemi'nde Aigai

Aigai'de Roma yönetimine ilişkin en erken bilgi MÖ 1. yüzyıla aittir. Roma İmparatoru Ceasar'ın güvenilir bir adamı ve yakın dostu olan Prokonsül Publius Servilius Isauricus⁴⁷, Asya Valisi olarak görev yaptığı sırada (M.Ö. 46-44) kente ve buradaki Apollon Khresterios Tapınağı'na⁴⁸ önemli yardımlarda bulunmuştur. Aigai'de ele geçen bir heykel kaidesinin üzerindeki yazıtta, Publius Servilius Isauricus, yardımları nedeniyle Aigai'de onurlandırılmıştır⁴⁹. 17 yılında bölgede meydana gelen şiddetli depremin yerle bir ettiği kentler arasında Aigai de yer almaktadır⁵⁰. Tacitus tarafından da sözü edilen bu depremin yaraları İmparator Tiberius'un

⁴⁷ Kentteki Roma Dönemi'ne ait yapıların önemli bir bölümü ve kentin genişlemesi Publius Servilius Isauricus yönetimi döneminde gerçekleşmiş olmalıdır: Clerc 1886, 292; Bohn-Schuchhardt 1889, 66.

⁴⁸ Tapınağa ilişkin bkz.: Fabricus 1885; Bringmann-Steuben 1995, 285-286, K.Nr.: 251 [E]; Sezgin 2013, 96, dipnot 3.

⁴⁹ Publius Servilius Isauricus ile ilişkili ele geçen yazıtlar için bkz.: Clerc 1886, 289; Bohn-Schuchhardt 1889, 47, Abb. 60; 53, Abb. 69; 54, No. 5.

⁵⁰ Tac. *Ann.* II, 47. Yazıt için bkz.: Fontrier 1887, 89-90.

cömert yardımlarıyla sarılmış ve depremden zarar gören kentler şükran ifadesi olarak İtalya'da imparatorun bir heykelini dikmişlerdi⁵¹.

Kentin Roma Dönemi yerleşim planlamasına dair bilgiler Ada 1 Sektörü ve Kuzey Hamam'dan gelmektedir. MS 2. yüzyılda inşa edilen Kuzey Hamam Akropolis surlarının hemen dışında yol üzerinde yer almaktadır. Yenikapı'dan kente giren ana cadde üzerindeki alan "Ada 1" sektörü olarak adlandırılmıştır (Fig. 14). Şu ana kadar toplamda 28 adet mekân ve 6 adet sarnıcın (Fig. 15) açığa çıkartıldığı alan, MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde terk edilmiştir.

Ada 1 sektöründe çok sayıda parçalı değirmen, yuvarlak el değirmeni, olynthos değirmeni, taş mortarium parçaları ile pres ağırlık taşları ele geçmiştir (Fig. 16). Latrinada ve diğer birkaç mekânda açığa çıkartılan pithoslar alanın çeşitli endüstriyel üretim organizasyonlarına ev sahipliği yaptığını göstermektedir. MS 3. yüzyıla tarihlenen bir çöplüğün buluntuları alanda tekstil, boya üretiminin yapıldığını, bir demirci ve kemik atölyesinin var olduğunu göstermiştir.

Ada 1 kazılarında elde edilen veriler en önemli üretimlerden birinin ise deri olduğunu düşündürmektedir. Birçoğu ikincil kullanıma işaret eden, ortadan kırılmış olynthos değirmenleri derinin işlenmesindeki temizlik aşamasında kullanılmış olmalıdır. Bazı noktalarda biriktirilmiş halde bulunan mermer mimari parçaları tabaklama işlemi için gerekli kireç ihtiyacını, latrinadaki pithos ise sodyum-sülfat ihtiyacını karşılamış olmalıdır. Parşömenin mucidi olan Pergamon'un ihtiyaç duyduğu büyük miktarlardaki derinin, keçi yetiştirmek için uygun coğrafi koşullara sahip olan dost ve müttefik Aigai'den karşılanmış olabileceği düşünülmektedir⁵².

Roma Dönemi'ne ait önemli yapılardan birisi olan gymnasium teras duvarı 56 m uzunluğundadır ve 6 m yüksekliğinde korunmuştur (Fig. 17). Teras üzerinde, gymnasiumun güneyinde, bir hamam kompleksi yer almaktadır. Hamamın ana girişi güneydedir. Buradaki üç adet tonozlu koridordan en doğuda yer alanı direkt olarak palaestraya açılmaktadır. Hamamın tonozlarında kullanılan opus caementicum örgü, Geç Cumhuriyet-Erken İmparatorluk dönemine işaret etmektedir. Roma Dönemi'nde, Agora Doğu Stoa'nın hemen önündeki teras genişletilmiş ve bu alana bir Macellum inşa edilmiştir (Fig. 18)⁵³.

⁵¹ Burada Aigai, elinde yunus tutan bir kadın olarak tasvir edilmiştir: Weisser 2008, 121, Abb. 16, Taf. 64, Taf. 66 a ve b.

⁵² Sezgin 2013, 99.

⁵³ Doğer 2006.

Bölgede önemli bir yıkıma yola açan MS 262 yılındaki depremi, ardından baş gösteren veba salgını ve Heruliler'in bölgedeki istilası kentin terk edilmesindeki en önemli etkenler arasındadır⁵⁴. İ.S. 267 yılında sayıları 320.000'i bulan bir Got kavmi olan Heruliler Küçük Asya'nın batı kıyıları boyunca ilerleyerek kıyıda birçok yerleşimi yağmalamışlardır. Yaklaşan Heruli tehlikesinin haberini önceden alan Aigai halkı, kamusal yapılar da dâhil olmak üzere kentteki binaların kapılarını duvar örerek kapatmış ve kenti terk etmiştir. Bu felaketlerin ardından ekonomik olarak zayıflayan Aigai sakinleri geri dönme düşüncesiyle kenti MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde terk etmişlerdir⁵⁵.

Bizans Dönemi'nde Aigai

Kentte yerleşim tekrar MS 12.-13. yüzyıllara tarihlenen Bizans yerleşimi kısa süreli olmuştur. Ortaçağ'a ait tarihsel verileri içeren oluşturulan konsil listelerinde Aigai'nin adı Asia Diokesisiği'ne bağlı Ephesos'un yardımcı piskoposluklarından biri olarak geçmektedir. Kentin adına, 451/Khalkedon ve 787/II. Nikaia konsillerinde rastlanmaktadır. 1230 tarihinden sonraki piskoposluk listelerinde kentin adı görülmemektedir⁵⁶. Bu kısa süreli iskân sırasında, kentte küçük bir kilise inşa edilmiş ve kentteki kamu yapılarının tamamına yakını yıkılarak, kurşunları toplanmıştır.

Aigai'de, MS 12. ve 13. yüzyıllarda geniş kentsel bir yaşam olmasa da az sayıdaki kilise tebaası varlığını sürdürmüş gibi görünmektedir. Bu döneme ait önemli yapılardan biri olan Doğu Kilise, kentin doğusundaki sura yakın bir konumdadır (**Fig. 19**)⁵⁷. 14.60x6.20 m ölçülerindeki yapı tek neflidir ve doğusunda apsis, batısında ise giriş açıklığı yer alır. Apsis cephesinin kuzeydoğu köşesinde bulunan mezarlar yapının buradaki Hıristiyan topluluğa mezar şapeli olarak hizmet verdiğini düşündürmektedir.

Bouleuterion'un önünden geçip Agora'ya doğru giden caddenin (Agora Caddesi) kenarında ve Bouleuterion'un güneydoğu köşesine bitişik olan alandaki yoğun enkazın içinde toplu sikke buluntusu açığa çıkarılmıştır⁵⁸. Taş enkazın arasında, büyük boyutlu, dikdörtgen bir mimari bloğun hemen altında, bez ya da deri gibi bir kese içinde saklanmış olması gereken define, muhafaza edildiği kabın çürüyüp yok olması nedeniyle, bu bloğun

⁵⁴ Steinacher 2010, 322.

⁵⁵ Sezgin 2013, 98.

⁵⁶ Armağan 2014, 209-219; Doğer-Armağan 2016, 11-12; Doğer-Armağan 2017, 108.

⁵⁷ Doğer-Armağan 2016, 12, Taf. I-II.

⁵⁸ Detaylı ilgi için bkz.: Sezgin-Önder 2013

altına birikmiş toprak içinde ele geçmiştir. Ele geçiş seviyesi ve buluntu durumu, definenin mekânlar terk edilip yıkıldıktan ve üzerleri enkaz ile örtüldükten sonraki bir dönemde buraya saklandıklarını düşündürmektedir. Bronz görünümlü, çukur Bizans da denen trachylerden oluşan define, Bizans imparatorları I. Manuel, II. İsaakios, III. Aleksios, Nikeia İmparatoru I. Theodoros ve Latin Hükümdarları sikkeleri (ya da Latin taklitleri) olarak belirtilen sikke tiplerini içermektedir.

Katkı belirtme

Ada 1 sektörünün arkeolojik belgelemesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi’nin 2014-11 numaralı “Aigai, Ada 1 Sektörü Arkeolojik Belgeleme Projesi” kapsamında gerçekleştirilmiştir.

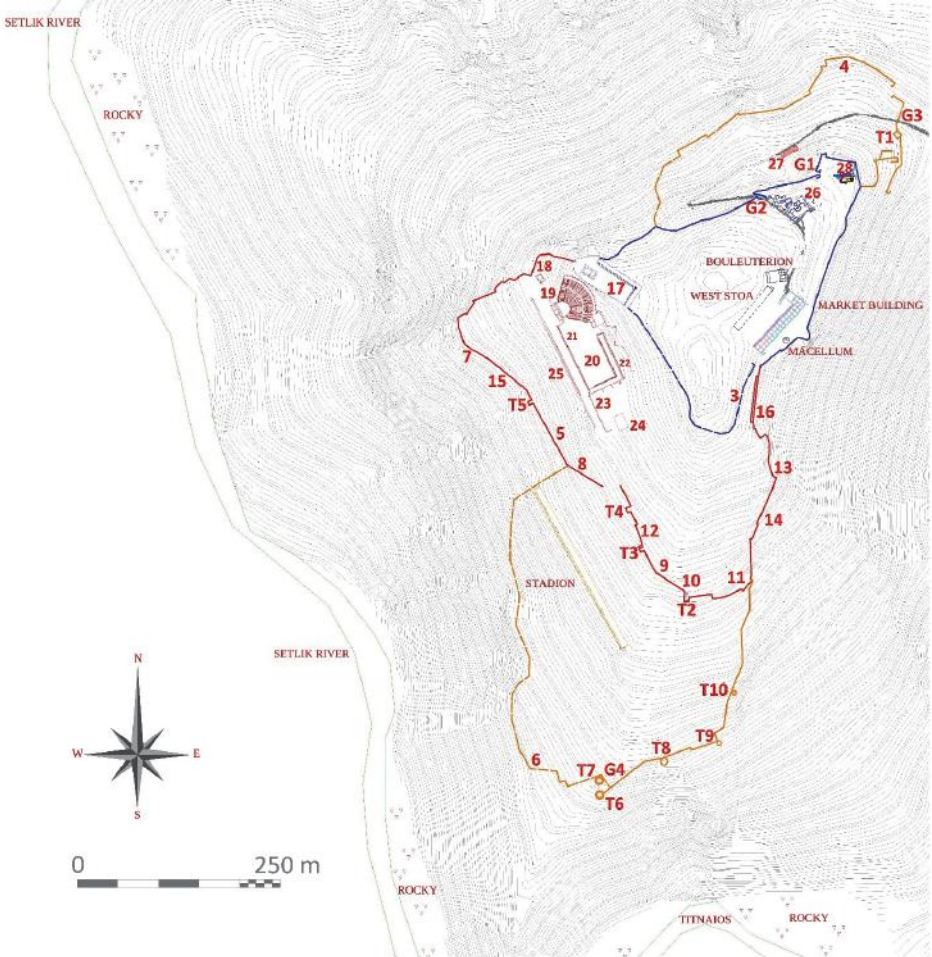

Fig. 1.

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

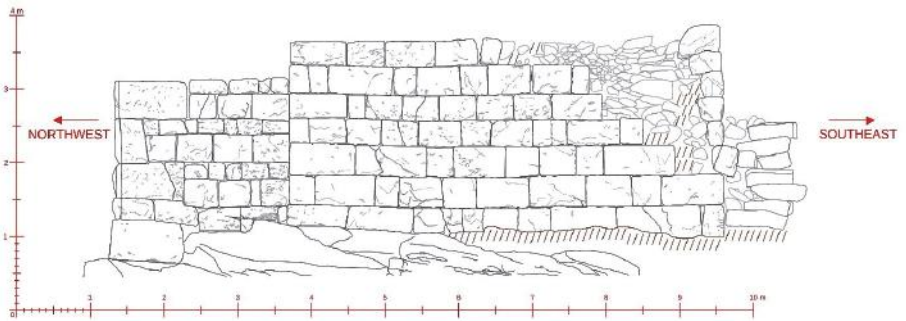

Fig. 5

Fig. 6

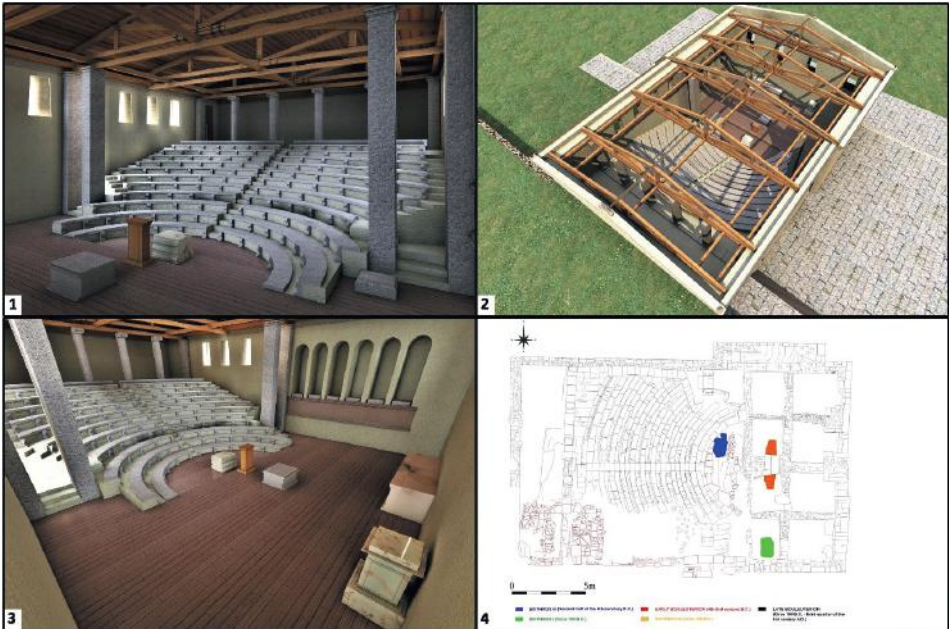

Fig. 7

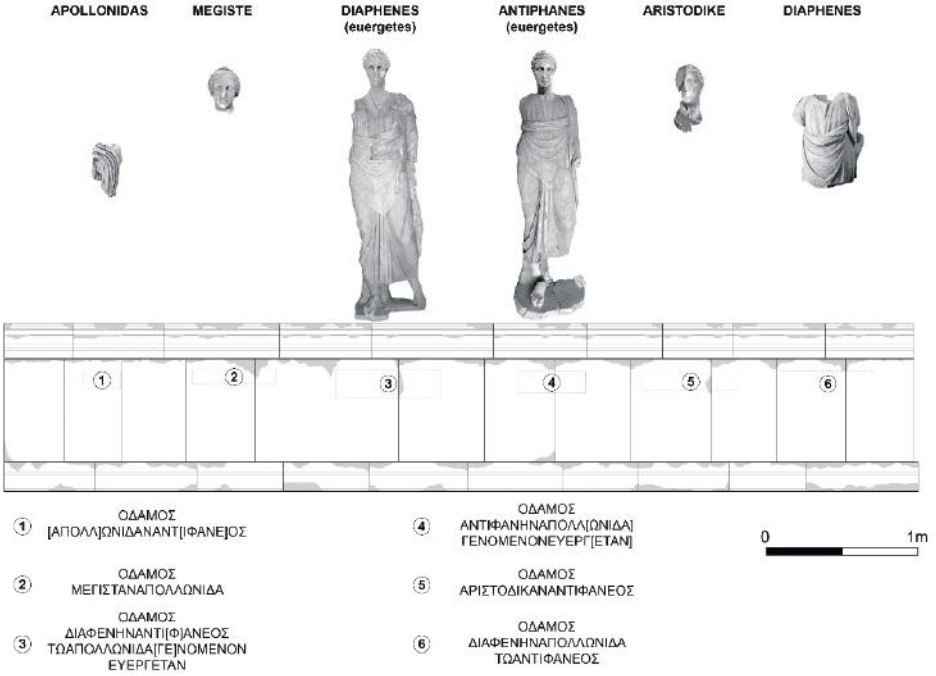

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

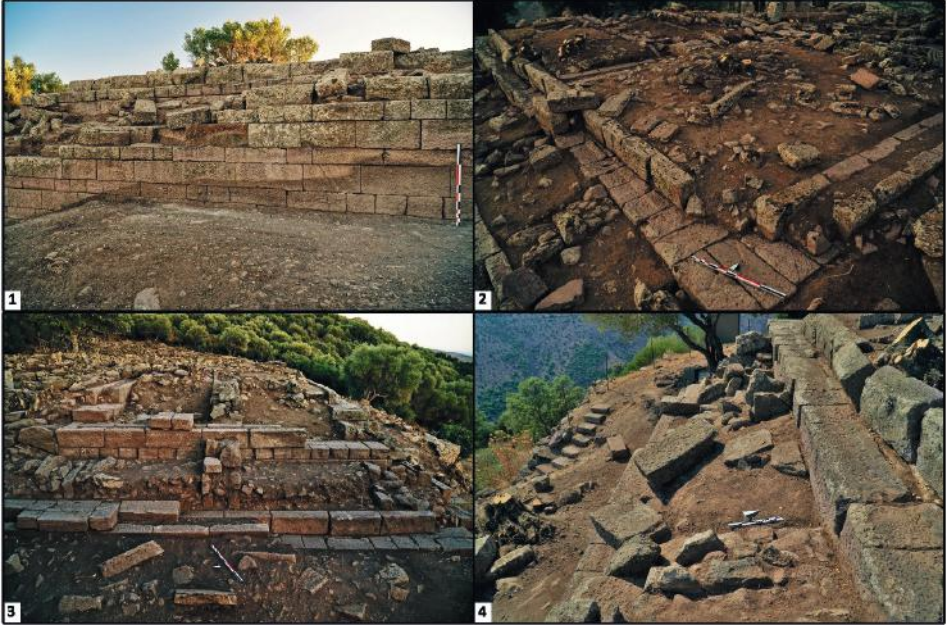

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

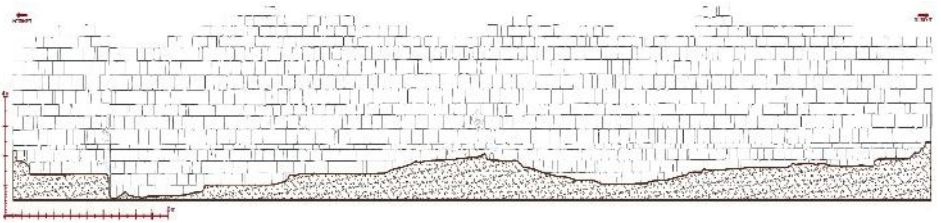

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Kaynakça

- Allen, R. R. 1983. *The Attalid Kingdom: A Constitutional History. Oxford.*
- Armağan, E. 2014. "Aigai'nin (Aiolis) Bizans Dönemi Piskoposluk Tarihi." *Ege Arkeoloji Dergisi XIX*, 209-219.
- Bohn, R. und Schuchhardt, B. 1889. *Altertümer von Aegae. Berlin.*
- Bringmann, K., Steuben, H. 1995. *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer. Teil 1: Zeugnisse und Kommentare, Berlin.*
- Clerc, M. A. 1886. "Les ruines d'Aegae en Éolie." *Bulletin de Correspondance Hellénique* 10, 275-296.
- Clerc, M. A. 1891. "Fouilles d'Aegae en Éolide." *Bulletin de Correspondance Hellénique* 15, 231-237.
- Coulton, J. J. 1976. *The Architectural Development of the Greek Stoa. Oxford.*
- Doğer, E. 1998. İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi. *İzmir.*
- Doğer, E. 2006. "Aigai'de Bir Macellum." *Miko, Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi* 5, 12-14.
- Doğer et al. 2008. "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları." Ankara: *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29(1): 207-232.
- Doğer et al 2012. "Aigai." Ed.: Çilingiroğlu, A., Mercangöz, Z., Polat, G. *İzmir: Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları* 183-208.
- Doğer, L. and Armağan, M. E. 2017. "Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aiolis) Excavations." Ed.: Bocharov, S., François, V., Sitdikov, A. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region 10th-18th Centuries Vol.2, (Kazan-Kishinev)*, 107-133.
- Doğer, L. and Armağan, M. E. 2016. "Erste Ergebnisse der. Archäologischen Untersuchungen des Byzantinischen Aigai (Aiolis)." *Byzantinisch Zeitschrift* 109 (1), 9-32.

- Fabricus, E. 1885. "Der Tempel des Apollon Chresterios bei Aigai." *Athenischen Mitteilungen* 10, 272-274.
- Fontrier, M. A. 1887. "Exploration de la plain de L'Hermus." *Bulletin de Correspondance Hellénique* XI, 79-107.
- Gneisz, D. 1990. Das antike Rathaus. Wien: *Das griechische Bouleuterion und die frühromische Curia*.
- Gürbüz, M. 2015. "Aigai Bouleuterionu." İzmir (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Hansen. 1971.
- Herrmann, P. 1959. *Neue Inschriften zur historischen Landeskunde von Lydien und angrenzenden Gebieten*. Vienna.
- Kansteiner et al. 2014. "Der Neue Overbeck." *Berlin/New York: Die antiken Schriftquellen zu den bildenden Künsten der Griechen*, 5 vols.
- Keil, J. und Premierstein, A. V. 1908. *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis, ausgeführt 1906 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. «Kaiserliche [Österreichische] Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften» [DAW], 53,2, Vienna.
- Magie, D. 2007. *Anadolu'da Romalılar. MÖ III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Çev. N. Başgelen, Ö. Çapar, İstanbul.
- Malay, H. 1999. *Researches in Lydia, Mysia And Aiolis*, ETAM 23, Wien.
- Malay, H. and Ricci, M. 2009. "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis", *Epigraphica Anatolica*. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens 42, 39-60.
- Mierse, W. E. 1999. *Temples and towns in Roman Iberia: The social and architectural dynamics of Sanctuary Designs, from the Third Century B.C. to the Third Century A.D.*, University of California Press.
- Radt, W. 1991. "Archaisches in Aigai bei Pergamon", *Istanbul Mitteilungen* 41, 481-484.
- Radt, W. 2002. Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, İstanbul.
- Ramsay, W. M. 1881. "Contributions to the History of Southern Aeolis 2", *The Journal of Hellenic Studies* 2, 271-308.

- Ramsay, W. M. 1890. *The Historical Geography of Asia Minor*. London.
- Rotroff, S. I. 1982. *The Athenian Agora, Volume 22. Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls*. Princeton.
- Rumscheid, F. 1994. *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*. Mainz.
- Sear, F. 2006. *Roman Theatres: An Architectural Study*. Oxford: Oxford University Press.
- Sezgin, Y. 2012. "Antikçağda Pergamon-Aigai İlişkileri." *Ege Arkeoloji Dergisi* 2012/17, 81-95.
- Sezgin, Y. 2013. "Aiolis'de Bir Dağ Kenti: Aigai." *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3(5): 95-116.
- Sezgin, Y. ve Önder, M. 2013. "Aigai Bizans Definesi." *Ege Arkeoloji Dergisi* 2013/18, 141-148.
- Sezgin, Y. and Aybek, S. 2016. "A Group of Portrait Statues from the Bouleuterion of Aigai: A Preliminary Report", von den Hoff, R., Queyrel, F., Perrin-Saminadayar, É (ed.), *Eikones : portraits en contexte : recherches nouvelles sur les portraits grecs du Ve au Ier s.av.J.-C.*, Venosa: Osanna Edizioni.
- Sielhorst, B. 2015. *Hellenistische Agorai*, Berlin/München/Boston.
- Steinacher, R. 2010. "The Herules: Fragments of a History", F. Curta, F., (ed.), *Neglected Barbarians*, Turnhout.
- Tül, Ş. 1995. *Aigai. Aiolis'de Bir Dağ Kent*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Weisser, B. 2008. "Die Basis von Pozzuoli." *Antike Plastik*, Lieferung 30 (München), 105-160, Taf. 48-67.

Larisa'da (Buruncuk) Yerleşme Düzenine İlişkin Araştırmalar

İlgın Külekçi⁵⁹

Antik Aiolis Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Larisa'nın kalıntıları, İzmir-Menemen'e bağlı Buruncuk Köyü'nün yakınlarındadır. Kent Lidya bölgesinin kıyıyla bağlantısını sağlayan ulaşım eksenini üzerinde olması ve verimli Gediz Ovası'na hakim konumu bakımından stratejik bir içeriğe sahiptir.

Larisa'nın yerleşim tarihine işaret eden Neolitik Çağ'a ve Tunç çağlarına tarihli buluntular vardır. Bugün alanda görülebilen kalıntılar ise temelde MÖ 6. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Kentin MÖ 3. yüzyılın başında terk edildiği ve devamında Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşilmediği bilinmektedir. Bu sayede Larisa, Yunan varlığı ve kültürünün erken dönemlerine ait verileri önemli ölçüde koruyabilmiştir. Larisa ayrıca Pers egemenliği altında şekillenen bir yerleşim olması açısından da araştırmalarda öne çıkmaktadır.

Larisa üzerine ilk çalışmalar 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilmiştir. 1902 ve 1932-34 yıllarında İsveçli ve Alman arkeologların girişimiyle kazı çalışmaları yapılmış, ancak dönemin şartları nedeniyle devam ettirilememiştir. Çalışmaların sonuçları 1940-42 yıllarında *Larisa am Hermos* adıyla üç ciltlik kapsamlı bir yayın haline getirilmiştir. 2010 yılında ise Turgut Saner'in yürütücülüğünde, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden doktora, yüksek lisans ve lisans öğrencilerinden oluşan bir ekiple mimari ağırlıklı yüzey araştırmaları başlamıştır. Halen devam eden çalışmaların temel amacı yüzey araştırmalarından elde edilen verilerle kentin önemli yapılarını ve yerleşim kurgusunu ortaya çıkarmaktır.

Larisa'da yerleşme izleri iki merkez tepeye ve bunların arasında kalan alana yayılmaktadır (Fig. 1): "Larisa Batı" mutlak bir yöneticinin yaşam

⁵⁹ Ilgın Külekçi, İTÜ FBE Mimarlık Tarihi Programı doktora öğrencisi, Sırçacı Sok. No.17, Rumelihisarı - İstanbul, e-mail: ilginkulekci@gmail.com

alanı olan akropolü; güneyinde kentsel yerleşme ve bunu saran surları; ve kuzey, doğu ve güneye yayılan geniş bir nekropolü kapsamaktadır. “Larisa Doğu” ise, tepe üzerinde iddialı bir kale ve eteklerindeki yerleşim alanından oluşmaktadır. Bu iki tepenin arasında kalan alanda tarım yapıları ve ekim terasları bulunmakta, ayrıca Gediz Ovası seviyesinde yükselti oluşturan Koca Tepe üzerinde de yine tarımsal işlevli olduğu düşünülen büyük bir yapı yer almaktadır. Aşağıda Larisa Batı ve Larisa Doğu merkezlerinin yerleşim alanlarında, yerleşim karakteristiğini anlamaya yönelik çalışmalar aktarılmaktadır⁶⁰.

Larisa Batı:

Larisa Batı’da akropol; Megaron, saraylar, tapınak gibi yapıları ve anıtsal surlarıyla öne çıkmakta, kentin mutlak yönetim merkezini oluşturmaktadır. Akropolde bulunan yapıların özenli işçiliği ve dekoratif değerleri Batı yerleşmesinin temsil gücünü ve görkemini ortaya koymaktadır. Akropolün devamında, aynı yaşam düzeninin bir parçası olarak güney ve güneydoğu yamaçlarda surlarla çevrili bölge kentin yerleşim alanı, kuzey, doğu ve güney yamaçlar ise nekropol alanı olarak tanımlanmıştır. Surlar ve akropoldeki yapıların mimari özelliklerinden, ve ayrıca 20. yüzyıl kazılarının verilerinden yola çıkarak Larisa’da MÖ 5. yüzyıl başlarında ve MÖ 4. yüzyılda iki büyük inşaat etkinliğinin gerçekleştiği söylenebilir⁶¹. Genel bir mimari ayırımla Lesbos duvar örgüsüne sahip yapılar ilk evreye, dikdörtgen örgülü olanlar ise ikinci evreye tarihlenebilmektedir. Buna göre akropol, 6. yüzyıldaki yapılaşmanın ardından MÖ 5. yüzyılın başlarında inşa edilen surlarla şekillendirilmiş; 4. yüzyılda güneye doğru genişletilmiştir. 4. yüzyılda ayrıca kuzey savunma hattı G, F ve E kuleleriyle güçlendirilmiş ve bir diateichisma ile ayrılan ön kale alanı yaratılmıştır. Kent surlarının da akropol surlarına benzer olarak 5. yüzyıl başlarında yapıldığı ve Atinalıların getirdiği yıkım sonrasında yine 4. yüzyılda güçlendirildiği görülmektedir. Arazideki gözlemler bu süreci doğrular niteliktedir. Doğuda E burcu’ndan, batıda I numaralı kuleden güneye doğru uzanan şehir surlarının bütün yerleşimi sardığı anlaşılmaktadır. Ancak hat güçlüğüle izlenebilmektedir: Doğu hattı nispeten okunabilmekte, batı ve güneyde ise aralıklı olarak ancak zayıf izler tespit edilebilmektedir. Bu hem 5. yüzyıl hem de 4. yüzyıl sur inşaatının kalıntıları için geçerlidir.

⁶⁰ Yazıdaki her türlü bilgi için bkz.: Saner 2016, 61-93; Saner 2017, 27-44.

⁶¹ Küçük buluntuların ve bazı mimari kalıntıların gösterdiği gibi MÖ 7. ve özellikle 6. yüzyıllarda Larisa’da canlı gelişmelere tanıklık etmiştir; ancak erken 5. yüzyıl, 20. yüzyılın kazı stratigrafisinin de anlattığına göre tutarlı, bütüncül mimari etkinlikleri beraberinde getirmiştir.

Surlarla çevrili bu alanın içinde bulunan duvar kalıntıları yerleşim/konut izlerini tanımlamaktadır. Kalıntıların yoğunlaştığı kısım akropolün hemen güneyindeki geniş düzlük alandır. Bu alanın güneyinden itibaren arazi hızla meyil kazanmakta ve yapı izleri seyrekleşmektedir. 1902 kazıları sırasında beş adet deneme sondajı açılmış, ortaya çıkan duvarların birbirlerine paralel ve dik konumları yerleşimin ızgara planlı olduğunu düşündürmüştür. Yerleşim alanı için net bir tarihlendirme önerilmemiş, ancak sondajlardan birinde bulunan bir pişmiş toprak sima parçası MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Kesinleştirilemeyen ifadeleri tamamlamak ve yeniden yorumlamak amacıyla son yıllarda alanda detaylı belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda kalıntılar yeniden ele alınmış ve kent alanında 70'e yakın duvar parçası taş planları çıkarılacak şekilde ölçülmüştür. Belgelenen duvarlar farklı konumlarda, farklı ilişkilerdedir. Ancak akropole yakın kısımda bulunan duvarların ortogonal hatlar oluşturduğu doğrulanmış, buna ek olarak güneye doğru araziye teraslandırılan yeni parçalar dikkat çekmiştir.

Yerleşim düzenini detaylı olarak inceleyebilmek amacıyla duvar parçaları mevcut uzunluklarına, kalınlıklarına, örgüde kullanılan taşların boyutlarına ve işçilik niteliğine göre sınıflandırılmıştır. Kalıntı durumu nedeniyle, her duvar parçası için hedeflenen her bilgiye ulaşmak mümkün olmasa da kabaca üç kategori oluşturulmuştur (Fig. 2): Bunlar set duvarları, anıtsal nitelikteki duvarlar ve anıtsal nitelik taşımayan standart ölçülerde, olasılıkla konut duvarlarıdır. Bu genel ayrıma ek olarak yaklaşık 10 adet duvar parçasında Lesbos tipi, yani kenarları kavisli çokgen bloklarla yapılan örgü uygulaması teşhis edilebilmiştir.

Set duvarları topografyayı gözeterek yerleştirilmiş, araziye teraslayan duvarlardır (Fig. 3). Çoğunlukla eğimin sertleştiği güney taraflarda yoğunlaşmaktadır. Bu kısımdaki bir grup duvar arasında iki parçanın bu sert eğime dik konumda olduğu görülmektedir. Set duvarı olarak tanımlanabilecek diğer parçalar büyük bloklarıyla öne çıkmaktadır: Bunlardan güneydoğu tarafında bulunan bir grup burç benzeri birleşimlerle savunma sistemine ait gibi durmaktadır; kuzeyde, diateichisma yakınlarında bulunan ikisi uzun üç parça Lesbos örgülüdür.

Anıtsal nitelikli duvarlar iki adettir: Özenli işçilikle örülmüş, düzgün dik-dörtgen bloklardan oluşmaktadır (Fig. 4). Her iki duvar parçası da akropole yakın az eğimli alanda bulunmakta ve kamusal bir içeriğe işaret etmektedir. Ancak yakınlarındaki duvar parçalarıyla anlamlı bir bütün önerilecek şekilde tamamlanamamaktadır.

Son grubu da genellikle konut duvarları olarak düşünmek uygundur. Çoğu yerleşim alanının az eğimli kısmında topografyadan bağımsız ola-

rak yerleştirilmiştir. Kuzeyde ortogonal bir düzen tanımlayan bu duvarlar ortalama 45-60 cm kalınlıktadır. Kimi duvarlarda taş biçimleri ve yüzeylerindeki farklılaşmaya göre iç ve dış cidar ayrımı yapılabilmektedir. Tutarlı bir bütünlük oluşturarak iç mekan kurgusu yaratan gruplar konut olarak düşünülmektedir. Alanda bulunan bir dibek parçası ve bir Olynthos değirmeni parçası da alanın konut/üretim işlevli kullanımını doğrulamaktadır.

Duvar parçaları mevcut doğrultuları üzerinde uzatıldığında farklı yönelmeler ortaya çıkmakta ve ilk anda ızgara planlı bir sistem onaylanamamaktadır. Ancak topografya ve yapılan ayrımlarla birlikte yeniden bakıldığında yerleşim planının arazinin eğimini gözeterek kısmen ortogonal bir düzene oturtulduğu söylenebilir (Fig. 5). Buna göre en tutarlı biçimde dik açı gösteren parçalar akropole yakın alanda bulunmaktadır. Güney uçtaki duvarlar ise hem topografyayı takiben hem de kuzey kısmı destekleyecek şekilde hizalandırılmıştır. Bu alanda da eğime dik yerleşen bir parçanın olması ve kuzeydeki hatlarla uyumu önemli bir göstergedir.

Buradan yola çıkarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda düzenlenmiş yapı adaları olduğunu düşünmek mümkündür. Yerleşim yaklaşık 7 hektar gibi kısıtlı bir alana yayıldığından geniş yapı adalarından söz edilememektedir. Bu bağlamda örneğin Troas'taki Neandreia kentinde olduğu gibi akropol surlarıyla organik olarak bütünleşen düzenli yapı adaları olması olasıdır.

Lesbos örgüsü ile inşa edilmiş duvarların bulunması yerleşim alanının tarihsel sürecinin de akropole benzer şekilde geliştiğini göstermiştir: MÖ 5. yüzyıl başlarında akropol gösterişli yapılarla ve surlarla donanırken güneyde de bir yerleşim alanı planlanmış olmalıdır. 4. yüzyılda ise sınırları genişleyen akropol ve yeni oluşturulan ön kale alanı yerleşimi küçültmüş, ancak anıtsal yapılar inşa edilerek yeni kamusal içeriklerle kullanılmaya devam etmiştir.

Larisa Doğu:

Diğer yerleşim merkezi Larisa Doğu, Larisa Batı'nın yaklaşık 1,5 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. 180 m yükseklikteki tepenin zirvesinde üçgen biçimli bir kale ve güneydoğu yamaçlarında yerleşim alanı bulunmaktadır. Kale yapım tekniği ve mimari özellikleriyle Larisa Batı'nın MÖ erken 5. yüzyıl akropol surlarıyla büyük benzerlik göstermektedir. Burada da öne çıkan; kayalardan blok elde etme yöntemleri; kaya taban – temel – özenli bir duvar kaidesi ve kerpiç örgü ile kendini gösteren inşaat tarzı; Lesbos duvar örgüsü ve taş yüzeyi işçiliği her iki savunma yapısının ortak özellikleridir. 4. yüzyıl yapı ekleri de Batı'da olduğu gibi Larisa Doğu kalesinde de dikdörtgen bloklarla açığa fark edilebilmektedir.

Yerleşim kalıntıları kalenin doğu duvarından güneydoğuya doğru uzanan doğal teraslar üzerinde yer almaktadır. Yerleşim alanını ani topografya değişimleri ve büyük kaya kütleleri sınırlamakta, ve belgelenen duvar parçaları yaklaşık 1,5 hektarlık bir alana yayılmaktadır. Yerleşim, topografyayı takiben birbirine paralel üç alanda incelenmiştir (Fig. 6):

İlki kalenin hemen dışında büyük kaya öbekleriyle sarılı dik bir alandır. Tam anlamıyla teras olarak tanımlanamayan bu alanda duvarların çoğu setleme amacıyla inşa edilmiştir. Özellikle iki uzun duvar parçasının platform oluşturacak şekilde istinat duvarı niteliğinde yapıldığı kaydedilmiştir.

Bu alanın altı, yani "Teras 1", en yoğun ve yaygın yerleşim alanıdır (Fig. 7). Burada bulunan duvarlar ortalama 50-60 cm kalınlıktadır ve bir-iki birimden oluşan 25-40 m²'lik basit yapılar oluşturmaktadır. Bu yapıları konut olarak nitelendirmek, kapalı bir mekan tanımlamayan duvarları da avlu veya ön bahçe gibi açık alanları saran duvarlar olarak değerlendirmek mümkündür. Teras 1'in kuzeyi düzgün işçilikli uzunca bir duvar ile sınırlandırılmıştır. Kalınlığı 80 cm olan duvar, kaya öbekleri arasında kalan boşluğu doldurmaktadır, ancak duvara dik birleşen diğer parçalar burada oluşturulan mekanların özel bir işlev taşıdığını göstermektedir.

Kalıntıların görüldüğü son alan "Teras 2"dir. Farklı kotlara dağılmış duvar parçaları burada Teras 1'de olduğu kadar bütüncül bir plan sunmamaktadır. Nitekim yerleşimin tamamında da özel bir düzen arayışı olmamış, alan yalnızca yoğun kaya öbeklerinin yarattığı doğal sınırlarla belirginleşmiş, kayaların arası kaba taşlarla beslenmekle birlikte bir sur ağı ile çevrilmemiştir.

Larisa Batı yerleşmesinin anıtsal niteliklerinin yanında Doğu yerleşiminde herhangi bir anıt yapının izine veya tanımlı nekropol alanına rastlanmamıştır. Kalenin güneyi ve kuzeyinde yoğun biçimde tarım teraslarına ait izler bulunmaktadır. Araziyi yüksek ve alçak setlemelerle kademelendirmek ve farklı doğrultularda küçük birimler düzenlemek en uygun çözüm olmuştur. Yerleşim biçimi açısından ilk bakışta arkaik veya geç arkaik bir görüntü sunmaktadır. Topografya özellikleri ve mekan örgütlenmesi bakımından Latmos ve Emporio'daki arkaik konutlarla benzerlik içindedir. Diğer yandan bu tür bir-iki odalı konutlara her dönemde rastlamak mümkündür. Bu bağlamda yerleşim alanının tarihsel gelişimi de erken 5. yüzyılda kale ile birlikte yoğun olarak başlayıp MÖ 4. yüzyılda devam etmiş olmalıdır.

Kale ile yerleşim alanı bütünlük içinde, bağımsız, ayrı bir yerleşme olarak yorumlanmaya müsaittir. Ancak kalenin büyüklüğüne ve özenli inşaatına karşın eteğindeki yerleşimin boyutları ve içeriği oldukça kısıtlıdır. Bu noktada Doğu ve Batı yerleşmeleri birlikte değerlendirilmelidir. Ortak

yapım teknikleri nedeniyle aynı inşaat etkinliğinin ürünleri olan iki yerleşme işlevsel olarak da birbirine bağlı olmalıdır. Çevreye hakim bu iddialı kalenin Batı yerleşmesinin savunma ihtiyacına destek verdiği düşünülebilir. Bu özellikleriyle kale 20. yüzyıl araştırmacıları tarafından Larisa'nın "doğal akropolü" olarak tanımlanmıştır. Yerleşim alanının iddiadan uzak düzeni ve kaleye oranla sınırlı boyutu bu alanın ikincil önem ve içerikte kullanıldığını göstermektedir. Doğu yerleşmesinin güneybatı yamaçlarından Batı yerleşmesindeki nekropole dek uzanan tarım alanları da bu iki merkezi hem fiziksel ve hem işlevsel olarak birbirine bağlamaktadır. Bu ara alanın işleyişi ve düzeni Doğu yerleşiminde yaşayan toplum grubu ile ilişkilendirilebilir.

Böylece Doğu ve Batı merkezlerinin yerleşim alanlarının da çağdaş olduğu, ve geniş çaplı inşaat etkinliklerine dahil edildikleri anlaşılmaktadır. Batı'da geniş bir alan planlanarak kısmen ortogonal bir sistem denenirken, Doğu'da topografyaya bağlı bir düzen kurulmuştur. Bu bağlamda yerleşimlerin farklı karakterleri, olası işlevleri hakkında ipucu vermektedir: Larisa Batı kentin seçkin kesiminin yaşam bölgesiyken, Larisa Doğu, Batı'yı lojistik ve askeri anlamda destekleyen bir grubun barınma alanıdır. Doğu yerleşmesinin yakın çevresinde bulunan tarım alanları bu yaşam senaryosunu genişleten yeni bilgiler sunmaktadır. Araziden elde edilen verilerin değerlendirilmesi devam etmektedir. Bu yazı kapsamında yerleşim alanları üzerine yapılan çalışmalar ve geliştirilen ön değerlendirmeler kısaca özetlenmiştir.

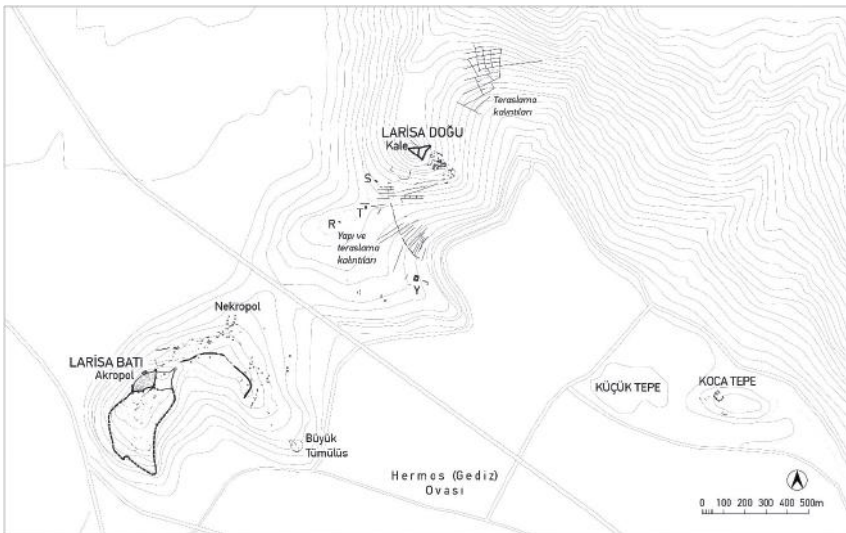

Fig. 1. Larisa'nın genel yerleşim planı

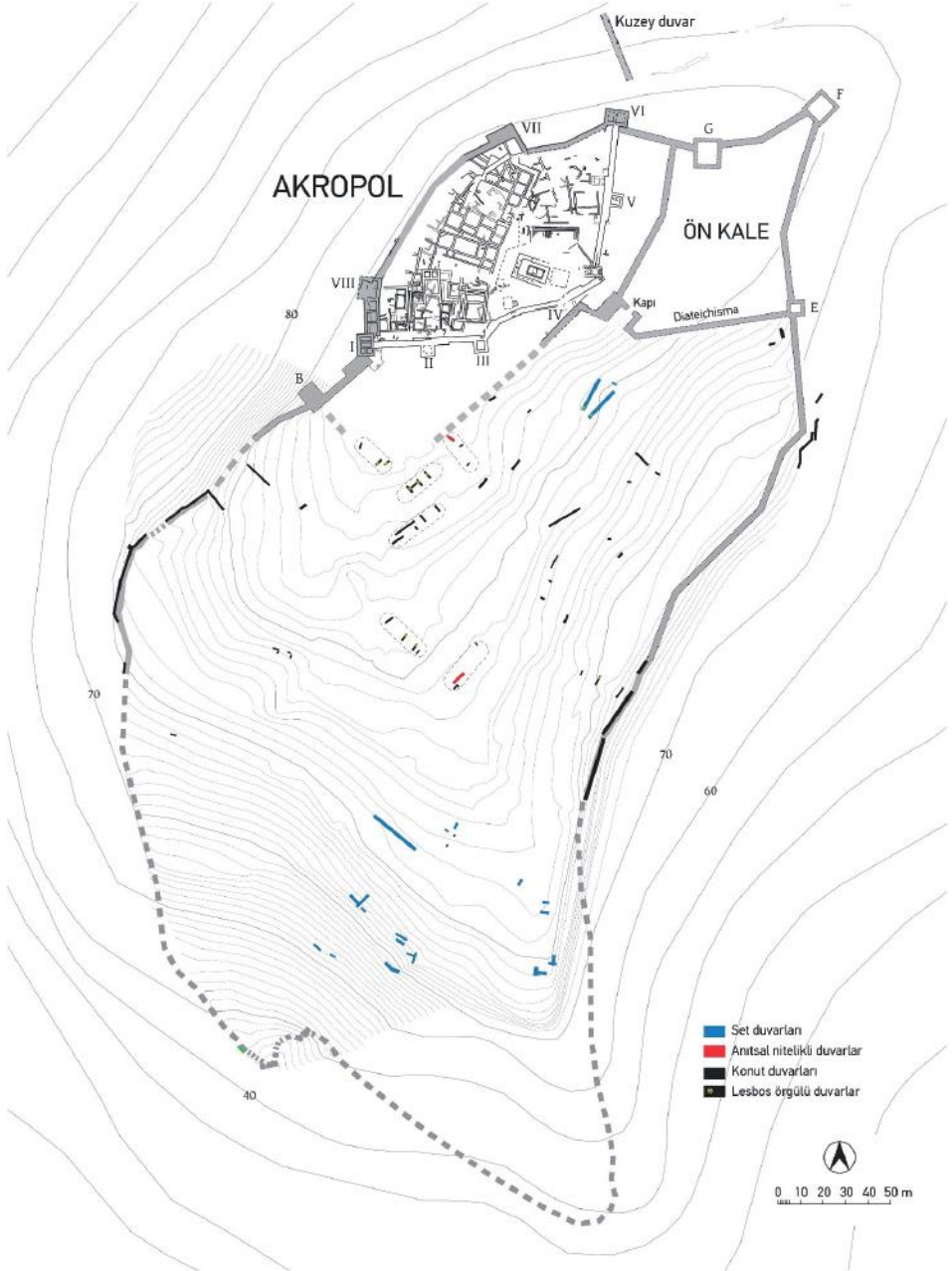

Fig. 2. Larisa Batı yerleşimi, duvar sınıflaması

Fig. 3. Larisa Batı yerleşiminden set duvarı örneği

Fig. 4. Larisa Batı yerleşiminden anıtsal nitelikli duvar örneği

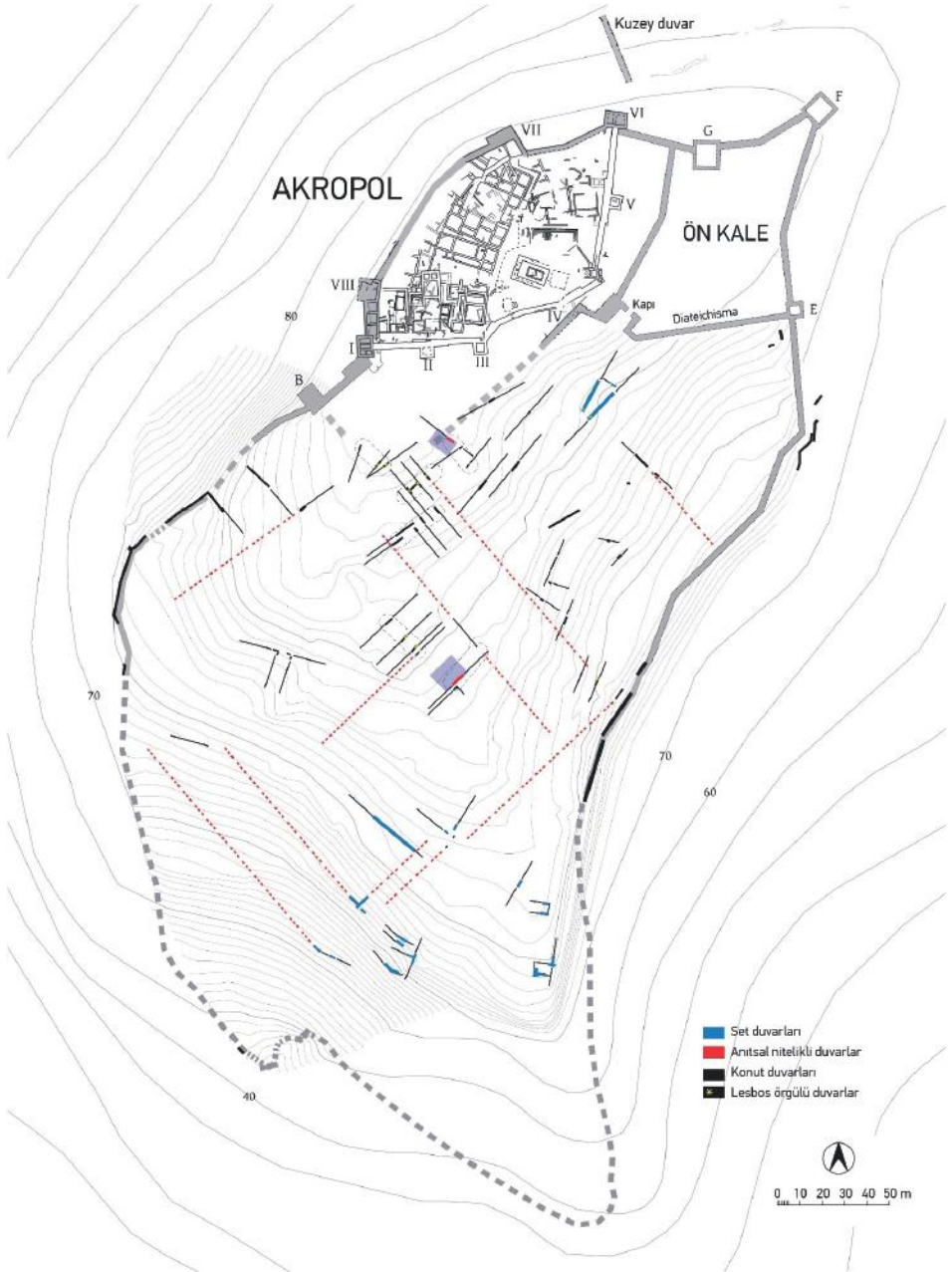

Fig. 5. Larisa Batı yerleşimi, duvar hatlarının uzantıları

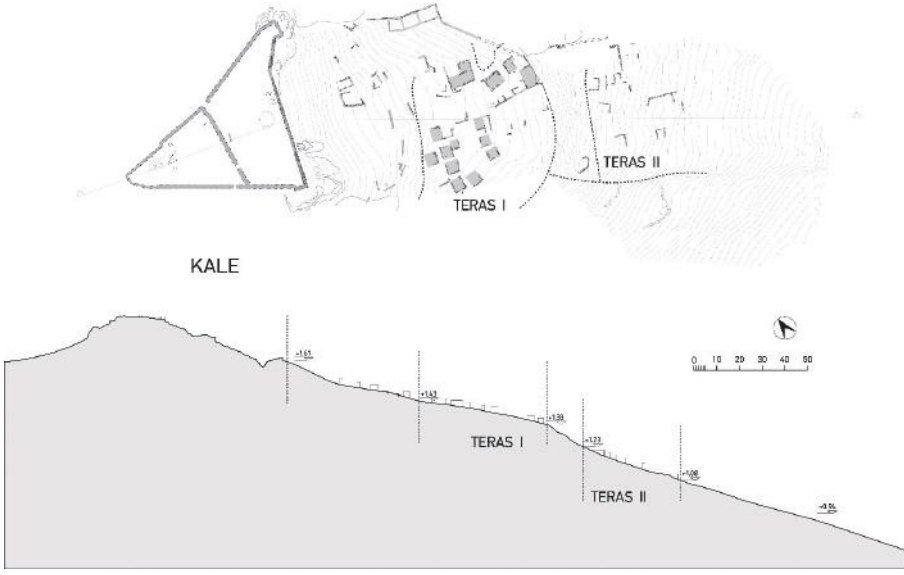

Fig. 6. Larisa Doğu yerleşimi plan ve kesiti

Fig. 7. Kaleden Teras I'e bakış

Bibliyografya

- Saner, T. 2016. Architectural Survey in Larisa (Buruncuk) 2010-2015, Larisa (Buruncuk) Architectural Survey 1 (Yay. Haz. Saner, T.), İstanbul, 61-93.
- Saner, T. 2017. Larisa in Aeolis: Description of the Site and Ongoing Fieldworks, Architectural Survey at the Necropolis of Larisa (Buruncuk), İTÜ Vakfı – Mimarlık Tarihi Araştırmaları 2, (Yay Haz. Saner, T., I. Külekçi, G. Mater), İstanbul 2017, 27-44.

Larisa'nın (Buruncuk) Kentdışı Alanları

Turgut Saner⁶²

Larisa'da İTÜ ekibi tarafından 2010 yılında başlatılan mimari tespitler bu antik yerleşmeyi çok yakın çevresiyle birlikte ele almaktadır. İlk çalışmalar akropolde 20. yüzyıl kazılarıyla ortaya çıkan, ancak ayrıntılı biçimde belgelenemeyen yapılara da odaklanmış, zamanla akropol alanının ötesinde yeni tespitlerle zenginleşmeye başlamıştır. 2012 yılından itibaren Larisa Batı'nın geniş nekropolü ele alınmıştır. 2015'le de Larisa Doğu Mahallesi ile Larisa Batı arasında kalan geniş bölgenin taranmasına girilmiştir, karşılaşılan yapı kalıntılarının gösterdiği gibi bu kısmın tarım etkinlikleri için ayrıldığı anlaşılmıştır. Bu yazının konuları olan nekropol ile tarım alanı birbirine değecek kadar yaklaşmış; topografyanın belirlediği kayalık sırt kabaca bir sınır oluşturmuştur. Dumanlı Dağ'dan (antik Sardene) güneybatıya doğru yönelen Buruncuk uzantısı, yukarıda sözü edilen kayalık sırt ile nekropol yamacı arasında en alçak, ovaya en yakın seviyeye inmektedir. Bu topografik durum 20. yüzyılda değerlendirilmiş ve nekropolün kuzeydoğu kesimini de içine alan yerler, bugün İzban olarak bilinen demiryolu ulaşımı hattı ile kesilmiştir. Bu inşaatla nekropolün bir kısmı ayrıntısıyla belgelenemeden kaybedilmiştir⁶³. Tarımsal amaçla kullanılmış olan bazı yapıların izleri de aynı inşaatla tahrip edilmiş olmalıdır. Demiryolunun varlığı tespit çalışmalarımızı da pratikte etkilemiş, alanlar arasında kesintisiz hareket etmemizi engellemiş ve antik yerleşmeyi bütünlüğü içinde algılayabilmemizi geciktirmiştir. Nekropolün belgelenmesi batıdan doğruya doğru ilerleyip demiryolunun yakınında duraksamış (güneye doğru sürdürülmüş), tarım alanındaki tespitler de Larisa Doğu tarafından batıya, güneybatıya doğru gelişmiş, demiryoluna nispeten yaklaşmıştır. Nekropolün demiryolunun doğusunda kalan, küçük bir grup mezar yapısını içeren bölümü ile bunlara yakın bölge henüz taranamamıştır.

⁶² Prof. Dr. Turgut Saner, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 34437, Taksim, İstanbul, e-mail: saner@itu.edu.tr.

⁶³ Larisa yüzey araştırmalarının seyri ve güncel sonuçları için bkz. Saner 2016, 61-93; Saner-Külekçi 2017, 45-259. Bu yazıdaki bilgi ve ayrıntıların karşılığı bu yayınlarda bulunmaktadır.

Nekropol

Larisa; Larisa Doğu ve Larisa Batı merkezli iki yerleşme alanı ve bunları bağlayan ara bölgeden oluşmaktadır (Fig. 1). Larisa Batı esas yerleşmedir; yönetici grubun temsil yapıları ile kentli seçkinlerin yaşam alanı buradadır. Larisa Doğu'da büyük ve güçlü bir kale batı yerleşmesinin sakinlerine (ve doğudaki mahallede yaşayanlara) gerektiğinde güvenli bir sığınma ortamı sunmaktadır. Kalenin eteğindeki mahalle de, olasılıkla her türlü işgücünü sağlayan, özellikle de tarım etkinliklerini yerine getiren, savunma gücüne katkıda bulunan (seçkin olmayan) grubun konutlarını barındırmaktadır.

Nekropol; batı yerleşmesine yakın, hemen surların dışında uzanan geniş bir alanı tanımlamaktadır (Fig. 2). Kuruluş aşaması, akropole doğru yay çizerek uzanan taş döşeli yolun yakınlarında başlamış olmalıdır. Olasılıkla buradan kuzey – kuzeydoğuya ilerlemiş, doğuya ve güneye doğru yön kazanmış; yine topografyanın dikte ettiği şekilde, eski Buruncuk Köyü'nün yerleştiği çukur alanı sınırlayan hilal biçimli sırtın dış yamaçlarını izlemiştir. Taş döşeli yola yakın kısımlarda mezar birimlerinin arasından ilerleyen bir yol olması beklenir. Bu yol aynı zamanda, doğu yerleşmesinin üzerinden komşu Neonteichos'a bağlanan bir güzergâhın parçası olmalıdır (bu hattın dışında, Neonteichos'la ova seviyesinde de paralel bir bağlantı düşünülebilir). Tarım alanı olarak ayrılmış bölgenin taranması sırasında küçük mezar tepeleri olarak algılanabilecek kalıntılara rastlanmıştır, ancak (mezar yapıları olarak tespiti doğruysa) bunlar küçük ve dağınık öbekler oluşturmaktadır. Dolayısıyla tutarlı ve geniş bir nekropol alanı sadece Larisa Batı'ya yakın olan yaygın düzenlemedir. Mezar birimlerinin baskın çoğunluğunu, "minyatür tümülüsler" olarak tanımlanabilecek duvarla sarılı mezar birimleri oluşturmaktadır. Örneklerin sayısı 100'ü aşkındır; yaklaşık 70 kadar mezar birimi hassas taş planları alınarak belgelenmiştir. Çoğu örnek 4-6 m çapındadır. Bazıları kayalar veya kaya büyüklüğünde kabaca biçimlendirilmiş bloklarla hazırlanmış, bazıları da özenli bir Lesbos örgüsü ile inşa edilmiştir. Birçok durumda sabit bir kaya kütlesi inşaatın içine alınmıştır. 20. yüzyılda mezar birimlerinde de kısmi kazılar yapılmış, buluntular ağırlık olarak MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir. Tespitlerimiz sırasında mezar birimlerinin inşaatı için kayalardan blokların kama oyukları açılarak elde edildiğini gösteren izlerle de karşılaşmıştır. Bu tekniğin Larisa'daki en erken uygulaması MÖ Erken 5. yüzyıla tarihli akropol surlarının duvar örgüsü içinde kullanılan blokların yüzeylerinde görülebilmektedir. Dolayısıyla nekropolün mezar birimleriyle genişlemesinde MÖ 5. yüzyılın olası

karşılığını da bu gözlemlerle dile getirmek mümkündür; aynı teknik MÖ 4. yüzyıl yapılarında da kullanılmıştır. 20. yüzyıl yayınında ifade edilen MÖ. 6. yüzyılın ağırlığı kuşkusuz bir veri ve yorum değeri taşımaktadır; ancak ömrü MÖ 3. yüzyılın başına kadar süren şehrin nekropolünde, 6. yüzyıldan sonra da yoğun biçimde gömülerin gerçekleşmiş olması beklenir. Kazı buluntularıyla desteklenemeyen durumlarda mezar birimlerinin konumlanması, öbeklenme biçimi ve inşaat özellikleri nekropolün içindeki tarihlendirme nüanslarına yardımcı olabilir. Birçok mezar biriminde gözlenen Lesbos duvar örgüsü Larisa bağlamında yine MÖ erken 5. yüzyıl çerçevesinde, iddialı inşaat etkinliklerinde uygulanmıştır. Larisa Batı'da akropol surları ile Megaron'un örgüleri bu tiptedir; şehir surlarının bazı kısa hatlarında, konutlar ile bazı setlerde ve Larisa Doğu'daki kalenin duvarlarında bu örgü ile çalışılmıştır. Küçük tümülüslerde duvar örgülerinin özenli veya özensiz oluşu ise ayrı bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Burada belirleyici ölçütler arasında "inşaatın dönemi" olabileceği gibi, toplumsal statü ve/veya mezar sahiplerinin maddi gücü de belki inşaatlara belirleyici bir faktör olarak yansımıştır. Blokların derzlerde hassas birleşim gösterdiği Lesbos örgülü örnekler ile nekropolün batısı, doğusu ve güneyinde karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla nekropolün oluşum süreci akropol yoluna yakın yerlerde başlamış olsa da, en azından aynı döneme ait sayılabilecek mezar birimlerinin merkez kısma uzak alanlarda da inşa edilebildiği görülmektedir. Eski Buruncuk Köyü'nü saran sırtın dış yamaçlarının belki baştan beri nekropol için ayrılmış olması düşüncesi, bu sırt üzerine dizili beş birimlik bir "büyük tümülüs grubu"nun olası varlığı ile de pekiştirilebilir. Bu sırtın üzerinde, 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı inşaat ve uygulama özellikleri gösteren dört adet yeldeğirmeni kalıntısı bulunmaktadır. Bunlar yeldeğirmeni mimarisi ile karşılaştırıldığında alışılmadık bir görüntü vermektedir. Dördünün de alt kısmında duvarla sarılı (çevre duvarına ait bloklar hala görülebilmektedir) birer tepecik vardır. Yeldeğirmenlerinin inşaatı sırasında mevcut tümülüs tepeciklerinin değirmenleri yükseltmek amacıyla hazır altlıklar, kaideler olarak değerlendirildiğini düşünmek olasıdır (gömü yerlerinin çok daha önceleri veya değirmen inşaatları sırasında yoklandığı, ancak birimlerin inşaat için tekrar bir yığıntı yapılarak güçlendirildiği varsayılabilir). Ortalama küçük tümülüs çapının 4-6 m olduğu nekropolde, değirmenlerin oturduğu tepeciklerin duvar halkaları 11-13 m arasındadır. Dolayısıyla bunların Larisa'nın önde gelen kişilerine, aile üyelerine ait olduğunu önermek akla gelmektedir. IV numaralı değirmen/tümülüsün hemen yanında tutarlı bir kavis veren bir duvar parçası daha tespit edilmiştir; bu yay 24 m'lik büyük bir daireye tamamlanmaktadır. Bu duvarın bulunduğu yapı sırt üzerin-

de çok hafif bir yükselme ile belirginlik kazanmaktadır; dairenin orta kısmı ise bir miktar çukurluk ile bugüne ulaşmıştır. Olasılıkla sırttaki bu en büyük ve iddialı tümülüs erken çağlarda açılmış, mezar tepeciği de tahrip edilmiş ve yeldeğirmenlerinin inşaatı sırasında beşinci bir değirmen için altlık oluşturma potansiyelini kaybetmiştir. Bu yorumlar eğer isabetliyse, sırtta dizilen beş tümülüs nekropolün de yayılabileceği geniş alanı, topografik koşullarla birlikte en baştan belirlemiştir. Savunma hatlarını güçlendiren MÖ 4. yüzyıla tarihli dış surun inşaatı sırasında bu “saygın yönetici/aile tümülüsleri” surun içine alınmış, hatta kuzeydeki hat bu tümülüslerin varlığını dikkate alacak şekilde açıldırılarak sırta yerleştirilmiştir. Kuzeyde bir grup oluşturan yeldeğirmeni/tümülüsler (I, II, III) kuzey – kuzeybatıdan, uzaktan algılanabilmekte, IV numaralı yeldeğirmeni/tümülüs de aynı şekilde bütün güney yönlerden fark edilebilmektedir.

Yönetici kişinin nekropolde temsiline ilişkin en açık örnek 2017 yılı alan çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Nekropolün güney uzantısı ele alınırken, ortalama çap ölçüsü veren az sayıdaki mezar biriminin belgelemeleri sırasında Larisa'nın “Büyük Tümülüsü” tanınabilmiştir. Gediz Ovası'na doğru uzanan bu tali burnun ucunda, kayalık uçurumun hemen başında, kaya yüzeylerinin, üzerlerine gelecek blokların oturması için kesilerek, basamaklandırılarak düzenlendiği görülmüştür (Fig. 3). Bloklar için hazırlanan taş yatakları ile hala yerinde duran iki adet blok birleştirildiğinde geniş ve düzenli bir yay elde edilmektedir. Bu yay yaklaşık 54.50 m çapında bir daireye tamamlanmaktadır. Tepe büyük oranda erozyona uğradığı için kayaya oyma mezar odasını ve odaya açılı yapı olarak yaklaşan dromosu teşhis etmek de mümkün olabilmektedir. Büyük Tümülüs bu çap ölçüsü ve ovaya hakim konumuyla sadece Larisa nekropolünün en büyük ve iddialı yapısı olmanın ötesinde, Batı Anadolu'nun anıtsal tümülüsleri arasındaki yerini almıştır. İnşaatının motivasyonunu MÖ 5.-4. yüzyıllar içinde aramak gerekecektir.

Tarımla ilişkili yapılar

Yukarıda bahsedildiği gibi 2015'ten bu yana Larisa Doğu ile Larisa Batı arasında kalan bölge taranmakta, tespit edilen kalıntılar belgelenmektedir. Bu alanın bazı kısımlarında, Larisa Doğu'nun doğusundaki yakın-uzak yamaçlarda 20. yüzyıla işaret eden tarımsal etkinliklerin kalıntıları da vardır. Kapalı mekânlar ile hayvanların tutulduğu çevirme duvarlarının izleri arazide hala rahatlıkla okunmaktadır. Bu tür kalıntıların karakterinden çok farklı, antik kullanıma referans verir duvar izleri ise Larisa çalışmalarının

doğrudan konusudur. Tespitler yakın dönemlerin etkinliklerinden kalanlarla antik izlerin birbirine karıştırılmaması dikkati ve özenine dayanmaktadır. Antik tarım yapılarının tespitinde bu bölgede belgelenen ilk örnek "Y Yapısı"dır (Fig. 4). Bu avlulu ve 'anıtsal' olarak nitelenebilecek yapı ancak bir taş sırası seviyesinde korunmuştur. Güneydoğuyu karşılayan girişi, aynı yerdeki su tahliye düzeni ve içerideki mekânları seçilebilmektedir. Yapının kuleli bir örnek olduğu düşünülebilir; mekânlar da en genel anlamıyla konaklama, üretim ve depolama işlevleri içinde değerlendirilebilir. Planlamanın ve mekânsal ilişkilerin özenine işaret eden bir başka mimari örnek, şimdilik "T Yapısı" olarak adlandırılan yapıdır (Fig. 5). Bu yapıda (Y Yapısı'nda olduğu gibi) "veranda" ifadesiyle nitelendirilebilecek bir ön alan ile düzgün plan veren, simetrik yerleştirilmiş dört mekân bulunmaktadır. Larisa Doğu'daki kaleye doğru yönelen dik yamaçta da, aralarından biri "S yapısı" olarak adlandırılan bir grup büyük yapının kalıntıları tespit edilmiştir. Yerleşim planında "R Yapısı" tanımını taşıyan yapı ise, bir kaya kütesinin üzerindeki hâkim konumu itibarıyla doğrudan üretim veya hayvancılıkla ilişkili görünmemektedir. Tanımlı büyükçe yapıların yanında, tespit edilmekle birlikte henüz ayrıntılı gözlemlere konu olamayan yapı (duvar) kalıntıları da vardır. Yapıların ötesinde, aynı kent dışı bölgede tarım sekileri de tespit edilebilmektedir. Bunların bir kısmı aşağı yukarı 90 derecelik açı ilişkileriyle düzenli bir beraberlik göstermekte, kamuya açık uydu haritalarında da tanınabilmektedir. Bazı sekiler ise arazinin koşullarına göre düzenlenmiştir. Bu bölge içinde "uzun duvar" olarak adlandırdığımız yamaca dik konumda yaklaşık 300 m kadar devam eden, 1.20-1.30 m kalınlıkta bir duvar ayrıca ilgi çekmekte ve açıklama beklemektedir. Duvarın Larisa'nın bütünsel çerçevesinde, içinde Y Yapısı'nın da bulunduğu bir alanı özelleştirmek üzere sardığı veya belli bir tarihsel koşul uyarınca doğu ve batı bölgeleri arasında ayırıcı görev yaptığı düşünülebilir (birinci ihtimal daha güçlüdür). Tarım sekileri Larisa Doğu kalesinin dışında, kuzeyinde kalan bölgelerde de devam etmektedir. Buruncuk uzantısının tarım işlevleriyle değerlendirilmesi, verimli Gediz (Hermos) Ovası'nın tarımsal potansiyelinin dışında olmalıdır. Ovanın, daha doğrusu nehrin stabil bir yapısının olmamasına bağlı taşkınlar ve/veya güvenlik ve mülkiyet konuları, ayrıca belli ürünler için sekilerin elverişli olması, hayvancılık için yamaçların uygun olanaklar sunması vb. etkenler belli ki bütün çevre alanının bu işleve ayrılmasını beraberinde getirmiştir. Bu tabloya son olarak ova seviyesindeki alçak tepenin üzerine yerleşen Koca Tepe Yapısı'nı eklemek gerekir (Fig. 6). Bu avlulu yapı Y Yapısı'ndan da daha geniş ve anıtsal niteliktedir. Avluyu en az iki yönden mekânlar sarmaktadır. Bu gösterişli yapıyı da

barınma ve tarım işlevleri bağlamında görmek uygun olacaktır. Sadece “avlılu çiftlik yapıları” örnekleriyle benzerliği değil, alanda tespit ettiğimiz bir Olynthos değirmeni parçası da bu kabule dayanaktır (Olynthos değirmeni parçaları eski Buruncuk Köyü alanında, Larisa Batı’da; akropolde ve şehir alanında da karşımıza çıkmıştır). Organize tarım etkinliğini ve bunu yansıtan düzgün planlı yapıların inşaatını MÖ 5.-4. yüzyıllardaki yoğun imar dönemlerine yakıştırmak gerekecektir. Ayrıntılı yapı ve işlev analizleri/karşılaştırmaları kuşkusuz kabul edilebilir bir çerçeve çizecektir.

Sonuç olarak; geniş nekropol alanının tanımlanması ve Larisalıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için kurulan kır/tarım sahnesinin tespiti, Larisa’yı, 20. yüzyıl çalışmalarının ortaya çıkardığı akropol alanına sıkışık konumunun ötesine taşımıştır (Fig. 7). Yapı analizleri, daha ayrıntılı ele alışlar, Roma-Bizans yerleşim katmanlarıyla örtülmemiş kısa ömürlü klasik kentin yaşam dinamiklerini eksiksiz bir biçimde ortaya koymaya adaydır⁶⁴.

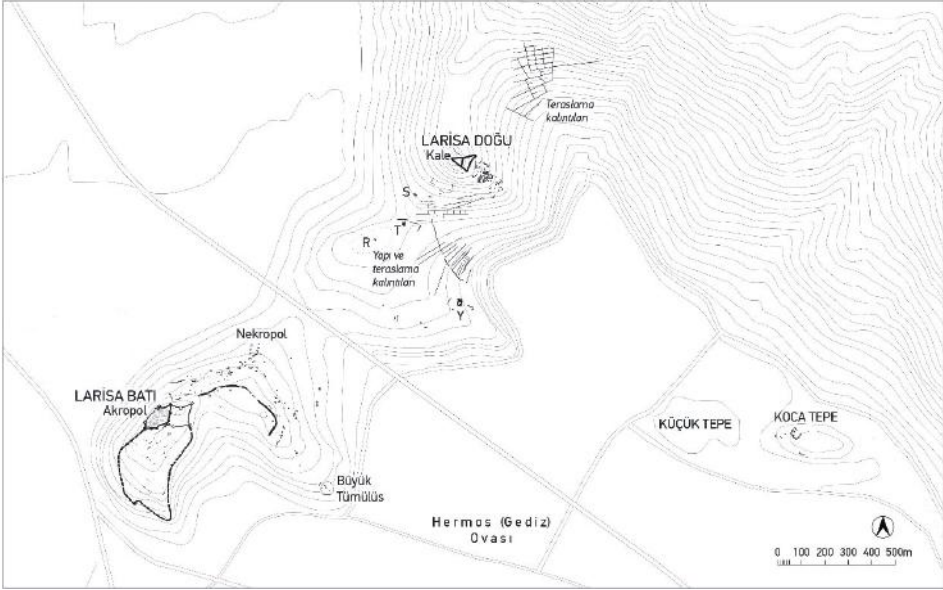

Fig. 1. Larisa'nın genel yerleşim planı

⁶⁴ Larisa Batı'daki şehir alanı ile Larisa Doğu mahallesinin yerleşim karakteristiği Ilgın Külekçi tarafından doktora tezi kapsamında ele alınmaktadır; bu yayındaki yazısına başvurulabilir.

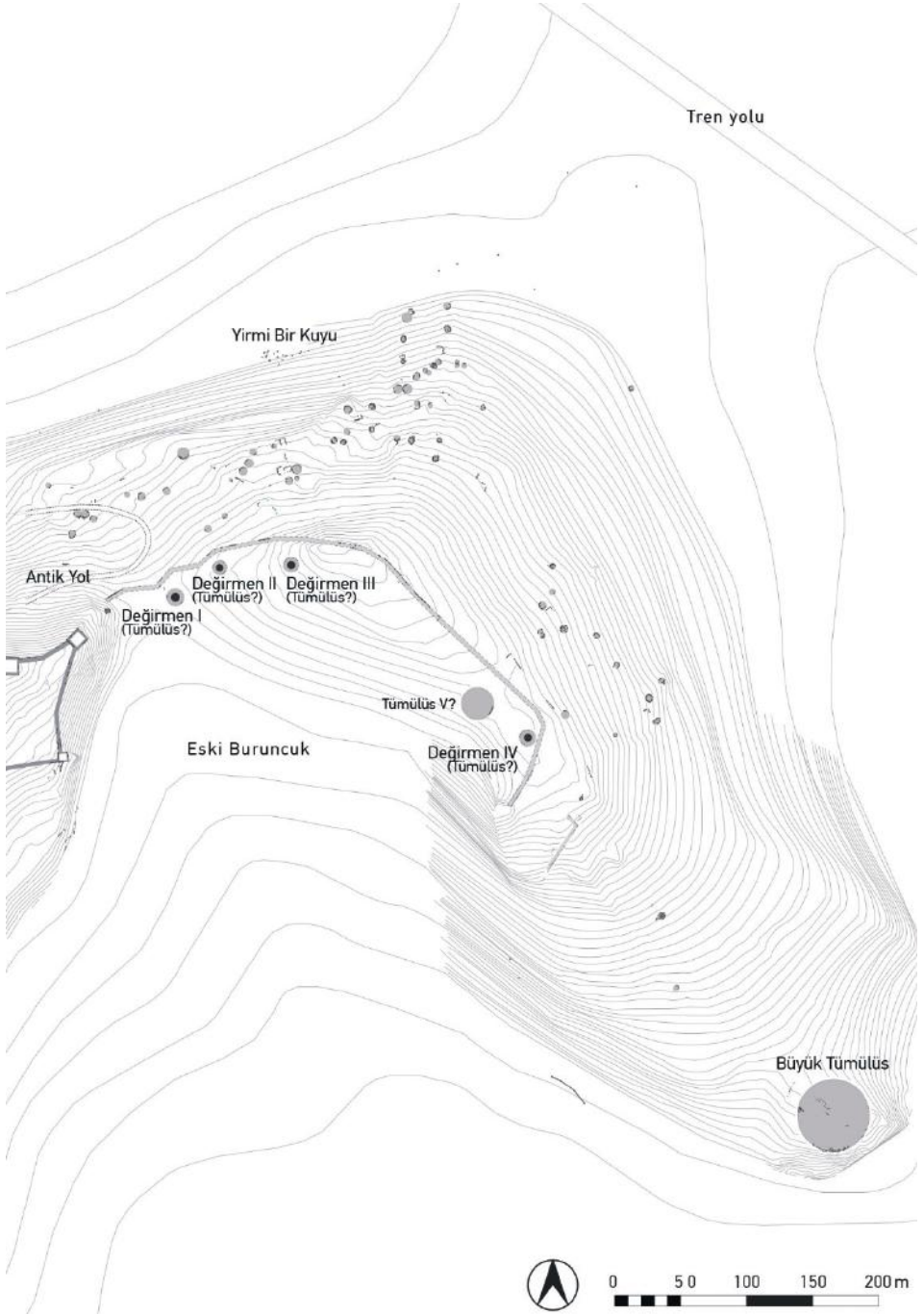

Fig. 2. Larisa nekropolü

Fig. 3. Büyük Tümülüs, kaya yüzeyi üzerinde çevre duvarının oturduğu hat

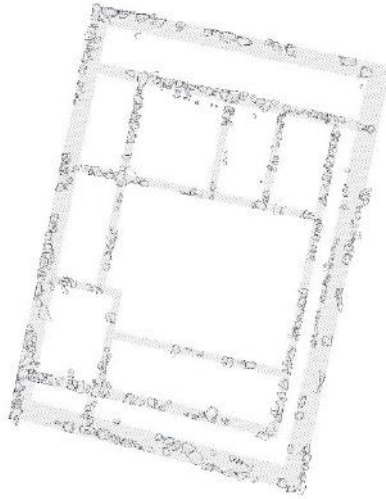

Fig. 4. Y Yapısı

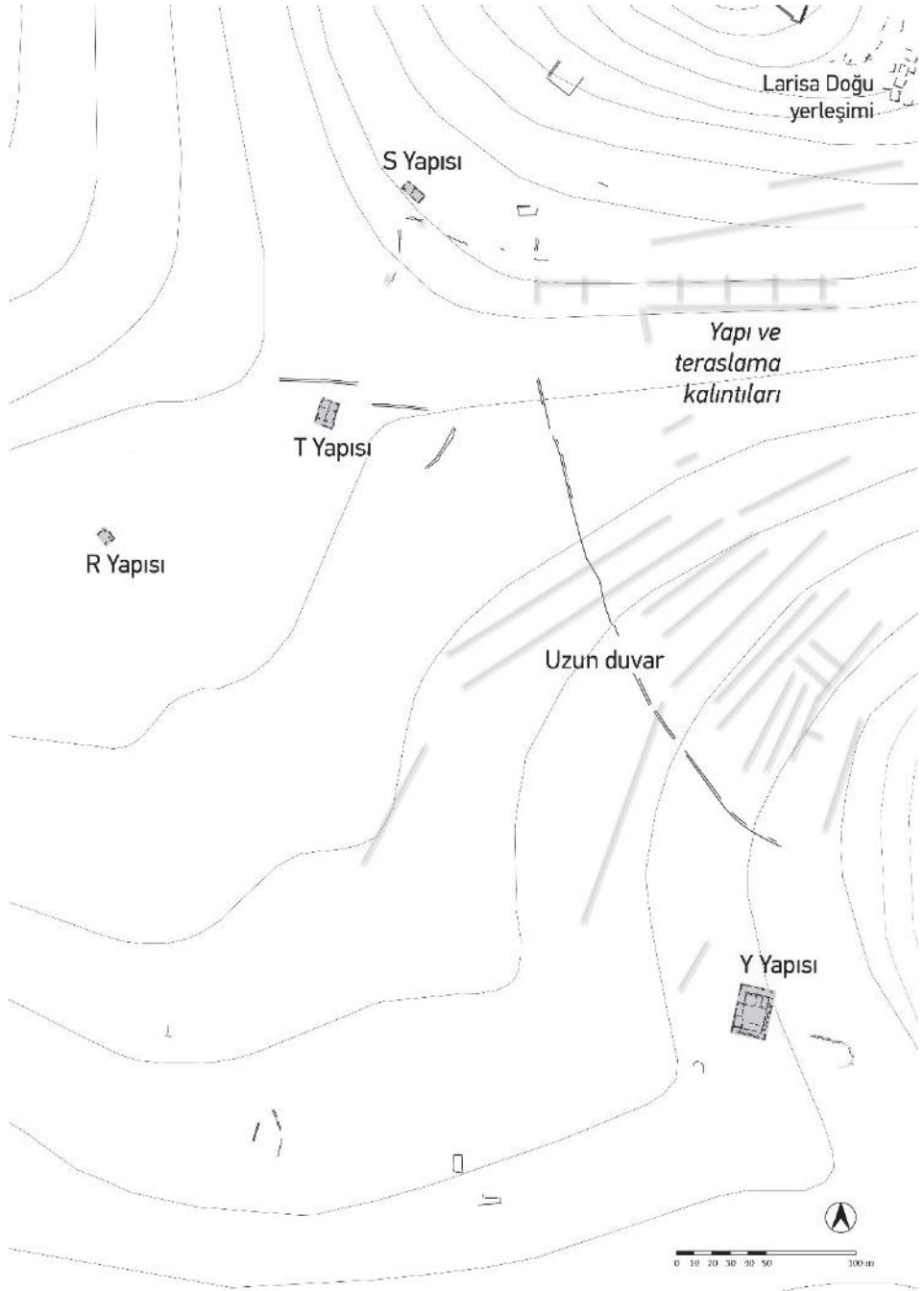

Fig. 5. Tarımsal etkinliklerle ilişkili yapıların yoğunlaştığı alan

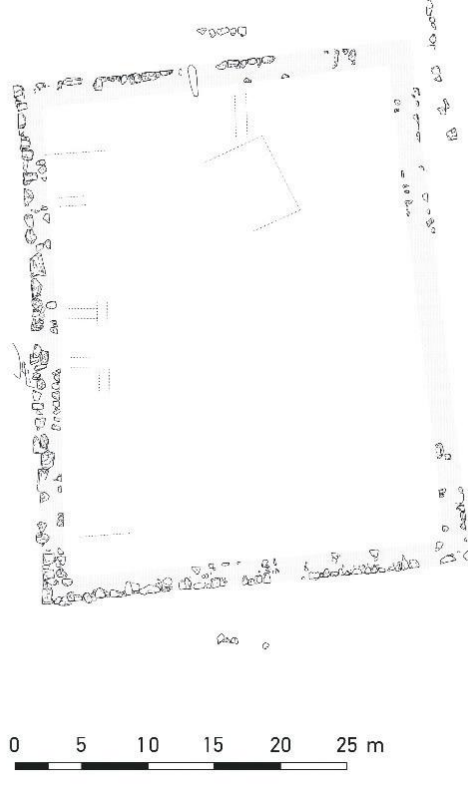

Fig. 6. Koca Tepe Yapısı

Fig. 7. Larisa (Buruncuk) uzantısına doğudan bakış (ön planda Larisa Doğu, soldaki ilk uzantının üzerinde Y Yapısı, ikincisinin üzerinde de Büyük Tümülüs yer almaktadır)

Bibliyografya

- Saner, T. 2016. "Architectural Survey in Larisa (Buruncuk) 2010-2015." *Larisa (Buruncuk) Architectural Survey 1* (Yay. Haz. Saner, T.), İstanbul, 61-93.
- Saner, T. ve Külekçi, I. 2017. "Necropolis, Architectural Survey at the Necropolis of Larisa (Buruncuk)." *İTÜ Vakfı – Mimarlık Tarihi Araştırmaları 2* (Yay. Haz. Saner, T., I. Külekçi, G. Mater), İstanbul, 45-259.

Aliğa'da Sanayileşme, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkileri

Çiğdem Ünal⁶⁵

Giriş

Sanayileşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik büyüme, bir bölge veya ülkenin sosyal ve refah göstergelerinin belirleyicisi olmaktadır. Sanayileşme ekonomik büyümenin belirleyicisi olmanın yanında o bölgede bulunan nüfus dinamikleri, yaşamsal süreçler, mekânsal değişimler, nüfusun ekonomik niteliklerinde de birtakım değişimlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan sanayileşme, ekonomik büyümelerde vazgeçilmez bir süreçtir. Türkiye, uluslararası bağlantıları gittikçe artan ve ihracata dayalı üretim yapan geniş bir imalat sanayine sahiptir. Türk imalat sanayinin küresel ekonomiyle bütünleşmesi, özellikle 1980'de ihracata dayalı büyüme politikalarının uygulanmaya konulmasıyla gelişmiş ve 1996'da Gümrük Birliği yapılanmasıyla daha da önem kazanmıştır.

Türkiye'de sanayi özellikle imalat sanayi sektörü son 25 yılda gözle görülebilir bir ilerleme kaydetmiştir. Sanayi sektörünün yarattığı katma değer 1980 yılında 15 milyar dolardan 2003 yılında 45 milyar dolara yükselerek üç kat artmıştır. 2014 yılında ise 187 milyar dolara yükselmiştir (tuik.gov.tr). Sanayinin ihracat içindeki payı 1950 yılında %1.4 iken, 1970 yılında 18.4, 1990 yılında 79.9, 2016 yılında ise 94'ler civarındadır. Türkiye, Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan hızlı sanayileşme olgusu ve küreselleşen ekonomi içinde belli bir paya sahip olmasına rağmen; henüz sanayileşmesini tamamlayamamıştır. İmalat sanayi bu gelişimi içinde, önceki bölümlerde sanayileşme politikaları bahsinde ifade edildiği gibi, birincisi 1960'larda, ikincisi 1980'lerde olmak üzere iki önemli atılım gerçekleştirmiştir. Her iki atılım da ilgili dönemde uygulanan ve uluslararası şartlarla uyum içinde ortaya çıkan sanayiye yönelik kamu politikalarıyla yakından ilişkilidir. 1960'larda ithal ikameci ve devletin aktif rol aldığı politikalar sanayileşmeye katkıda bulunmuş-

⁶⁵ Prof. Dr. Çiğdem Ünal *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü*, 35620, Balatçık, Çiğli-İzmir, eposta: cigdem.unal@ikc.edu.tr

tur. Sanayinin ekonomiler içindeki yeri ve önemini ortaya koyan bir takım endeksler ve değerler vardır. Bunlar; sanayi üretim endeksleri, sanayinin büyüme hızı, yurt içi hâsıla oranları ve ihracattaki paylarıdır.

İşgücünün, emeğin marjinal verimliliğinin çok düşük ya da sıfır olduğu tarım sektöründen sanayi sektörüne hareketini sağlayan kırdan kente göç, ekonomik gelişmenin önemli bir parçasıdır⁶⁶. Sanayileşmenin başladığı ve geliştiği yerleşmelerde ekonomik büyümenin gerektirdiği, sanayi ve hizmet yatırımları; kentleşme süreçlerini de etkilemektedir. Sanayileşme kentleşme ilişkisinde bazen yerel/bölgesel, bazen de ulusal ölçekte çekim merkezleri ortaya çıkmaktadır. Böyle bölgelerde ekonomik yapıda görülen değişimle birlikte sahada yaşayan nüfusun demografik özellikleri de değişmektedir. Başlangıçta tarımsal işgücünün yüksek olduğu bu tip yerleşmelerde, zaman içerisinde ekonomik gelişmeyle birlikte nüfusun istihdam edildiği alanlar değişmekte, tarımsal işgücü azalmakta ve hizmetler sektörü ön plana geçmektedir. Sanayileşme, ekonomik büyüme ve kentleşmeyle devam eden bu süreç, nüfusun nitelik ve nicelik yapısında önemli değişimleri de ortaya çıkarmakta ve bölgede yaşayan kişi sayısı artması yanında; nüfusun eğitim, cinsiyet, yaşamsal süreçlerinde de bazı değişimlere neden olmaktadır.

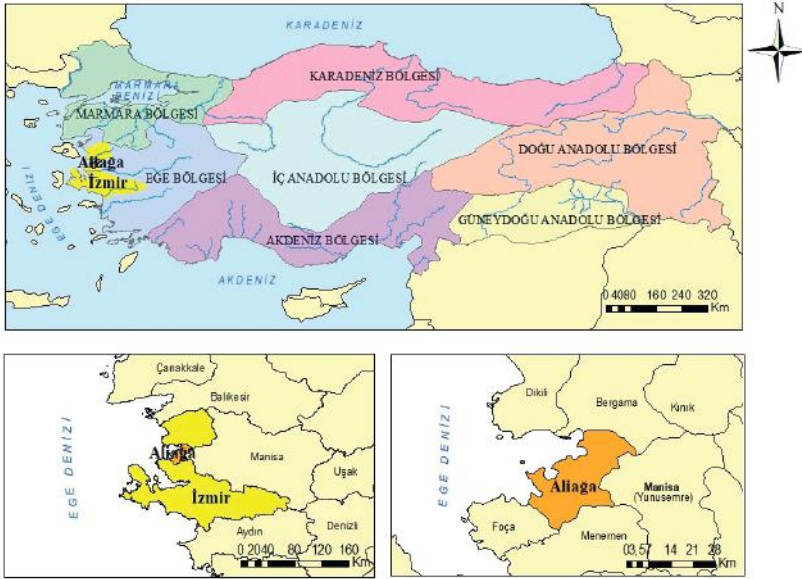

Fig. 1. Aliğa İlçesinin Lokasyon Haritası

⁶⁶ Zhiqiang L.,(2008). "Human Capital Externalities and Rural-Urban Migration: Evidence from Rural China", China Economic Review, Vol. 19, Is.3, 2008, s. 521.

İzmir'in kuzeyinde yaklaşık 379 km² yüz ölçüme sahip olan Aliağa ilçesinin batısında Ege Denizi, kuzeyinde Bergama, güney batısında Foça, güneyinde Menemen ilçeleri ve doğusunda Manisa ili bulunmaktadır (Fig. 1). Bugün Ege Bölgesi'nin önemli dış ticaret merkezi konumunda olan Aliağa'nın 1960 yılında nüfusu 2860 kişidir. İlçe; Demir Çelik ve Petrokimya sektörünün ağırlıkta olduğu sanayinin kurulması ve sonraki yıllarda devam eden sanayileşme süreciyle sadece İzmir'in değil, Ege Bölgesi'nin de nüfus çeken önemli bir sanayi merkezine dönüşmüştür. 1982 yılında ilçe statüsünü kazanan yerleşme, 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun yayınlanmasından sonra İçişleri Bakanlığı'nın 03.08.2004 tarih ve 119 sayılı genelgesi uyarınca İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içine alınmıştır. 2016 yılı verilerine göre 91 binin üzerinde nüfusa sahip olan ilçenin 2015-2016 döneminde nüfus artış hızı %4,18 civarındadır. Bu çalışmada Aliağa'da sanayileşme, ekonomik büyüme ve nüfus ilişkileri ele alınmış ve sanayileşmeyle başlayan değişimlerin nüfus yapısı üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

1. Aliağa'da sanayileşme ve ekonomik büyüme

1960 yılında bucak idari alanı olan Aliağa bu tarihlerde tarımsal fonksiyonun önemli olduğu bir tarım yerleşmesi görünümündeydi. 1961 Anayasası'ndan sonra saha, "Ağır Sanayi Bölgesi" olarak⁶⁷ kabul edilmiş ve özellikle demir çelik ile petro-kimya sanayilerinin kurulmasıyla önemli bir sanayi çekim merkezine dönüşmeye başlamıştır. 1960'lı yılların başında ekonomide planlı döneme geçiş ve Aliağa'nın İzmir'in sanayi alt bölgesi olarak planlanması saha için önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Özellikle büyük devlet yatırımlarından biri olan TÜPRAŞ'ın kurulması (1972) ve ilerleyen yıllarda PETKİM kompleksinin devreye girmesiyle hızlı bir sanayileşme süreci başlamıştır. 1982 yılında yine bir devlet kuruluşu olan Gemi Söküm tesislerinin kurulması ve zamanla bunlara eklenen petrokimya işletmeleri, demir-çelik fabrikaları, çeşitli sıvılaştırılmış gaz depo ve dolun tesisleri Aliağa'nın sadece İzmir'in değil Türkiye'nin en önemli sanayi kentlerinden birine dönüşmesini sağlamıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru özel sektörün de bölgeye önemli yatırımlar yapmasıyla, ilçe sanayisi yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır.

İlçede bulunan sanayi işletmeleri özellikle; petro-kimya, demir-çelik, akaryakıt depolama ve satış, tüp gaz dolun tesisleri gruplarında yoğunluk kazanmıştır. Ayrıca özel sektöre ait olan çok sayıda kimya-kâğıt-gübre-

⁶⁷ http://www.emo.org.tr/ekler/7249bf925fec2f_ek.pdf?dergi=894

beton üretimi yapan işletmeler yer almaktadır. Günümüzdeki sanayi tesisleri; Nemrut Sanayi Bölgesi, Aliağa Organize Sanayi Bölgesi, Gemi Söküm Tesisleri ve Aliağa Yarımadası Sanayi Bölgesi olmak üzere dört ayrı sahada yoğunluk kazanmıştır. Nemrut Sanayi Bölgesi'nde daha çok demir-çelik fabrikaları ve demir eritme fırınları, Aliağa Yarımadası Sanayi Bölgesi'nde TÜPRAŞ, PETKİM, Gemi Söküm ve LPG dolum tesisleri, Aliağa Organize Sanayi Bölgesi'nde ise tekstil, plastik, plastik ambalaj, otomotiv, makine, metal, madeni yağ, kâğıt, inşaat, ağaç, elektrik -elektronik, gıda ve kimya gibi sanayi kuruluşları faaliyetlerini sürdürmektedir. 2014 yılı itibariyle yaklaşık 2500 kişiyi istihdam eden PETKİM'in bölgeye yaptığı yatırım 220 milyonun üzerinde olup aynı tarihte ihracat miktarı 564 milyon ABD Doları'dır⁶⁸. 10 km²lik alana kurulmuş olan Aliağa Organize Sanayi Bölgesi, yaklaşık 2000 kişiye istihdam sağlamakta ve 123 milyon Euro İhracat kapasitesi ile ilçe ekonomisine önemli bir katkı oluşturmaktadır⁶⁹.

Türkiye'nin artan petrol ürünleri talebini karşılamak amacıyla 1972 yılında 3 milyon ton/yıl ham petrol işleme kapasitesiyle üretime başlayan TÜPRAŞ 2016 yılında 1353 işgücüne sahiptir. TÜPRAŞ 2016 yılında 7,3 milyon tonu yurt içine olmak üzere toplam 10,4 milyon ton ürün satışı gerçekleştirilmiştir⁷⁰.

DPT 2006 yılı verilerine göre Ege Bölgesi'nin toplam ihracatının yüzde 25'inin gerçekleştirildiği Aliağa, Ülke GSMH'sının yüzde 1 ila 1,5'ini, İzmir ili GSMH'sının % 14,4'ünü üretmekteydi. Günümüzde ise TÜİK verilerine göre 2016'da Aliağa'daki limanlardan yapılan ihracat 8 milyar 429 milyon 834 bin dolara, ithalat ise 8 milyar 859 milyon 882 bin dolar civarlarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin dış ticaret yükünü önemli ölçüde üstlenen Aliağa limanlarından, "2016 yılında Ege Bölgesi'nin 20 milyar dolar olan toplam ihracatının yüzde 42'si, yine Ege Bölgesi'nin 19 milyar dolar olan toplam ithalatının ise yüzde 45'ini gerçekleştirilmiştir. Verilere göre, Aliağa yaklaşık 17,3 milyar dolarlık dış ticaret hacmine sahip bir sanayi kentidir.

Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu listesinde yer alan 8 firmasının burada yer alması, İlçenin ekonomik gücünü ortaya çıkaran sanayi potansiyelinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Aliağa Ticaret Odası verilerine göre 2016 yılında ilçe sanayisinde yaklaşık 12.500 kişi çalışmaktadır. İzmir ili sanayisinde çalışanlar içerisinde yaklaşık %7,5'lik oranın Aliağa ilçesinde istihdam edilmesi ve çalışanların önemli bir bölü-

⁶⁸ PETKİM, 2015 Faaliyet Raporu, s.6-7

⁶⁹ İTO. 2016. *İzmir İli İlçelerinin Sorunları, Çözüm Önerileri Ve Yatırım Olanakları*. Yayın no:185, s.2

⁷⁰ <https://www.tupras.com.tr/rafineriler>

münün özellikle TÜPRAŞ PETKİM'de yer alması; petrol ve petrol ürünleri sanayisinin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

İlçedeki sanayi tesislerinin son derece önemli alanlarda faaliyet gösteren büyük ölçekli kuruluşlar olmaları; sadece bölge ekonomisinde değil ülke ekonomisinin tümünü ilgilendiren bir niteliğe ve çok sayıda çalışana sahip olması, Aliağa ilçesinin nüfus yapısını da derinden etkilemiş, İzmir'in kuzey aksında gözlenen kentleşmede bir alt merkez özelliği kazanmasına neden olmuştur⁷¹. Araştırmalara göre Aliağa Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nin dış ticaret hacmi, bu bölgede antrepo ihtiyacının görünen vadede azalmayacağı yönündedir. Aksine, altyapı olarak son derece gelişmiş olan Aliağa Organize Sanayi Bölgesi'nin henüz kapasitesinin %10'u civarı ile çalışıyor olması, bu bölgede kayda değer bir iş potansiyeli ve fırsatı olduğunu kanıtlamaktadır⁷².

Aliağa kıyılarında 12 sanayi kuruluşuna ait 36 iskele ve gemi söküm tesisleri bulunmaktadır. Limanların toplam uzunluğu 8,8 kilometreyi aşmaktadır. Aliağa limanlarındaki ticari aktivitenin artması, Aliağa şehrinde sosyal açıdan hayatın canlanmasına, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve şehir nüfusunun istihdam imkânlarının artmasına olumlu katkı sağlamıştır. Aliağa ilçesinde sanayileşme faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, yük trafiğinde ortaya çıkan artış; teknik donanımı yüksek liman tesislerinin sayısının artmasını da sağlamıştır. Gemi trafiğinin hayli yoğun olduğu Aliağa Limanı'na son yıllarda yılda 5000'den fazla gemi yanaşmaktadır. 2000 yılında Aliağa Limanı'na gelen gemi sayısı 3218'tir. Bu rakam 2012 yılında %62,2 oranında artarak 5221 gemiye ulaşmıştır. Aliağa Limanı'ndaki yük taşımacılığı; ithalat, ihracat, transit ve kabotaj (iç ticaret) olmak üzere 4 gruba ayrılmaktadır. 2011 yılı itibarıyla Aliağa Limanı'ndaki iskelelerden gerçekleştirilen toplam yükleme ve boşaltma miktarları incelendiğinde TÜPRAŞ 15.300.112 ton ile ilk sırada gelmektedir. TÜPRAŞ'ı 4.963.748 ton ile HABAŞ, 3.492.668 ton ile PETKİM izlemektedir⁷³.

Nitekim DPT'nin 2004 yılında hazırladığı İlçelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Çalışması'nda, Aliağa'nın ülke genelinde 872 ilçe arasında 5. Sırada yer alması, çalışma kapsamına giren ilçeler arasında İzmir'in en gelişmiş ilçesi ve ülke genelinde de 1. derece gelişmiş ilçe-

⁷¹ Işık, Ş., (2005). İzmir'in Aliağa İlçesinde Nüfus Özellikleri Ege Coğrafya Dergisi, 14 (2005),29- 44, s.31. İzmir,

⁷² İzmir Kalkınma Ajansı (2012). İzmir İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması. Türkiye Kalkınma Bankası, s.98-129.

⁷³ EROĞLU, i., Bozyiğit, R.,(2013). Aliağa Limanı. Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 28, s. 8199, İstanbul Issn:1303-2429

ler arasında sayılması; hiç kuşkusuz ilçenin sanayideki güçlü konumu ve onun ortaya çıkardığı sonuçlarından kaynaklanmaktadır.

Kısacası İlçenin elverişli coğrafi konumu, özellikle sahip olduğu limanın varlığı; sanayinin ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sanayileşmeye paralel olarak, Aliğa limanı ve ticaret hacminin gelişmesi, ilçedeki ticaretin artmasını ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini sağlamıştır. Ekonomik büyüme göstergelerinde ortaya çıkan pozitif tablo, ilçe nüfusunun sosyo-ekonomik yapısında da birtakım değişimleri ortaya çıkarmıştır.

2. Sanayileşme, Nüfus ve Sosyo Ekonomik Yapıdaki Değişimler

Aliğa'nın sanayi bölgesi olarak tanımlanması ve yatırımların başlaması, özellikle kentsel nüfusun hızlı artışında başlangıç noktasını oluşturmuştur. 1950 yılında Menemen ilçesine bağlı bir bucak merkezi olan Aliğa kentinin nüfusu 2130 kişidir ve ilçe nüfusunun %18,8'ine tekabül etmektedir. 1980 yılında kentsel nüfusun payı %43'ün üzerine, 2012 yılında ise %82'ye yükselmiştir. 1965'e kadar olan dönem, Aliğa'nın tarımsal niteliğinin ön planda olduğu bir dönemdir. 1960'lı yıllarda ilçenin sanayi bölgesi olarak projelendirilmesi ve yatırımların başlamasıyla, özellikle kentsel nüfus ile nüfus artış hızı da yükselmiştir. İlçenin 1950-1960 döneminde yıllık %2,9 olan nüfus artış hızı 1961-1970 döneminde %5,4'e ve 1971-1980 döneminde 8,2'ye ulaşmıştır. 1972 yılında TÜPRAŞ'ın faaliyete geçmesi, bu dönemdeki nüfus artışına yansımış ve özellikle kent nüfusunda belirgin artışlar görülmüştür (Tablo 1, Fig. 2).

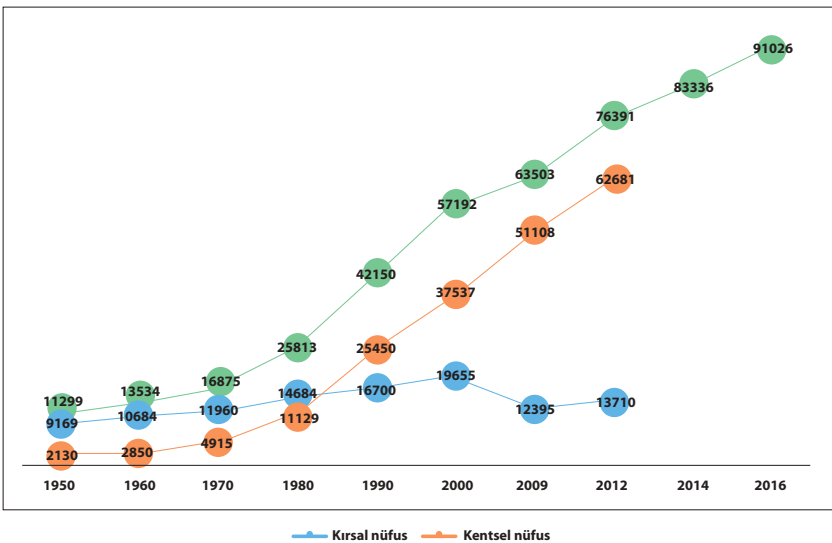

Fig. 2. Aliğa İlçesinde Kırsal ve Kentsel Nüfus Gelişimi

Aliğa kentinin nüfus artışı genel olarak değerlendirildiğinde, 1970 sonrasında büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. Nitekim sayım dönemleri arasındaki mutlak nüfus artışına ilişkin veriler, kentin bu tarihten sonra, giderek artan bir mutlak nüfus artışına sahne olduğunu göstermektedir. 1970 öncesindeki dönemlerde, mutlak artış oldukça sınırlı bir düzeyde kalırken, bu tarihten sonra kentin nüfusu bir önceki dönemden çok daha fazla artış kaydetmiştir. 1970- 2012 döneminde kent nüfusu yaklaşık 12,7 kat oranında bir artış göstermiştir.

Tablo 1. Aliğa ilçesinde nüfus gelişimi ve artış hızı

Yıllar	Kırsal nüfus	Şehir nüfusu	Toplam	Nüfus artış hızı	
				Dönem	% (yıllık)
1950	9169	2130	11299	1950-1960	2,9
1960	10684	2850	13534	1961-1970	5,4
1970	11960	4915	16875	1971-1980	8,2
1980	14684	11129	25813	1981-1990	8,1
1990	16700	25450	42150	1991-2000	3,9
2000	19655	37537	57192	2001-2009	3,7
2009	12395	51108	63503	2010-2012	6,5
2012	13710	62681	76391	2013-2014	4,3
2014	-	83366	83366	2015-2016	4,5
2016	-	91026	91026		

Kaynak: tuik.gov.tr (İlgili tarihlere ait nüfus sayım istatistikleri)

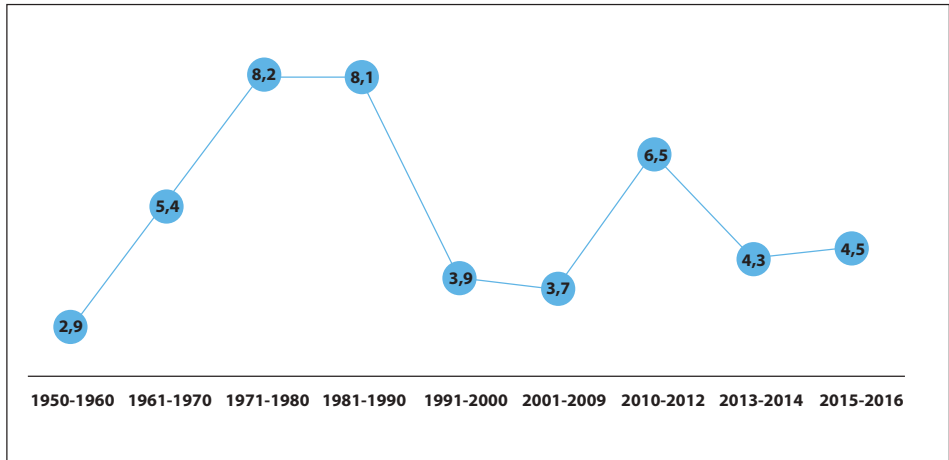

Fig. 3. Aliğa ilçesinde dönemlere göre yıllık nüfus artış hızları (%)

Fig. 3'de görüldüğü üzere ilçenin nüfus artış hızının en yüksek seviyelerine 1971-1990 yıllarında ulaştığı, bu tarihlerden itibaren tedrici olarak azaldığı ancak 2010-2012 döneminde tekrar yükseldiği ve bu dönemin sonunda %6,5 olduğu hesaplanmıştır. Son birkaç yıldır nüfus artış hızı %4'lerin üzerinde bir gidiş göstermektedir. İlçedeki nüfus artış hızı geçmiş dönemlerde de İzmir nüfus artış hızının üzerindedir. Örneğin 2015-2016 döneminde İzmir'in nüfus artış hızı %1,3 olarak tespit edilmiştir. Aliağa'nın hızla sanayileşmesinin nüfus artışı üzerindeki etkisinin boyutlarının daha fazla olması gerektiği düşünülebilir. Ancak ilçenin İzmir gibi önemli bir metropole çok yakın olması nüfus artışının daha düşük seviyelerde kalmasına neden olmuştur.

Aliağa ilçesinde 1960 yılında nüfus yoğunluğu km²'ye 29 kişi iken bu rakam 2016 yılında 240'a yükselmiştir. Bir sahada nüfus artış hızı yanında, yoğunluk değerinin yüksek olması ve sürekli artış göstermesi o yerleşmenin ekonomik potansiyelinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Kısacası ilçede gerçekleşen sanayileşme, kırsal ve kentsel nüfusun büyüme hızını belirlemesinin yanında nüfus dağılımında da önemli bir etken olmuştur

Türkiye'de çok etkili olan göç hareketleri İzmir ve Aliağa ilçesinde de çok önemli olmuştur, olmaya da devam edecektir. Bir sanayi kenti olan Aliağa'nın bir çekim merkezi olması, cazip iş ve yatırım imkânları kentin mevcut nüfus artışında etkili olmaktadır. Aliağa kentinde yaşayanların doğum yerlerine göre dağılımı incelendiğinde, kent nüfusunun önemli bir kısmının Ege Bölgesi ve ülkenin farklı illerinden geldiğini göstermektedir. Özer'in 1999 yılında yaptığı araştırmada; kent nüfusunun ancak % 19,3'ünün yerli halktan oluştuğu, %37,7'sinin ise Ege Bölgesi illerinden geldiği tespit edilmiştir. Yine Karadeniz Bölgesi'nden gelenlerin oranının % 10,2, Doğu ve Güneydoğu Anadolu % 11,8 ve İç Anadolu kökenlilerin ise % 9,3'lük paya sahip olduğu ortaya konulmuştur⁷⁴. Bu veriler, Aliağa kentinde yaşayan nüfusun % 80'inin ilçe dışından gelerek buraya yerleştiğini; dış göçün kentte hangi boyutlara ulaştığını ortaya koymaktadır. Aliağa ilçesi kırsal nüfusunun % 45'lik bir kısmının başka illerden gelerek yerleşen nüfustan meydana gelmesi oldukça önemlidir. Kentsel merkezlerde dışarıdan gelen nüfusun bu derece yüksek olması, özellikle Aliağa gibi sanayi merkezlerinde doğaldır. Ancak, sadece kent merkezinde değil, kırsal nüfus açısından da yüksek iç göç oranlarına rastlanması, bir anlamda Aliağa'daki sanayileşmenin ilçeye yönelik göçler üzerinde-

⁷⁴ Özer, T., 1999. Aliağa Rehberi. Aliağa Belediyesi Yayını.

ki etkisini ve boyutunu göstermesi bakımından önemlidir⁷⁵. TÜİK 2016 verilerine göre ilçenin net göç hızı %9,94 olup, nüfusun %30,7'si İzmir nüfusuna kayıtlıdır. 2016 yılında %5,6 olan İzmir ilinin net göç hızından⁷⁶ daha yüksektir.

Zaman içinde sanayi kenti kimliği kazanan Aliağa ilçesinde nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında da birtakım değişiklikler görülmüştür. 1985 yılında %28,5 olan çocuk nüfusun payı 2000 yılında 27,3, 2016 yılında ise 20,3'e gerilemiştir (Tablo2- Şekil 3Fig. 4). Aynı tarihte %23,7 olan Türkiye'nin çocuk nüfus oranından daha düşük, %19 olan İzmir'in çocuk nüfus oranından daha yüksek bir paya sahiptir. Çocuk nüfus oranındaki bu azalışa karşılık, ekonomik olarak aktif sayılan çalışma çağındaki nüfusun payında sürekli bir artış vardır. Göç alan yerleşmelerde ortaya çıkan bu tablo ilçede de belirgin bir şekilde görülmektedir. 2016 yılında %73,4 olan 15-64 yaş grubunun payı İzmir(70,9) ve Türkiye (68) oranlarından daha yüksektir. Genç dinamik nüfus olarak adlandırabileceğimiz 25-49 arasındaki nüfusun payı ise %44'lerin üzerindedir.

Tablo 2. Nüfusun cinsiyet ve yaş yapısındaki değişimler

Yaş Grb.	1985				2000			
	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	Kadın	Toplam	%
0-14	2 837	2 082	4 919	28.5	5 301	4 941	10 242	27.3
15-64	7452	4462	11 914	69.0	13 976	12 073	26 049	69.4
65 +	173	257	430	2.5	517	729	1 246	3.3
	2016				25-49 yaş grubundaki nüfusun payı %			
	Erkek	Kadın	Toplam	%	YILLAR	Erkek	Kadın	Toplam
0-14	9 511	8 978	18 489	20.3	1985	24.2	15	39.2
15-64	37 895	28 884	66 779	73.4	2000	24.1	20.3	44,4
65 +	2 686	3 072	5 758	6.3	2016	25.0	19.5	44,5

Kaynak: TÜİK verileri

⁷⁵ Işık,2005;36

⁷⁶ <http://www.izmir.gov.tr/istatistiklerle-izmir>

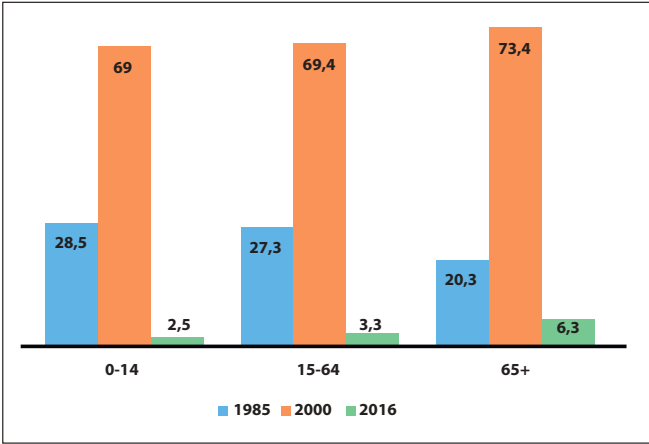

Fig. 4. Nüfusun Yaş Yapısındaki Değişimler

Aliğa ilçesinde sanayileşmeyle ortaya çıkan bir başka değişim, bağımlı nüfus oranında görülen azalmalardır. 1985 yılında nüfusun %31'ne denk gelen bağımlı nüfusun (çocuk ve yaşlı nüfus) payı 2000 yılında 30,6, 2009 yılında 28,2 ve 2016 yılında 26,6'ya inmiştir. 2016 yılında Türkiye'nin bağımlılık oranı %41, İzmir'in ise 32 olarak tespit edilmiştir. Aliğa bu yönüyle hem ülke ortalamasına hem de bağlı bulunduğu il ortalamasından daha düşük değere sahiptir. İlçede yıllar itibariyle çocuk bağımlı nüfus oranının azaldığı, yaşlı bağımlı nüfus oranının arttığı görülmektedir. Oysa ülkemizde yapılan bir araştırmada yoğun göç alan yerleşmelerde bağımlılık oranların %50'ler üzerinde olduğu tespit edilmiştir⁷⁷. İlçe nüfusu eğitim seviyesinin giderek yükselmesi, İzmir metropolüne olan yakınlık ve özellikle sosyoekonomik gelişmişlik gibi etkenlerin; bağımlı nüfus oranlarının düşük olmasında etken olduğu söylenebilir.

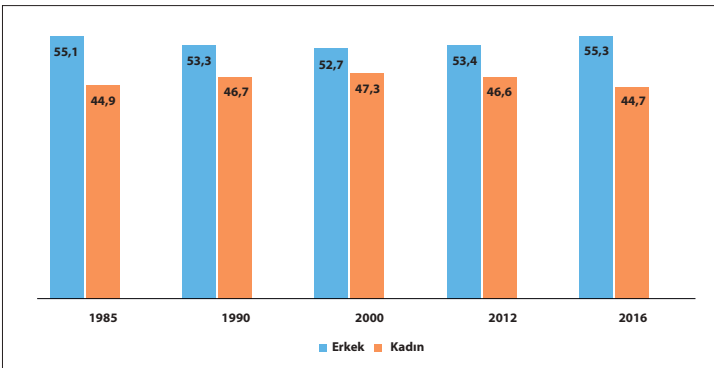

Fig. 5. Nüfusun cinsiyet yapısındaki değişimler

⁷⁷ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2006. Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması. Yayın No: NEE-HÜ.06.01. İsmat Matbaacılık Yayıncılık, Ankara.

Göç alan yerleşmelerde nüfusla ilgili yaşanan önemli değişikliklerden birisi de; o yerleşmede zamanla erkek nüfus oranında meydana gelen yükselişlerdir. 1985 yılına kadar ilçe nüfusunun kadın erkek sayısı ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılmadığı için söz konusu tarih sonrasına ait veriler esas alınmıştır. Buna göre 1985 yılında ilçe nüfusunun %55,1'i erkek, 44,9'u kadın nüfustan oluşmaktadır. Aynı yıla ait değerler dikkate alındığında Aliğa şehrinde ise erkek nüfusun oranı %58,8 olup, ilçe toplamından daha yüksek bir paya sahiptir. 1985 yılında 15-64 yaş arasındaki nüfusun toplamdaki payı %67,7 bu gruptaki erkek nüfus oranı ise %62,5'dir. Fig. 5 incelendiğinde kadın nüfusun payının bir miktar arttığı ve 2000 yılında % 47,3'e yükseldiği görülmektedir. Şüphesiz bu durumu ortaya çıkaran en önemli sebep kadın nüfusun işgücüne katılma oranının giderek artmasıdır. 2016 yılında ilçe genelinde yaşayan nüfusun %55,3'ünü erkek nüfus oluşturmaktadır. Bu dönemde Türkiye nüfusunun %50,2'si İzmir Nüfusunun %49,8'i erkek nüfustan oluşmaktadır. Aliğa ilçesi nüfusunun genç bir yapıya sahip olduğu sadece yaş dağılımında değil medyan yaşta da görülmektedir. 2010 yılında İzmir genelinde 32,7 olan medyan yaş, ilçede 31,7'dir⁷⁸. İzmir'in ise 2016 yılında medyan yaşı 35,7'ye yükselmiştir(tuik.gov.tr).

Tablo 3. Aliğa ilçesinde işgücü yapısı

	İstihdam		İşgücünde olmayan		İşsiz	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1985	12 114	3 986	1 854	6 910	285	43
1990	14 145	5 513	2 662	8 933	505	155
2000	18 027	8 159	5 419	12 670	965	735
2008	27 225					

Kaynak: TÜİK verileri

Aliğa'da istihdamda erkek nüfus oranı 1985 yılında %75,2 iken bu oran 2000 yılında %68,8'e gerilemiştir. İstihdamda kadın nüfusun payı %24,8'den 31,2'ye yükselmiştir. Her ne kadar bundan sonraki yıllara ait verilere ulaşılamamışsa da; erkeklerin işgücüne katılma oranının azalmasına karşılık kadınların istihdam oranının arttığı sonucuna ulaşmak yanlış olmaz. 2008 yılında istihdam edilen kişi sayısı 27 binin üzerinde olup toplam nüfusun %43'üne denk gelmektedir. İlçenin istihdam oranı İzmir genelinde %45,3 olan istihdam oranına⁷⁹ oldukça yakındır.

⁷⁸ İZKA, 2010

⁷⁹ İZKA,2013; 81

İZKA 2013 “İzmir İli İlçe Düzeyi Sabit Büyüme Tekniği (İlçe Büyüme Endeksli) Toplam İşgücü Sayısı Gözlem ve Tahminleri (1990-2030) araştırması”nda İzmir İli İlçe Düzeyi Sabit Büyüme Tekniği (İlçe Büyüme Endeksli) Toplam İşgücü Sayısı Gözlem ve Tahminleri (1990-2030) verilerine göre; ilçedeki işgücü sayısının 2030 yılında yaklaşık 146 bin kişiye ulaşacağını hesaplamıştır⁸⁰. Bu özelliği ile Aliağa, işgücü sayısındaki tahmini artışla İzmir’in diğer ilçeleriyle kıyaslandığında ilk sıralarda yer aldığı yani kısaca istihdam potansiyeli en yüksek ilçelerinden birisi olduğu görülmektedir.

Rafine edilmiş petrol ürünleri, ana metal sanayi, kimyasal madde ve ürünleri imalatı; Aliağa ilçesinde istihdama dayalı yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerdir. Sanayileşme uzun vadede tarıma dayalı işgücü payının azalmasına buna karşılık sanayi ve hizmetlerdeki payın artmasına neden olmuştur. Nitekim yine İZKA'nın (2013a) yaptığı çalışmada ilçede 1990-2000 yılları arasında tarım sektöründeki işgücü payında -2,55% oranında bir düşüş tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada “İzmir İli İlçe Düzeyi Sabit Pay Tekniği (Ülke Büyüme Endeksli) Sektörel İşgücü Dağılımındaki büyümenin” 2023 yılında ne kadar olacağı hesaplanmıştır. Elde edilen verilere göre Aliağa ilçesinde sanayideki sektörel işgücündeki büyümenin %33,6 olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bu büyüme hızı İzmir’in diğer ilçeleriyle kıyaslandığında en yüksek değere sahiptir. Bu durum ilçedeki imalat sanayinin istidamda yarattığı potansiyelini bir süre daha koruyacağını ortaya koymaktadır⁸¹.

Tablo 4. Aliağa kentinde mezun olunan okul verileri (%)

	1985	2000	2016
Okuma yazma bilmeyen	9.8	13.0	1.0
İlkokul mezunu	54.3	8.8	29.5
İlköğretim ve Orta öğretim mezunu	9.9	24.6	24.3
Lise ve dengi okullar	17.2	39.0	27.2
Fakülte ve yüksekokul	8.8	14.6	18.0

Kaynak: TÜİK verileri

Altı yaş ve üzeri yaşta okuma yazma bilmeyen oranı 2016 yılı verilerine göre Türkiye genelinde %3,7, İzmir’de % 1,8 civarındadır. Aliağa’da ise bu değer % 1,0 olup; hem Türkiye hem de İzmir ortalamasından daha iyi

⁸⁰ İZKAa, 2013;151

⁸¹ İZKA2013a;139-144).

durumdadır. Tablo 4 incelendiğinde ilçede okuma yazma oranınının 1985 ve 2000 döneminde önce arttığı ve sonraki yıllarda giderek azaldığı 2016 yılında ise %1 değerine indiği görülmektedir. 2000 yılında okuma yazma bilmeyenlerin oranında ortaya çıkan yükseliş muhtemelen yöreye yapılan işgücü göçleriyle alakalıdır. Genel olarak ilkököl mezunlarında düşüş, buna karşılık orta öğretim, lise ve fakülte/yükseköğretim mezunlarında bir artış söz konusudur. Aliağa özellikle yükseköğretim ve üstü okul mezunu oranı açısından İzmir % 14,81 oranı ile yine Türkiye ortalamasından(%11,7) daha iyi durumdadır. Oysa 2000 yılında İlçede yükseköğretim mezunlarının oranı %6,0 civarındaydı⁸². 2012 yılında İzmir'e bağlı otuz ilçe arasında % 13,40 değeri ile 15. sırada yer almaktadır. 2016 yılında fakülte veya yükseköğretim mezunlarının %5,9'u yüksek lisans %6,9'u ise doktora mezunlarından oluşmaktadır. Türkiye'de iç göç hareketlerinin özelliklerinden birisi de göç eden nüfusun eğitim düzeyinin olarak ülke ortalamasının üzerinde olmasıdır. Bu kesimin beşeri sermaye açısından formel sektörde iş bulma şansı daha yüksektir⁸³. İlçede eğitim özellikle yükseköğretimde görülen artış oranı bu olguyu doğrular niteliktedir.

Aliağa ilçesinde 2016-2017 Öğretim yılında derslik başına düşen öğrenci sayısı; ilkökölde 25,5, ortaokulda 26, genel lisede 25,4 ve meslek liselerinde 42 kişidir. Bu veriler İzmir ortalamasına göre daha iyi olduğunu, ancak Türkiye ortalamasıyla kıyaslandığında, derslik başına düşen öğrenci sayısının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sanayi için kalifiye eleman yetiştiren meslek okullarında bu rakamın 42 kişiye çıkması, önemli bir sorunu ortaya koymaktadır. İlköğretimde 2004-2005 öğretim yılında % 65 olan net okullaşma oranı 2008-2009 Öğretim yılında % 70'a yükselmiştir. 2013-2014 öğretim yılında ise net okullaşma oranı ilkökölde % 99, ortaokulda ise % 99'dir. Ortaöğretimde son on yıla ait net okullaşma eğilimi incelendiğinde hem kız hem erkek öğrenciler için artış görülmektedir. 2004-2005 öğretim yılında % 40 olan net okullaşma oranı 2013-2014 öğretim yılında % 80'dir. Kız öğrenciler için net okullaşma oranı aynı yıllarda % 40'den % 80'e yükselmiştir. 2012-2013 öğretim yılından itibaren 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir. Bu düzenlemenin son iki yıldaki yaklaşık 10 puanlık artışın sebebi olarak görülebilir.

⁸² İZKA,2013a;213

⁸³ Ozan, B., Bingöl, F.,K., (2010). "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s.53

Tablo 5. Aliğa ilçesinde derslik başına öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

2016-2017 Derslik Başına Öğrenci Sayıları				
	İlkokul	Ortaokul	Genel lise	Meslek lisesi
Aliğa	25.5	26	25.4	42
İzmir	27	41	31	39
Türkiye (2015-2016)	21	24	20	
2016-2017 Eğitim Dönemi Okullaşma Oranı				
	Okul öncesi	İlköğretim	Ortaöğretim	Liseler
Aliğa	82.03	100.00	100.0	98.0
İzmir	48.85	97.0	97.0	85.0

Kaynak: Aliğa İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü ve İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü 2016 Mali Yılı Performans Programı, 2016, s. 24-27

Göç alan özellikle kırsal göçlere açık olan yerleşmelerde zamanla hane halkı büyüklüğünde artışlar görülmektedir. Aliğa ilçesinde hane halkı büyüklüğü her geçen yıl biraz daha azalış göstermiştir. 2000 yılında 4,1 olan hane büyüklüğü 2013 verilerine göre 3.18 kişidir. 2013 yılında 3,1 olan İzmir'in hane halkı büyüklüğüne oldukça yakın olup Türkiye ortalamasının (3,5) biraz altındadır⁸⁴. Oysa göç alan yerleşmelerde hane büyüklüğü genellikle yüksektir. İlçe bu özelliğiyle de göç alan diğer yerleşmelerden farklılık göstermektedir. Sanayileşmeyle ortaya çıkan ekonomik seviyenin yükselmesinin bir sonucu da; nüfusun çoğunluğunun apartman dairesinde oturmasıdır⁸⁵.

İlçede yapılan çevresel harcamalar, İzmir'in diğer ilçeleriyle kıyaslandığında çok yeterli değildir. 2013 TÜİK verilerine göre belediyelerin yaptığı atık yönetimi hizmeti ve çevresel harcamalara göre 24. Sırada yer almaktadır. Ancak doğal ortamın ve biyolojik çeşitliliğin korunması, araştırma ve geliştirme hizmetlerine yapılan harcamalar oldukça önemsenmektedir.

Sonuç ve değerlendirme

Aliğa ilçesinin elverişli coğrafi konumu ve özellikle sahip olduğu liman; sanayinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İlçenin 1960'lı yıllarda sanayi bölgesi olarak tanımlanması ve yatırımların başlamasıyla, sosyo-ekonomik ve nüfus yapısında belirgin değişimler gö-

⁸⁴ TÜİK 2013, 112

⁸⁵ İZKA 2013a;209.

rülmüştür. Son elli yılda Türkiye'nin en önemli sanayi, ticaret, enerji üretim depolama ve dağıtım merkezi olma niteliğini kazanan ilçe; bütün bu sektörlerin yaratmış olduğu büyük istihdam potansiyeli nedeniyle hızlı bir kentleşmeye sahne olmuştur. 1960 yılında nüfusun %21 şehir merkezinde iken, 1980 yılında bu oran %43'e, 2012 yılında ise %82'ye yükselmiştir. Bugün 91 binin üzerinde olan ve tamamının kentsel nüfus sayıldığı ilçede erkek nüfusun payı %55'dir. 2016 yılında 15-64 arası nüfusun toplam nüfusa oranı %73,4 olup Foça'dan sonra bu yaş grubu en yüksek olan ilçedir. 25-49 arası yaş grubunun payı ise %44,5 olup, aynı tarihte net göç hızı %9,9 civarındadır. Nüfusun ancak %30'unun ilçe nüfus kütüğüne kayıtlı olduğu, geri kalan %70'lik kesimin ise göçlerle geldikleri tespit edilmiştir.

Aliağa'da sanayileşmeyle birlikte sektörel işgücü yapısı tamamen değişmiştir, 1960'lı yıllarda büyük ölçüde tarımsal sektörel gücü hâkim iken günümüzde ise çalışanların % 80'i imalat ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Aliğa Ticaret Odası verilerine göre 2016 yılında ilçede 118 sanayi sektöründe yaklaşık 12.500 kişi istihdam edilmiştir. Bu da aynı dönemde genç/dinamik nüfusun yaklaşık %19'una tekabül etmektedir. Sanayileşme tarımsal faaliyetler üzerinde bir baskı oluşturmuşsa da, göç eden nüfusun büyük oranda sanayi sektörüne yönelmesi; mevcut tarım alanlarını korumuş, ancak toplam istihdamda tarımsal işgücü giderek azalmıştır. İlçede tarımsal işgücü yaklaşık %20 civarında olup, tarımsal üretim henüz önemini korumaktadır.

2004 yılı DPT araştırmasına göre, İzmir'in en gelişmiş ilçesi ve ülke genelinde de birinci derecede gelişmiş ilçelerinden birisidir. Kişi başına düşen gelir açısından ülke genelinde sekizinci sırada yer almaktadır. Aliğa'nın toplam ihracat oranı İzmir toplamının yaklaşık % 9'luk bir bölümünü oluşturmaktadır. Sahip olduğu ihracat oranı ile İzmir'in ilçeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. İhracatın yoğunlaştığı sektörler, kimyasal ürünler, rafine edilmiş petrol ürünleri, plastik ve kauçuk ürünleri, ana metal sanayi ürünleri ve fabrikasyon metal ürünleridir. Türk sanayisinde stratejik öneme sahip olan sanayi kuruluşlarının bulunması, bölge genelinde ekonomik büyümeye çok önemli bir katkı sağlamışsa da; ilçenin İzmir metropolünün etkisinde kalması ticarete beklenen canlılığı ortaya çıkaramamıştır.

1960'da 2.860 kişilik bir nüfusa sahip küçük bir bucak olan Aliğa, Demir Çelik ve Petro-Kimya sektörünün ağırlıkta olduğu sanayinin kurulmasıyla birlikte hızla gelişerek, Ege'nin nüfus çeken önemli bir sanayi merkezine dönüşmüştür. Yakın bir zamana kadar kırsal yerleşmelerin özelliklerini taşıyan ilçe; sanayileşmeyle büyük bir ekonomik dönüşüm yaşamış ve 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sayım sonuçlarına göre nüfusu 91.026 kişiye ulaşmıştır.

Önceleri tarıma dayalı bir yapı gösteren ilçe ekonomisi, sanayileşme hareketinin başlamasıyla 1970'lerden itibaren meydana gelen değişimlerle artık bir sanayi kentidir. İlçe küçümsemeyecek ölçüde bir tarım potansiyeline sahiptir. Kırsal nüfus yapısındaki değişimlere bağlı olarak ekonomisindeki tarımın payı giderek azalsa da önemini halen korumaktadır. Bugün İzmir'in en önemli sanayi yığılma bölgelerinin başında gelen Aliağa, aynı zamanda hizmetler ve tarım alanında da ekonomisini çeşitlendirmiş yapısını korumaya devam etmektedir.

Aliağa sanayisinin mevcut dinamikleri ve sahip olduğu potansiyel, İzmir ve Türkiye ekonomisine sunduğu katkıların yanında şüphesiz ilçenin ekonomik gelişiminde ve şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. DPT verilerine göre Ege Bölgesi'nin toplam ihracatının yüzde 25'inin gerçekleştirildiği Aliağa, Ülke GSMH'sının yüzde 1 ila 1,5'ini, İzmir ili GSMH'sının % 14,4'ünü üretmektedir. Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu listesinde yer alan 8 firmanın burada yer alması, İlçenin ekonomik gücünü ortaya çıkaran sanayi potansiyelinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Aliağa Ticaret Odası verilerine göre 2016 yılında ilçe sanayisinde yaklaşık 12.500 kişi çalışmaktadır. İzmir ili sanayisinde çalışanlar içerisinde yaklaşık %7.5'lik oranın Aliağa ilçesinde istihdam edilmesi ve çalışanların önemli bir bölümünün özellikle Tüpraş, Petkim'de yer alması; petrol ve petrol ürünleri sanayisinin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Sadece PETKİM 2014 yılında yaklaşık 2.500 kişiyi istihdam sağlamış, bölgeye yaptığı yatırımlar 220 milyon, ihracat miktarı ise 564 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır.

Sanayileşme, kırsal nüfus kayıplarının yüksek olmasına yol açmış ancak aynı zamanda İzmir'in en yüksek nüfus artışı gösteren ilçelerinden birisi olmasına neden olmuştur.

Bölge sanayisinin yarattığı ekonomik potansiyel henüz tam anlamıyla kullanılmamıştır. Araştırmalar, Aliağa Organize Sanayi Bölgesi'nin (ALOSBİ) dış ticaret hacminin bu antrepo ihtiyacının görünen vadede azalmayacağını göstermektedir. Zira altyapı olarak iyi derecede gelişmiş olan Aliağa Organize Sanayi Bölgesi, henüz kapasitesinin %10'u civarı ile çalışmaktadır. Bu durum bölgede halen kayda değer bir iş potansiyeli ve fırsatı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Aliağa halen cazip bir çekim merkezidir ve bunu uzun bir süre koruyacaktır. İlçenin sahip olduğu coğrafi konum özelliklerinin etkisiyle, sanayileşmenin ortaya çıkardığı en büyük değişim, şüphesiz ilçenin sadece bölgede değil ülke çapında da önemli bir ticaret merkezine dönüşmesine neden olmuştur.

Başta kentleşme olmak üzere ilçenin ekonomik, sosyal ve doğal koşulları ile gelişme dinamikleri dikkate alınarak sürdürülebilir planlar geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Eroğlu, İ. ve Bozyiğit, R. 2015. Aliğa İlçesindeki (İzmir) Çevre Sorunlarının Coğrafi Değerlendirilmesi. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, 21. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Eroğlu, İ. ve Bozyiğit, R. 2013. "Aliğa Limanı." *İstanbul: Marmara Coğrafya Dergisi* Sayı: 28, s. 81-116 İstanbul.
- Işık, Ş. 2005. İzmir'in Aliğa İlçesinde Nüfus Özellikleri Ege Coğrafya Dergisi, 14, 29-44, İzmir.
- Ozan, B. ve Bingöl, F.,K. 2010. "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- Özer, T. 1999. *Aliğa Rehberi*. Aliğa Belediyesi Yayınları.
- Zhiqiang, L. 2008. "Human Capital Externalities and Rural-Urban Migration: Evidence from Rural China." *China Economic Review* Vol. 19, Is.3, s. 521.
- İzmir Aliğa İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü 2016 Yılı Performans Programı
- İZTO. 2016. İzmir İli İlçelerinin Sorunları, Çözüm Önerileri Ve Yatırım Olanakları. Yayın No:185.
- İzmir Kalkınma Ajansı. 2010. "2010-2013 İzmir Bölge Planı İlçe Toplantıları, Aliğa Özet Raporu." www.izka.org.tr
- İzmir Kalkınma Ajansı. 2012. İzmir İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması. *Türkiye Kalkınma Bankası*.
- İzmir Kalkınma Ajansı. 2013. İzmir Mevcut Durum Analizi. *İzmir*.
- İzmir Kalkınma Ajansı. 2013a. İzmir İli Bölge Planı Hazırlanmasına Yönelik Fonksiyonel Bölge ve Alt Bölgelerin ve Bölgelerarası İlişkilerin Tespiti Çalışması.
- PETKİM 2014 Faaliyet Raporu.
- TUİK "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, 1935-2014." www.tuik.gov.tr
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2006. Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması. Yayın No: NEE-HÜ.06.01. *Ankara: İsmat Matbaacılık Yayıncılık*.
- https://izmir.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_07/13114511_arge_2016_performans_programi.pdf
- <https://www.tupras.com.tr/rafineriler>
- <http://www.izmir.gov.tr/istatistiklerle-izmir>.

Aliağa İlçesindeki Tarihi Camiler Üzerine Değerlendirmeler

Ersel Çađlıtütüncigil⁸⁶

Giriş

Aliağa, Ege Bölgesi'nin en önemli ve büyük kenti İzmir'in güneybatısında yer alan bir ilçe merkezidir. Batısında Ege Denizi, kuzeyinde Dikili ve Bergama, güneyinde ise Foça ve Menemen ilçeleri vardır. Doğusunda ise Manisa şehri bulunmaktadır.

Bu bildiri de tarih boyunca çeşitli költürlere ev sahipliği yapmış olan Aliağa ve köylerinde bulunan cami ve mescitlerin bir bütün halinde tanıtılması ve belgelenmesi amaçlanmaktadır. Bu yolla, bazıları ilk defa tarafımızca ele alınan bu küçük coğrafyadaki cami ve mescitlere hem dikkat çekilmiş olunacak, hem de eserlerin yapılış zamanları ve mimari sorunları hakkında kapsamlı bir değerlendirme imkânı elde edilecektir. Ayrıca yakın çevredeki benzer örnekler çerçevesinde yapıların Türk-İslam cami mimarisi açısından yeri ve önemi belirlenmeye çalışılacaktır. İncelemeye çalıştığımız bu yapılar, Anadolu'daki Türk-İslam cami mimarisi hakkında bildiklerimize büyük bir yenilik getirmeyecektir. Ancak kataloğa eklenerek mevcut sayıyı artıracak olmaları önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle bölgedeki örneklerin tamamı görölmüş, fotoğrafları çekilmiş, rölöveleri alınarak yerinde gerekli notlar tutulmuştur. Ancak bir bildirin sınırlarını aşacağı için bütün bu örneklerin hepsine birden burada yer vermek mümkün olamamıştır. Dolayısı ile tekrar sayılabilecek örnekler kapsamında gördüğümüz ve bir yenilik getirmeyeceğini düşündüğümüz yapılar sadece toplu değerlendirme bölümünde dikkate alınmıştır. Diğer yandan, Çaltılıdere Köyü Eski Camii (1873/74)⁸⁷ örneğinin

⁸⁶ Doç. Dr. Ersel Çağlıtütüncigil, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü, Çiğli-İzmir, Türkiye, e-mail: ersel.caglitutuncigil@gmail.com.

⁸⁷ Akbulut 2017:285-293.

de olduğu gibi bir başka çalışmanın konusu olan yapılar da mevcuttur. Bu durumdaki örneklere de aynı sebeple, gereksiz tekrardan kaçınmak adına katalog bölümümüzde yer verilmemiştir.

Güzelhisar Balaban Paşa Camii

Aliğa ilçe merkezine 5 km uzaklıktaki Güzelhisar Köyü'nün içinde yer alan yapı bu bölgedeki ilk Türk-İslam camisidir. Günümüzde sağlam durumdaki bu eser son ciddi onarımını 1958 yılında, Güzelhisar Köyü sakinlerinin de desteğiyle sağlanan kısıtlı imkânlarla geçirmiştir. Şimdilerde ise aslına uygun bir şekilde, İzmir İl Özel İdaresi'nin de katkılarıyla, Aliğa Belediyesi tarafından tekrar restore edilmektedir.

Güzelhisar Balaban Paşa Camii doğu-batı doğrultusunda uzanan enine dikdörtgen bir plana göre inşa edilmiştir (Fig. 1). Kuzeybatı köşesinde bir minare, kuzey cephesi boyunca uzanan bir son cemaat yeri vardır (Fig. 2). Ayrıca yapının kuzey ve batı cephesinin bir bölümünü kapsayacak şekilde uzanan bir de haziresi mevcuttur.

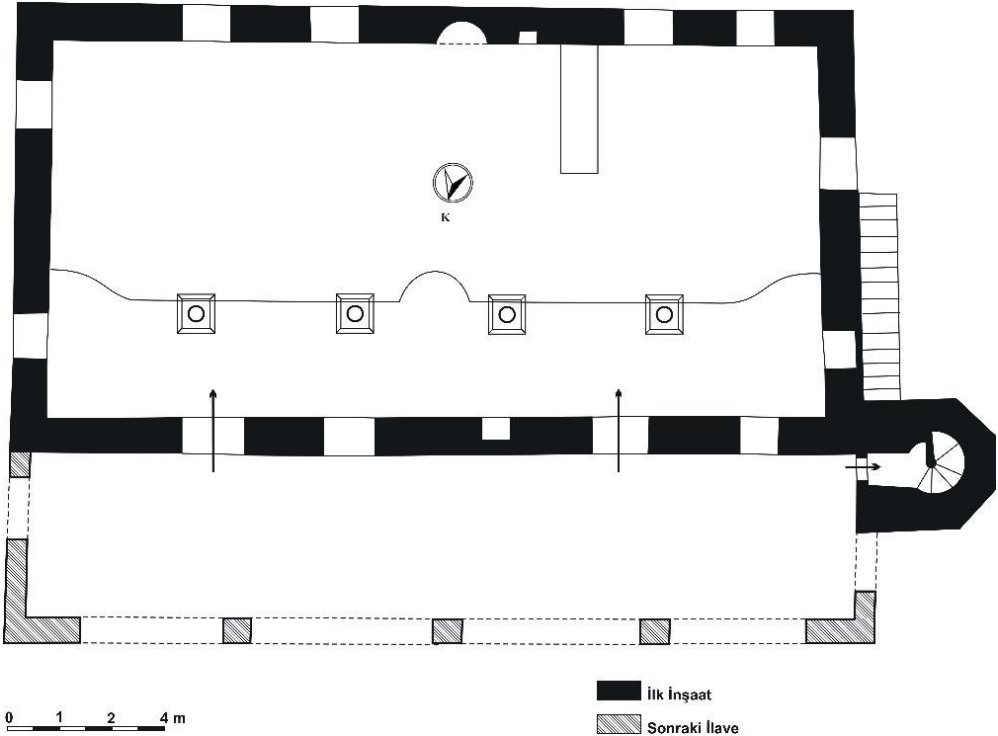

Fig. 1. Aliğa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Plan.

Fig. 2. Aliğa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Kuzeybatıdan görünüşü.

Harimin üzerini düz bir ahşap tavan örter. Bunun üstünde ise dıştan kiremit kaplı kırma bir çatı vardır. Orijinalde yapının üzerinin dıştan düz toprak damla örtülü olduğunu tahmin etmekteyiz. Köşelerde düzgün kesme taşların yer aldığı harim duvarları kabayonu taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme birlikte kullanılarak, yığma tekniği ile inşa edilmiştir (Fig.3). Devşirme malzeme duvar örgüsünün aralarında, yalın olan cepheleri hareketlendirmek için tercih edilmiş olmalıdır.

Fig. 3. Aliğa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Güneydoğudan görünüşü.

Caminin güney cephesine sekiz, doğu cephesine dört, batı cephesine ise iki pencere açılmıştır. İki katlı bir düzenlemeye sahip bu açıklıkların söveleri yoktur. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şekilli olup üsttekilere göre daha büyük tutulmuştur. Eşik ve lentoları mermerdendir. Alçı kafeslere sahip üst sıradaki pencere açıklıkları birer yuvarlak kemerle son bulmaktadır. Bu pencerelerin tuğla kemerleri sövelere değil doğrudan duvara oturmaktadır.

Kuzeybatı köşede yer alan minare, sekizgen bir kürsülük üzerinde yükselir. Tamamen kesme taşla inşa edilmiştir (Fig. 4). Sekizgen kürsüsünün her bir kenarının üst kesiminde, iki renkli taş işçiliğine sahip sivri kemerli birer sağır niş vardır. Kürsülükten gövdeye geçiş iri bir silme ile son bulan üçgen prizma şeklinde düzenlenmiş bir pabuçlukla sağlanmıştır. Silindirik gövdesi, yukarı doğru gittikçe daralan bir forma sahiptir. Gövdenin üst bölümünde iki sıra halinde düzenlenmiş iri mukarnaslar üzerine oturan bir şerefe kısmı yer alır. Sonrasında ise sivri külahlı bir petekle son bulur.

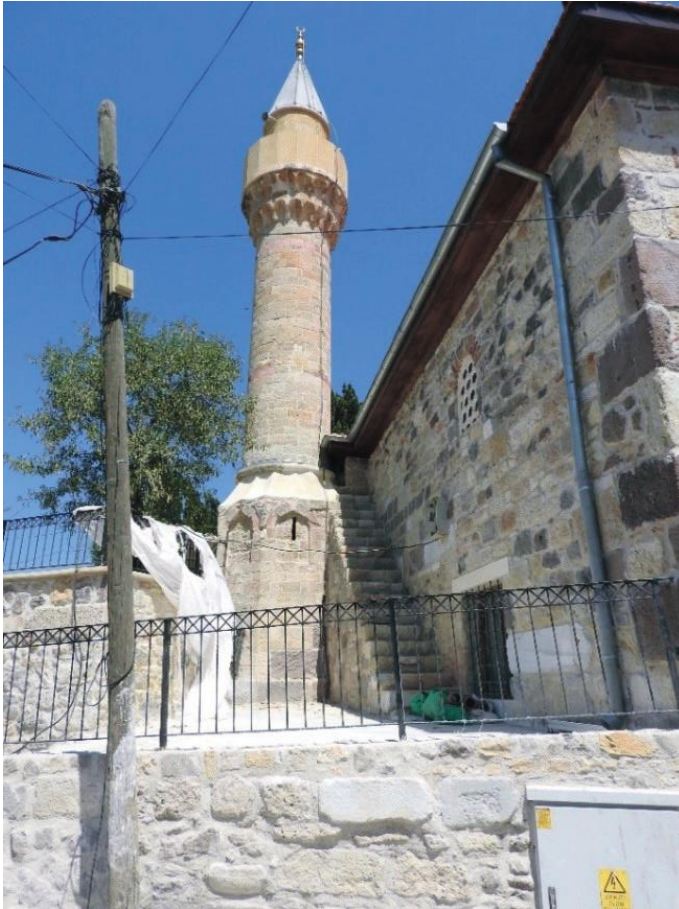

Fig. 4. Aliğa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Minare.

Kuzey cephesi boyunca kemerli bir son cemaat yeri uzanmaktadır (Fig. 2, 5). Son cemaat yerinin sonraki bir ilave olduğu malzeme, kemer formu ve harimle arasında olan bitişme çizgisinden de açıkça anlaşılmaktadır. Bu durumda, orijinalinde burada bir son cemaat yerinin bulunup bulunmadığına karar vermek güçtür. Ancak avlu içerisinde bulunun ve bir kenara rastgele atılmış vaziyetteki kırık sütun parçaları yapıda daha evvel bir son cemaat yerinin bulunduğunu düşündürmektedir. Elimizde bununla ilgili görsel herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. O nedenle burasının mimari özelliklerini kesin olarak tahmin edemiyoruz. Harim giriş ve pencerelerinden görünüm olarak farklı olan bugünkü son cemaat yeri revak kemerlerinin formu Anadolu'da XVIII-XIX. yüzyıllarda inşa edilmiş olan yapıların dış görünüşü ile daha çok benzeşmektedir. Dolayısı ile düz ahşap tavanlı bu bölümün XVIII veya XIX. yüzyıl içerisinde, orijinal son cemaat yeri yıkılarak, inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Fig. 5. Aliğa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Kuzeydoğudan görünüşü ve son cemaat yeri.

Enine dikdörtgen planlı harime, kuzey duvarının ortasında yer alan iki kapı ile ulaşılmaktadır. Sivri kemerli alınlıklara sahip bu kapılar dikdörtgen şekillidir. Ayrıca kapılar arasında iki adet pencere mevcuttur. Pencereler,

diğer cephelerdeki pencerelerin düzen ve görünümünü aynen tekrar etmektedir. Kapıların iki yanındaki zeminin bir miktar yükseltilerek burada bir seki oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Gerek bu sekilerin zeminindeki taş döşemeler arasında, gerekse giriş açıklıklarının alınlık ve duvar örgüsünde süslemeli devşirme mimari parçalar görülmektedir. Bunlar Bizans Dönemi'nin özelliklerini taşıyan malzemelerdir.

İç mekân kuzey duvarına yakın olarak dizilmiş tek sıra halindeki dört mermer sütunla, kible duvarına paralel iki sahına ayrılmıştır (Fig. 6). Güneydeki sahin diğerinden daha geniştir. Kaideleri ve kendisi devşirme olan mermer sütunlar yukarı doğru daralan silindirik biçiminde olup başlıkları yoktur. Harimin üzerini örten düz ahşap tavan yanlarda duvarlara, ortada ise bu devşirme sütunlara oturmaktadır. Harim duvarları basit ve sade bir düzenlemeye sahiptir. Herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Pencereler dışardaki görünüşlerini içerde de tekrarlamaktadır. Aynı şekilde, kible duvarı ortasında yer alan taş mihrabı da sade ve mukarnaslıdır (Fig. 7).

Fig. 6. Aliğa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Harimden görünüş.

Fig. 7. Aliağa, Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii. Mihrap.

Yapının bir inşa kitabesi yoktur. İnşa, onarım ve gelirlerine ait vakıf kayıtları da mevcut değildir. O nedenle yapının inşa tarihinin yanı sıra banii ve mimarının da kimliği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak gerek tarihi ve günümüz kaynaklarında, gerekse eserin mimari özelliklerinde, baninin ve mimarının dönemine işaret eden ve bugüne kadar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmamış olan bazı ipuçları mevcuttur.

Kimi araştırmacılar caminin inşaat tarihini Osmanlılar'ın bölgedeki ilk hâkimiyet dönemine vermekte ve eseri Erken Osmanlı yapısı olarak nitelendirmektedir⁸⁸. Sayın C. Yıldırım, bu yapı ile ilgili olarak Bizans Dönemi'nde yapılmışsa da, Balaban Paşa'nın Sultan I. Beyazıt döneminde camiyi yeniden inşa ettirdiği görüşünü ileri sürmekte, ardında da minaresinin Beylikler Dönemi izlenimi verdiğini ifade etmektedir⁸⁹. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla yapının banisi olarak Balaban Paşa adında tarihi şahsiyeti meçhul bir kişi gösterilmektedir⁹⁰. Yapının inşa tarihi için önerilen

⁸⁸ Yıldırım 2016, 366, 368.

⁸⁹ Yıldırım 2016, 366.

⁹⁰ Yapılan araştırmalar bağlamında XIV-XV. yüzyıllar arasında yaşamış birden fazla Balaban Paşa vardır. Bunlardan bazılarının hayatı ve şahsiyeti hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yıldırım 2016, 115-119.

dönemle Balaban Paşa Camii olarak adlandırılması arasında bir ilişki kurulmuş, bu ilişkiye dayanarak da bir tarihlendirme yapılmış olmalı.

Diğer yandan bazı kaynaklarda, caminin bulunduğu bu yerde daha öncesinde bir kilisenin mevcut olduğu, bölgenin Türkler tarafından iskân edilmesi ile birlikte bu kilisenin de camiye çevrildiği yönünde bilgiler vardır⁹¹. Bu görüşü kısmen kabul ederek, önceki tarihlerde burada bir kilise yapısının yer alıyor olmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ancak mevcut yapının plan şeması ve mimari özellikleri bu eserin bir kilise olmadığını, her yönü ile bir Türk yapısı izlenimini verdiğini açıkça göstermektedir. Anlaşılan o ki sözü edilen kilise ile ilgili bölümler tamamen yıkılmış ve yapı camiye uygun bir şekilde düzenlenerek yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Elimizde yazılı veya görsel herhangi bir kaynak bulunmadığı için kilise yapısının mimari özelliklerini ve yapım tarihini kesin olarak tahmin edemiyoruz. Bu durumda yapıda görülen devşirme malzemelerden bazılarının da bu kiliseye ait mimari parçalar olduğunu düşünebiliriz.

Sayın C. Yıldırım'ın ifade ettiği görüşün bazı noktalarına katılmasak da minare ile ilgili tezini doğru bulduğumuzu belirtmek isteriz. Minarenin harimle olan ilişkisi ve malzemeler dikkate alındığında her ikisinin de aynı dönemde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Harim ile minare arasında bir doku ve nitelik farkı bulunmadığı gibi, bu harimin minareden daha geç bir dönemde ait olabileceğini gösteren herhangi bir iz de mevcut değildir. Diğer yandan yapının plan tipi ve mimari özellikleri Beylikler Dönemi'nin devamı niteliğindedir. Ege Bölgesi'nde özellikle İzmir, Manisa, Kütahya ve Afyon çevrelerinde hüküm süren Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Germiyanoğulları'na ait camiler ile büyük benzerlikler gösterir. Cephe düzenlemesi, teknik özellikleri, süslemeleri ve minaresi aynı geleneğin bir çeşitlemesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle minarenin formu Manisa'nın yanı sıra İzmir'e bağlı Urla ve Menderes'teki XIV-XV. yüzyıllar arasına tarihlenen camilerin minarelerine benzetilmiş, hatta bunların bire bir tekrarı olarak yapılmıştır diyebiliriz. Sözünü ettiğimiz bu yerleşim birimlerindeki camilerde de Güzelhisar Balaban Paşa Camii minaresinde görüldüğü gibi sekizgen kürsülükler üzerinde yükselen silindirik biçimli gövdeye geçiş prizmatik üçgenlerden oluşan bir pabuçlukla sağlanmaktadır. Papuçlukların hepsi iri birer kaval silme ile son bulur. Ayrıca kürsülüğün her bir kenarı üzerinde, bazılarında küçük birer mazgal pencerenin görüldüğü sivri kemerli sağır nişler ve şeref altında süslemeler vardır. Minareler arasındaki tek fark inşa malzemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Güzelhisar Balaban Paşa Camii minaresinde çalışan ustalarında diğer yapılarda çalışan ustalarla aynı gelenek ve atölyeye bağlı kişiler olduğunu söyleyebiliriz.

⁹¹ Uluçay 1946; Yıldırım 2016, 78, 366.

Güzelhisar Balaban Paşa Camii'nin dikkate alınması gereken önemli mimari özelliklerinden bir diğeri de mukarnas kavsaralı mihrabının formunun yanı sıra iki renkli taş işçiliğine sahip sivri kemerli kapı ve pencere açıklıklardır. Bu mihrap ve kemer formu uygulandığı XIV-XV. yüzyıllar için karakteristiktir.

Diğer yandan Foça ve çevresiyle birlikte Güzelhisar'ın da Saruhanoğulları Beyliği'nin eline 1313-1320 yıllarında geçtiği bilinmektedir⁹². 1671-72 yılında bölgeye gelen ünlü seyyah Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde Güzelhisar'da 2 cami ve 11 mescidin bulunduğu bilgisini nakleder⁹³. Sözü edilen iki camiden biri bu yapı olmalıdır.

Harim giriş ve pencerelerinden görünüm olarak farklı olan son cemaat yeri revak kemerleri Anadolu'da XVIII-XIX. yüzyıllarda inşa edilmiş olan yapıların dış görünüşü ile daha çok benzeşmektedir. Bu durumda, orijinalinde burada bir son cemaat yerinin bulunmadığı veya başka bir revakın bulunduğu, ancak bunun XVIII veya XIX. yüzyıl içerisinde yıkılarak yerine düz ahşap tavanlı şimdiki son cemaat yerinin inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan Beylikler Dönemi'nde inşa edilen camiler bir yandan Anadolu Selçuklu geleneğini devam ettiren bir yandan da yeni arayış ve denemelere girişmiştir. Bu çerçevede gerek tarihi kaynak ve olaylar, gerekse Güzelhisar Balaban Paşa Camii'nin plan tasarımı, minare, mihrap ve kemer gibi mimari unsurlarının karakteristik özellikleri, XIV-XV. yüzyıl Beylikler Dönemi'nin tüm özelliklerini yansıtır. Bu nedenle yapıyı bir erken Osmanlı eseri olarak değerlendiren araştırmacıların aksine Beylikler Dönemi'nin devamı niteliğinde görmek ve bunun Güzelhisar'daki bir aşaması olarak kabul etmek akla daha yatkın gelmektedir. Kısacası, XIV. yüzyılın başlarından itibaren Güzelhisar ve havalisinin Saruhanoğulları Beyliği'nin elinde bulunduğu yönündeki kayıtlara bakarak caminin de Saruhanoğulları Beyliği yapısı olduğunu söyleyebiliriz.

Güzelhisar Ali Ağa Camii

Güzelhisar Köyü'nün içinde, Balaban Paşa Camii'nin yaklaşık 200 m kadar kuzeyinde yer alan yapı günümüzde sağlam ve ibadete açık durumdadır. Evliya Çelebi'nin ünlü seyahatnamesinde Menemen Güzelhisar'ında sözünü ettiği 11 mescit ve 2 camiden biri de bu yapı olmalıdır⁹⁴.

⁹² Dukas 1954, 5; Uzunçarşılı 1989, 84; Uluçay 2001, s.240; Manisa İl Yıllığı 1995, 42; Eravcı-Korkmaz 1999, 19-20, 76,79; Yıldırım 2016, 85.

⁹³ Evliya Çelebi 1935, 82.

⁹⁴ Evliya Çelebi 1935, ay. yer.

Camii, kare planlı bir harimle, bu harimin kuzeybatı ucuna sonradan bitiştirilmiş bir minare ve cephe boyunca uzanan bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Fig. 8, 10). Ayrıca doğu tarafında, kuzeye doğru uzanan, aralarında lahit ve şahide tipinde yapılmış çok sayıda mezar taşlarının bulunduğu bir de hazire mevcuttur.

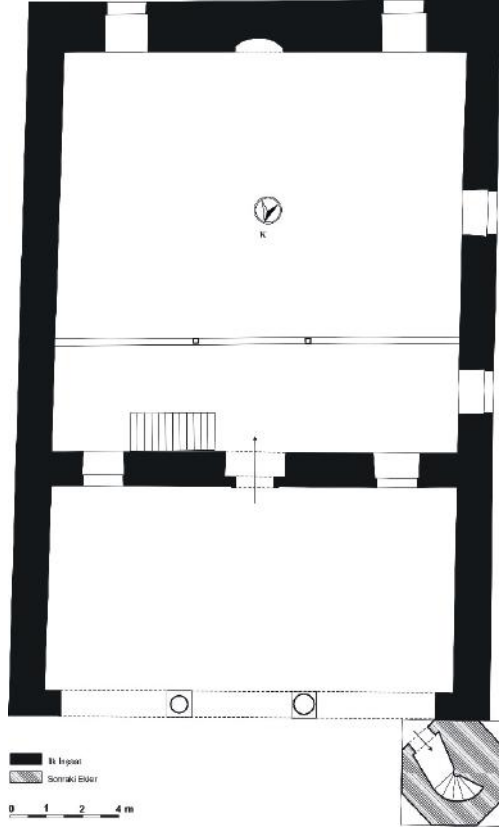

Fig. 8. Aliğa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Plan.

Duvarları sıvalı olduğu için inşa malzemesi tam olarak tespit edilememektedir (Fig. 9). Ancak yer yer açıkta kalan kesimlerinden bir tahmin yürütmek mümkündür. Duvar köşelerinde düzgün kesme taşın tercih edildiği cami genel olarak kabayonu taş, tuğla ve devşirme malzeme birlikte kullanılarak inşa edilmiştir. Orijinalde üzeri düz toprak damla örtülü iken günümüzde kiremit kaplı kırma bir çatıya sahiptir.

Doğu cephesi sağır olan yapının güney ve batı cephesinde ikişer pencere bulunmaktadır (Fig. 9). Tek sıra halindeki bu pencereler basit dikdörtgen açıklıklar şeklinde olup, esaslı birer onarım gördükleri için özgünlüklerini büyük ölçüde yitirmişlerdir.

Fig. 9. Aliağa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Güneybatıdan görünüş.

Fig. 10. Aliağa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Kuzeybatıdan görünüş.

Kuzeybatı köşede yer alan ve bütünüyle kesme taşlardan inşa edilmiş olan minare kare bir su basmana oturan kürsülük üzerinde yükselmektedir. Sekizgen prizma şekilli bu kürsülükten silindirik gövdeye geçiş oldukça yüksek tutulan bir pabuçlukla sağlanmıştır. Kürsülükle pabuçluğu iri bir silme ayırır. Gövdenin üst kesiminde bir şerefe, sonrasında da petek ve külah kısımları yer alır. Minare oldukça basit ve sade bir görünüme sahiptir. Üzerinde herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır. Yuvarlak kemerle örtülü giriş açıklığı doğu kenarı üzerindedir. Minarenin harimle olan konumu, iki unsur arasındaki bitişme çizgisi ve malzeme farklılığı dikkate alındığında, her ikisinin de aynı tarihlerde inşa edilmiş olduğu konusunda tereddütler oluşmaktadır. Bu nedenle minarenin daha sonraki bir dönemde, muhtemelen de XIX. yüzyıl içerisinde ilave edildiğini düşünmekteyiz.

Kuzey cephenin önünde yer alan ve üzeri düz ahşap tavanla örtülü olan son cemaat yerinin doğu ve batı cepheleri dışı kapalıdır. Kuzey cephesi ise üç yuvarlak kemerle bu bölümdeki avluya/bahçeye açılmaktadır (Fig. 11). İki uçta duvara bitişik paye görünümlü kare ayaklara oturan kemerler ortada yuvarlak sütunlarla taşınmaktadır. Hem sütunlar hem de payeler, başlık ve kaideleri ile birlikte mermer devşirme parçalardır. Sütunların başlıkları dor tipindedir. Payelerin üzerinde ise Latin harfli yazılar ve bitkisel süslemeler vardır.

Fig. 11. Aliğa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Son Cemaat Yeri.

Aynı zamanda harim kuzey duvarını da teşkil eden son cemaat yeri güney duvarında toplam dört açıklık bulunmaktadır (Fig. 12). Daha geniş ve büyük olan ortadaki açıklık bir kapıdır. Harime ulaşımı sağlayan bu kapı yuvarlak kemerli olup üzerinde bir inşa kitabesi vardır (Fig. 15). Giriş açıklığının iki yanında ve üstünde yer alan açıklıklar ise birer penceredir. Dikdörtgen şekilli basit birer açıklık şeklinde düzenlenmiş bu pencerelerden kapı üzerinde yer alanı daha küçüktür. Alt kat pencereleri demir parmaklıklara sahiptir.

Fig. 12. Aliağa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Harim kuzey cephesi ve giriş açıklığı.

Harime, kuzey duvarının ortasında yer alan yuvarlak kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır (Fig. 12). Kapının kemer ve söveleri düzgün kesme taş-tandır. İki yandaki zeminin bir miktar yükseltilerek burada bir seki oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı harim biraz yamuk olup üzeri basit düz bir ahşap tavanla örtülüdür (Fig. 13). Loş bir atmosferin hâkim olduğu iç mekânı aydınlatan pencereler düzen ve görünümün bakımından dış cephedeki görünüşlerini aynen tekrar etmektedir. Harim kuzey duvarı boyunca ahşap direkler üzerinde yükselen bir kadınlar mahfili uzanır. Bu mahfille, giriş açıklığının doğusunda yer alan ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır. Duvarlarda dikkati çeken herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

Fig. 13. Aliğa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Harimin içten görünüşü ve ahşap kadınlar mahfili.

Güney duvarı ortasındaki basit görünümlü mihrap yarım daire profilli bir nişe sahiptir (Fig. 14). Çeyrek küre şekilli kavsarasının ilginç kemeri gemi teknesini andırmaktadır. Mihrabın hem üstünde, bugün belli belirsiz seçilebilen bir kitabe panosu vardır. Üzeri badanalı olduğu için inşa malzemesi de tam olarak algılanamamaktadır. Seçilen kısımlarından okunabildiği kadarıyla kitabede Rahman Sûresi 26. Ayeti'nin bir bölümünün yazılı olduğu anlaşılmaktadır⁹⁵.

Fig. 14. Aliğa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. Mihrap.

⁹⁵ Ayetin tamamı için bkz. Kur'an LV/26.

Eser, harim kuzey duvarı üzerinde yer alan Arapça kitabeğe göre tarihlendirilmektedir. Harim giriş kapısı üzerine yazılmış dört satırlık kitabe mermer bir panodan ibarettir (Fig. 15). Her bir satır üç adet dikdörtgen kartuşa bölünmüştür. Bu kitabeğe göre yapı H.1177/M.1763 yılında Ali Ağa tarafından inşa ettirilmiştir⁹⁶.

Fig. 15. Aliağa, Güzelhisar Köyü Ali Ağa Camii. İnşa Kitabesi.

Yapının banisi olan Ali Ağa'nın kimliği konusundaki bilgiler net değildir. Ancak bazı kaynaklar, devrinin Güzelhisar voyvodası olarak gördüğü bu şahıs hakkında şu bilgileri nakletmektedir. 1760-1780 yılları arasında Güzelhisar'a ve Aliağa Çiftliği Tuzlası'na sahip olan kişilerden biri de Seyid Ali Ağa'dır. Ne zaman doğduğu ve hangi tarihte öldüğü bilinmemektedir⁹⁷.

Diğer taraftan C. Yıldırım hazırlamış olduğu çalışmasında, 1613 tarihli bir kayıda dayanarak Sultaniye Müderrisi Kasım'ın, babası tarafından yaptırılmakta olan caminin tamamlanması için 6 ay izin istediğini belirtir. Araştırmacı bu bilgiden hareketle Kasım'ın babasının yaptırmış olduğu caminin Ali Ağa Camii'nin şimdiki yerinde bulunmuş olabileceği fikrini ileri sürmektedir⁹⁸. Ancak bu görüşü kabul etmek güçtür. Çünkü ne eserin mimari özelliklerinde, ne de kitabesinde bu duruma işaret edecek bir ipucu mevcuttur.

⁹⁶ Kitabenin metni ve tercümesi için bkz. Yıldırım 2016, 371.

⁹⁷ 1712-1812 yılları arasında Ayanlık devrini yaşadığı ileri sürülen Güzelhisar'daki bu caminin haziresinde, Seyid Ali Ağa'nın soyundan gelen oğullarından üçünün mezarı bulunmaktadır. Bu mezar taşları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldırım 2016, 369, 371.

⁹⁸ Yıldırım 2016, 369.

Aliğa Çarşı (Merkez) Camii

Aliğa ilçe merkezinde, Kültür Mahallesi'nde yer alan eser bulunduğu mevkiden dolayı kaynaklarda ve halk arasında Merkez Camii veya Çarşı Camii adıyla anılmaktadır (Fig. 16). 1993 yılında İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiş edilmiş eserin mülkiyeti Aliğa Belediyesi'ne ait olup, kuzeyinde geniş bir meydan, güney, doğu ve batısında ise çok sayıda konut ve işyeri bulunmaktadır.

Fig. 16. Aliğa Çarşı (Merkez) Camii. Kuzeyden görünüşü.

1924 yılında Türkiye'ye göç eden Lozan Mübadilleri'nce yanmış bir halde bulunan harap durumdaki yapı ilk olarak 1928 yılında onarılmıştır. Ardından dönemin İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından 1932'de kapsamlı bir tadilat daha gören eser, bu tamirlere ek olarak 1946 ve 1952 yıllarında da iki ayrı kapsamlı onarım daha geçirmiştir. Bu kapsamlı onarımlardan sonra uzun yıllardır tamiri yapılamayan cami, en son 2012 yılında aslına uygun bir şekilde İzmir İl Özel İdaresi'nin de katkılarıyla Aliğa Belediyesi tarafından tekrar restore edilmiştir. XX. yüzyılın ilk yarısı içinde, 1928/29 yılında, ilave edilen minaresi yakın zamanlarda yenilenmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında inşa edildiğini düşündüğümüz yapı hakkında genel tanıtı-

ma yönelik bazı çalışmaların dışında, son yıllara kadar özgün bir bilimsel araştırmaya rastlanmamaktadır.

Kuzey-güney ekseninde, uzunlamasına dikdörtgen bir şema gösteren yapının kuzeyinde altı sütuna oturan eğimli çatı ile örtülü bir son cemaat yeri, kuzeybatı köşesinde de bir minaresi vardır (Fig. 17). Harim duvarları genel olarak düzgün kesme taş, kabayonu taş, moloz taş ve tuğlalarla inşa edilmiş olup yer yer devşirme malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

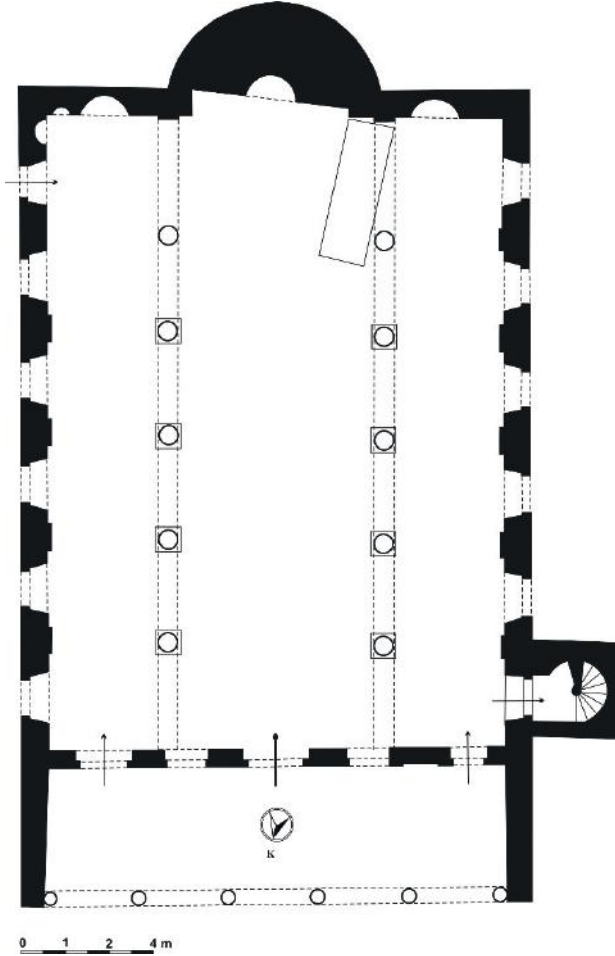

Fig. 17. Aliğa Çarşı (Merkez) Camii. Plan.

Batı cephesinin kuzey ucunda yer alan minare dikdörtgen prizma şekilli bir kürsülük üzerinde yükselmektedir (Fig. 18). Bölgenin tarihi geçmişine ilgi duyan tarihçilerle halk arasında dolaşan yaygın kanı, minarenin yerinde daha evvel bir çan kulesi bulunduğu yönündedir. Ancak bu görüşü

destekleyecek ne bir işaret ne de bir yazı vardır. Minareye ilişkin bu hâkim görüş, yapının kiliseden çevrildiği yönündeki hatalı savdan kaynaklanıyor olmalı. Minarenin pabuç kısmından itibaren yukarısı sıvalıdır. O nedenle bu kesimin inşa malzemesi tam olarak seçilememektedir. Kürsülüğü ise kabayonu taş ve tuğladandır. Yani minare kürsüsü ile harim duvarları arasında malzeme bakımından doku ve nitelik farkı bulunmamaktadır. Minarenin üst kesimin görünüşündeki bu farklılık kaide kısmı dışındaki bölümlerinin yıkılıp yeniden inşa edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Anlaşılan o ki 1924 yılında, Aliğa'da meydana gelen göç olayları sırasında yapıda çıkan büyük yangın nedeniyle minare de ciddi zarar görmüş, 1928 yılında kürsüden sonraki bölümleri yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Sonrasında birkaç defa daha onarım görmüş olan bu minare orijinal şekliyle günümüze kadar korunamamıştır. Bu görüşümüzü destekleyen bir başka önemli delil de minare ile harim arasında farklı dönemlerde yapıldıklarına işaret edebilecek herhangi bir bitişme çizgisinin bulunmayışıdır.

Fig. 18. Aliğa Çarşı (Merkez) Camii. Minare.

Caminin önünde, kuzey cephe boyunca uzanan son cemaat yeri beden duvarlarına göre biraz alçak tutulmuş olup içten ahşap, dıştan tek yöne eğimli kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür (Fig. 16, 22). Yapı bu yönüyle bölgedeki diğer örneklerden ayrılmaktadır. Son cemaat yerinin doğu ve batı kesimleri birer duvarla kapatılmış olup kuzeyinde silindirik formlu altı adet mermer sütuna oturan, yuvarlak kemerli beş açıklık mevcuttur. Sütunlardan ortadakiler serbest, doğu ve batı uçtakiler duvara bitişiktir. Hem sütunların kendisi hem de kaide ve başlıkları devşirme Bizans parçalarıdır.

Güney cephesi dışı kapalıdır (Fig. 19). Sadece cephe ortasında yarım yuvarlak daire şeklinde bir mihrap çıkıntısı vardır. Bu çıkıntının üzeri yarım konik şekilli çatı ile son bulmaktadır. Cephenin üst kesiminde, üçgen alınlık gibi duran kesimde, üzerindeki kabartma haç sembolü traşlanmış mermer bir Bizans parçası en dikkat çekici unsurdur.

Fig. 19. Aliağa Çarşı (Merkez) Camii. Güneyden görünüşü.

Doğu cephesinde yedi, batı ve kuzey cephesinde ise beşer açıklık mevcuttur (Fig. 20, 21). Açıklıkların tamamının söve, eşik ve kemerleri düzgün kesme taştan yapılmış olup her birinin kilit taşı, dikdörtgen prizma şekilli birer kabara biçimde dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. İki katlı cephe düzenine sahip doğu tarafta yer alan toplam yedi açıklıktan biri kapı diğerleri penceredir. Üst sıradaki pencere tektir. Ayrıca cephenin güney ucunda yer alan açıklık da bir kapıdır. Mevcut açıklıkların tümü basık kemerli olup, kemerlerin üzerinde tuğladan yapılmış ikinci bir hafifletme kemeri görülmektedir.

Fig. 20. Aliğa Çarşı (Merkez) Camii. Doğu cephesinin kuzeydoğudan görünüşü.

Batı cephedeki tek katlı açıklıkların tamamı pencere olup, görünüm olarak doğu cephedekileri anımsatmaktadır (Fig. 21). Bunların dışında cephe üzerinde göze çarpan herhangi dikkat çekici bir unsur yoktur. Kuzey cephede yer alan ve aynı zamanda son cemaat yerine açılan beş açıklıktan ikisi pencere üçü kapıdır. Harime girişi sağlayan kapılar pencerelere oranla bir hayli büyük tutulmuştur.

Fig. 21. Aliağa Çarşısı (Merkez) Camii. Batı cephesinin güneybatıdan görünüşü.

Harime, kuzey cephesi üzerinde yer alan yuvarlak kemerli üç kapı ile girilmektedir (Fig. 22). Kapıların arasında kalan duvar yüzeylerine de birer pencere yerleştirilmiştir. Açıklıkların tamamının eşik, söve ve kemerleri düzgün kesme taştır. Camii, iç mekân tasarımı bakımından Aliağa'daki camiler içerisinde en dikkat çekici olanıdır. Kiliselerdeki gibi bazilikal plan tipi ile inşa edilen cami kible duvarına dik uzanan üç sahnınlı yapısı ile toplu bir bütünlük gösterir (Fig. 23). Sahnınları birbirinden ayıran yuvarlak kemerli destek sistemi, tek sıra halinde dizilmiş beşer sütundan oluşmaktadır. Orta sahnin iki yandakilere göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Pencere ve kapı açıklıkları dışardaki görünüşlerini içeride de aynen tekrarlamaktadır. Sütunlar ve başlıkları ilk bakışta devşirme izlenimi uyandırır da bunların birer taklit ürünü olduklarını düşünmekteyiz.

Fig. 22. Aliağa Çarşısı (Merkez) Camii. Son cemaat yeri ve harim kuzey cephesi.

Fig. 23. Aliğa Çarşı (Merkez) Camii. Harimin içten görünüşü, güneyden kuzeye bakış.

Güney duvarı ortasında yer alan mihrap kible duvarı ile gönyede olmayıp bir miktar açı yapmaktadır (Fig. 24). Mihrap nişinin etrafı düz veya profilli, bazısı geniş bazısı dar silme ve bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. Alçı ile kaplanan yarım daire formu mihrap nişi silmelerle belirginleştirilmiş kademeli bir kavrasa kemerine sahiptir. Kuşaklar halinde düzenlenmiş kavsara yüzeyine yan yana sıralanmış alçıdan üçgen sarkıtlar işlenmiştir. Kavsara köşeliklerinde, içi geometrik bölümlere yarılmış daire şekilli kabaralar, üst kesiminde de bir kitabe panosu vardır.

Fig. 24. Aliğa Çarşı (Merkez) Camii. Mihrap.

Cami, gerek iç gerekse dış cephede süsleme açısından sade ve basit bir görünüme sahiptir. Yapının dışında; kemer kilit taşı ve son cemaat yeri cephesinde bulunan dikdörtgen prizma şekilli kartuşlar dışında sanat özelliği taşıyan veya tarihi niteliğe sahip her hangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Aynı şekilde iç mekânda da mihrap dışında özgün ve göze çarpan önemli bir süsleme ögesi yoktur.

Çarşı Camii'nin yapım tarihi, bânisi ve mimarına ilişkin bilgi veren herhangi bir kitabesi bulunmadığı gibi, onarım ve gelirlerine ait vakıf kayıtlarının tutulduğu bilgi veya belgeye de ulaşılammıştır. Ancak bazı kaynaklarda ve halk arasında 1928 yılına kadar bir kilise olarak hizmet veren bu binanın, söz konusu tarihten itibaren camiye çevrildiği ileri sürülmektedir. Ancak daha evvelce caminin yerinde bulunduğu iddia edilen kilisenin de günümüze ulaşabilmiş herhangi bir kitabesi yoktur. Buna karşılık Osmanlı arşivlerinde yer alan H.1311/ M.1896 tarihli bir istekte, Menemen Kazası'na bağlı Aliğa Çiftliği karyesinde bulunan Rum kilisesinin hayli harap durumda olduğu, bu nedenle de söz konusu yapının yıkılarak yerine bir yenisinin inşa edilmesi gerektiği bilgisi yer almaktadır. Bazı araştırmacılar, sözü geçen bu belgede çizimi verilen planla birlikte mimari detaylara ilişkin sayısal bilgileri de dikkate alarak, bugünkü cami yapısının aslında bu kiliseye ait olduğu görüşünü ileri sürmekte ve kilisenin mimari şeklinin korunarak sonradan camiye dönüştürüldüğünü söylemektedirler (Fig. 25)⁹⁹. Gerçekten de ilk bakışta, taş ve tuğladan, dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş, caminin plan bakımından bazilikalı tipte üç nefli bir Ortodoks kilisesinin temel özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Ancak her iki plan ve mimari detaylar biraz dikkatli bir gözle incelendiğinde belgede yayınlanan çizim ile verilen sayısal bilgilerin bugünkü cami şemasıyla uyuşmadığı açıkça anlaşılacaktır.

İki plan arasındaki temel farklılıklar kısaca şunlardır: Örneğin söz konusu kilisenin doğu cephesinin ortasında bir apsis ve bunun iki yanında yer alan hücrelerle birlikte toplam üç adet yuvarlak çıkıntı mevcuttur (Fig. 25). Fakat camiye baktığınızda kible yönünde tek bir çıkıntı görülür. Ayrıca kilise planında, cephedeki çıkıntıların yüzeyinde pencere olduklarını tahmin ettiğimiz açıklıkların var olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Çarşı Camii'nin güney kesiminde yer alan yuvarlak şekilli mihrap çıkıntısı dışı kapalı tutulmuştur. Eğer bu cami, bir kiliseden çevrilmiş olsa idi o zaman apsis olduğunu düşündüğümüz bu bölümün üzerinde kapatılmış olan pencerelerin izlerini burada görmemiz gerekirdi. Ya da bu cephe çok fazla müdahale görmüş, özgün duvar işçiliğinin neredeyse tamamını kaybetmiştir. O

⁹⁹ Doğer 2017, 186-188, belge 11.

zamanda mevcut duvar temel seviyesine kadar yıkılmış ve yeniden inşa edilmiş olacaktır ki bu da yapının cami olarak tekrar ele alındığına açıkça işaret etmektedir.

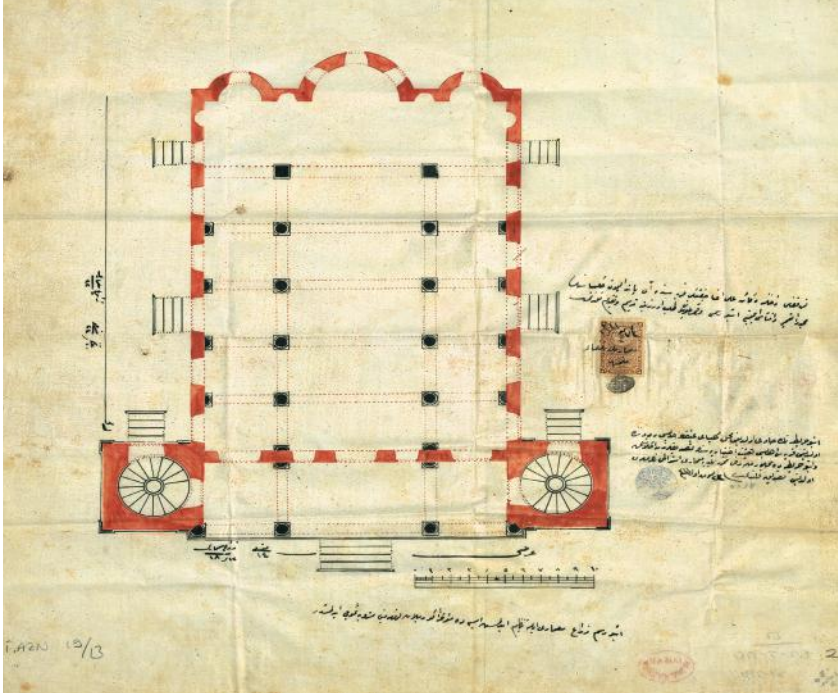

Fig. 25. Aliğa Çarşı Camii'nin yerinde bulunduğu öne sürülen Hagia Pandeileimon Kilisesi'nin Planı (Doğ'er'den).

İki plan arasındaki dikkat çeken bir diğer önemli husus da destek sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Her iki plan arasındaki tek ortak nokta da burada ortaya çıkmaktadır. İki yapı da üç nefli bazilikal bir plan şeması ortaya koymaktadır. Yani ikisinde de ibadet mekânı kible duvarına dik sıralanmış iki sıra sütun üzerine oturan kemerler aracılığıyla üç sahna ayrılmıştır. Ancak kilise yapısında, bizim camimizden farklı olarak orta sahını oluşturan sütunların haricinde naos duvarlarına bitişik yarım daire şekilli başka sütunların da varlığı dikkat çekmektedir. Bu farklılığın başlıca nedeni de kemer sisteminde yatmaktadır. Çarşı Camii'nde, kilisedeki gibi orta sahın sütunlarından doğu ve batı duvarlarına atılan kemerlere rastlanmaz, sadece kuzey-güney yönünde uzanan bir kemer düzeni görülür. Planı verilen kilise de ise orta sahından yan duvarlara uzanan kemerler kanımızca bu duvarlara bitişik sütunlara oturmaktaydı. Yani camimiz kilisedeki gibi çok birimli bir bazilikal plan şemasına sahip değildir. Anlaşılan

o ki araştırmacıları yapının daha önce bir kilise olduğu şeklindeki yanılığa düşüren de üç nefli plan şemasındaki bu benzerlik olmuştur.

Söz konusu planlar yakından incelendiğinde yapıların önlerine getirilen revak bölümleri açısından da önemli farklılıklar sergiledikleri görülmektedir. Söz gelimi kilisenin batı cephesinin önüne yerleştirilen ve kâgir ağırlıklı konstrüksiyona sahip olduğunu düşündüğümüz giriş revakının, yani narteksin üst örtüsünü taşıyan sütunların sayısı dördtür. Ayrıca bu bölüm kuzey tarafa genişlikleri eşit olmayan üç kemer gözü ile açılmaktadır. Bir başka ifade ile ortadaki kemer açıklığı daha büyük ve geniştir. Oysa Çarşı Camii'nin önünde yer alan son cemaat yerinde, üst örtüyü taşıyan sütunların sayısı altıdır ve bu bölüm kuzeye eşit genişlikte düzenlenmiş beş kemer gözü ile açılmaktadır. Bir diğer deyişle yapıların giriş cephelelerini önünde yer alan revak düzenlemesi de bir biri ile örtüşmemektedir.

Arşiv belgesinde kilise için verilen boyut değerlerinin yanı sıra kapı ve pencere gibi açıklıklara ait sayısal bilgiler de dikkate alındığında bugünkü cami yapısı ile bu açıdan da örtüşmediği görülmektedir. Belgede sözü edilen kilisenin 22,16 m uzunluğunda, 14 m genişliğinde ve 9 m yüksekliğinde olacağı ifade edilmektedir¹⁰⁰.

Aynı şekilde kapı ve pencere açıklıkları için verilen sayılarda birbirini tutmamaktadır. Bu belgeye göre yapının toplamda otuz bir adet penceresi vardır. Ayrıca pencerelerin bulunacağı katla birlikte, genişlik ve yükseklik detayları da rakamlarla ifade edilmiştir. Belgede giriş açıklıkları olarak da üçü batıda, ikişer tanesi de güney ve kuzey cephede olmak üzere toplam yedi kapının yer alacağı belirtilmektedir. Nitekim mevcut belgede çizimi verilen kilise planı üzerinde de yedi adet kapı açıklığının bulunduğu görülmektedir. Ancak Çarşı Camii'nin bugünkü planına baktığımızda kuzey cephesi üzerinde üç, doğu cephesinde de bir olmak üzere toplam dört açıklık mevcuttur. Yapının batı tarafında ise herhangi bir giriş açıklığı yoktur.

Burada yeri gelmişken şunu da hemen belirtmek isteriz ki Çarşı Camii bütünüyle kibleye yönelmiş bir yapıdır. Fakat kiliselerin neredeyse tamamına yakını, zorunlu haller ortaya çıkmadıkça, doğu-batı yönünde uzanır. Ancak arşiv belgesinde yer alan kilisenin plan çiziminde herhangi bir yön işareti bulunmamaktadır. Kanımızca bu yapı da diğer kiliseler gibi doğu-batı ekseninde uzanmaktaydı. Nitekim belgede geçen ifadeler doğrultusunda, yapının doğu cephesi üzerine bir kapının yerleştirilmeyeceğinin anlaşılması da bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Bu durumda Çarşı Camii'nin de daha ilk baştan bir cami olarak tasarlandığını söyleyebiliriz.

¹⁰⁰ Doğer 2017, 185.

Araştırmacıları yanılgıya yiten ve yapının bir kilise olduğunu düşünmelerine neden olan bir diğer önemli nokta da kible duvarı üzerindeki mihrabın konumudur. Bu mihrap, içinde bulunduğu yarım daire şekilli çıkıntıyla aynı gönyede olmayıp, kible duvarına göre biraz açılı durmaktadır. Bu konuda kesin bir görüş ileri süremesek de, yapının ilk inşa edilirken kibleye yönelişinde küçük bir hesap hatası yapıldığı, 1928 yılında gerçekleşen kapsamlı onarımlar sırasında bu hatanın fark edilerek camiye eklenen mihrap ve minberin bu yanlışlığı düzelterek şekilde konumlandırıldığını düşünmekteyiz.

Kısacası, yukarıda ipuçları ile birlikte açıklamaya çalıştığımız görüşlerden hareketle Çarşı Camii'nin de özgününde bir cami yapısı olduğunu düşünmekteyiz. Her ne kadar yapımız ilk bakışta bazikal tipte düzenlenmiş üç nefli bir Ortodoks kilisesinin özelliklerini taşıyor gibi gözükse de bütünüyle kibleye yönelmiştir. Yani Çarşı Cami, kiliselerde olduğu gibi doğu-batı ekseninde değil de kuzey-güney yönünde uzanan bir yapıdır. Ayrıca arşiv belgesinde çizimi verilen ve daha önce bu caminin yerinde bulunduğu iddia edilen kilisenin planına uyularak inşa edilen bugünkü mevcut yapının da pek çok mimari detayının kilise ile örtüşmediği görülür ki bu da ileri sürdüğümüz tez için en önemli kanıttır. Hatta Anadolu'da Selçuklulardan itibaren bu planda inşa edilmiş pek çok cami yapısı vardır¹⁰¹. Diğer taraftan önceleri burada bir kilise yapısının yer alıyor olmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Anlaşılan o ki sözü edilen kilise ile ilgili bölümler tamamen yıkılmış ve onun yerine camiye uygun bir şekilde düzenlenmiş bugünkü yapı inşa edilmiş olmalıdır. Belki de caminin mimari Rum kökenli birisiydi ve aklında olan kilise planını bir dizi değişiklikten geçirerek bu yapıya uyguladı. Bütün bu hususlar bir bilinmezlik yumağıdır. Bu eski yapının günümüzde mevcut camiyle ancak arsa bakımından ilişkisi olabilir. Caminin banisini ve mimarını bilmesek de Anadolu'da yuvarlak kemerli pencerelere sahip, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü camilere sıklıkla geçen yüzyılda tesadüf edilmektedir. Çarşı Camii de bu yönleri ile geç tarihli örneklerle yakınlık göstermektedir. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere yapıyı XIX. yüzyılın içine, muhtemelen de ikinci yarısına tarihlendirmek akla daha uygun gelmektedir.

Yukarışakran Köyü Camii

Köyün içinde, eski bir kervan yolu güzergâhı üzerinde yer alan caminin, doğu cephenin kuzey ucuna yakın bir yerde, cephenin üst kesimine yerleştirilmiş olan günümüz kitabesinden, 1958 yılında önemli bir tamir geçirdiği anlaşılmaktadır (Fig. 31). Ancak caminin geçirdiği tek ciddi ona-

¹⁰¹ Söz konusu yapılardan bazıları için bkz. bu çalışmanın değerlendirme bölümü.

rımlar bununla da sınırlı değildir. Harim giriş açıklığı üzerindeki kitabeden de anlaşıldığı üzere, daha öncesinde bu yerde Kara Mehmed Bey tarafından yaptırılan başka bir yapının bulunduğu, bu önceki yapının Hacı Himmet Ağa adında bir kişi tarafından yıktırılarak H. 7 Muharrem 1176/M. 10 Eylül 1758 tarihinde yenisinin yaptırıldığı bilgisi öğrenilmektedir.

Cami kare planlı bir harim ve bu harimin kuzeyinde bulunan revak şeklindeki bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Fig. 26). Cami plan, mimari ve süsleme özellikleriyle, diğer kare veya dikdörtgen planlı Aliağa ve çevresindeki camilerinin tipik bir örneği konumundadır.

Fig. 26. Aliağa, Yukarışakran Köyü Camii. Güneydoğudan görünüş.

Cami, dıştan kiremit kaplı kırma bir çatıya sahiptir. İçte ise harimin üzerini basit bir düz ahşap tavan örter. Harim duvarları sıvalı ve yeşil renk badanalıdır. Bu nedenle inşa malzemesi tam olarak seçilememektedir. Ancak son cemaat yerindeki sütun başlıkları ile cephe üzerindeki bazı mimari parçalar yapıda devşirme malzemenin de kullanıldığını göstermektedir (Fig. 26, 27).

Fig. 27. Aliağa, Yukarışakran Köyü Camii. Kuzeybatıdan görünüş.

Caminin doğu ve batı cephesinde ikişer pencere, güney cephesinde dört, kuzey cephesinde ise üç açıklık yer almaktadır (Fig. 28). Açıklıklardan, güney ve kuzey cephenin üst kesiminde yer alan ikişer tanesi hariç geri kalanının tamamı yuvarlak kemerlidir. Her bir açıklığın eşik, kemer ve söveleri düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Fig. 28. Aliğa, Yukarışakran Köyü Camii. Güney cephesi.

Kuzey cephenin önünde yer alan son cemaat yeri hayli değişikliğe uğramıştır (Fig. 27). Batı cephesi dışı kapalı olan son cemaat yeri revakı doğuya bir, kuzey ise üç sivri kemerle açılmaktadır. Araları sonradan demir doğramalı camekânlarla kapatılmış olan bu kemerler, iki yanda kare kesitli ayaklara, ortada ise devşirme sütunlara oturmaktadır. Üzerleri gri renkli yağlı boya ile badanalı olan silindirik biçimli sütunların dor tarzındaki başlıkları ve kaideleri de devşirmedir. Son cemaat yerinin kuzey cephesinde, doğudaki birinci kemerle ikinci kemer arasında kalan bölümde devşirme bir parçanın varlığı dikkat çekmektedir. Hayvan başının anımsatan bu nesne bir hayli tahrip olduğundan ne tür bir işlevi bulunduğunu kesin olarak teşhis etme imkânı kalmamıştır.

Kare planlı, üzeri basit düz ahşap tavanla örtülü harime kuzey duvarı ortasında yer alan yuvarlak kemerli bir kapı ile girilmektedir (Fig. 29). Kuzeyinde ahşap direkler üzerinde yükselen bir kadınlar mahfili vardır. Mekânı aydınlatan pencereler içerden de yuvarlak kemerlidir.

Fig. 29. Aliğa, Yukarışakran Köyü Camii. Harim giriş kapısı.

Caminin ilk inşa kitabesi mevcut değildir. İnşa kitabesi bulunmayan bu yapının harim giriş açıklığı üzerinde dört satırlık bir onarım kitabesi vardır (Fig. 30). Bu kitabenin metni şöyledir:

- 1- قره محمدیك بنا ادیكى جامع شریفك نعمینه
- 2- معمور اولان صاحب الحیرت والحسنات
- 3- السید الحجی همت اغا حق تعالی رحمت ایده
- 4- ابا اجد دینه ماه محرم فی ۷ سنه ۱۱۷۲

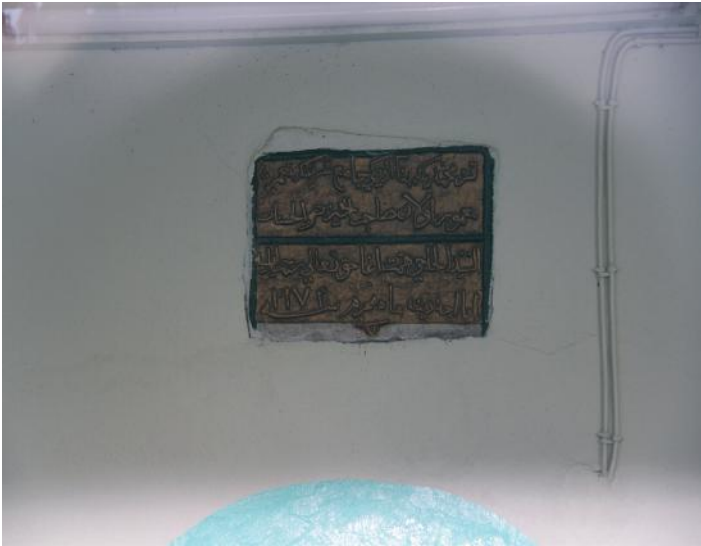

Fig. 30. Aliğa, Yukarışakran Köyü Camii. Giriş açıklığı üzerindeki onarım kitabesi.

Fig. 31. Aliğa, Yukarışakran Köyü Camii. Doğu cephedeki Latin harfli onarım kitabesi.

Bu kitabede Kara Mehmed adında bir şahsın yaptırdığı ifade edilen caminin kesin tarihini söylemek şimdilik mümkün görünmemektedir. Ayrıca daha önceki yapı harap olduğu için mi? yoksa görülen başka bir lüzum üzere mi? böyle bir uygulamaya gidilmiştir kitabeye bakarak bu konu hakkında da kesin bir hüküm vermek güçtür. Muhakkak olan şudur ki burada daha evvel başka bir yapı bulunuyordu ve o yapı 1758 yılındaki onarım sırasında ya yıkıldı ya da büyük ölçüde yenilenerek bugünkü görünümü verildi.

Yenişakran Köyü Reşadiye (İskele–Abdülkadir Geylani) Camii

Aliğa ilçesi, Yenişakran Köyü, Kazıkbağları mevkii, Eski İskele Mahallesi'nde bulunan cami halk arasında Reşadiye İskelesi Cami olarak da bilinmektedir. Kıyıya yakın bir konumdaki yapının çevresinde antrepoler vardır. Günümüzde sağlam ve ibadete açık olan eser yakın zamana kadar harap ve bakımsız haldeydi. Cami son ciddi onarımını 2014 yılındaki restorasyon çalışmaları sırasında görmüştür. Yapılan bu restorasyondan sonra ismi Yenişakran Abdülkadir Geylani Camii olarak değiştirilmiştir.

Günümüzde halen yapı hakkında özgün bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. XIX. yüzyılda Sultan V. Mehmet Reşad'ın tahta çıkışı ile birlikte yapımına başlandığı ileri sürülse de bu konuda bilgi ve belgeye tarafımızca ulaşamamıştır.

Kareye yakın dikdörtgen planlı bir harime sahip caminin kuzeyinde bir son cemaat yeri, kuzey doğu tarafında da yapıya biraz aralı olarak duran, sonradan eklenmiş bir minare vardır (Fig. 32). Cami, dıştan kiremit kaplı kırma bir

çatıya sahiptir. İçte ise harimin üzerini basit bir düz ahşap tavan örtmektedir. Harim duvarlarında genel olarak kabayonu taşlarla birlikte tuğla kırıkları ve devşirme malzemenin tercih edildiği (Fig. 33); duvar köşelerinde, taşıyıcı sistemlerde ve açıklıklarda ise düzgün kesme taşın kullanıldığı görülmektedir.

Fig. 32. Aliğa, Yenişakran Köyü Reşadiye Camii. Kuzeybatıdan görünüş.

Fig. 33. Aliğa, Yenişakran Köyü Reşadiye Camii. Güney cephedeki devşirme malzeme.

Caminin dört yüzeyinde ikişer pencere, kuzey cephesi ortasında da bir adet kapı dikkat çekmektedir (Fig. 32, 34, 35). Açıklıkların tümü yuvarlak kemerlidir. Her bir açıklığın eşik, kemer ve söveleri düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olup, üst kesimlerinde tuğlarla örülmüş birer hafifletme kemeri bulunmaktadır.

Fig. 34. Aliğa, Yenişakran Köyü Reşadiye Camii. Batı cephesi.

Kuzey cephesi boyunca uzanan son cemaat yeri dikkat çeker (Fig. 34, 35). Bu son cemaat yeri doğu ve batıya birer, kuzey tarafa ise üç yuvarlak kemerle açılmaktadır. Kemerlerin oturduğu ayaklar kare kesitli olup her biri düz profilli sade başlıklara sahiptir. Üzeri içten düz ahşap tavanla örtülüdür.

Fig. 35. Aliğa, Yenişakran Köyü Reşadiye Camii. Kuzey cephesi.

Kareye yakın bir plan sergileyen harime kuzey duvarı ortasında yer alan yuvarlak kemerli bir kapıdan girilmektedir (Fig. 35, 36). Üzeri düz ahşap tavanla örtülü harim son derece aydınlık, ferah bir mekâna sahiptir. Sıvalı ve sarı renk badanalı harim duvarlarında herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir. Pencereler içerden de yuvarlak kemerlidir. Güneydoğu köşesinde bir vaaz kürsüsü, güneybatı köşesinde de bir minber görülmektedir. Her ikisi de ahşap olup hiçbir tarihi ve sanat değeri bulunmayan son dönem ürünleridir. Güney duvarı ortasında ki mihrap yarım dair profilli bir nişe sahiptir (Fig. 36). Sade görünümlü nişin etrafı profilli bir alçı silme ile üç yönden çerçevelemiştir. Kavsarası ve kemeri de son derece basit, herhangi bir özelliği bulunmayan unsurlardır.

Fig. 36. Aliğa, Yenişakran Köyü Reşadiye Camii. Harim güney duvarı ve mihrap.

Yapının bir inşa kitabesi yoktur. İnşa edildiği dönemi belgeleyen vakıf kayıtlarına da rastlanmamaktadır. Kuzey doğu tarafında yer alan tek şerefeli minare 2014 yılında eklenmiştir. Anadolu'da yuvarlak kemerli pencerelere sahip, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü, düz ahşap tavanla örtülü basit kuruluşlu camilere sıklıkla geçen yüzyılda tesadüf edildiği göz önüne alındığında, Reşadiye Camii de bu yönleri ile geç tarihli örneklerle benzer özellikler sergilemektedir. Bunlara ek olarak, kesinlik kazanmamakla birlikte yapının Sultan V. Mehmed Reşad'ın (1909-1918) tahta çıkışı anısına inşa edildiği yönündeki rivayetleri de dikkate alarak, caminin XX. yüzyılın başlarında muhtemelen de ilk çeyreği içerisinde inşa edilmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

Eski Hacıömerli Köyü Camii

Yapı bugün terk edilmiş durumdaki köyün içinde, yüksek bir tepe üzerinde, birkaç basamaklı merdivenle ulaşılan bir platform üzerinde yer almaktadır (Fig. 37). Kuzey cephesinin doğu yarısı önüne sonradan ilave edilmiş mekânlar vardır. Ayrıca güney cephesi önünde de tonozlu küçük bir su sarnıcı bulunmaktadır.

Fig. 37. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Kuzeyden görünüşü.

Cami kareye yakın dikdörtgen planlı bir harim ve bu harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri ile kuzey batı ucuna sonradan eklenmiş bir minareden oluşmaktadır (Fig. 38). Üzeri dıştan kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülü olup içten düz ahşap tavana sahiptir. İnşa malzemesi olarak da kesme taş, kabayonu taş, tuğla ve yer yer de devşirme malzeme kullanılmıştır.

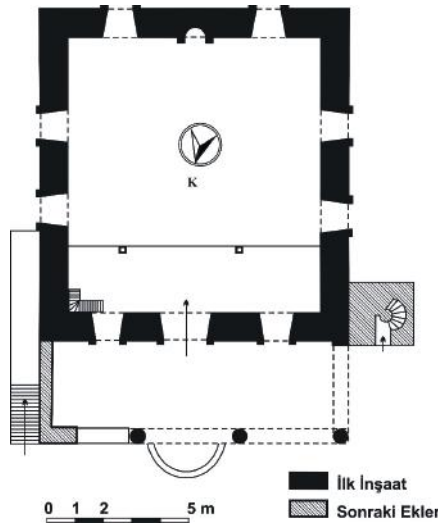

Fig. 38. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Plan.

Caminin batı cephesinde beş, doğu ve güney cephesinde dört, kuzey cephesinde ise üç açıklık mevcuttur (Fig. 39). İki katlı bir düzenlemeye sahip açıklıkların üst seviyede yer alanları yuvarlak şekilli birer öküzgözü penceresidir. Alt sıra pencereleri ise dikdörtgen açıklıklar şeklinde olup yuvarlak kemerlere sahiptir. Açıklıkların tümü düzgün kesme taştandır.

Fig. 39. Aliağa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Güneybatıdan görünüşü.

Caminin kuzeybatı köşesinde yükselen minare yakın zamanda ilave edilmiş olmalıdır (Fig. 39). Harimle olan bitişme çizgisi ve malzeme farkından da bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Kuzey cephesi boyunca uzanan, içten düz ahşap tavanla örtülü basit bir revak görünümündeki son cemaat yerinin doğu cephesi dışa kapalı olup, batı ve kuzey tarafa yuvarlak kemerlerle açılmaktadır (Fig. 40). En doğudaki kemer açıklığının içine sonradan ince bir duvar örülerek kapatılmıştır. Diğer açıklıklarda demir doğramalı camekânlara sahiptir (Fig. 38, 40). Kemerlerin oturduğu silindirik şekilli sütunların başlığı yoktur.

Fig. 40. Aliağa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Kuzey cephesi.

Genel olarak sade bir dış görünüşe sahip yapının sadece kuzey cephesinde, her biri ayrı bir dikdörtgen pano halinde düzenlenmiş, beyaz mermer üzerine kabartma olarak hakkedilmiş ayet metinlerinden oluşan Arapça yazılar göze çarpmaktadır (Fig. 40, 41). Bu kitabe panolarında, üzerleri siyah renkli yağlı boya ile renklendirilmiş besmele, Kelime-i Tevhid, Muhammed, “Accilû bi’s salâti kablel fevt”, “ve accilû bi’t tevbeti kablel mevt”, “er-rizku al’allah” ve “Tevekkeltü al’allah” yazıları okunmaktadır. Yazılardaki boyalar yer yer silinmiştir.

Fig. 41. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Kuzey cephedeki kitabe panolarından biri.

Kuzey cephe üzerindeki en dikkat çekici unsur ise üzerine güneş motifi ve Allah lafzının birlikte işlendiği taş panodur (Fig. 42). Kenarları kabartılarak bir çerçeve şeklinde belirginleştirilmiş olan kare şekilli bu panonun yüzeyine kazıma tekniği ile işlenmiş büyük bir güneş motifi, bu güneş motifinin de içine kalın harflerle yazılmış iri bir Allah lafzı kabartılarak yerleştirilmiştir. Hem güneş ışınlarının her bir kolu hem de Allah lafzının yüzeyi sarımtırak renkli yeşil ve siyah boya ile renklendirilmiştir.

Fig. 42. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Kuzey cephedeki güneş ve Allah lafzından oluşan taş pano.

Kareye yakın dikdörtgen planlı harime kuzey duvarı ortasında yer alan bir kapı ile girilmektedir (Fig. 43)¹⁰². Yuvarlak kemerli bu kapının iki yanın da birer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler de yuvarlak kemerlidir.

Fig. 43. Aliağa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Harim girişi.

Harimin üzerini örten düz ahşap tavan basit bir kuruluşa sahiptir (Fig. 44). Tavan ortasındaki çökertilmiş alana ahşap çitaların çakılması suretiyle geometrik motifli bir göbek işlenmiştir (Fig. 45). Buradaki mevcut süsleme içi içe kareler ve üçgenlerden oluşan bir kompozisyona sahiptir. Kuzey cephe boyunca ahşap direkler üzerinde yükselen, ahşap bir kadınlar mahfili mevcuttur. Mahfilin harimle olan ilişkisi ahşap kafeslerle kesilmiştir. Harim duvarları sıvalı olup pencereler dışardaki görünüm ve düzenini içeride de aynen tekrar etmektedir. Duvarların üst kesimlerinde yuvarlak madalyonlar dikkati çekmektedir. Bu madalyonların her birinde “Allah” ve “Muhammed” yazılarının yanı sıra dört halifenin ismi okunmaktadır.

Fig. 44. Aliağa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Harimin içten görünüşü.

¹⁰² Yapı kilitli olduğu için içeriden fotoğraf almak mümkün olamamıştır. Ancak bu olumsuzluğa rağmen doğu cephedeki kırık olan camdan içeriye fotoğrafı çekme imkânını bulabildik.

Fig. 45. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Harimin ahşap tavanında yer alan göbek.

Güney duvarı ortasında yer alan mihrap da son derece basit bir görünüme ve kuruluşa sahiptir (Fig. 46). Yarım daire profilli mihrap nişi üç yönden düz yüzeyli bir alçı bordürle çerçeve içine alınmıştır. Duvar yüzeyinden bir hayli dışa taşkın tasarlanmış bu bordürde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Nişin üzerini örten kavsara çeyrek küre şekilli olup basık bir kemeri vardır.

Fig. 46. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Mihrap.

Son cemaat yerinin kuzey ve batı cephesinde inşa ve bani kitabeleri mevcuttur (Fig. 47, 48). Kuzey cephenin üst kesiminde, batı köşesine yakın konumdaki bani kitabesi sülüs hatla yazılmış üç satırdan oluşmaktadır.

Satırlar ince kartuşlarla birbirinden ayrılmıştır. Kitabenin metin şu şekildedir (Fig. 47):

- 1 ابوالق
- 2 باغیوزندن
- 3 حسین اوجی

Fig. 47. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. Bani kitabesi.

Batı cephenin üst kesiminde, kuzey köşesine yakın konumdaki inşa kitabesi de sülüs hatla yazılmış iki satırdan oluşmaktadır. Ancak burada satırlar arasında kartuş yoktur. Kitabenin metni şu şekildedir (Fig. 48):

- 1 مشالله
- 2 تریحی ۱۹۵۱

Fig. 48. Aliğa, Eski Hacıömerli Köyü Camii. İnşa kitabesi.

Her iki kitabeden de yapının Ayvalık Bağyüzün'den Hüseyin Avcı? tarafından, 1951 senesinde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır¹⁰³.

Değerlendirme

Aliğa ve köylerinde günümüze kadar ulaşabilen çok az sayıda cami ve mescit bulunmaktadır. Bunların bir kısmı gördükleri çeşitli onarım, ekleme ve müdahalelere rağmen plan şeması ve mimari özellik bakımından özgünlüklerini büyük ölçüde korumaktadır. Özellikle Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii ve Çarşı (Merkez) Camii buna iyi birer örnektir. Bunun haricinde Yenişakran Köyü İskele Mahallesi'ndeki Reşadiye Camii gibi uzun zaman bakımsızlıktan kullanılamazken, yakın zamanda restore edilerek tekrar ibadete açılan eserler de vardır. Diğer yandan Eski Hacıömerli Köyü Camii gibi kendi kaderine bırakılmış veya Yukarışakran'ın biraz ilerisinde yer alan, ancak bugün kimselerin yaşamadığı Eskişakran Köyü Mezarlığı'nda bulunan isimsiz mescit gibi neredeyse tamamı yıkılmaya yüz tutmuş yapılar da mevcuttur.

İncelemesi yapılan camiler genel olarak plan, boyut, malzeme ve süsleme bakımından mütevazı ve gösterişsiz eserlerdir. Hacim olarak küçük olan bu yapılar halk mimarisinin pek çok çizgisini yansıtan değerli mimari eserleri oluşturmaktadır. Dışa taşkın portal yerine kemerli basit girişler, kubbe yerine düz ve kiremit kaplı çatılar, mihrapların genel olarak ocak tarzına yakın formlarda işlenişi bu tür camiler için klasik çizgiler olup onların mesken mimarisi ile bağlantısını ortaya koymaktadır. İnşa malzemesi moloz taş, kabayonu taş ve tuğladır. Yer yer devşirme malzeme de görülür. Duvar köşelerinde, kemerli açıklıklarda, kapı ve pencere sövelerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Taşıyıcı elemanların yanı sıra duvar örgüsünde de sıkça karşımıza çıkan süslemeli veya süslemesiz devşirme malzeme genellikle yalın olan cepheleri süsleyen ve hareketlendiren unsurlardır.

Yığma tekniğinde örülerek inşa edilmiş duvarlarda bazen taş örgünün üzerine ince bir sıva katmanı uygulanmıştır. İç duvarların yüzeyleri genellikle alçı veya sıva ile kaplanarak, üzerleri birkaç renge boyanmıştır. Zaman zaman duvarlarda süsleme amaçlı hazırlanmış yazılar dikkati çekmektedir. Renkli boylarla yapılan ancak tarihi ve sanat özelliği olmayan bu yazıların önemli bir kısmı dinsel niteliktedir. Kur'an'dan alınan ayet ve hadislerin arasında önemli şahısların isimlerine de yer verilmiştir.

¹⁰³ Bağyüzü, günümüzde Balıkesir iline bağlı Ayvalık ilçesinin bir köyü durumundadır. Köyün ilçe merkezine uzaklığı 33 km'dir.

Aliğa ve köylerindeki camilerin tümü kare veya dikdörtgen planlı olup yapılar daha çok iç mekân düzenlemeleri açısından farklılıklar sergilemektedir. Ele aldığımız bu örneklerde üç farklı mekân çözümlemesinden söz etmek mümkündür. Plan olarak Güzelhisar Balaban Camii'nde enlemesine, Çarşı (Merkez) Camii'nde derinlemesine dikdörtgen şekilli bazilikal bir şema tercih edilirken, geri kalan örneklerin tümünün kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı basit bir kurguya sahip oldukları görülmektedir. Orijinalde üzerlerinin dıştan düz toprak damla örtülü olduğunu düşündüğümüz yapılar bugün için kiremit kaplı kırma bir çatıya sahip olup iç taraftan düz ahşap tavanlıdır. Basit yapım tekniği ve düşük inşa maliyetleri nedeniyle devletlerin sosyo-ekonomik durumunun en üst seviyede olduğu dönemlerde bile inşa edilmiş olan bu yapılarda harimin üzerini örten ahşap tavan doğrudan duvarlar üzerine oturmaktadır¹⁰⁴. Ancak ahşap tavanların sütun ve payelerle desteklendiği cami örnekleri de hayli fazladır. Dolayısı ile Aliğa çevresindeki camileri hem üst örtü malzemesi bakımından hem de iç mekân çözümlemesi açısından değerlendirebiliriz.

Türk mimarisinde üzeri düz ahşap tavanla örtülü cami inşa etme geleneğinin çok köklü bir geçmişi olduğu muhakkaktır. Kaynaklarda ahşap destekli ve ahşap tavanlı camilerin Türk-İslam mimarisinde ilk kez, Türklerin İslamiyet'i kabul ettikleri bölge olan Orta Asya'da, daha X-XI. yüzyıllarda inşa edilen Gazneli ve Karahanlı dönemine ait camilerinde görülmeye başlandığı belirtilmektedir¹⁰⁵. Daha sonrasında bu gelenek Selçuklular aracılığı ile Anadolu'ya ulaşarak son dönemlere kadar büyük bir beğeni ile inşa edilmiştir. Genellikle İç ve Batı Anadolu bölgesinde yoğunlaşan bu tür camilerde harimin, mihrap duvarına dik veya paralel uzanan sahnılara bölündüğü görülmektedir¹⁰⁶. Bu camilerde üst örtüyü destekler üzerine oturan ana kirişlerle bunların üzerine yerleştirilen yan kirişler taşımaktadır¹⁰⁷. Anadolu'daki ahşap tavanlı camilerin ilki olarak kabul edilen Erzurum Ulu Camii (1174-1189)¹⁰⁸ ile birlikte özellikle İç Anadolu Bölgesi'ndeki erken tarihli bazı yapıların da ahşap çatı ile örtülü oldukları görülmektedir. Örneğin

¹⁰⁴ Çakmak 2013, 131.

¹⁰⁵ Otto-Dorn 1959, 84-85; Aslanapa 1991, 63; Kuran 1993, 181.

¹⁰⁶ Bu camilerden bazıları hakkında detaylı bilgi için bkz. Riefstahl 1941, 20-24; Akok 1946, 293-301; Kızıltan 1958, 35-40, res.13; Otto-Dorn 1967, 161-168; Önge 1968, 11; ay. yaz. 1971, 291-302; Karamağaralı 1982, 49-76; Öney 1989, 11; ay. yaz. 1998, 3, plan1-2; Aslanapa 1991, 63-69; Ünal 2001, 59-79, şek.2.

¹⁰⁷ Çakmak 1995, s.533.

¹⁰⁸ Karamağaralı 1981, 137-177.

Kayseri Ulu Camii (1135)¹⁰⁹ ve Sivas Ulu Camii (1196/97)¹¹⁰ bu örnekler arasında olup her iki yapıda da ahşap çatı sütun ve payeler tarafından taşınmaktadır. Aynı şekilde Ankara Arslanhane Camii (XIII.yy başları)¹¹¹ ve Birgi Ulu Camii'ni de (1312/13) bu grubun içine dahil edebiliriz. Anadolu'da inşa edilmiş bu tür örneklerin sayısını çoğaltmak elbette mümkündür. Diğer taraftan bazı kaynaklarda günümüze ulaşabilen düz ahşap tavanlı camilerin büyük bir çoğunluğunun XVII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlendiği ileri sürülmektedir¹¹². Bu bilgi kısmen doğru olmakla birlikte Anadolu'nun değişik bölgelerinde bulunan XV. yüzyıla ait düz ahşap tavanlı pek çok cami örneği bu uygulamanın daha da geriye gidebileceğini söylemektedir.

Aliğa ve köylerindeki camilere plan ve iç mekan düzenlemesi açısından baktığımızda yörenin en görkemli iki yapısı; Güzelhisar Köyü Balaban Paşa Camii (XIV-XV.yy.) ve Çarşı Camii'dir (XIX.yy. sonları). İlçenin aynı zamanda en erken tarihli camisi olan Güzelhisar Balaban Paşa Camii enlemesine dikdörtgen planlı yapısıyla erken İslam devrinde pek çok bölgeye yayılmış bulunan ve Kufe Tipi¹¹³ camiler olarak da adlandırılan yapı örneklerini hatırlatmaktadır. Bu tip camilere Anadolu'da özellikle Artuklu ve Selçuklu kültür çevrelerinde yaygın bir şekilde ve daha anıtsal örneklerle rastlanmaktadır. Avlulu veya avlusu olarak inşa edilen, genellikle mihrap önü mekânı bir kubbe örtülü olan bu yapılarda harim eşit aralıklarla sıralanan sütun ve payelerle sahnalara bölünmüştür. Güzelhisar Balaban Paşa Camii de enine gelişen plan yapısının yanı sıra kuzey duvarına yakın dizilen tek sıra halindeki sütunlar vasıtasıyla, kible duvarına paralel iki sahına bölünmüş iç mekan tasarımı açısından Bitlis Ulu Camii (1150)¹¹⁴, Mardin (XII.yy.)¹¹⁵ ve Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camilerini (1184-1204)¹¹⁶ hatırlatmaktadır. Ancak sözünü ettiğimiz yapılarda sahnınların üzeri birer tonozla örtülmüş olduğundan Güzelhisar Balaban Paşa Camii ile bu yönden bir benzerlikleri yoktur. Dolayısı ile sahnınları bir birinden ayıran kemerli veya kemersiz sütun ve payelerin bir ahşap tavanı taşıdığı Anadolu'daki diğer cami örneklerini incelemek daha fazla ipucu ve yarar sağlayacaktır kanısındayız. Değerlendirmeye bu açıdan baktığımızda Ermenek Ulu Camii

¹⁰⁹ Gabriel 1931, 32-35.

¹¹⁰ Gabriel 1934, 143-146.

¹¹¹ Otto-Dorn 1959, 68-69; Öney 1998, 3.

¹¹² Çakmak 2013, 131.

¹¹³ Öney 1989, 8.

¹¹⁴ Aslanapa 1991, 5-6, plan.3.

¹¹⁵ Altun 1971, 191-193, plan 1-2; Aslanapa 1991, 8-9, plan 5.

¹¹⁶ Altun 1978, plan 8.

(1302)¹¹⁷ ve Niğde Şah Mescidi (1413/14)¹¹⁸ ve Hanım Camii (1452)¹¹⁹ enine gelişen plan yapısı ve üst örtü bakımından Güzelhisar Balaban Paşa Camii'ne en çok benzeyen erken tarihli örnekler olarak dikkat çekmektedir. Enine dikdörtgen bir mekân formu taşıyıcı sistemleri sütun ve kemer dizilerinden oluşan kibleye ve birbirlerine paralel iki sahına ayrılmıştır. Enine gelişen plan bakımından ilişki kurabileceğimiz bir başka örnek de İzmir Selçuk'ta yer alan İsa Bey Camii'dir (1375)¹²⁰. Zaman ve mekân bakımından bizim örneğimize yakın olan bu Aydınöğulları Beyliği'ne ait eserin enine gelişen planında, mihrap önünde ard arda iki kubbesi bulunuyor. Geri kalan birimleri ahşapla örtülüydü. Taşıyıcı sistemleri ise kemer ve 5 sütundan oluşmaktadır. Ayrıca kuzeyinde revaklı bir avlusu mevcuttur.

Benzer plan yapısı ve örtü sistemi Osmanlı mimarisinde de karşımıza çıkmaktadır. Günümüze kadar ulaşan mevcut yapılar, enine dikdörtgen planlı harim şemasına sahip düz ahşap tavanlı cami örneklerinin Osmanlı Dönemi'nde de sevilerek tekrarlanmış olduğunu açıkça göstermektedir. Kahramanmaraş Hatuniye Camii (1509/10)¹²¹, Tarsus Ulu Camii (1574)¹²², Manisa Yeni Camii (1634/35)¹²³, Tokat Genç Mehmed Paşa Camii (XVII. yy.)¹²⁴, Niğde Sır Ali Camii (1712)¹²⁵, Niğde Cullaz Mescidi (1762/63)¹²⁶, Erzincan-Kemaliye Koçan Camii (1793/94)¹²⁷, Bergama Kulaksız Camii (1803)¹²⁸, (Erzincan-Kemaliye Karakoçlu Camii (XIX-XX.yy)¹²⁹ ve Adıyaman Zey (İndere) Köyü Camii (tarihi bilinmemekte)¹³⁰ bu grubun XVI-XX. yüzyıllara ait örneklerinden bazılarıdır. Bu yapılardan bir kısmında harimin üzerini örten düz ahşap tavan, her hangi bir destek sistemine yer verilmeden, doğrudan duvarlar üzerine bindirilirken, bir kısmında da duvarların

¹¹⁷ Öney 1989, 8, şek.3.

¹¹⁸ Özkarcı 2001, 79-83, çiz.61.

¹¹⁹ Özkarcı 2001, 81-85, çiz.62.

¹²⁰ Uğur 2006, 147.

¹²¹ Özkarcı 2010, 336-337, şek.4.

¹²² Öney 1989, 8, res.4.

¹²³ Acun 1999, 250-259, plan 27.

¹²⁴ Aktetur-Kukaracı 2006, 11, 14; Atak 2015, 30-31, çiz.1.

¹²⁵ Özkarcı 2001, 97-98, çiz.72.

¹²⁶ Özkarcı 2001, 101-103, çiz.74.

¹²⁷ Pektaş 2006, 70, çiz.16.

¹²⁸ Ersoy 1989, 59-63, şek.19.

¹²⁹ Pektaş 2006, 118-120, çiz.38.

¹³⁰ Yapının plan özellikleri ve inşaa tarihi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bayhan-Salman 2010, 51-53, çiz.31.

taş veya ahşap sütunlar üzerine dayandığı görülmektedir. Güzelhisar Balaban Camii ile saydığımız bu örnekler arasında plan yapısı ve örtü sistemi bakımından benzerlikler olduğu ortadadır. Ancak Güzelhisar Balaban Camii iç mekân tasarımı ile kendine has değişik bir görünüm arz etmektedir. Burada da yapının iç mekânı dikdörtgen bir plana sahiptir. Düz ahşap tavanı ve harimin kuzeyinde yer alan ahşap kadınlar mahfilini taşıyan devşirme mermer sütunlar aynı zamanda iç mekânı kible duvarına paralel iki sahına ayırmaktadır. Fakat sahınların genişliği bir birinden farklıdır. Özellikle güneydeki sahin bir hayli geniş tutulmuştur. Bu farklılığın başlıca sebebi kuzey kesime bir kadınlar mahfilinin yerleştirilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. İçeride dikkat çeken bir başka husus da iki parçadan oluşan desteklerdir. Bu desteklerin alt yarısı devşirme mermer sütunlardan oluşurken, kadınlar mahfilinden itibaren tavana kadar yükselen üst yarıları ahşap malzemedem imal edilmiştir.

Bölgenin ikinci büyük ibadet yapısı olan Çarşı Camii, plan açısından Osmanlı mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımamaktadır/yansıtılmamaktadır. Cami, mihrap duvarına dik uzanan üç sahinli bazilikal plan şeması ile dikkat çekmektedir. Dörderden iki sıra halinde dizilmiş sütunlarla bölünmüş olan sahinlardan ortadaki daha geniş ve yüksektir. Sütunları birbirine bağlayan kemerler yuvarlaktır. Anadolu'da, tek veya çift sahinli, bazen de çok birimli olarak inşa edilmiş derinlemesine bazilikal plan şemasına sahip camilere XII. yüzyıldan itibaren Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde sıkça rastlanmaktadır¹³¹. Mihrap önünde genellikle bir kubbenin yer aldığı dikine planlı bu camiler Anadolu'nun her bölgesinde görülmektedir¹³². Daha anıtsal boyutlarda inşa edilen bu dönemlerin camileri arasında Divriği Kale Camii (1180), Divriği Ulu Camii (1228/29)¹³³, Niğde Alaeddin Camii (1223)¹³⁴, Niğde Sungurbey Camii (1335)¹³⁵, Amasya Burmalı Minare Camii (1237-1247), Amasya Gök Medrese Camii (XIII. yy.)¹³⁶, Develi Ulu Camii (1281)¹³⁷, Tokat Ulu Camii (XII. yy.)¹³⁸, Birgi Ulu

¹³¹ Ögel 1986, 47-49; Peker 2006, 60-65.

¹³² Ünal 2001, 75.

¹³³ Kuban 1999.

¹³⁴ Gabriel 1931, 117-122; Gabriel 1962, 27-31; Özkarcı 2001, 45-47.

¹³⁵ Sungurbey Camii 18. yüzyılda yanarak üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Bugün, ahşap sütunlar üzerine oturtulmuş bir tavan ve kırma çatı ile üstü kapatılmıştır. Yapı aslında güney duvarına dik üç nefe ayrılmıştır. Orta nef yan neflere göre daha geniştir. Gabriel 1931, 132-135; Gabriel 1962, 32-41; Akmaydalı 1985, 152, 174-178; Öney 1989, 11-12, şek.7; Özkarcı 2001, 50-57, çiz.23, 25.

¹³⁶ Aslanapa 1991, 52, şek.22.

¹³⁷ Özgüç-Akok 1955, 378-379, plan.2; Aslanapa 1991, 54, şek.23.

¹³⁸ Aktemur-Kukaracı 2006, 9-10, 13.

Camii (1312/13)¹³⁹, Kastamonu Candaroğlu Mahmud Bey Camii (1366)¹⁴⁰ ve Bergama Ulu Camii'dir (1398-1399)¹⁴¹ ve Milas Ulu Camii (1378)¹⁴² örnek gösterilebilir. Bu yapılarda da harim, genellikle mihrap duvarına dik sahinlara ayrılmış olup orta sahin diğerlerinden daha geniş tutulmuştur. Yapılar arasındaki en önemli fark sahinlerin üzerini örten örtü sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Kastamonu Candaroğlu Mahmud Bey Camii, Tokat Ulu Camii, Develi Ulu Camii ve Birgi Ulu Camii dışındakilerde birim veya sahinlerin üzeri birer kubbe veya tonozla kapatılmıştır. Yeri gelmişken şunu da belirtmek durumundayız. Yukarıda sıraladığımız örneklerden Tokat Ulu Camii ve Niğde Alaaddin Camii bugünkü görünüşlerini sonraki yüzyıllarda geçirdikleri onarımlar neticesinde almışlardır.

Bölgedeki kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı camiler mimari yönünden birbirleriyle yakın benzerlikler gösterir. İbadet mekânlarının üzeri genellikle dıştan kiremit kaplı kırma bir çatıyla örtülü olup içte basit bir düz ahşap tavana sahiptirler. Çoğu zaman camilerin doğu, batı veya kuzey yönlerinde birer son cemaat yeri vardır. Bu tür yapılar grubuna giren örnekler Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde rastlanmak mümkündür. Muğla Ulu Camii (1344)¹⁴³, Balıkesir/Edincik Ulu Camii (1382)¹⁴⁴, Çankırı İmaret/Kasım Bey Camii (1397)¹⁴⁵, Urla/İzmir Zungurlu Köyü Camii (XIV-XV.yy)¹⁴⁶, Ankara Hacı Doğan Mescidi (XIV-XV.yy)¹⁴⁷, İzmir/Çeşme Köyü Camii (XV.yy.)¹⁴⁸, Foça Kayalar Camii (XV-XVI.yy.)¹⁴⁹, Çorum Sancaktar Camii (1595)¹⁵⁰, Adıyaman/Besni Kızılcaoba Camii (XVII-XVIII.yy.)¹⁵¹, Adıyaman Hacı Süleyman Mescidi (1720)¹⁵², Niğde Dört Ayak Camii (1764/65)¹⁵³, Bergama/İzmir

¹³⁹ Riefstahl 1941, 21, plan.32; Ünal 2000, 62, şek.2.

¹⁴⁰ Akok 1946, 293-301; Öney 1989, 11, şek.6.

¹⁴¹ Bayatlı 1956, 17; Ersoy 1988, 58, şek.1; ay. yaz. 1989, 9, şek.1; Öney 1989, 12.

¹⁴² Akarca 1954, 98, şek.50; Kızıltan 1958, 91; Erincim-Erat 1987, 118, plan 1.

¹⁴³ Çakmak 2013, 19-29, şek.1.

¹⁴⁴ Tüfekçioğlu 2005, 15-16, 102, çiz.3

¹⁴⁵ Dündar 2005, 245-271.

¹⁴⁶ Ünal-Çağlıtütüncügil 2016, 118-123, şek.42-43.

¹⁴⁷ Öney 1971, 48.

¹⁴⁸ Ünal 1988, şek.1.

¹⁴⁹ Çakmak 1997, 54, şek.4

¹⁵⁰ Dündar 2004, 113-115, çiz.14/a.

¹⁵¹ Bayhan-Salman 2010, 33, çiz.19.

¹⁵² Bayhan-Salman 2010, 68, çiz.47.

¹⁵³ Özkarcı 2001, 104-105, çiz.75.

Yeni Camii(1813/14)¹⁵⁴, Çankırı/Yapraklı Cami-i Kebir (1883/84)¹⁵⁵, Bergama/İzmir Selimiye Camii (1890/91)¹⁵⁶, Uşak Yamanlarlı Camii (1891/92)¹⁵⁷, Çanakkale merkezdeki Tıflı Câmii (M.1894), Selçuk/İzmir Gökçealan Köyü Camii (1901/02)¹⁵⁸ bu yapılardan sadece bir kaçıdır.

Yapıların tümünde kuzey cephe boyunca uzanan bir son cemaat yeri vardır. Örtü sistemleri genellikle dıştan kiremit kaplı eğimli bir çatı iken içte ahşap tavandır. Çatılar birbirlerine kemerlerle bağlanan sütun ve payelere oturmaktadır. Son cemaat yerlerinin doğu ve batı taraflarından genellikle biri veya ikisi dışa kapalı olup, kuzeyinde iki veya daha fazla kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Kemerler çoğu zaman yuvarlaktır.

Camilerin plan şemaları kadar dikkat çeken bir başka önemli yönleri de minareleridir. İncelenen örneklerin hepsinde tek bir minare vardır. Ancak içlerinde sadece Güzelhisar Balaban Camii'nin (XIV.yy.) minaresi orijinaldir. Diğerleri XX. yüzyılın içerisinde, yapılara sonradan ilave edilmiştir. Güzelhisar Balaban Camii minaresine en yakın örnekleri zaman ve mekân bakımından aynı bölgede bulunan Urla¹⁵⁹, Menderes¹⁶⁰ ve Seferihisar'ın yanı sıra Kütahya-Sandıklı Ulu Camii (1378)¹⁶¹, Manisa Dilşikar Camii (1579/80)¹⁶² gibi XIV-XVI. yüzyıllar arasında inşa edilmiş yapıların minarelerinde görmekteyiz. Sözüne ettiğimiz bu yerleşim birimlerindeki camilerde de Balaban Camii minaresinde olduğu gibi sekizgen kürsülükler üzerinde yükselen silindirik biçimli gövdeye geçiş prizmatik üçgenlerden oluşan bir pabuçlukla sağlanmaktadır. Pabuçlukların hepsi iri birer kaval silme ile son bulur. Ayrıca kürsülüğün her bir kenarı üzerinde, bazılarında küçük birer mazgal pencerenin görüldüğü sivri kemerli sağır nişler ve şeref altında da süslemeler vardır. Minareler arasındaki tek fark inşa malzemesinden kaynaklanmaktadır.

Taşıyıcı sistemler genellikle bağımsız destek ve payelerdir. Tamamı silindirik biçimli sütunlar ya eski yapılardan alınmış ya da bu yapılardaki

¹⁵⁴ Ersoy 1989, 66-69, şek.21.

¹⁵⁵ Salman 2009, 26-27, çiz.9.

¹⁵⁶ Ersoy 1989, 75-77, şek.24.

¹⁵⁷ İnce 2004, 36-38 şek.8

¹⁵⁸ Deniz 1998, 321-323, şek.2.

¹⁵⁹ Ünal-Çağlıtütüncigil 2016, 34, 47, 56, 118, res.22, 40, 52, 135.

¹⁶⁰ Acar 2011, 115, 125, 135, şek.3, res.3, 23, 42

¹⁶¹ Uysal 2006, 494, res.205, şek.28.

¹⁶² Acun 1999, 209, res.175.

örnekler kopya edilmiştir. Aynı şekilde başlık ve kaidelerde eski yapılardan devşirilmiş ya da bunlar bire bir örnek alınarak yeniden imal edilmiştir.

Sonuç olarak, Aliğa ilçe merkezi başta olmak üzere civar köylerde ve yerleşim birimlerinde yer alan camiler zaman zaman özgün görünüşlerinden uzaklaşmış olsalar da genel itibari ile iyi durumdadırlar. Ancak küçük bir coğrafyada üç farklı plan tipi sergileyen bu camiler her geçen gün bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmektedirler. Yapılan yanlış restorasyonların yanı sıra terkedilmiş yerleşim birimlerindeki, artık kullanılmayan yapıların kendi kaderleri ile baş başa bırakılmış olmaları ve bakımsızlık içinde kalmaları eserlerde telafisi mümkün olmayan tahribata sebebiyet vermektedir. Bu eserler Aliğa'nın dini mimari örnekleri olmakla birlikte, dönemlerinin mimari, kültürel ve sosyal yaşamını yansıtan önemli kültür varlıklarındandırlar. İlgili yerel yönetimler ve kurumların bu tür eserlere daha fazla ilgi ve zaman ayırması gerekmektedir. Dileğimiz bu kısa yazımızın el verdiği ölçüde yapılış nedenleri, zamanları ve mimari özellikleri itibariyle tanıtmaya ve belgelemeye çalıştığımız bu yapıların daha iyi korunarak, doğru bilgi ve belgeler aracılığıyla gelecek kuşaklara sağlıklı bir biçimde aktarılmasıdır.

Bibliografya

- Acar, T. 2011. *Menderes'teki Türk Eserleri*. İzmir.
- Akarca, A. ve Akarca, T. 1954. *Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. İstanbul.
- Akbulut, N. 2017. "Çaltıdere Köyü Eski Camii." Ed: M. Çekilmez-E. Dereboylu Polin, *Ankara: Mryina ve Gryneion, Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Belgeler ve Yeni Araştırmalar* 1. Cilt, 285-293.
- Akmaydalı, H. 1985. "Niğde Sungurbey Camii." *Ankara: Vakıflar Dergisi*, S. XIX, 147-178.
- Akok, M. 1946. "Kastamonu Kasaba Köyü'nde Candaroğlu Mahmut Bey Camisi." *Ankara: Belleten*, X, 293-30.
- Aktemur, A. M. ve Kukaracı, İ. U. 2016. "Tokat Çevresindeki Ahşap Örtülü Camiler." *Erzurum: IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 21-23 Nisan 2005 Erzurum Bildiriler* 9-16.
- Altun, A. 1971. "Mardin Ulu Camii ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not." *Ankara: Vakıflar Dergisi*, S.IX, 191-200.
- Altun, A. 1978. *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*. İstanbul.
- Anonim. 1995. *Manisa İl Yıllığı*. Manisa.
- Aslanapa, O. 1991. *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*. Ankara.
- Atak, E. 2015. "Genç Mehmed Paşa (Örtmeönü) Camii Kalem İşleri Bezemeleri." *Ankara: Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat*, Cilt 1, 27-36.
- Bayatlı, O. 1956. *Bergama Tarihinde Türk-İslam Eserleri*. İstanbul.
- Bayhan, A. B. ve Salman, F. S. 2010. *Adıyaman Yüzey Araştırması (2000-2004)*. Adıyaman.
- Çakmak, Ş. 1995. "Boğaziçi Kasabası Eski Camii (Baklan/Denizli)." *Ankara: 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*. C.I, Ayrıbasım, 529-540.
- Çakmak, Ş. 1997. "Foça'daki Türk Eserleri." *İzmir: Geçmişten Günümüze Foça (Uluslararası Sempozyum) Bildiriler* 47-60.
- Çakmak, Ş. 2013. *Muğla Cami ve Mescitleri*. Muğla.
- Deniz, B. 1998. "Selçuk (İzmir) Köylerinde Mimari." *İzmir: Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997 Bildiriler*, 321-342.
- Doğer, E. 2017. *İlk Çağ'dan 21. Yüzyıla Aliğa Tarihi*. İzmir.
- Dukas. 1954. *Bizans Tarihi*. Çev: V. Miroğlu, İstanbul.
- Dündar, A. 2004. *AÇorum Cami ve Mescitleri*. Ankara.
- Dündar, A. 2005. "Çankırı'daki Türk İslam Yapıları." *III. Çankırı Kültür Bilgi Şöleni Bildirileri 28-29 Eylül 2005 Çankırı (Geçmişten Geleceğe Çankırı)*, Çankırı, 245-271.

- Eravcı, M. ve Korkmaz, M. 1999. *Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri*. Manisa.
- Erincim, Ö. ve Erat, B. 1987. "Milas Ulu Camii İle İlgili Çalışmalar." *V. Vakıf Haftası, Restorasyon ve Vakıf Onarım Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri 7-13 Aralık 1987*, Ankara, 107-126.
- Ersoy, B. 1988. "Bergama Ulu Camii." *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S.IV, İzmir, 57-66.
- Ersoy, B. 1989. *Bergama Camii ve Mescitleri*. Ankara.
- Evliya Çelebi. 1935. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*, C.9, İstanbul.
- Gabriel, A. 1931. *Monuments Turcs D'Anatolie I*. Kayseri-Niğde, Paris.
- Gabriel, A. 1934. *Monuments Turcs D'Anatolie II*. Amasya-Tokat-Sivas, Paris.
- Gabriel, A. 1962. *Niğde Türk Anıtları*, Çev. A.A.Tütenk, Ankara.
- Gökçen, İ. 1946. *Siciller Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*. İstanbul.
- İnce, K. 2004. *Uşak'ta Türk Mimarisi*. Isparta.
- Karamağaralı, H. 1981. "Erzurum Ulu Camii." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, C.3, Ankara, 137-177.
- Karamağaralı, H. 1982. "Sâhip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında." *Rölöve ve Restitüsyon Dergisi*, S.3, Ankara, 49-76.
- Kızıltan, A. 1958. *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*. İstanbul.
- Kuban, D. 1999. *Divriği Mucizesi*. İstanbul.
- Kuran, A. 1993. "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Cami Mimarisi." *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 179-186.
- Otto-Dorn, K. 1959. "Seldschuische Holzsaulenmoschen in Kleinasien", *Aus der Welt des Islamischen Kunst -Festschrift für Ernest Kühnel-*, Berlin, 59-88.
- Otto-Dorn, K. 1967. "Die Ulu Dschami in Sivrihisar", *Anadolu (Anatolia)*, S.IX, Y.1965, İstanbul, 160-170.
- Ögel, S. 1986. *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*. İstanbul.
- Öney, G. 1971. *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*. Ankara.
- Öney, G. 1989. *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453)*. Ankara.
- Öney, G. 1998. *Ankara Arslanhane Camii*. Ankara.
- Önge, Y. 1968. "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları." *Önasya*, C.IV, S.37, İstanbul, 6-12.
- Önge, Y. 1971. "Anadolu'da XIII.-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi." *Vakıflar Dergisi*, S.9, V.G.M. Yayınları, Ankara, s.291-302.

- Özgüç, T. ve Akok, M. 1955. "Develi Abideleri." *Belleten* Cilt: XIX, Sayı: 75, Ankara, ss.377-384.
- Özkarıcı, M. 2001. *Niğde'de Türk Mimarisi*. Ankara.
- Özkarıcı, M. 2010. "Kahramanmaraş Camilerinde Plân Tipleri." *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008 Çanakkale Bildiriler*, İzmir, 333-351.
- Peker, A. U. 2006. "Anadolu Bazilika Geleneği ve Selçuklu Anıtsal Mimarîsine Etkisi", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu 2*, Ed. A. U. Peker-K. Bilici, Ankara, 55-65.
- Pektaş, K. 2006. *Kemaliye (Eğir) 'de Türk Mimarisi*. Ankara. Salman 2009.
- Riefstahl, R. 1941. *Cenubi Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi*. İstanbul.
- Tüfekçioğlu, A. 2005. *Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları*. Bursa.
- Uğur, T. 2006. *Selçuk (Ayasuluk) Cami ve Mescitleri*. İzmir.
- Uluçay, Ç. 1946. *Saruhanoğulları Esrelerine Dair Vesikalar*. İstanbul.
- Uluçay, Ç. 2001. "Saruhanoğulları." *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.10, Eskişehir, 234-249.
- Uysal, A. O. 2006. *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimarî Eserleri*. Ankara.
- Uzunçarşılı, I. H. 1989. *Anadolu Beylikleri*. Ankara.
- Ünal, R. H. 1988. "Çeşme Köyü Camii (Çeşme/İzmir)." *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S.IV, İzmir, 117-123, Lev.XXXVII-XL.
- Ünal, R. H. 2001. "Birgi Ulu Camii." *Birgi Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, (Yayına Hazırlayan: Rahmi Hüseyin Ünal), Ankara, 59-79.
- Ünal, R. H. ve Çağlıtütüncügil, E. 2016. *Urla'nın Tarihi Camileri ve Hazireleri*. İzmir.
- Yıldırım, C. 2016. *Güzelhisar Aliğa Çevresi İle Birlikte*. Ankara.

Aliğa'nın Depremselliği

Emre Özşahin¹⁶³

İlker Erođlu¹⁶⁴

Giriş

Neotektonik Dönem'de açılmalı tektonik rejimin egemen olduğu Batı Anadolu'da yer alan Aliğa, yoğun deprem aktivitesi gösteren aktif faylar tarafından kuşatılmıştır¹⁶⁵. M:7.2'ye varan büyüklükte deprem üretebilecek kapasitede olan bu faylar, tarihsel ve aletsel dönemde bölge genelinde birçok yıkıcı depremin de yaşanmasına neden olmuştur (**Fig. 1**). Ancak çevresinin aksine uzun zamandan beri önemli bir deprem aktivitesiyle karşılaşmayan Aliğa, çok yakın gelecekte gerilim transferini boşaltması beklenen yani öncelikli deprem yaşanabilecek yerlerdendir¹⁶⁶. Bu çalışmada, Aliğa ilçesinin depremselliği incelenmiş ve sahanın deprem duyarlılığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

¹⁶³ Doç. Dr. Emre Özşahin, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 59030, Tekirdağ, Türkiye, e-mail: eozsahin@nku.edu.tr

¹⁶⁴ Yrd. Doç. Dr. İlker Eroğlu, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 59030, Tekirdağ, Türkiye, e-mail: ieroglu@nku.edu.tr

¹⁶⁵ İLBANK 2012, 21/139.

¹⁶⁶ Sözbilir vd. 2017, 12.

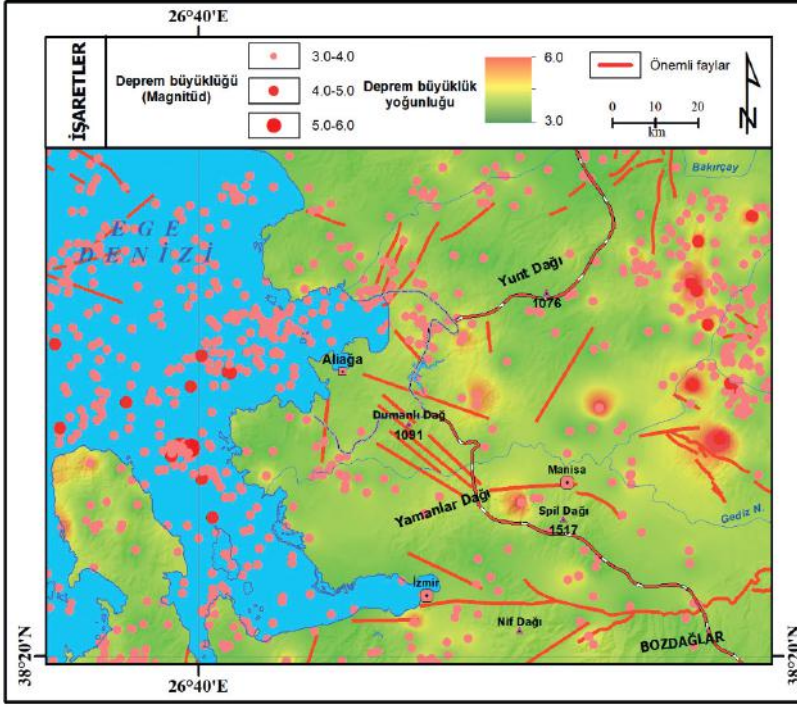

Fig. 1. Aliğa ilçesinin sismotektonik haritası.

Materyal ve yöntem

Çalışmada kapsamında ilçe arazisinin; zemin mukavemeti, fay hatlarına uzaklık, zemin kayma hızı (Vs), boyuna dalga hızı (Vp), maksimum kayma modülü (Gmax), elastisite modülü (Ed) Emax, bulk modülü (K) (kg/cm²) gibi yerel zemin özelliklerine ait tedarik edilebilen bütün veriler, olası bir deprem anında gösterecekleri tepkilere göre sistematik bir şekilde tahlil edilmiştir¹⁶⁷. Daha sonra bütün bu veriler, bilimsel ve mantıksal bir süzgeçten geçirilerek birleştirilerek ve Aliğa ilçesinin deprem duyarlılık haritası üretilmiştir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleriyle yürütülen çalışma, farklı araştırmalardan elde edilen veri ve bulgularla da desteklenmiştir. Ayrıca çalışma sonuçları, hem literatür tetkikleri hem de arazi gözlemleriyle kontrol edilmiştir.

Bulgular

Çalışma bulguları, I. derecede deprem riski altında bulunan Aliğa'da deprem duyarlılığının bazı alanlarda yüksek, bazı alanlarda ise düşük olduğunu göstermiştir (Fig. 2).

¹⁶⁷ Özşahin 2014, 866.

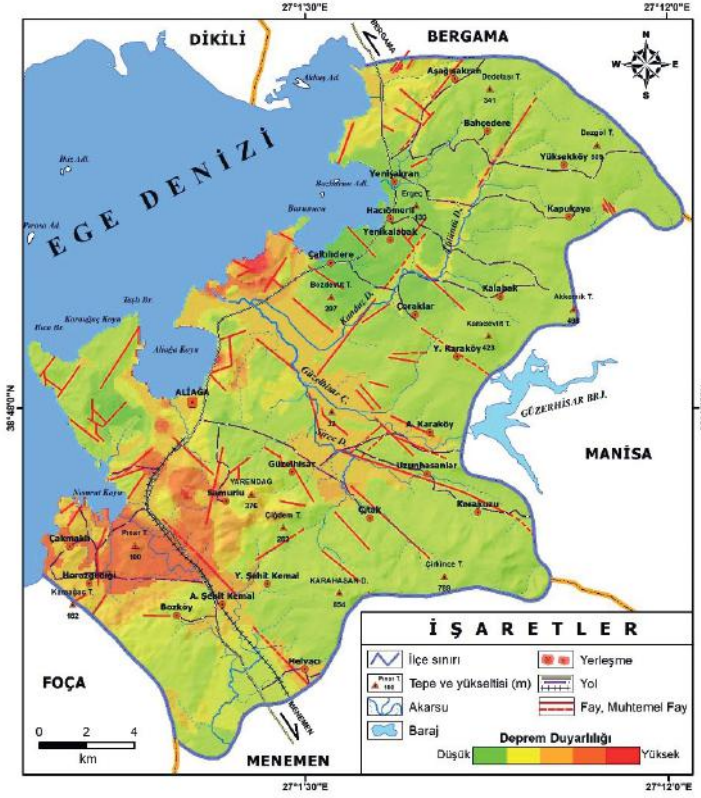

Fig. 2. Aliğa ilçesinin deprem duyarlılık haritası.

Sahada Güzelhisar fayının etkisi altında kalan Aliğa koyunun kuzeyi ile Menemen fay zonunun kuzeybatı istikametinde kalan Nemrut koyunun bulunduğu kesimlerde ve yerel zemin özelliklerinin son derece zayıf olduğu arazilerde, deprem duyarlılığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın fay hatlarına uzak ve litolojik bakımdan daha dirençli kayaçların yayılış gösterdiği sahalarda ise deprem duyarlılığının düştüğü anlaşılmıştır.

Sonuç

Çalışma sonuçları; Aliğa ilçesinde yeni yerleşime açılacak alanların, öncelikle zemin bakımından sağlam ve deprem duyarlılığı düşük alanlara kaydırılması gerektiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte depreme karşı erken uyarı sistemleri geliştirilmeli ve mutlaka yerel zemin özelliklerini dik-kate alan detaylı etütler yapılmalıdır. Ayrıca hâlihazırdaki yerleşim alanları ve sanayi tesislerinin mevcut konumları değiştirilemeyeceği için bu sahalarda olası bir depreme karşı ivedilikle zemin özelliklerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara başlanmalıdır.

Bibliografya

- İlbank. 2012. *Aliğa (İzmir) Belediyesi İmar Planına Esas Jeolojik-Jeoteknik Etüt Raporu*. İller Bankası Anonim Şirketi Yeraltı Etütleri Dairesi Başkanlığı, İLB-/35.005.007.
- Özşahin, E. 2014. “Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Analitik Hiyerarşı Süreci (AHS) kullanılarak Tekirdağ ilinde deprem hasar riski analizi.” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 11, 861-879.
- Sözbilir, H. vd. 2017. *12 Haziran 2017 Midilli Depremi (Karaburun Açıkları) ve Bölgenin Depremelliği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi Diri Fay Araştırma Grubu, İzmir.

Aliğa İlçesinde Arazi Kullanımı-Arazi Örtüsü (AKAÖ) Değişiklikleri Üzerindeki Antropojenik Etkiler

İlker Eroğlu¹⁶⁸
Emre Özşahin¹⁶⁹

Giriş

İzmir ilinin 50 km kuzeyinde yer alan Aliğa ilçesi, Çandarlı Körfezi kıyısında bulunmakta olup, yüzölçümü 379 km²'dir. İlçe arazisi, kuzeyden Bergama, güneyden Foça ve Menemen ilçeleri, doğudan Manisa ili ve batıdan da Çandarlı Körfezi ile çevrelenmiş bir halde bulunmaktadır (**Fig. 1**).

1970'li yılların başına kadar tarıma dayalı karakterde olan bu ilçe, ilgili yıllardan itibaren yoğun bir sanayileşme sürecinin içine girmiştir. Çok geçmeden hızlı nüfus artışı ve şehirleşme hareketlerini de tetikleyen bu süreç, özellikle 1990'lı yıllardan sonra arazi kullanımı-arazi örtüsü (AKAÖ) değişikliklerine ve zamanla doğal kaynakların yanlış kullanımından ortaya çıkan değişik çevresel problemlere yol açmıştır. Bu çalışmada Aliğa İlçesi'nde 1990-2015 yılları arasındaki dönemde meydana gelen AKAÖ değişiklikleri üzerindeki antropojenik etkilerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece ilçe coğrafyasında insan eliyle meydana gelmiş değişimler tespit edilmiş ve olası etkileri tartışılmıştır.

¹⁶⁸ Yrd. Doç. Dr. İlker Eroğlu, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 59030, Tekirdağ, Türkiye, e-mail: ieroglu@nku.edu.tr

¹⁶⁹ Doç. Dr. Emre Özşahin, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 59030, Tekirdağ, Türkiye, e-mail: eozsahin@nku.edu.tr

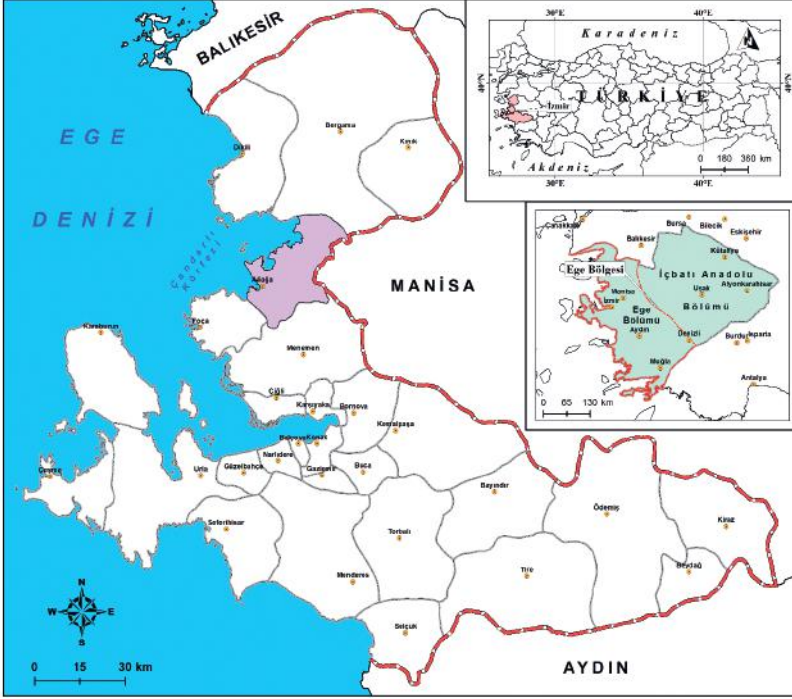

Fig. 1. Aliğa ilçesinin lokasyon haritası.

Materyal ve yöntem

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleri ve karşılaştırmalı kartografik yöntemlerle AKAÖ değişikliklerinin belgelendirildiği bu çalışmada, temel materyal olarak Copernicus Land Monitoring Services¹⁷⁰ sisteminden çekilen veri setinin güncel bilgiler ışığında düzenlenmesiyle elde edilmiş AKAÖ haritaları kullanılmıştır. Çalışmanın tematik haritaları ArcGIS 10.5 yazılımı kullanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca çeşitli tarihlerde ilçe arazisinin farklı kesimlerine yapılan saha çalışmaları esnasında verilerin toplanması ve kontrolü sağlanmıştır. Son aşamada ise coğrafi bir bakış açısıyla çalışma metni kaleme alınmıştır.

Bulgular

Aliğa ilçesinde 1990-2015 yıllarını kapsayan 25 yıllık dönemde önemli AKAÖ değişiklikleri yaşanmıştır. Bu bağlamda AKAÖ sınıflarından (1.) Yapay Bölgeler ve (5.) Sulak Alanlar mekânsal olarak büyürken, (3.) Orman ve Yarı Doğal Alanlar, (2.) Tarımsal Alanlar ve (5.) Su Yapıları ise azalma eğilimi göstermiştir (Çiz. 1, Fig. 1).

¹⁷⁰ CORINE Land Cover 2017.

**Çiz. 1. Aliağa ilçesinde 1990-2015 yıllarında
AKAÖ sınıflarının alanları ve değişim miktarları**

Corine Arazi Sınıfları ve Kodları	Alan (km ²)		
	1990	2015	Değişim
1. Düzey			
1. Yapay Bölgeler	17.5	47.4	+29.8
2. Tarımsal Alanlar	127.7	120.9	-6.8
3. Orman ve Yarı Doğal Alanlar	231.5	207.7	-23.8
4. Sulak Alanlar	1.0	2.3	+1.3
5. Su Yapıları	1.2	0.7	-0.5

Aliağa ilçesinde son birkaç on yıl içinde meydana gelen AKAÖ değişiklikleri, bazı antropojenik etkiler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Böylece coğrafi koşullar bakımından avantajlı bir konumda bulunan ilçe arazisi, son yıllarda beşeri kullanımlar yüzünden birçok çevresel problemin görüldüğü bir mekâna dönüşmüştür¹⁷¹. Dolayısıyla bundan sonra ilçe arazisinde gerçekleştirilen veya gerçekleştirilecek beşeri ve ekonomik faaliyetlerde insan-doğal ortam etkileşimi göz önünde bulundurulmasına çok dikkat edilmelidir.

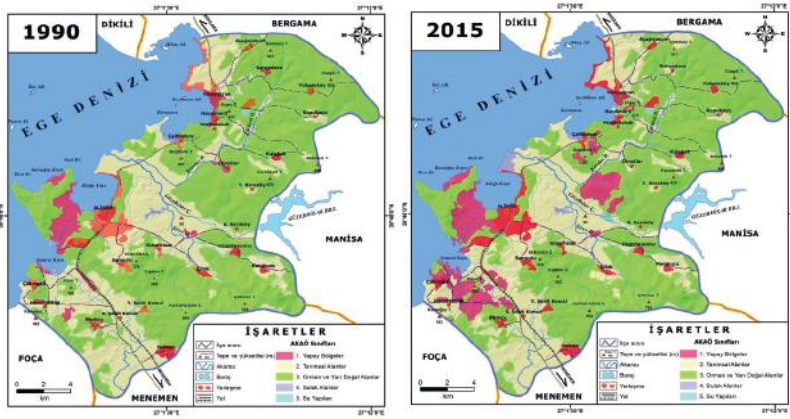

Fig. 2. Aliağa ilçesinin 1990 ve 2015 yıllarına ait AKAÖ sınıfları haritası.

Sonuç

Çalışma sonucunda Aliağa ilçesinde 1990-2015 yılları arasında AKAÖ değişiklikleri üzerinde antropojenik etkilerin derin bir şekilde hissedildiği anlaşılmıştır. Bu durum Aliağa ilçesinde geleceğe yönelik üretim planlarının hazırlanmasında ve sağlıklı yaşam koşullarının kurulmasında doğal çevre ve insan ilişkisinin mutlaka dikkate alınması gerektiğini göstermiştir.

¹⁷¹ Eroğlu ve Bozyiğit 2013, 397.

Bibliografya

- Eroğlu, İ. ve Bozyiğit, R. 2013. "Aliğa İlçesinde Arazi Kullanımına Etki Eden Doğal ve Beşeri Faktörler" *Marmara Coğrafya Dergisi* 27, 353-400.
- CORINE Land Cover. 2017. "Copernicus Land Monitoring Services." Erişim Tarihi: 25.11.2017. <http://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>.

XVI. Yüzyılda Güzelhisar Kazası'nın Demografisi

Kadir Adamaz¹⁷²

I) Giriş

Güzelhisar ve çevresinin eski çağlardan beri yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır¹⁷³. Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine girdiği anlaşılan Güzelhisar ve çevresi¹⁷⁴, Mehmed Çelebi'nin Manisa'ya gelip, 1410'da Saruhan Beyi Hızır Şah'ı öldürmesinin ardından Osmanlı Devleti egemenliğine girmiştir¹⁷⁵. Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatı yapılanmasında Saruhan Sancağı'nın batısında yer alan Güzelhisar¹⁷⁶ XVI. yüzyılda, Menemen, Manisa, Gördük kazaları, Adalar Denizi ve Karesi Sancağı ile komşu bulunmaktadır. Çalışmamızda daha önce kısmi olarak araştırmalara konu olmuş ancak Yeniçağ dönemi pek irdelenmemiş olan Güzelhisar Kazası'nın 1530-1575 dönemindeki yerleşim birimleri ve buralarda yaşayan nüfusa ait özellikler ele alınmıştır. Nüfusun yaş, sağlık, sosyo-ekonomik yapısı yanında, şehir ve kırsal bölgeye dağılımı, artış veya azalma oranlarına değinilmiş ve Güzelhisar Kazası bağlamında Osmanlı Devleti ve Saruhan Sancağı'nın demografik yapısının aydınlatılmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ana kaynaklarını 115, 165, 398 ve 544 numaralı tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bu arşiv vesikalarında yapmış olduğumuz incelemelerden anlaşıldığı üzere, bir kıyaslama yapıldığında nüfus, ekonomi,

¹⁷² Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

¹⁷³ Cevat Yıldırım, *Güzelhisar Aliğa Çevresi ile Birlikte*, 2. Baskı, Ankara 2016, Komisyon, *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, C. 1, Ankara 2017.

¹⁷⁴ İsmail H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 4. Baskı, Ankara 1988, s. 84, 90.

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁷⁶ Komisyon, *166 Numaralı, Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Dizin ve Tıpkı Basım*, Ankara 1985, s. 189.

vakıf eserler gibi konularda Saruhan Sancağı'ndaki kazalar içinde Güzelhisar Kazası'nın, ortalar sıralarda olduğu söylenebilir.

Güzelhisar zaman içinde Kaza¹⁷⁷ statüsünü kaybederek köy haline gelmiştir. Nüfus gerilemesi gibi bazı faktörler bunda etkili olmuştur. Nitekim daha XVI. yüzyılda bu husus göze çarpmaktadır. Yüzyılın ilk yarısı ile ikinci yarısında Kaza nüfusu karşılaştırıldığında bir gerilemenin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kazanın yerleşim birimi sayısında ciddi değişmelerin bulunmadığı, dolayısıyla XVI. yüzyılda coğrafi sınırlarını da önemli ölçüde koruduğu anlaşılmaktadır. Bu yerleşim birimlerinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri bulunduğu, konargöçer, çiftçi, devlet memuru, mürtezika gibi zümrelerin yer aldığı tespit edilmektedir.

II) Nüfus

1 – XVI. yüzyılda Güzelhisar şehrinin nüfusu

“Konaklanan yer” manasındaki mahalle, şehrin bir semti olarak Türkçede yer bulmuştur¹⁷⁸. Mahalle halkı mahallede söz sahibi olduğu gibi, mahallenin güvenliğinden de sorumlu tutulmuştur¹⁷⁹. Osmanlı Devleti'nde mahalleler genellikle bir mescidin etrafında geliştiği gibi, bu mescitlere adını veren kişinin adının da mahalleye verildiği görülmektedir¹⁸⁰. Osmanlı Devleti'nden önce Selçuklu devletlerinde de aynı uygulamayı görmek mümkündür¹⁸¹. Bu dönemde Güzelhisar şehrindeki Cami Mahallesi'nin de ismini burada bulunan camiden aldığı akla gelmektedir. Güzelhisar şehrinde 1531 yılında iki, 1575'te ise üç adet mahalle bulunmaktadır. Buna göre şehrin büyük olduğu pek söylenemez.

Tahrir defterleri gibi arşiv vesikalarından hareketle yapılan nüfus tahminlerinde farklı yöntemler kullanılmakla birlikte, çalışmamızdaki nüfus hesaplamalarında Ömer L. Barkan'ın da kullandığı hane + muaf x 5 + mücerred formülü uygulanmıştır¹⁸².

¹⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde Kaza için bkz. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550-1560 Arasında Osmanlı Ümerası ve İ İdaresi*, İstanbul 1978, Tuncer Baykara, “Kaza”, *DİA.*, C. 25, Ankara 2002, s. 119-120, İlber Ortaylı, “Türkiye’de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi”, Kurthan Fişek (ed), *Türkiye’de Mülki İdare Amiriği, Sistem ve Sorunlar*, Ankara 1976, s. 1-22. Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke, Yönetim*, Ankara 2007, Nuray Ertürk Keskin, *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, Ankara 2009, Seyfettin Ünlü, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, 2.C. , İstanbul 1996, Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1996.

¹⁷⁸ J. H. Kramers, “Mahalle”, *İA.*, C. 7, İstanbul 1988, s. 144.

¹⁷⁹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. IV. İstanbul 1984, s. 75.

¹⁸⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Ankara 1958, s. 3.

¹⁸¹ Tuncer Baykara, *Türk Kültürü Araştırmaları*, İzmir 1997, s. 204-205.

¹⁸² Ö. L. Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi” *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul Ü. Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul 1953, s. 21.

1531 tarihli tahrir defterine göre¹⁸³ Güzelhisar nefsinde Cami ve Bölücek isimli iki mahalle bulunmaktadır. Cami Mahallesi'nde 33 hane, 18 muaf ve 21 mücerred kaydına rastlanmaktadır. Buna göre mahallenin yaklaşık olarak 276 kişilik bir nüfusa sahip olduğu görülür. Bununla birlikte vakıf tahrir defterinde Balaban Paşa Camii evkafında görevli bir hatip ve bir müezzin mevcuttur.¹⁸⁴ Dolayısıyla vakıf bünyesinde yer alan muafaları da bu nüfusa ilave edersek Cami Mahallesi nüfusunun yaklaşık 286 kişiye yükseldiği görülür. Diğer mahalle Bölücek'te ise 44 hane, 8 muaf ve 6 adet mücerred kaydından hareketle yaklaşık 266 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Şehirde ayrıca 11 hane ve 3 mücerred olarak kayıtlı yaklaşık 58 kişilik gayrimüslim nüfus da bulunmaktadır. Bunlara göre 1531 yılında şehir merkezinde toplamda yaklaşık olarak 610 kişinin ikamet ettiği söylenebilir.

1575 tarihli tahrir defterinde¹⁸⁵ Güzelhisar şehirde mahalle sayısının bir adet arttığı ve Hisarlık adında yeni bir mahallenin ihdas edildiği tespit edilmektedir. Bu tarihte Cami Mahallesi'nde 31 hane, 13 muaf ve 19 mücerred kaydından hareketle 239, Bölücek Mahallesi'nde 13 hane, 14 muaf ve 20 mücerred kaydına göre 155, Hisarlık Mahallesi'nde ise 21 hane ve 9 mücerred'e göre 114, toplamda da şehirde yaklaşık olarak 508 kişinin yaşadığı tespit edilmektedir. Ancak vakıf tahrir defterinde¹⁸⁶ tespit edilen Balaban Camii evkafında görevli 2 muafı birlikte şehir nüfusunun toplamda yaklaşık olarak 518 kişiden oluştuğu söylenebilir.

Yukarıda zikredildiği üzere Güzelhisar Kazası'nda yüzyılın ilk yarısında az da olsa belli bir oranda rastlanılan gayrimüslim nüfus, yüzyılın ikinci yarısında görülmemektedir. Buna karşılık Manisa ve özellikle İzmir'de gayrimüslim nüfusun artış göstermesi, Güzelhisar'daki gayrimüslimlerin buralara göç etmiş olması yanında, bunların en azından bir kısmının ihtidalarını da akla getirmektedir. Nitekim Manisa şehirde ve Manisa Kazası'nın Emlak nahiyesinde gayrimüslim nüfus XVI. Yüzyılın ikinci yarısında artış göstermiştir.¹⁸⁷ Yahudi hane sayısı da Manisa şehirde aynı dönem içerisinde az da olsa yükselmiştir.¹⁸⁸ Ayrıca İzmir'de 1528-1575 yılları arasında % 123,4 oranında nüfus artışının meydana geldiği tespit edilmektedir¹⁸⁹.

¹⁸³ BOA. TD. 165.

¹⁸⁴ BOA. TD. 398., s. 87.

¹⁸⁵ TK. KKA. TD. 115.

¹⁸⁶ TK. KKA. TD. 544, s. 48 b.

¹⁸⁷ Feridun M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, TTK. Yayını, Ankara 1989, s. 155.

¹⁸⁸ Emecen, a. g. e. , s. 63.

¹⁸⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, İzmir 2000, s. 32.

Ege Bölgesi'nin yerleşmelerinin nüfusu incelendiğinde, gayrimüslim nüfusun kırsal bölgeden ziyade, şehirlere yerleştiği de görülmektedir¹⁹⁰.

Güzelhisar şehri nüfusunun, yüzyılın ikinci yarısında yaklaşık 92 kişi gerilediği, bunun da % 15,08'e tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Kazadaki nüfus dağılımına bakıldığında şehir nüfusunun, kaza genel nüfusu içindeki payının düşük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şehirdeki nüfus, 1531'de kazanın tüm nüfusu içinde % 34,79'luk bir paya sahip olup, 1575 yılında da bu oran fazla değişmemiş ve % 34,32 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası nüfusunun önemli bir kısmı kırsal bölgede yaşamakta, yüzyılın her iki yarısında da bu oranlar birbirine yakın olarak mevcut durumunu korumaktadır.

Kazaya ismini veren Güzelhisar Şehri¹⁹¹, XVI. yüzyılda Saruhan Sancağı'nda yer alan diğer şehirlerle nüfus bakımından kıyaslandığında bazılarında daha küçük, bazılarında ise daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Mesela 1531 yılında Manisa¹⁹², Demirci¹⁹³, Gördes¹⁹⁴ şehirlerden daha küçük, Adala¹⁹⁵, Gördük¹⁹⁶, Ilıca¹⁹⁷ ve Kayacık¹⁹⁸ şehirlerinden ise daha büyüktür. Gördük'ün 190, Kayacık'ın 297, Adala'nın 356 ve Ilıca'nın 400, Gördes'in¹⁹⁹ 889 ve Demirci şehrinin de 3497 kişilik yaklaşık nüfusa

¹⁹⁰ M. Akif Erdoğan, "Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri Kitabı*, İzmir 1994, s. 224.

¹⁹¹ Osmanlı Devleti'nde Şehir için bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev. Emine Sonnur Özcan, 2. Baskı, Ankara 2010; İlhan Şahin, "Şehir", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010; Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirli ve Köylüleri", *Osmanlı*, C. 4, Ankara 1999, s.91-97; Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı*, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara 1995; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, 2. Baskı, İstanbul 1994; Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 7, Ankara 1968, s.53-73; Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Anadolu Kentleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Şehir Tarihi*, C. 3, S. 6 İstanbul 2005 s. 57-88; Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti*, Çev. Aslı Ataöv, 2. Baskı, İstanbul 2001; R. B. Serjeant, *İslam Şehri*, Çev. Elif Topçugül, 2. Baskı, İstanbul 1997; Fernand Braudel, *Maddi Uygurlik Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları*, C. 1, Çev. Mehmet A. Kılıçbay, Ankara 1993; V. F. Büchner, "Şehir" *İA*, C. 11, İstanbul 1979; Yılmaz Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara 1995; Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 7, İstanbul 1968; Mehmet Bayartan, "Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri", *İÜ. Edb. Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S. 13, İstanbul 2005.

¹⁹² Emecen, a. g. e., s. 55.

¹⁹³ Kadir Adamaz, *XVI. Yüzyılda Demirci Kazası*, (Basılmamış Doktora Tezi),CBÜ., SBE., Manisa 2012, s. 47.

¹⁹⁴ BOA. *TD. 165*, s. 204-206.

¹⁹⁵ BOA. *TD. 165*, s. 287.

¹⁹⁶ BOA. *TD. 165*, s. 518,519.

¹⁹⁷ BOA. *TD. 165*, s. 274.

¹⁹⁸ BOA. *TD. 165*, s. 473.

¹⁹⁹ BOA. *TD. 165*, s. 204-206.

sahip olduğu görülmektedir. 1530'da Kula nüfusu takriben 2029 kişiden meydana gelmektedir²⁰⁰.

1575'te de Güzelhisar Şehrini nüfus bakımından diğer bazı şehirler ile karşılaştırdığımızda yüzyılın ilk yarısıyla benzer bir durum söz konusudur. Mesela bu dönemde Gördük²⁰¹ 82, Ilıca²⁰² 472, Kayacık²⁰³ 550, Gördes²⁰⁴ 881, Demirci 3853 kişilik²⁰⁵ yaklaşık nüfusa sahiptir. 1571'de Kula şehrinde 2730 kişi yaşamaktadır²⁰⁶. Bunlara göre XVI. Yüzyılda Güzelhisar Şehri çevre yerleşim birimleriyle nüfus yönüyle karşılaştırıldığında orta sınırlarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

TABLO – I - TD. 165' e göre 1531 yılında Güzelhisar şehri nüfusu

	Mahalle	Nefer	Hane	Mücerred	Muaf	Nüfus	
1	Cami	72	33	21	1-İmam 1- Pir-i Fani 8- Sipahizade 2 Müezzin 1- Hatip 1- Muhassıl 1- Ehl-i Berat 2 Ma'zul Sipahi 1 Malul 1 A'ma 1- Kethüda	20	286
2	Bölücek	58	44	6	1- İmam 1- Ma'lul 1- Muhassıl 5- Pir-i Fani	8	266
-	Cemaat-i Zımmiyan	14	11	3	-	-	58
TOPLAM	2	144	88	30		28	610

²⁰⁰ Turan Gökçe, "XVI. YY.da Kula" *Manisa Araştırmaları- 1*, Manisa 2001, s. 29.

²⁰¹ TK. KKA. TD. 115, s. 162 a.

²⁰² TK. KKA. TD. 115, s. 382 a - 383 b.

²⁰³ TK. KKA. TD. 115, s. 182 a - b.

²⁰⁴ TK. KKA. TD. 115, s. 211 a - 212 b.

²⁰⁵ Adamaz, a. g. t. , s. 48.

²⁰⁶ Gökçe, a. g. m., s. 32.

TABLO – II - TD. 115' e göre 1575 yılında Güzelhisar şehri nüfusu

	Mahalle	Nefer	Hane	Mücerred	Muaf	Nüfus	
1	Cami	63	31	19	1- İmam 1 Müezzin 1-Hatip 1 Şeyh ve Ehl-i Berat 1-Pir 1-Ehl-i Berat 2- Tuzcu 7- Sipahizade	15	249
2	Bölücek	47	13	20	1- Pir 1- Ehl-i Berat 2 Sipahizade 10-Tuzcu	14	155
3	Hisarlık	30	21	9	-	-	114
TOPLAM	3	140	65	48	-	29	518

2- XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası'nın kırsal bölge nüfusu

XVI. yüzyılda yerleşim birimleri tahrir defterlerinden takip edilebilen Güzelhisar Kazası'nda iki nahiyeye olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁷. Osmanlı idari sistemi içinde bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen de coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir çevreyi, yöreyi ve semti ifade eden nahiyeye²⁰⁸ kavramına 1531 tarihli defterde “Güzelhisar Nahiyesi” olarak rastlanırken²⁰⁹, 1575 tarihli tahrir defterinde nahiyeye kavramının kullanılmadığı, doğrudan kaza ve nefis kavramlarının kaydedildiği tespit edilmektedir²¹⁰. Bununla birlikte, aynı tarihli 544 numaralı vakıf tahrir defterinde Güzelhisar, nahiyeye olarak görülmektedir²¹¹. Ayrıca yüzyılın ilk ve ikinci yarısında belli bir merkezi bulunmamakla birlikte, Kestel adında diğer bir nahiyenin de varlığı defterlerden anlaşılmaktadır²¹².

²⁰⁷ BOA. TD. 165., s. 182, BOA. TD. 398. s. 88, TK. KKA. TD. 544, s. 48 b.

²⁰⁸ İlhan Şahin, “Nahiye”, *DİA.*, C. 32, İstanbul 2006, s. 307.

²⁰⁹ BOA. TD. 165, s. 182.

²¹⁰ TK. KKA. TD. 544, s. 135 a.

²¹¹ TK. KKA. TD. 544, s. 49 a.

²¹² BOA. TD. 398. s. 88, TK. KKA. TD. 544, s. 48b.

Osmanlı Devleti'nin diğer sancaklarında olduğu gibi Saruhan Sancağı'nda da ana idari birim olan kazanın altında nahiyeler, nahiyenin alt birimi olarak da köy ve mezralar yer almaktadır. 165 ve 115 numaralı Tahrir defterlerine göre 1531 ve 1575 yıllarında Güzelhisar Kazası'nda toplam 50'şer adet köy mevcut olup, ayrıca Çal Bahçe adında bir de vakıf köy bulunmaktadır²¹³. Çal Bahçe ile beraber köy sayısı 51'e yükselmektedir. Ayrıca yüzyılın ilk yarısında dört olan mezra sayısının 1575'te altıya ulaştığı anlaşılmaktadır. Burada bazı köylerin köy statüsünü kaybederek mezraya dönüştüğünü de görmekteyiz. Mesela 1531 yılında hali de olsa Ömerler Köyü'nün, 1575 yılında mezra haline geldiği anlaşılmaktadır.

TABLO-III 1531-1575 yıllarında Güzelhisar Kazası mezraları

	1530/31	1575
1	Danişmendlü	Danişmendlü
2	Kayrucak	Kayrucak
3	Gebe Kilise	Gebe Kilise
4	Mezra ²¹⁴	Mezra
5	-	Ömerler
6	-	Danişmend Pınarı

Tahrir defterleri incelendiğinde dikkat çeken bir nokta da Kazadaki mevcut köylerin yarısından fazlasının hali olduğu, hariçten ziraat edildiğidir. Nüfus varlığı açısından "Haricden ekilir" ile "Hali ez reaya" kavramları arasında fark bulunmamakta, bu toprakların timara kayıtlı reaya haricinde kimseler tarafından ekilmesinden dolayı bu isimle anıldığı belirtilmektedir²¹⁵. 1531'te hali olan köy sayısı 30'u bulurken, 1575 yılında bu sayı daha da artarak 36 adede yükselmiştir. Yüzyılın ilk yarısında belli bir nüfusa sahip köylerden bazılarının, yüzyılın ikinci yarısında hali duruma geldiği anlaşılmaktadır. Kadı, Bozköy, Gökçe, Doğanoglu köyleri bunlar arasında sayılabilir. (Bkz. Tablo IV ve V) Bu durum Kaza dâhilindeki yerleşim birimlerinde iskân edilen yerleşim birimlerinin sayısının azaldığını ve boşalan köylerdeki nüfusun diğer yerleşim birimlerine göç ettiğini göstermektedir.

²¹³ BOA. TD. 398, s. 87, TK. KKA. TD. 544, s. 48 b.

²¹⁴ Çanak Deresi Köyü tevabiinde bulunmaktadır.

²¹⁵ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, 2. Baskı, Ankara 1987, s. XXV.

Saruhan Sancağı piyade defterlerinde yaptığımız incelemelere göre Güzelhisar Kazası'nda piyade çiftliği teşkilatlanması bulunmamaktadır²¹⁶. Dolayısıyla nüfus hesaplamamızda yaya ve müsellemler yoktur. XVI. yüzyılda Saruhan Sancağı idari taksimatında Yaya ve Müsellemlik, Güzelhisar gibi kaza statüsünde olan Akhisar, Gördük, Kayacıka görülmezken, Gelenos, Kızılköy gibi bazı yerlerde idari taksimatta kaza ve nahiye olmasına rağmen yer bulmuştur. Bu da teşkilatın daha ziyade köylere yayıldığına işaret etmektedir²¹⁷. Askeri zümre mensupları, hür olmayan köleler gibi bazı unsurlar ise hesaplamalara katılmadığından, kaza nüfusunun daha fazla olduğu düşünülebilir. Ancak bunların sayısının düşük olduğu, büyük kısmının kalıcı olmayıp geçici nüfusu teşkil ettiği ve nüfus hacmini fazlaca etkilemedikleri de söylenebilir²¹⁸.

Zaman içinde Kaza dâhilindeki köylerin nüfuslarında olduğu gibi, isimlerinde de bazı değişimler tespit edilmektedir. Mesela Gökçe Köyü 1531 yılında yaklaşık 27 kişilik nüfusa sahipken, 1575 yılında hali olarak gözükmektedir. 1531'de Kızıl Kilise nd. Davud Dede Köyü, 1575'te Kızıl Kilise nd. Subaşı ve Davud Dede şeklinde defterde mukayyedir. Buna göre Kızıl Kilise Köyü'nün ikiye bölündüğü akla gelmektedir. 1531'de Eğrigölcük olan köy adı 1575'te Eğrigöl'e dönüşmüş, 1531'de Boz adı, 1575'te Bozköy olarak deftere yazılmıştır. 1531'de Nısf Sinaşar nd. Kızıl Çam Köyü'nün adındaki Kızıl ismi atılarak, 1575'te sadece Çam olarak deftere kaydedilmiş, 1531 yılında hali olmakla birlikte köy olan Ömerler Köyü, 1575'te aynı isimle mezraya dönüşmüş, 1531 de Temürce köy adı, Temürce Kavağı olarak değişmiş, 1531 yılında Karaca Avunduk Köyü, 1575'te Taşlı Burun olarak da anılmaya başlanmış, 1531'de defterde kaydını gördüğümüz Habıblü Köyü ise, 1575'te bu statüsünü kaybederek ortadan kalkmıştır.

1531 yılında Kazadaki köylerin nüfusları yaklaşık olarak 5 ile 85 kişi arasında değişirken, 1575'te 7 ile 70 aralığında yer bulmaktadır. 1531'de Kadı, Girenuz ve Düleyd beşer kişilik, 1575'te ise Elif Pınarı yedi kişilik nüfusuyla en küçük köyleri oluşturmaktadır. Çanak Deresi Köyü 1531'de 85, 1575'te ise 70 kişilik nüfus ile en kalabalık köy olma özelliğine sahiptir.

²¹⁶ BOA. TD.48, 239, 568 ve 600.

²¹⁷ A. Bizirlik-Y. Çiçek, "XV. Yüzyıl Sonlarında Saruhan Sancağı'nda Piyade Teşkilatı, Yaya Çiftlikleri ve Demografik Yapı", *Türkiyat Mecmuası*, C.23, Sayı I, İstanbul 2013, s. 10.

²¹⁸ Emecen, a. g. e. , s. 54.

TABLO-IV 1531 yılında Güzelhisar Kazası köyleri nüfus rakamları

Sıra	Köy	Nefer	Hane	Müc.	Çif	Nim	Bennak	Muaf	Nüfus
1	Çanak Deresi	21	15	5	5	3	7	1- Muhassıl	85
2	Ahmed Dede Nd. ²¹⁹ Yapukcular	4	3	-	-	-	3	1- Ehli Berat	20
-	Cemaat-i Yörükan-ı G. Hisar	60	43	17	-	6	-	-	232
3	Piyadelü	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Kızıl Kilise Nd. Davud Dede	17	6	3	4	-	2	4- Mazul Sipahi 4- Sipahizade	73
-	Cemaat-i Zaviyedar-ı Davud Dede an Evladlık	11	-	-	-	-	-	11	55
-	Cemaat-i Aydoğdular	7	5	2	-	-	5	-	27
5	Samrı	13	7	5	5	-	2	1- Sipahizade	45
-	Cemaat-i Bayraklu(?)	36	36	-	-	-	-	-	180
6	Eğriler Nd. Eşek Kıran	14	-	-	-	-	-	14	70
7	Eğri Gölcük	10	7	2	-	4	3	1- Meczub	42
8	Kadı Nd.Şuayb	1	1	-	1	-	-	-	5
9	Boz	5	-	-	-	-	-	1- İmam 4- Sipahizade	25
10	Yurd Begi Nd. Helvacı	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Ferbende(?)	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Kazlık	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Gökçe	7	3	2	2	-	1	1- Sipahizade 1- Mazul sipahi	27
14	Bazarlu	3	-	-	-	-	-	3-Sipahizadegan	15
15	Çotaklu	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Öküz Uğrusu	-	-	-	-	-	-	-	-

²¹⁹ " Nam-ı diğer" in kısaltmasıdır.

Sıra	Köy	Nefer	Hane	Müc.	Çif	Nim	Bennak	Muaf	Nüfus
17	Kaba Ağac	6	-	-	-	-	-	6-Sipahizadegan	30
18	Doğan Oğlu Nd. Kilise	10	6	2	1	-	5	2- Sipahizade	42
19	Yund Alanı	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Girenüz	1	-	-	-	-	-	1 Mazul Sipahi	5
21	Nısf Sinaşar Nd. Kızılcam	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Derziler	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Ömerler	-	-	-	-	-	-	-	-
24	Kuruca	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Sufi Deresi	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Çataklı	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Ilıca Maa Mezraa-i Kayrucak	-	-	-	-	-	-	-	-
28	Temürçi	-	-	-	-	-	-	-	-
29- 30	Eyne Gazi ve İncir Bükü ve Mezraa-i Danişmendlü	-	-	-	-	-	-	-	-
31	Oruc Gazi	3	3	-	2	-	1	-	15
32	Akbaş	3	3	-	3	-	-	-	15
33	Güneri	4	1	3	1	-	-	-	8
34 + 35	Karaca Avunduk Maa Kartal Hacı	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Orayda	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Kaya Alanı	-	-	-	-	-	-	-	-
38	Kızıl Nd. Kalabak	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Düleyd(?)	1	1	-	1	-	-	-	5
40	Habıblü	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Belen	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Hızırlu	-	-	-	-	-	-	-	-
43	İğnecik	-	-	-	-	-	-	-	-
44	Bayır Ağaç	-	-	-	-	-	-	-	-

Sıra	Köy	Nefer	Hane	Müc.	Çif	Nim	Bennak	Muaf	Nüfus
45	İltan Nd. Kavak	4	-	-	-	-	-	4- Sipahizade	20
46	Urulmuş	-	-	-	-	-	-	-	-
47	İn Kayacık	-	-	-	-	-	-	-	-
48	Elif Pınar	-	-	-	-	-	-	-	-
49	Kulfallu	-	-	-	-	-	-	-	-
50	Deniz Değirmeni	-	-	-	-	-	-	-	-
-	Nısf Sinaşar	-	-	-	-	-	-	-	-
-	Koru Temaşalık	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	241	140	41	25	13	29	60	1041

TABLO - V 1575 yılında Güzelhisar Kazası köyleri nüfus rakamları

Sıra	Köy	Nefer	Hane	Müc.	Çif	Nim	Bennak	Muaf	Nüfus
1	Çanak Deresi	22	11	10	3	3	5	1-E. Berat	70
2	Ahmed Dede Nd. Yapukcular	6	4	2	-	-	4	-	22
-	Cemaat-İ Yörükân-ı G. Hisar	128	56	66	-	3	-	1- Ehl-i Berat 5- Tuzcu	376
3	Piyadeler	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Kadı Nd.Şuayb	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Doğan Oğlu Nd. Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Elif Pınarı	3	1	2	-	-	1	-	7
7	Kuruca	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Oruc Gazi	6	6	-	4	-	2	-	30
9	Akbaş	8	4	3	3	-	1	1- Pir	28
10	Kazlık	-	-	-	-	-	-	-	-

Sıra	Köy	Nefer	Hane	Müc.	Çif	Nim	Bennak	Muaf	Nüfus
11	Sanlu(?) Nd. Şehabeddin	-	-	-	-	-	-	-	-
12- 13	Eyne Gazi Ve İncir Bükü Ve Mezraa-i Danişmendlü	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Girenüz	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Sufi Deresi	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Yund Alanı	-	-	-	-	-	-	-	-
17- 18	Kızıl Kilise Nd. Subaşı Ve Davud Dede	21	13	7	2	2	9	1- Mütekaid Sipahi	77
-	Cemaat-i Zaviyedararı Davud Dede An Evladeş	6	-	-	-	-	-	6	30
19	Güneri	14	8	5	-	1	7	1- Tuzcu	50
20 + 21	Karaca Avunduk Nd. Taşlı Burun Maa Kartal	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Derziler	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Nısf Sinaşar Nd. Çam	15	10	4	-	-	10	1- Kötürüm	59
24	Bazarlu	2	1	-	-	-	1	1- Sipahizade	10
25	Urulmuş	-	-	-	-	-	-	-	-
-	Mezraa-i Ömerler	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Kulfallu	5	3	2	-	-	3	-	17
27	Eğrigöl	8	4	4	-	2	2	-	24
28	Deniz Değirmeni	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Bozköy	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Temürce Kavağı	-	-	-	-	-	-	-	-
-	Nısf Sinaşar	-	-	-	-	-	-	-	-
31	İn Kayacık	-	-	-	-	-	-	-	-
32	Kaba Ağaç	-	-	-	-	-	-	-	-

Sıra	Köy	Nefer	Hane	Müc.	Çif	Nim	Bennak	Muaf	Nüfus
33	Bayır Ağaç	-	-	-	-	-	-	-	-
34	Eğriler Nd. Eşek Kıran	-	-	-	-	-	-	-	-
35	Gökçe	-	-	-	-	-	-	-	-
-	Mezraa-i Danişmend Pınarı Tabi-i Gökçe	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Çotaklu	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Kızıl Nd. Kalabak	-	-	-	-	-	-	-	-
38	Hızırlu	-	-	-	-	-	-	-	-
39	İltan Nd. Kavak	4	2	2	-	-	2	-	12
40	Kaya Alanı	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Belen	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Örayın								
43	Öküz Uğrusu	-	-	-	-	-	-	-	-
44	Ferbende(?)	-	-	-	-	-	-	-	-
45	Yurd Begi Nd. Helvacı	-	-	-	-	-	-	-	-
46	Çataklu	-	-	-	-	-	-	-	-
47	İlıca Maa Mezraa-i Kayrucak	-	-	-	-	-	-	-	-
48	İlıca Maa Mezraa-i Kayrucak	-	-	-	-	-	-	-	-
49	İğnecik Nd. Gök Depe	-	-	-	-	-	-	-	-
50	Samrı	8	5	3	4	-	1	-	28
	Toplam	256	128	110	16	11	48	18	840

165 ve 115 numaralı Tahrir defterlerinden hareketle yapmış olduğumuz hesaplamalara göre 1531'de Güzelhisar Kazası kırsalında yaklaşık olarak 1041 kişi yaşamakta iken, bu rakam 1575 yılında yaklaşık 840'a düşmüştür. Ancak vakıf tahrir defterleri incelendiğinde²²⁰ 1530 yılında kırsal bölgede vakıflar bünyesinde görülen 22 kişiden 3'ü mücerred, 1575

²²⁰ BOA. TD. 398, TK. KKA. TD. 544.

yılında ise 35 kişiden 6'sı mücerred olarak defterlerde mukayyed olup, bunları da nüfusa dâhil etmek durumundayız. Buna göre yukarıda zikredilen 1531 yılı nüfusuna 98, 1575 yılı nüfusuna ise 151 kişilik vakıf zümresini ilave ettiğimizde; 1531 yılı Güzelhisar Kazası kırsal bölge nüfusunun yaklaşık 1139 olduğu, 1575 yılı nüfusunun da 991 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo VI)

Buna göre kırk dört yıllık zaman diliminde Güzelhisar Kazası kırsalında yaklaşık 148 kişilik nüfus azalması söz konusudur. Bu da % 12,99 oranına tekabül etmektedir. Şehir merkezinde % 15,08'lik gerileme mevcut iken, kırsal bölgede % 12,99 ile daha az oranda azalma mevcuttur. 1531 yılında kaza nüfusunun % 34,79'u şehir merkezinde, % 65, 21'i ise kırsal bölgede yaşarken, 1575'te % 34,32'si şehirde, % 65,68'si kırsal bölgede yaşamaktadır.

**TABLO – VI XVI. yüzyılda (1531-1575)
Güzelhisar Kazası kırsal bölge nüfusu**

Yıl	Nefer	Hane	Mücerred	Muaf	Nüfus	% Pay (Kaza)
1531	263	140	44	88	1139	65,21
1575	291	128	116	53	991	65,68

3- XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası'nın toplam nüfusu

Yukarıda görülen hesaplamalarımıza göre Güzelhisar Kazası'nın toplam nüfusu 1531'de 614'ü şehir, 1139'u kırsal bölgede olmak üzere toplamda yaklaşık 1753 kişiden oluşmaktadır. 1575 yılında bu rakam 518'i şehir, 991'i kırsal bölgede ve toplamda da yaklaşık 1509 kişi olarak belirlenmektedir. Buna göre kaza nüfusu 244 kişi ile % 13,91 oranında azalmıştır.

TABLO – VII XVI. yüzyılda (1531-1575) Güzelhisar Kazası nüfusu

Yıl	Şehir	Kırsal	Toplam
1531	610	1139	1753
1575	518	991	1509

XVI. yüzyılda Akdeniz havzasında nüfus hızlı bir şekilde artmıştır²²¹. Buna paralel olarak Osmanlı topraklarında da nüfusun arttığı, 1520-1530 yılları arasında 12-13 milyon olan nüfusunun 1580'lerde yaklaşık % 50 oranında yükselerek yaklaşık 18 milyona ulaştığı belirtilmiştir²²². Genel olarak Akdeniz havzasında nüfus artışı olmasına rağmen, Güzelhisar

²²¹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 270.

²²² Braudel, *a. g. e.*, s. 273.

Şehrinde ve kırsalında nüfus azalmasının olması, 1531 yılından sonra bölgede göç hareketi olduğunu akla getirmektedir. Bu göç hareketinde çekirge istilası²²³, salgın hastalık, olumsuz iklim şartları, kuraklık ve kıtlık gibi sebeplerin yanında, deprem, sel gibi afetler ve toplumsal çatışma ve huzursuzluk gibi nedenlerden bir veya birkaçının etkili olduğu düşünülebilir²²⁴. Ayrıca ekonomik faaliyetlerde bir duraksama olması, Güzelhisar Kazası'ndaki nüfus hareketlerini etkilediği düşünülebilir. Akdeniz'de meydana gelen kuraklıklar, devletlerin iç ve dış politikalarının belirlenmesine de etki etmiştir²²⁵. Buna bağlı olarak tüm Osmanlı ülkesinde buğday başta olmak üzere, diğer ürünlerde de fiyat dalgalanmaları görülmektedir. Bunda açlık, kuraklık, salgın hastalıklar²²⁶, Amerikan altınının Avrupa'ya girişi, nüfus artışı²²⁷, tarımsal üretimde azalma²²⁸ gibi sebeplerin yanında nakliyatın da etkin olduğu söylenebilir²²⁹.

Güzelhisar Kazası'nda XVI. Yüzyılda yerleşim yerlerine ait isimler incelendiğinde bazılarının şahıs, bitki, hayvan, coğrafi, dini, zanaat ile ilgili isimler aldıkları görülür. Bu isimler Türkçe kelimelerden oluşmaktadır. Böylece Türklerin Anadolu'ya geldikleri sırada, Anadolu'daki Coğrafi yerlere, yerleşim birimlerine Türkçe isimler verdikleri, böylece Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda buldukları anlaşılmaktadır²³⁰.

²²³ Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtıllıklar" *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, s. 719, Akhisar'da 1571 yaz başlarında çekirge istilası yüzünden hububat sıkıntısı yaşandığı, 1585 baharında da Kütahya'da kuraklığa bağlı olarak hububat ve zahire sıkıntısının çekildiği belirtilmektedir.

²²⁴ Osmanlı Devleti'nde göçlerle ilgili bkz. Suraiya Faroqhi, "Anadolu'nun İskânı ve Terk Edilmiş Köyler Sorunu", *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri (ODTÜ.17-19 Aralık 1976 Ankara)*, ODTÜ, Ankara 1977, s. 289-302, Emecen, XVI. Asırda Manisa... , s.121, M. Said Doğan, "Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler", *Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler*, Ankara 2007, s. 142, C. Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, 2. Baskı, Ankara 2003.

²²⁵ Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlıların XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, İstanbul 2011, s. 17,18, Mesela Osmanlı buğdayına muhtaç olan Venedik, hâkimiyeti altındaki Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından kuşatılması sırasında dahi, Habsburglular'la ancak Sicilya'nın buğday ambarlarının açılması şartıyla ittifak yapmıştır. Ayrıca bkz. Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler*, Giza Yayını, İstanbul 2009, s. 56,57, Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İhracı Yasak Mallar, Memnu Meta", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991.

²²⁶ Braudel, a. g. e. , s. 219,220.

²²⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan – 1918'e*, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayını, Ankara 1992,s. 68.

²²⁸ Braudel, a. g. e. , s. 399.

²²⁹ Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜ. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1964, s. 28,29, Mesela Diyarbakır'dan Van'a sırf nakil ücretinden dolayı buğdayın fiyatı 1577 yılında % 125 oranında bir artış göstermiştir. 200 bin Diyarbakır kilesini Van'a götürmek için 25 bin ata ihtiyaç vardı ki bu kadar hayvanı temin etmenin zorluğu ortadadır.

²³⁰ Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, İstanbul 1973, s. 102, Ayrıca bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları*, 5. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1999, Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

TABLO - VIII 1531 ve 1575'te Güzelhisar Kazası'nda bazı yerleşim birimleri ad özellikleri

Coğrafi Adlı	Dinsel Adlı	Bitki Adlı	Hayvan Adlı	Şahis Adlı	Zanaat Adlı
Boz Çanak Deresi D. Pınarı Eğri Gölcük Eğriler Gök Tepe Ilıca İn Kayacık Kaya Alanı Taşlı Burun	Gebe Kilise Kızıl Kilise Sufi Deresi	Bayır Ağaç Çam İncir Bükü Kaba Ağaç Kavak Kızılcam	Eşek Kıran Kartal Kazlık Öküz Uğrusu Yund Alanı	Ahmed Dede Danışmendlü Davud Dede Doğanoğlu Elif Pınarı Eyne Gazi Gökçe Habiblü Hızırlı Kartal Hacı Oruc Gazi Ömerler Yurd Begi	D. Değirmeni Derziler Temürce Yapukcular

III) XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası'nda içtimai yapı

Doğal çevre ve nüfus, bir bölgenin ekonomik yapısında önemli iki unsurunu teşkil etmekle birlikte, nüfusun niceliğinden çok niteliği daha değerli olup, bunun vasıflarının çokluğu ekonomik yapının gelişmesinde önemli rol oynar²³¹. Güzelhisar Kazası'nda da bu çeşitliliği görmekteyiz. Öncelikle Kazanın ekonomisinin temeli ağırlıklı olarak ziraata dayanmaktadır. Zirai faaliyetlerle uğraşan çiftçilerin kaza nüfusu içinde oldukça önemli bir yer tuttuğu defterlerden anlaşılmaktadır. Bunun yanında hayvancılık faaliyetleri ve bu faaliyetlerde önemli yeri olan konar-göçer zümreler de kaza dâhilinde mevcuttur.

XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası'nda imam, müezzin, hatip, şeyh, gibi dini zümrelerin yanında, pir-i fani, a'ma, meczup, kötürüm gibi iş gücü düşük veya hiç bulunmayan kimseler ve ehl-i berat, muhassıl, kethüda, sipahizade, mazul sipahi, mütekaid sipahi, ma'zul, malul, tuzcu gibi muafaların varlığı da arşiv vesikalarındaki kayıtlardan tespit edilmektedir.

²³¹ Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 1972, s. 41.

Dikkat çeken bir husus, kaza nüfusunun azalmasına paralel olarak, toplam muaf sayısında da bir gerileme olduğudur. Nitekim 1531'de 110 olan muaf sayısının, yüzyılın ikinci yarısında 82 adede düştüğü görülür. (Bkz. Tablo - IX) Bunun yanında 1530/31'de şehirdeki muaf sayısı 28, kırsal bölgedeki muaf sayısı vakıflardakilerle birlikte (ki vakıftakilerin sayısı 24 olup, üçü mücerredir) 82 adettir. 1575'te ise şehirde 29 muaf bulunurken, kırsal bölgede vakıflardakilerle birlikte (ki vakıftakilerin sayısı 35 olup, altısı mücerredir) 53 adet muaf mevcuttur.

1530/31'de kazadaki muaf lar aile efradıyla birlikte yaklaşık 538 kişi ile kazanın toplam nüfusu içinde % 30, 69'luk paya sahiptir. 1575 yılında ise 82 adet muafın aile efradıyla birlikte yaklaşık 386 kişi ile % 25,57 oranına gerilediği görülmektedir.

Buna göre 1530/31'de şehirdeki muaf sayısı kırsal bölgenin yaklaşık 1/3'ü oranında iken, 1575'te bu durum tersine dönmeye başlamış ve şehirdeki muaf sayısı, şehir nüfusunun çok daha az olmasına rağmen, kırsal bölgedeki tüm muaf ların % 50'sinden fazla bir orana ulaşmıştır. Bundaki temel sebep muaf lar içinde gördüğümüz tuzculardan kaynaklanmaktadır. Nitekim 1530/31 yılında kazada muaf lar içinde tuzcuya rastlanmazken, 1575 yılında şehirde 12, kırsal bölgede 6 olmak üzere toplamda 18 adet muaf olan tuzcu tespit edilmektedir. Buna göre Menemende bulunan tuzlaya²³² 1530/31 yılında Güzelhisar Kazası'ndan çalışmak için giden bulunmazken yüzyılın ikinci yarısında bu tuzlaya artık Güzelhisar Kazası'ndan eleman temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu tuzlada Yörüklerden de alım yapıldığı ve bunun karşılığında kendilerine muafiyet verildiği de görülmektedir²³³.

Hayvancılığın ekonomisindeki yeri önemli olan Osmanlı Devleti'nde hayvan sürülerinin ihtiyacı olan tuz, "Tuz pazarları" nın kurulmasında etkili olduğu gibi²³⁴ bunun ticareti de kanuni düzenlemelere tabi tutulmuş ve ihtiyaç duyulan tuz sancak dâhilinden karşılanmıştır²³⁵.

²³² BOA. MD.41, H. 110.

²³³ TK. KKA. TD. 544, 136 b.

²³⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, İzmir 1990, s.37.

²³⁵ Robert Anhegger-Halil İnalçık, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmanî II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 29, 30, "... Saruhan-eli tuzlasından gayri yerden tuz getürmiş olurlar ise tuzların ve bargirlerin elinden ala, kendünün sakalını kese, burnundan kıl daka, gereği gibi yasak edüb hakkından gele... , ... Saruhan vilayetinin kadıları ve subaşları ve sipahileri ve yayaları ve müsellimleri ve raiyyetleri ve yürükleri ve kâfirleri ve müslimanları ve Yahudileri fi'l-cümle ulusu ve kişisi Saruhan-eli tuzundan yeyeler, gayri yerden ve kolayından bitmiş ve eski tuz yemeyeler... , ... her kimün hükmüne muhalif hareketi bulunursa ki evinde ya elinde Saruhan tuzundan gayri tuz ya eski ve yahud yabanda bitmiş tuz bulunursa kulum dutub ol yerün kadısı katına getüre...".

Aslında yüzyılın ilk yarısında Kaza nüfusunun neredeyse 1/3'ü, ikinci yarısında ise 1/4'ünün muaf zümre ve bunların aile efradından oluşmasının önemli bir oran olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte a'ma, kötürüm, meczup, pir gibi muaf kimselerin Kaza genel nüfusu içinde az yer tutması Kaza nüfusunun sağlıklı yapısı olduğunu gösterdiği kadar, genç insan sayısının çokluğuna da işaret etmektedir.

TABLO – IX XVI. yüzyılda (1531-1575) Güzelhisar Kazası muaf rakamları

Yıl	Şehir	Kırsal	Toplam
1531	28	82	110
1575	29	53	82

Aşağıdaki Tablo X' da da görüleceği üzere Kaza genelinde 1531'de vergi mükellefleri içinde 25 çift, 13 nimçift, 29 bennak bulunurken, 1575'te çift sayısının yarıya yakın bir oranda azalarak 16'ya gerilemesi, nimçift sayısının da az miktarda azalarak 11'e düşmesi, bennak sayısının ise % 50 den fazla oranda artarak 29'dan 48 adede yükselmesi, çiftliklerin ve nimçiftlerin bölünerek yeni arazilerin hizmete açıldığını ve bennaklara dağıtıldığını akla getirmektedir.

TABLO - X XVI. yüzyılda (1531-1575) Güzelhisar Kazası'nda bazı vergi mükelleflerine ait rakamlar

Yıl	Çift	Nimçift	Bennak	Mücerred
1531	25	13	29	41
1575	16	11	48	110

Güzelhisar Kazası'nın genelinde alınan vergilerden Kazadaki ekonomik faaliyetler hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Mesela yaylak, kışlak, otlak, ağıl, ganem, duhan gibi resimlerden bölgede yaygın hayvancılık faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kovan vergisi de arıcılık faaliyetlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla nüfusun belli bir bölümünün hayvancılık ile uğraştığı, geçimini de bundan sağladığı söylenebilir.

Tahrir defterleri incelendiğinde bu dönemde Kazanın ekonomisinde en önemli yeri muhakkak ki tarımsal ürün yetiştiriciliğinin tuttuğu, bunda da ağırlığın hububatta olduğu anlaşılmaktadır. Buğday, arpa, burçak, nohut, bakla, börülce, mercimek yaygın olarak üretilmektedir. Bunların yanında meyveciliğin geliştiği, üzüm, incir, armut ve bostan yetiştiriciliği yanında;

pamuk, palamut ve dut yaprağı²³⁶ gibi sanayi üretimine dönük ürünlerin de üretiminin yapıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi palamut boya yapımı ve dericilik sanayinde önemli yer tutmaktadır. Palamut, deriyi pişirmeye yarayan meşe meyvesinin kadehçığı olup²³⁷, “Pelid” adı verilen meyvesi de Osmanlı Devleti'nde hayvan yemi olarak kullanılmıştır²³⁸. Bölgede hayvancılığın yaygın olduğu düşünülürse, dericilik sanayinin ve bununla uğraşan debbağların varlığı da kaçınılmazdır.

Dut yaprağının kazada vergiye konu olması bunun ticaretinin yaygınlığına ve buna bağlı olarak ipek böceği üretimine işaret etmektedir. Kazada ipek üretimi yapıldığına dair defterlerde bilgi olmamakla beraber dut yaprağı üretimi olmasından, en azından bu böceğin ve ipek kozası üretiminin olduğunu söylemek mümkündür²³⁹.

Bölgede yaygın olarak görülen asiyablardan, ihtiyaç duyulan değirmenlerin bulunduğunu, meyhane resminden²⁴⁰ de bölgede pekmez gibi, üzüm hammaddesine dayalı üretimin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buralarda çalışan değirmenci gibi çalışanların varlığını da bu verilerden tespit edebilmekteyiz.

Kazada ayrıca pirinç, susam, darı ve badem üretimi de görülmektedir. Bölgede bir pazarın kurulduğu konusunda bac-ı bazar vergisi bize ipucu vermektedir²⁴¹. Bu pazarın bölge halkının ihtiyaçlarını karşılaması yanında, birçok kişiye de alım-satım yaparak ticaret yapma imkânı sağladığı muhakkaktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin genel ekonomik yapısı içinde bölgenin de katkısı olduğu, kendi çapında üretim faaliyetlerini yürüttüğü anlaşılmaktadır.

²³⁶ TK. KKA. TD. 544, s. 140 a.

²³⁷ İbrahim Gökçen, *XVI. ve XVII. Yüzyıl Vesikalarına Göre Manisa'da Deri Sanatları Tarihi üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul 1945, s. 13, Osmanlı'da Dericilik için ayrıca bkz. Zeki Tekin “İstanbul Debbağhaneleri”, *OTAM*, S. 8, Ankara 1997, Zeki Tekin, “Türklerde Dericilik”, *DİA*, C. 9, TDV. Yayını, İstanbul 1994, Melda Özdemir, *Geçmişten Günümüze Dericilik*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 2008, Lütfü Dağtaş, *Anadolu'nun Son Karatabakları*, Hasan Yelmen Eğitim Vakfı, İstanbul 2007.

²³⁸ Emecen, *a. g. e.*, s. 258.

²³⁹ İpek için bkz. Murat Özgür, “Türkiye’de İpek Böcekçiliği”, *AÜ. DTCF. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Ankara 1996, David Gudiasvili, “XV-XVII. Yüzyıllarda İpekli Kumaş Dokumacılığı”, *Osmanlı*, C. 3, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, Sermet Matbaası, İstanbul 1960, Nurettin Yatman, *Türk Kumaşları*, Maarif Matbaası, Ankara 1945, Suraiya Faroqi, “Textile Production in Rumeli and The Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade (1560-1650)”, *Peasants, Dervishes and Traders in The Ottoman Empire*, Variorum Reprints, London 1986.

²⁴⁰ BOA. TD. 165, s. 185.

²⁴¹ TK. KKA. TD. 544, s. 136 b.

Timar sisteminin yaygın olarak uygulandığı kazada Timarlı sipahi, Mu-hassıl, Kethüda gibi görevliler defterlerde görülmektedir. Kazada zaviyele-rin varlığı buradaki şeyh gibi görevlilerin yanında, yönetim, yemek, temizlik hizmetleri gibi işlerden sorumlu kimselerin varlığını da akla getirmektedir.

Yine Kazada görülen ihtisab vergisi burada bir Muhtesibin varlığına, ayrıca Güzelhisar'ın Kaza statüsünde olması şehirde Kadı ve yardımcıla-rının bulunduğuna işaret etmektedir.

Her ne kadar defterlerde açıkça bahsedilmese de, bu dönemde Güzel-hisar şehrinde bulunan gayrimüslimlerin ibadethanelerinin ve din adamlar-ının varlığı düşünülebilir.

Burada şunu da belirtmekte fayda var ki Güzelhisar Kazası'nın şeriyeye sicillerinin kayıp olması ve tahrir defterlerinde de bölgedeki meslekler hak-kında kapsamlı bilgiler bulunmaması bölgedeki meslek ve zanaatkârlar hakkında kapsamlı bilgi edinmemizi zorlaştırmaktadır.

XVI. Yüzyılda Kazada Yörük cemaatleri de görülmektedir²⁴². 1531 yı-lında bunlar deftere 43 nefer olarak kaydedilmiş olup, toplam yaklaşık nü-fusları 207 kişiden oluşmaktadır. Bu da Kaza genel nüfusu içinde pay ola-rak %11,80 oranına tekabül etmektedir. 1575'te defterde 128 nefer olarak kaydedildiğini gördüğümüz Yörüklerin toplam yaklaşık nüfusları 376 kişi-den oluşmakta, bunun da Kaza toplam nüfusu içinde ki payı % 24,91'dir. Buradan da anlaşılacağı üzere Kaza genel nüfusunda yüzyılın ikinci yarı-sında bir azalma olurken, konar-göçer nüfusta bir gerileme olmadığı gibi, aksine bir artış bulunmaktadır. Buradan hareketle kaza genel nüfusunun azalmasına neden olan sebep veya sebeplerden konar-göçerlerin pek et-kilenmediğini anlamaktayız.

TABLO – XI XVI. yüzyılda Güzelhisar Kazası konar-göçer rakamları

Yıl	Nefer	Hane	Mücerred	Bennak	Nimçift	Muaf	Nüfus
1531	43	41	2	5	-	-	207
1575	128	56	66	-	3	6	376

Konar-göçerlik; ekonomilerinin temelini hayvancılık olduğu ve hay-vancılık faaliyetleri sonunda ürettikleri ürünleri yerleşik topluluklara pazar-layan ekonomik faaliyet biçimi ve hayat tarzıdır.²⁴³ Hayvancılığa bağlı ola-

²⁴² BOA. TD. 398, TK. KKA. TD. 544.

²⁴³ Tufan Gündüz, "Konar-Göçer", DİA. , C. 26, Ankara 2002, s. 161.

rak zorunlu bir şekilde yaylak ve kışlak arasında yaz-kış mevsimlerine göre sürekli hareket halinde bulunmaları, Türklerin göçebe olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Konar-göçerlerin zaman içerisinde kışlık merkezlerinde kendi köylerini kurdukları²⁴⁴ ve yerleşik hayata geçen Yörüklerin, yerleştikleri yerlere kendi cemaat isimlerini verdikleri de görülmektedir²⁴⁵. Benzer şekilde Asya'dan gelen dervişler Anadolu'nun boş ve tenha yerlerinde yerleşerek zaviyelerini kurmuşlar, aynı zamanda Anadolu'ya gelenek ve göreneklerini de beraberlerinde getirerek birçok köye isimlerini vermişlerdir²⁴⁶. Güzelhisar Kazası'nda bulunan yerleşim birimlerinin ve Türkçe olan isimlerinin de aynı şekilde oluştuğu düşünülebilir.

Vakıf tahrir defterlerini incelediğimizde²⁴⁷ Güzelhisar Kazası'nın, Sancağın diğer kazalarına oranla, vakıflar yönünden fazla gelişmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Kazada vakıflara²⁴⁸ ait bazı yapılar göze çarpmakta ve en eski vakıf Saruhanoğulları Dönemi'ne kadar gitmektedir. Saruhanoğlu İshak Bey Derviş Güvendik'e Gebe Kilise mezrasını²⁴⁹ ve Güzelhisar tevabiinde Lala Kilise demekle maruf çiftliği Mahmud adında kişiye²⁵⁰ evlatlık vakıf olarak vermiştir.²⁵¹ Kazada başka evlatlık vakıflar da bulunmaktadır²⁵².

Mesih Paşa'nın Gelibolu'daki camiinin gelirinin, Güzelhisar Kazası'nda yer alan Çalbahçe Köyü ile Kayrucak mezrasından sağlandığı da arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır²⁵³.

²⁴⁴ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 823.

²⁴⁵ İbrahim Gökçen, *16. ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhanda Yürük ve Türkmenler*, İstanbul 1946, s. 23, Osmanlı Devletinde Konar-göçerler için ayrıca bkz., Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, İstanbul 2011, Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri, Türkmenler Üzerine Makaleler*, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, M. Said Doğan, "Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler", *Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler*, Ankara 2007, Vahid Çabuk, "Yörükler", İA. , C. 13, İstanbul 1988.

²⁴⁶ Ömer L. Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 283-284.

²⁴⁷ BOA. TD. 398, TK. KKA. TD. 544.

²⁴⁸ Vakıflar için bkz., Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İA. , C. 13, İstanbul 1988, Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK. Yayını, Ankara 1988, Alpay Bizbirlik, *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliği'nde Vakıflar (972 Tahriri Işığında)*, Ankara 2002, Bahaeddin Yediyıldız "Vakıf müessesesinin XVIII. Asırda Türk toplumundaki Rolü" *Vakıflar Dergisi*, S. XIV, Ankara 1989, Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, Şakir Berki, "Vakıfların Devlete ve Devletin Vakıflara Hizmeti", *Vakıflar Dergisi*, S. VII, İstanbul 1968, Alpay Bizbirlik, "Osmanlı Toplumunda Vakıfların Sosya-Ekonomik Boyutları ve Buna Dair Örnekler", *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999.

²⁴⁹ BOA. TD. 398, s. 86.

²⁵⁰ BOA. TD. 398, s. 88.

²⁵¹ BOA. TD. 398, s. 86.

²⁵² BOA. TD. 398, s. 88.

²⁵³ BOA. TD. 398, s. 87.

Yüzyılın ilk yarısında Kazada Yağmur Baba²⁵⁴ ve Şeyh Dede Zaviyesi²⁵⁵ adında iki zaviye mevcut olup, Güzelhisar nefsinde Balaban Paşa Camii ile Dede Köyü'nde bir caminin bulunduğu defter kayıtlarda görülmektedir²⁵⁶.

1575 yılında da Balaban Paşa Camii²⁵⁷ varlığını sürdürmektedir. Şeyh Dede, Ahi Baba²⁵⁸ ve Şeyh Osman²⁵⁹ zaviyeleri de kazadaki vakıflar içinde yer almaktadır.

TABLO - XII TD. 398'e göre vakıflar ve kayıtlı personel

	Vakıf Cinsi	Bulunduğu Yer	Personel	
1	Balaban Paşa Camii Vakfı	Nefs-i Güzelhisar	2	1 Hatip 1 Müezzin
2	Mezra – Gebe Kilise	Gebe Kilise	10	Evlad
3	Lala Kilise Çiftliği	Kestel Mevkii	1	Mutasarrıf
4	Yağmur Baba Zaviyesi	Hisarcık Köyü	1	Mutasarrıf
5	Cami	Dede Köyü	1	Mutasarrıf
6	Köy- mezra Gelibolu'da Mesih Paşa Camii için	Çal Bahçe Köyü- Kayrucak Mezrası	5 (Üçü Müc.)	Vakıf reayası
7	Çiftlik	Güzelhisar Tevabii	2	Mutasarrıf
8	Mezra	Çanak Deresi Köyü	1	Mutasarrıf
9	Kesik	Şeyh Dede zaviyesi	1	Mutasarrıf
	TOPLAM		24	

TABLO - XIII TD. 544'e göre vakıflar ve kayıtlı personel

	Vakıf Cinsi	Bulunduğu Yer	Personel	
1	Balaban Paşa Camii Vakfı	Nefs-i Güzelhisar ve Tevabii	2	1 Hatip 1 Müezzin
2	Köy - mezra Gelibolu'da Mesih Paşa Camii için	Çal Bahçe Köyü- Kayrucak Mezrası	17 (Altı Müc.)	Vakıf reayası
3	Mezra	Çanak Deresi Köyü	6	Mutasarrıf

²⁵⁴ BOA. TD. 398, s. 86.

²⁵⁵ BOA. TD. 398, s. 87.

²⁵⁶ BOA. TD. 398, s. 87.

²⁵⁷ TK. KKA. TD. 544, s. 48 a.

²⁵⁸ TK. KKA. TD. 544, s. 48 b.

²⁵⁹ TK. KKA. TD. 544, s. 49 a.

4	Kesik	Şeyh Dede zaviyesi	1	Mutasarrıf
5	Zaviye-i Ahi Baba	G. Hisar Ziyaret Tepesi	1	Mutasarrıf
6	Mezra – Gebe Kilise	Gebe Kilise	8	Evlad
7	Lala Kilise Çiftliği	Kestel Mevkii	2	Mutasarrıf
	TOPLAM		37	

“Küçük oda” anlamına gelen ve tekkenin küçüğüne verilen isim olan zaviye²⁶⁰ yanında, ibadet, eğitim-öğretim gibi toplantıların mekânı olarak, “Toplayan veya bir araya getiren” anlamında Arapça kökenli bir kelime olan cami²⁶¹ aynı zamanda eğitim- öğretim faaliyetlerine de işaret etmektedir. Kazada medrese, mektep ve buralarda görevli müderris, muallim gibi eğitimcilerin kaydına rastlanmaması kazanın eğitim seviyesinin düşük olduğuna işaret etmekle birlikte, yukarıda belirttiğimiz üzere birkaç adet de olsa zaviyenin bulunması, buralarda kısmen de olsa eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğüne işaret etmektedir. Camilerin varlığı da burada en azından belli konularda yaygın eğitimin yapıldığını da akla getirmektedir. Ayrıca bölge insanının Menemen gibi yakın olan kazalara giderek eğitim alma imkânlarının bulunduğuna da söylenebilir.

TABLO – XIV 1531 ve 1575 yılında Güzelhisar Kazası'nda muafklar

Sipahizade	1530 / 31	33
	1575	10
Mazul Sipahi	1530 / 31	8
	1575	-
Mütakaidd Sipahi	1530 / 31	-
	1575	1
Malul	1530 / 31	2
	1575	-
Ehl-i Berat	1530 / 31	2
	1575	4
Muhassıl	1530 / 31	3
	1575	-
Kethüda	1530 / 31	1
	1575	-

²⁶⁰ Mehmet Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul 1993, s.648.

²⁶¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul 2003, s. 157-158.

Hatib	1530 / 31	1
	1575	1
Şeyh	1530 / 31	-
	1575	1
İmam	1530 / 31	3
	1575	1
Müezzin	1530 / 31	2
	1575	1
Tuzcu	1530 / 31	-
	1575	18
Kötürüm	1530 / 31	-
	1575	1
Meczip	1530 / 31	1
	1575	-
Pir-i Fani	1530 / 31	6
	1575	3
A'ma	1530 / 31	1
	1575	-
Belirtilmeyen	1530 / 31	47
	1575	41
Toplam	1530 / 31	110
	1575	82

Güzelhisar Kazası'nda 1531 ve 1575 tarihli tahrir defterlerine göre Abdurrahman, Abdülkerim, Ahmed, Alaaddin, Ali, Bekir, Bilal, Cafer, Davud, Emrullah, Hamza, Hasan, Hüseyin, Halil, İbrahim, İlyas, İsa, Latif, Mahmud, Musa, Mustafa, Mübarek, Nasuh, Osman, Ömer, Rahman, Ramazan, Sefer, Selman, Süleyman, Şaban, Yunus, Yusuf gibi İslami kökenli isimlerin yaygın olduğu görülmekle birlikte, Alagöz, Armağan, Arslan, Aslıhan, Budak, Karaca, Kılıç, Kurdbali, Orhan, Paşa Bali, Salur, Satılmış, Timur, Turgut, Tursun, Yahşi gibi Türkçe isimlere de sıkça rastlanmaktadır. İsimlerin bazılarında Kara, Köse, Kurd gibi sıfatların da kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanında Kazada "Hacı" adı da mevcuttur. 1531 yılında Kazada Hacı adı ile 3 kişi mevcut iken, bu sayı 1575'te 1 kişi olarak tespit edilmektedir.

Kazada 1531 yılında 14 adet hacı²⁶² bulunmakta, 1575'te ise bu sa-

²⁶² Osmanlı Devleti'nde hacılar için bkz. Suraiya Faroghi, *Hacılar ve Sultanlar 1517-1638*, İstanbul 2008, Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Ankara 1999, Münir Atalar, "Türkler'in Kâbe'ye Yaptıkları Hizmetler", *Ankara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, C. XXX, Ankara 1988, s. 287-292, Kolektif, *Osmanlı Arşivlerinde Surre Alayları*, Ankara 2010, Yusuf Çağlar-Salih Gülen, *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun*, İstanbul 2008.

yının 4 kişiye kadar gerilediği gözlenmektedir. Ayrıca 1575 yılında babası hacı olanların sayısı da 5 adettir. Buna göre 1575 yılında hacı sayısında önemli oranda azalma görülmesi, Kazada ekonomik yapının nüfus azalmasına paralel olarak gerilediğine işaret etmektedir. Bu durum aynı zamanda Kazada yaşanan nüfus azalmasında, ekonominin kötüye gitmesinin etkili olduğunu da akla getirmektedir.

Sonuç

Eski çağlardan beri yerleşime sahne olan, Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine giren ve bu beyliğin denize açılan kapısı haline gelen Güzelhisar ve çevresinin, Osmanlı Devleti Dönemi'nde de bu özelliğini sürdürdüğü, Osmanlı taşra teşkilatı içinde Saruhan Sancağı'nın kazası olduğu anlaşılmaktadır. Kaza özellikle sahil hattında kuzeyi- güneye, batıyı-doğuya bağlayan yolların kesiştiği bir konumdadır.

Yüzyılın ilk yarısında 2 olan mahalle sayısı ikinci yarıda üçe çıkmış, köy sayısında bir değişim olmamakla birlikte, kaza nüfusunda Akdeniz havzasındaki yoğun nüfus artışının aksine belli oranda nüfus azalması yaşanmıştır. Bununla birlikte Kaza, Saruhan Sancağı içinde diğer Kazalarla kıyaslandığında, özellikle şehir nüfusu bakımından orta sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Nüfus içinde, Osmanlı Devleti'nin diğer kazalarında da görüldüğü gibi çeşitli görev erbapları, muaflar, Yörük cemaatleri yanında vakıf mensuplarının varlığı tespit edilmektedir. Kazada özellikle yüzyılın ilk yarısında gayrimüslim nüfus az da olsa göze çarpmaktadır.

Kazada vakıf eserler yaygın olmamakla birlikte Türk – İslam kültürünün, az sayıda da olsa bu eserler ve buralarda görevli personel sayesinde bölgeye nakşedildiği düşünülebilir. Nitekim bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

Güzelhisar Kazası Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatı içinde Saruhan Sancağı'nın ve Osmanlı Devleti'nin demografik ve ekonomik yapısına belli oranda katkı sağlamaktadır. Bu dönemde ekonomi konusunda özellikle tarım ve hayvancılık alanında ağırlığa sahip olan Güzelhisar Kazası'nda sabunhane, yağhane vs. sınaî tesislere arşiv vesikalarında rastlanmaması, bölgede sanayi faaliyetlerinin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte bölgede bir tuzlanın olduğu bu tuzlaya Güzelhisar Kazası'ndan da eleman temin edildiği ve sancağın tuz ihtiyacının buradan karşılandığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

A. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA)

Tahrir Defterleri (TD) : 48, 49, 165, 239, 398, 568, 600.

Mühimme Defterleri (MD): 41.

B. *Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi* (TK. KKA)

Tahrir Defterleri (TD) : 47, 115, 544.

II. Kitap-Makale-Sempozyum-Tezler

- Adamaz, K. 2012. "XVI. Yüzyılda Demirci Kazası." Basılmamış Doktora Tezi. Manisa: CBÜ. SBE.
- Anhegger, R. ve İnalçık, H. 2000. *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmanî II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*. 2. Baskı, TTK. Yayını, Ankara.
- Ayverdi, E. H. 1958. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*.Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Barkan, Ö. L. 1942. "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, S. 2, 279-304.
- Barkan, Ö. L. 1953. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi." *İstanbul: İstanbul Ü. Türkiyat Mecmuası* C. 10, 1-25.
- Baykara, T. 1997. *Türk Kültürü Araştırmaları*. Akademi Kitabevi, İzmir.
- Baykara, T. 1990. *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar*. İzmir: Ege Ü. Edebiyat Fak. Yayını.
- Bizbirlilik, A. ve Çiçek, Y. 2013. "XV. Yüzyıl Sonlarında Saruhan Sancağı'nda Piyade Teşkilatı, Yaya Çiftlikleri ve Demografik Yapı." *İstanbul: Türkiyat Mecmuası*, C.23, Sayı I.
- Braudel, F. 1989. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, Çev. M. Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Cillov, H. 1972. *Türkiye Ekonomisi*. İÜ, İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Doğan, M. S. 2007. "Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler." *Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler*, Ankara, 149-199.
- Emecen, F. M. 1989. *XVI. Asırda Manisa Kazası*. TTK. Yayını, Ankara.
- Erdoğru, M. A. 1994. "Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi." *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri Kitabı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 221-230.
- Ergenç, Ö. 1984. "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine." *Osmanlı Araştırmaları*, S. IV. , İstanbul, 69 -78.

- Faroqhi, S. 1977. "Anadolu'nun İskânı ve Terk edilmiş Köyler Sorunu." *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri (ODTÜ. 17-19 Aralık 1976 Ankara)*, ODTÜ, Türk Halk Bilimleri Topluluğu Yayınları, Ankara, 289-302.
- Gökçe, T. 2001. "XVI. yy.da Kula." *Manisa Araştırmaları- 1*, CBÜ. Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa, 1-38.
- Gökçen, İ. 1946. *16. ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhanda Yürük ve Türkmenler*. İstanbul: Manisa Halkevi Yayını.
- Gökçen, İ. 1946. *16. ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhanda Yürük ve Türkmenler*. İstanbul: Manisa Halkevi Yayını.
- Gökçen, İ. 1945. *XVI. ve XVII. Yüzyıl Vesikalarına Göre Manisa'da Deri Sanatları Tarihi üzerinde Bir Araştırma*. İstanbul: Manisa Halkevi Yayını.
- Güçer, L. 1964. *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: İÜ. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Gündüz, T. 2002. "Konar-Göçer." *DİA.*, C. 26, Ankara: TDV. Yay. 161-163.
- Gürkan, E. S. 2011. *Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlıların XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti*. Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası, Yeditepe Yayını, İstanbul.
- İnalçık, H. 1987. *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, 2. Baskı, TTK. Yayını, Ankara.
- Kazıcı, Z. 2003. *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. Bilge Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, O. 2002. "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtılıklar." *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, 718-730.
- Koca, S. 2001. "Türkiye Selçuklu Uçları." *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara: Sota ve Yeni Türkiye Yayını 821-832.
- Komisyon. 1995. *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530 Hüdavendigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaîye Livaları, Dizin ve Tıpkı Basım*, Ankara.
- Komisyon. 2017. *Myrina ve Gryneon Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*. C. 1, Aliağa Belediyesi Yayını, Ankara.
- Köse, M. Z. 2009. *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler*. İstanbul: Giza Yayını.
- Kramers, J. H. 1988. "Mahalle." *İA.*, C. 7, İstanbul: MEB. Yayını, 144.
- Kütükoğlu, M. S. 2000. *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir.

- Pakalın, M. Z. 1993. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. 3, MEB. Yayını, İstanbul.
- Sander, O. 1992. *Siyasi Tarih İlkçağlardan–1918’e*. 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. 2003. *Doğal Afetler ve Türkiye*. 2. Baskı, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Şahin, İlhan, “Nahiye”, *DİA* , C. 32, TDV. Yayını, İstanbul 2006, s. 306-308.
- Şeker, M. 1973. *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*. Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. 1988. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. 4. Baskı, TTK. Yayını, Ankara.
- Yıldırım, C. 2016. *Güzelhisar Aliğa Çevresi ile Birlikte*. 2. Baskı, Aliğa Belediyesi Yayını, Ankara.

İllüstrasyonlarla Aliğa ve Çevresine Bakış

Gökhan Yıldız²⁶³

İllüstrasyon, arkeoloji, sanat tarihi, doğa tarihi, tarih, paleocoğrafya ve jeoarkeoloji çalışmalarına geçmişini canlandırma açısından somut ve bütüncü bir görsel destek sunmaktadır. İllüstrasyon kavramı, sanatsal yönü ile tanıtım amacıyla yapılan resim veya grafik çalışmasına verilen isimdir. Bunun yanında yeniden canlandırma ve yeniden yaratma, yaratılanı grafikte sunma anlamlarını da içerir. Aliğa çevresinin arkeolojik zenginlikleri olan Kyme, Myrina ve Gryneion gibi Aolis antik kentleri, bugün yüzeyde görülen belirgin buluntuların dışında, o dönemin hayal edilmesi ve algılanması için yeterli görsel desteğe sahip değildir. Bu eksikliği biraz olsun gidermek amacıyla arkeolojik buluntu alanlarında yapılan kazı ve yüzey araştırmaları ile ortaya konulan bilgilerin ve Bu çizimler Aliğa'nın kültürel birikimi konusundaki farkındalığı etkin görsellerle arttırmak ve sanatsal bir yorum sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. arazi çalışmalarımızın ışığında Myrina ve Gryneion'a odaklanan illüstrasyon çalışmaları yapılmıştır.

Myrina illüstrasyonları

Aliğa ve çevresinin arkeolojik ve kültürel değerlerinden biri olan Myrina yöredeki antik kentlerin en iyisi ve en büyüğü olarak bilinmektedir. Strabon'a göre (Strabon 2012) Kyme ve Myrina gibi kentler, akılsızlığından dolayı o çağlarda alay konusu olagelmiştir. Alay konusu olmasının sebebi ise; böyle bir liman kentinde kuruluşundan epey sonraları yaklaşık 300 yıl gibi bir süre geçtikten sonra liman vergisi alınmaya başlanmasıdır. Bu nedenden dolayı deniz kıyısında yaşadıklarını geç öğrendiklerinden bahsedilmektedir. Diğer bir önemli gezgin Texier (1865), Ege kıyılarındaki

²⁶³ Öğr. Gör. Gökhan Yıldız, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Bölümü, 45100, Demirci, Türkiye, e-mail: baharatila@gmail.com.

kentlerin görkemli limanları ve yapıları ile dikkat çekici olduklarını belirtmekte ve sanat perspektifli betimlemeler yapmaktadır.

Myrina ve Gryneion 'da yüzey araştırmaları yapan Çekilmez (2017) Myrina'nın birçok yapı unsurunun bulunduğunu ve büyük çoğunluğunun toprak altında gömülü olduğunu belirtmektedir. Eşsiz güzellikteki Myrina antik kenti önemli limanı ile çok önemli bir ticaret merkeziydi. Limanda çalışan halk buradan arta kalan zamanlarda kültürel ihtiyaçlarını tepenin içine yerleştirildiği düşünülen tiyatrodan karşılamaktaydı. Tiyatronun çevresinde yöre halkının evleri bulunmaktaydı. Yine aynı alanda jeoarkeoloji çalışmaları yapan Vardar (2017) Myrina'da ilk yerleşimin Öteki ve Beriki tepeler arasındaki dar bir boğaz şeklindeki sığ denizin alüvyonlarla dolması ve bu alanın bir tomboloya dönüşerek karlaşması sonucunda başladığını ifade etmektedir. Alanda, yüzeyde görülen en belirgin yapı biriminin liman yapısı oluşu belirtilmektedir (Vardar 2017). Myrina, Ege kıyılarında görülen Yeniyeldeğirmeni Höyüğü (Altınova), Bağlararası Tunç yerleşimi (Çeşme) gibi doğal çevre değişimlerinden etkilenmiş arkeolojik sitlerden biridir (Vardar 2017; Vardar, Öner, 2017; Vardar, Öner, İlhan, 2017). Bu gibi kıyı kentlerinin bulunduğu Ege kıyı ovalarında geniş alanların alüvyon birikimi ile dolduğu ve liman kentlerinin zamanla karlaşan yerlere dönüştüğü belirtilmektedir (Vardar, Öner, Doğan, Başar, 2017). Myrina'da ise karlaşma sonrası yerleşim başlamıştır (Vardar 2017). Myrina'nın Bu evlerin yapımında genelde çevrede bulunan gri taşlardan (bazalt olabilir) faydalanılmıştır (Vardar 2017). Tabii bu evler iki zamana karşı koyamamış ve yıkılmışlar ve toprak altında kalmaya mahkûm olmuşlardır. Liman içeriye doğru doğal bir koyla tepenin uç kısmına yerleştirilen kızıl kahverengi taşlarla oluşturulmuştu. Limanın çevresinde gemilerle gelen malların boşaltıldığı depoların yer aldığı düşünülerek tekrardan canlandırılmıştır. Bu depoların yapımında o dönemdeki yapıların iskeletlerinin ağaç olması ve çevresinde taştan yapıldığı düşünülerek tasvir edilmiştir. Tepelerin arasına kurulmuş antik bir liman kentinin sadece denizin içinde yer alan limanı oluşuran kesme taşların kızıl kahverenginin güzelliği ve aynı zamanda yine kumsala kadar yuvarlanmış sütunlar, burada Myrina antik kentine kuzey yönünden bakan çizimde kent ve liman bütünlüğü vurgulanmış, kentin limanından kuzeydoğuya Myrina koyuna doğru yapılan çizimde limandaki etkinlik ve canlılık ile kültürel öğeler ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada amaç yaşanmışlığın tekrar canlandırılması gerektiği perspektifinin verilmesidir (Fig. 1).

Fig. 1. Kuzeydoğudan Myrina Antik Kenti ve Limanı'na Bakış

Fig. 2. Kuzeybatıdan Myrina Antik Kenti ve Limanı'na Daha Genel Bakış

Fig. 3. Myrina Limanı ve liman faaliyet-etkinlikleri

İkinci illüstrasyonda, kuzeybatı yönünden yüksekte alçağa doğru alınan perspektifle Myrina'nın genel coğrafi özellikleri ve konumu üzerinde durulmuştur. Bunun yanında kentin ticaretiyle ilgili canlılığına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Kentin limanına çeşitli büyüklüklerde gemiler yanaşmış kimi gemilerde limana yanaşmak üzere yol almakta. Kentin yollarını oluşturan taşlar, kentin tepelerinden getirilip muazzam bir işçilikle döşenmiş olmalıdır. Bazı insanlar gemilerdeki malları boşaltmakla meşgulken, kimileri malları depoya taşımakta, yorulan işçiler malların üzerine uzanmış dinlenmektedir. Bazı tüccarlar merakla kıyıya yanaşmakta olan gemilerini beklemektedir.

Bu illüstrasyonları yaparken eski çağları çağrıştırması bağlamında kahverengi yeşil ve mavi tonlarının egemen olmasına özen gösterilmiştir. Aksi takdirde canlı renkler kullanılsaydı, günümüz yaşantısını andırabilirdi. Böyle bir durum tarihsel gerçekliği gölgede bırakacağından olabildiğince renkler birbirinin içinde eritilerek kullanılmıştır.

Myrina Aolis kültürünün bir liman kenti olduğu için üçüncü illüstrasyonda (Fig. 3.) limandaki yaşam ve ticaret unsurları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Myrina limanının illüstrasyonunda, liman panoramik bir açıdan tasvir edilmeye çalışılmıştır. Liman kentinin kıyıdaki muazzam yapıları ve ticaret yerleri ayrıntılı olarak resmedilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında günümüzde denizin içinde yer alan liman mendireği de illüstrasyonla canlandırılmaya çalışılmıştır.

Gryneion illüstrasyonu

Gryneion antik kentinin bir bazalt adacık üzerinde yer aldığı ve adanın kıyıya yakın olan noktasından anakara ile bir bağlantısının olduğu, adanın çevresinin korunma amaçlı olarak yaklaşık üç metre gibi surlarla çevrildiği yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda ada içerisinde bir yerleşimin bulunduğu ve surların kenarlarında da çepeçevre bir yol olduğu ada halkının ibadetinin yaptığı bir tapınaktan da bahsedilmektedir. Gryneion antik kentinin önemli bir inanç merkezi olduğu ifade edilmektedir (Erdan 2017; Güçlü 2017). Bu bilgiler kapsamında Gryneion antik kenti illüstrasyonla tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır (Fig. 4.).

Fig. 4. Gryneion Antik Kentinin Kuşbakışı Çizimi

Aliğa Antik Kentleri İllüstrasyonlarının Genel Değerlendirmesi

Aliğa çevresi için yapılan bu gibi illüstrasyonlar kent bellekleri ve toplumsal dağarcığımızda kalıcı izler bırakabilmektedir. Maalesef okuma alışkanlığının zayıf olduğu bir toplumsal yapıya sahibiz. Bu noktada illüstrasyon, kişilerin görsel olarak bu yerleri fark etmeleri ve bu konuda sunulan sanatsal yorumlar ile antik kentlerin yaşadığı dönemleri daha güçlü öğeler ile hayal edebilmelerine, temel özellikleri kavramalarına ve en önemlisi toplumsal bir ortak paydada kent belleğimizin oluşmasına somut ve olumlu katkılar yapmaktadır. Bu çalışmamızda bu katkılar ön plana çıkarılmış, önemi açıklanmış ve somut örneklerle uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur.

Kaynakça

- Çekilmez, M. 2017. "Çalışma Alanı, Yapı ve Kalıntılar." *Aliğa: Myrina ve Gryneion, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları Cilt 1*, 21-42.
- Erdan, E. 2017. "Prehistorik ve Protohistorik Dönemlerde Myrina ve Gryneion ile Yakın Çevresi: Genel Değerlendirme." *Aliğa: Myrina ve Gryneion Cilt-1, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları* 55-66.
- Güçlü, A. 2017. "Gryneion'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar." *Aliğa: Myrina ve Gryneion, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları cilt 1*, 43-54.
- Strabon. 2012. *Geographica, Antik Anadolu Coğrafyası*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN 9.757.538.205.
- Texier, C. 1865. *The principals ruins of Asia Minor*. Getty Research Institute, London.
- Vardar, S. 2017. "Myrina ve Gryneion Cilt-1, Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları." *Aliğa: Myrina'da (Aliğa – İzmir) Jeoarkeoloji Araştırmaları ve Planlanan Çalışmalar* 263-288.
- Vardar, S. ve Öner E. 2017. "Altınova'da (Ayvalık-Balıkesir) Doğal Çevre Değişimleri İle Tarih Öncesi Dönemden Günümüze Etkileri." *Journal of Awareness Cilt-2, Özel Sayı*, E-ISSN: 2149-6544, 181-202.
- Vardar, S., Öner E. ve İlhan, R. 2017. "Bağlararası Höyüğü Çevresinde Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları (Çeşme– İzmir)." *Türkiye Jeoloji Bülteni, Geological Bulletin of Turkey* 60 (2017) 589-614, doi:10.25288/tjb.325426.
- Vardar, S., Öner E., Doğan, M. ve Başar, S. 2017. "Sarıçay Ovasında Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları." *Ankara: SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 18, 324-346.

Aliğa, Belgesel ve Tanıtım

Mustafa Tunç²⁶⁴

Aliğa, İzmir'in kuzeyinde, Çandarlı Körfezi kıyısında yer alan bir ilçedir. Myrina Antik Kenti ise Aliğa'da bulunan Güzelhisar Çayı'nın denize döküldüğü alanda yer alan bir antik kenttir²⁶⁵. Güzelhisar Çayı'nın denize döküldüğü delta alanı bugün doğal bir liman görünümündedir (Fig. 1). Myrina Antik Kenti'nin liman kalıntılarının büyük bir kısmı bugün deniz suları altında bulunmaktadır²⁶⁶.

Fig. 1. Güzelhisar Çayı'nın denize döküldüğü alan (Öteki Tepe Üzerinden).

²⁶⁴ Mustafa Tunç, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Bölümü, Manisa, Türkiye, e-mail: mustafatunc1990@gmail.com.

²⁶⁵ Umar 1980

²⁶⁶ Eroğlu Bozyiğit. 2011. 188

Ege Denizi kıyılarında antik çağların izlerini taşıyan pek çok liman kenti bulunmaktadır. Myrina Antik Kenti de Efes, Milet, Troia gibi ünlü antik kentler kadar tanınmamakla birlikte arkeolojik çalışmaların uzun yıllardır devam ettiği bir yerleşimdir²⁶⁷.

Troia, Efes, Milet gibi tanınmış antik kentlerin bilinirliği üzerinde sinemanın ve medyanın da etkisinin olduğu düşünülmektedir. Hakkında pek çok görsel medya çalışması bulunan kentlerin uluslararası bir bilinirliği mevcuttur. Myrina Antik Kenti'nin ise bilinen bir belgeseli ya da tanıtımı bulunmamakla birlikte ulusal düzeyde de bilinirliği oldukça sınırlıdır.

Çalışmanın ilk aşamasında, Güzelhisar Çayı Deltası ve Myrina Antik Kenti'nin tanıtılması amacıyla "Bilimsel Belgesel" formatına uygun bir belgesel hazırlanması düşünülmüştür. Bu amaçla alanda uzun yıllar akademik çalışmalar yürütmüş Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar koordinatörlüğünde "Paleocoğrafya" temalı bir belgesel planlanmıştır.

Bilimsel belgeseller genellikle araştırmalar ve akademik çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların herkes tarafından anlaşılması kolay bir biçimde izleyiciye aktarılmasını amaçlayan çalışmalardır²⁶⁸. Araştırmanın öncelikli amacının tanıtım olmasının yanı sıra kurgu ve açıklamaların da önem kazandığı bilimsel belgesellerin eğitici niteliğinin kullanılması da çalışmanın amaçlarından biri olarak görülmüştür.

Her iki amacın da gerçekleştirilmesi amacıyla "Güzelhisar Çayı Deltası'nın Paleocoğrafyası" adıyla planlanan belgesel çekimleri öncesinde uzun bir kurgulama süreci yer almaktadır. Kurgulama ve hazırlık süreci aşağıda belirtilen basamaklarda gerçekleşmiştir.

1. Belgeselin "tanıtım ve eğitim" teması altında kurgulanması gerektiğine karar verilmiştir. Bu amaçla hem Aliağa ilçesinin ve Myrina Antik Kenti'nin tanıtımında kullanılabilecek hem de coğrafya dersinde ders materyali olarak kullanılabilecek bir bilimsel belgesel hazırlanması kararlaştırılmıştır.

2. Myrina Antik Kenti ve Güzelhisar Çayı bölgesinde belgesele konu olacak alanlar ile ilgili akademik yayınlar tasnif edilerek tanıtım ve coğrafya eğitimi ile ilgili olan bölümler tespit edilmiştir.

3. Bilimsel belgesele konu olabilecek başlıklardaki akademik araştırmalardan derlenen bilgiler ile belgeselin ana metni oluşturulmuştur.

4. Belgesel içerisinde tanıtım ve eğitim temasına bağlı olarak öne çıkarılması gereken bölgelerin çekim listesi ve çekim planı oluşturulmuştur.

²⁶⁷ Vardar Yavaşlı. 2016. 149.

²⁶⁸ Karadoğan. 2001.

5. Detaylı anlatım yapılacak olan sondaj ve alüvyon dolgularının anlatıldığı bölümlerde çift kamera kullanılması gereken yerler belirlenerek ışık durumuna göre kamera pozisyonları ve çekim mesafeleri belirlenmiştir.

6. Çekim planına tüm detaylar eklenerek kurgu ve hazırlık süreci tamamlanmıştır.

Kurgu ve hazırlık sürecinin sonunda belgesel çekimi sırasında kullanılacak donanımların hazırlanması ve çekime hazır hale getirilmesi sağlanmıştır. Belgesel çekiminde kullanılan donanımlar şunlardır:

1. Canon EOS 550D DSLR Fotoğraf Makinesi
2. Sony HDR CX 260 Video Kamera
3. Sony Harici Ses Kayıt Cihazı

Belirtilen donanımların haricinde elde edilen ham video ve fotoğrafların işlenmesi amacıyla Adobe Photoshop, Sony Vegas Pro Video Editor ve Edius Video Editor gibi programlardan da yararlanılmıştır.

Çekim planları, kullanılacak donanım ve yazılımlar hazırlandıktan sonra çekim tarihi olarak 6 Aralık 2013 günü belirlenmiştir. Çekimler aşağıdaki sıralamaya göre gerçekleştirilmiştir.

1. Genel panorama çekimlerinin ilk aşaması olarak Öteki Tepe üzerinden Güzelhisar Çayı'nın denize döküldüğü alandaki alüvyon dolguları kaydedilmiştir (**Fig. 2**).

Fig. 2. Alüvyon dolguları anlatımı yapılan panoramik çekim alanı

2. Öteki Tepe'nin kuzey yamacında bulunan ve bir gemi batığının yer aldığı doğal liman alanındaki doğal çevre değişimleri ve jeoarkeoloji verilerinin paylaşıldığı orta plandan yapılması planlanan çekimler yapılmıştır (**Fig. 3**).

Fig. 3. Doğal çevre değişimleri ve jeoarkeoloji anlatımı yapılan kuzey yamaç

3. Kıyı çizgisi üzerinde yer alan bazalt sütunların yer aldığı noktadan Myrina Antik Kenti'nin gelişimi ve alüvyon dolgularının zaman içindeki değişimi konularının anlatımı gerçekleştirilmiştir (**Fig. 4**).

Fig. 4. Kıyı çizgisi üzerinde yer alan bazalt sütunlar

4. İç bölgede bulunan ve üzerinde iş makinesi ile açma işlemi yapılmış bölgeden kültür katmanları hakkında makro çekimler ve anlatımlar gerçekleştirilmiştir (Fig. 5).

Fig. 5. Kültür kalıntıları ile ilgili makro çekim örneği

5. Antik kent kalıntısı duvarlar ve surların detay çekimleri gerçekleştirilmiştir (Fig. 6).

Fig. 6. Antik kentin Sur Kalıntıları

6. Çekimin son aşamasında ise alüvyon birikmesinin olduğu kıyı bölgesinde yapılan sondajlar ile bölgenin jeoarkeolojisi hakkında bilgiler verilmiştir (Fig. 7).

Fig. 7. Kıyı bölgesinde yapılan sondaj çalışmalarından bir kesit

Çekimin son aşamasında yapılan sondajlar değerlendirilerek bölgedeki doğal çevre değişimleri hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.

Çekim aşamaları bittikten sonra belgesin montaj aşamasına geçilmiştir. Montaj aşamasında elde edilen ham görüntüler işlenerek belirlenen kurgu aşamalarına göre birleştirilmiştir. Montaj aşamasında; eğitim ve tanıtım temasının ortak bir çatı altında birleştirilmesine ve belgeselin izleyiciler için temel akademik düzeyde elde edilebilecek bir belgesel olması amaçlanmıştır.

Montaj aşamasından sonra ise belgeselin tanıtım amacıyla yayınlanması ve coğrafya eğitiminde kullanılması bölümüne geçilmiştir. Belgeselin yayınlanma aşaması 2014 yılı Ocak ayında gerçekleşmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Bursa İli Osmangazi İlçesi lise (12.sınıf) seviyesinde farklı okullarında eğitim gören öğrenciler üzerinde yapılan belgesel çalışmasının etkisi değerlendirilmiştir.

Çalışma öncesinde belgeselin etkisinin değerlendirilebileceği bir konu seçimi yapılması gerekmektedir. YGS (2017 itibariyle TYT) konuları içerisinde yer alan “Dış Kuvvetler” konusunun alt başlıklarından bir olan “Akar-

su Aşındırma ve Biriktirme Şekilleri” konusu kapsamında hazırlanan belgeselin kullanıldığı bir ders planlanmıştır.

Deney öncesinde iki farklı sınıfa ön-test yapılarak seviyeleri belirlenmiş ve aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (**Fig. 7**). Deney grubu olan sınıfa “Güzelhisar Çayı Deltası’nın Paleocoğrafyası” adlı belgesel ders materyali olarak kullanılarak “Akarsu Aşındırma ve Biriktirme Şekilleri” konusu anlatılmıştır. Kontrol grubuna ise aynı konu düz anlatım yöntemi ile aktarılmıştır.

Grup	N	\bar{X}	S
Deney	18	11,27	2,90
Kontrol	18	10,92	2,72

Fig. 7. Ön-test sonuçlarını gösteren tablo

Deney sonucunda her iki gruba da son-test uygulanmıştır. Ön-test son-test karşılaştırılmasına göre deney grubu lehine bir sonuç elde edilmiştir (Fig. 8).

Grup	N	\bar{X}	S
Deney	18	14,67	3,83
Kontrol	18	12,74	2,97

Fig. 8. Son-test sonuçlarını gösteren tablo

Yapılan çalışma sonucunda hazırlanan belgeselin akademik öğrenme düzeyini artırdığı saptanmıştır.

Coğrafya ve sosyal bilgiler eğitiminde akademik perspektifle hazırlanmış belgesellerin başarıyı ve öğrencinin derse olan ilgisini artırdığı bilinmektedir²⁶⁹. Çalışma sonucunda da yapılan diğer çalışmaları destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Alanda tanıtım ve eğitim teması üzerine yapılan çalışmaların ortak sonucu ise olumlu sonuçlar elde edilerek hem tanıtıma katkıda bulunulması hem de öğrencilerin akademik başarı seviyelerinin artırılmasıdır.

²⁶⁹ Bektaş Öztaşkın 2013.

Bibliografya

- Bektaş Öztaşkın, Ö. 2013. “Sosyal bilgiler derslerinde belgesel film kullanımının akademik başarıya ve bilinçli farkındalık düzeylerine etkisi”, *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 147-162
- Eroğlu, İ. ve Bozyiğit, R. 2011. *Güzelhisar Çayı Havzasında Yapısal Unsurların Jeomorfolojik Birimlere Etkileri*.
- Karadoğan, E. 2001. *Belgesel Film ve Propaganda*. Araştırma Projesi, İstanbul.
- Umar, B. 1980. *Aiolis*. Akbank Yayınları, İstanbul.
- Vardar, S. ve Yavaşlı, D. D. 2016. “Myrina Antik Kenti (Aliğa-İzmir) Çevresinde Paleocoğrafya Araştırmaları.” *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14, 165-184.

Yeni Destinasyonların Ortaya Çıkışında Seyahat Acentelerinin Rolü: Aliğa Örneği

Nazım Çokişler²⁷⁰
Aytuğ Arslan²⁷¹

Giriş

Turizmin değişen doğası gereği yakın zamana kadar geleneksel turizm anlayışı içinde turizmle ilişkilendirilemeyecek pek çok yerleşimin turizmden pay alma yarışına girdiği gözlenmektedir. Bu durum çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır: her şeyden önce turizm hareketlerinin özellikle ekonomik etkileri destinasyonda çok kısa sürede kendini hissettirebilmekte, bu nedenle de, kent yöneticileri işsizliğin azaltılmasında turizmin gelişimini bir çıkış yolu olarak görmektedir. İkinci olarak, gelişmekte olan pek çok ülke, kalkınma hedefleri arasında turizme stratejik bir önem atfetmekte ve turizmin bölgesel ve mevsimsel dağılımını geliştirmek adına projeler üretmeye çalışmaktadır. Böylesi bir ekonomik ve politik iklim içinde; destinasyon yönetim örgütlerinin kurulması, stratejik yönetim kararlarının alınması, sürdürülebilir turizm politikalarının izlenmesi, bölgesel işbirliklerine gidilerek destinasyon rekabetçiliğinin artırılması gibi yöntemlerin başarıyla uygulanması halinde turizmden pay almanın hiç de zor olmadığı ileri sürülmektedir.

Diğer taraftan, geleneksel turizm anlayışı hızla değişmekte, turizm hareketleri sahil kesimlerinden şehir merkezlerine doğru bir yön izlemektedir. Bu eğilim, şehirleri sahip oldukları kültürel ve doğal miraslarını turistik ürüne dönüştürmenin yollarını aramaya itmektedir. Gastronomi şehri, yavaş şehir, yaratıcı şehir, tarihi şehir, sanayi şehri gibi unvanlar; gastronomi

²⁷⁰ Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: cokisler@hotmail.com.

²⁷¹ Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: aytug.arslan@ikc.edu.tr.

turizmi, yavaş turizm, yaratıcı turizm, tarih turizmi ve sanayi turizmi gibi turizm çeşitlerinin ortaya çıkmasıyla oluşmuş kavramlardır.

Gerek bir sanayi yerleşimi olması, gerek Foça ve Ayvalık gibi gelişmiş destinasyonların çok yakınında bulunması, Aliğa ilçesinin turizm potansiyelini bir çalışma alanı haline getirmektedir. Bu çalışmada farklı turların güzergâhı üzerinde yer alan Aliğa'nın tur programlarına dâhil olma şansı, seyahat acenteciliği perspektifinden değerlendirilmiştir. Bu sorunun teorik olsa bile irdelenmesi; turizmin değişen doğası, yönetilmesi ve yönlendirilmesi bakımlarından önemli bilgiler sunma potansiyeline sahiptir. Böylece, Aliğa'ya benzer şekilde, ana tur güzergâhları üzerinde ya da yakınında yer alan ancak turizm hareketlerinden pay alamayan benzer yerleşimlerin önündeki sorunların da anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir.

1. Turizm dağıtım kanalında seyahat acenteleri

Dinamik ve sürekli değişim gösteren turizm pazarlarının farklılaşan motivasyon ve ihtiyaçları sayesinde (Morrison, 2013) herhangi bir turizm türü açısından büyük bir potansiyele sahip olmayan hiçbir bölge ya da yerleşim kalmamıştır. Bu durum, sadece Anadolu gibi zengin tarihi ve kültürel geçmişe sahip eski dünyanın kadim toprakları için geçerli değildir; çöllerden kutuplara, dağ zirvelerinden deniz diplerine kadar insan eli değmemiş en uç yerler dahi günümüzde turizm hareketlerine konu olabilmektedir.

Dale'in (2005:37) de işaret ettiği üzere seyahat ve turizm endüstrisinin büyük bir bölümü kazanç sağlamayı amaçlayan özel ticari işletmelerden oluşmaktadır. Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren turizm işletmelerinin varlık sebepleri; turistlere sıra dışı, değerli, hatırlanabilir deneyimler sunmak amacıyla gerekli ortamı oluşturmaktadır (Räikkönen ve Honkanen, 2013:108). Bu durumda, her türlü coğrafyanın turizme açılması öncelikli olarak bir seyahat acentesinin kazanç elde edebilme potansiyelini gördüğü bölgelere tur düzenlemesine bağlıdır. Blackman vd.'nin (2005:23) ifade ettiği üzere, bir destinasyonda ziyaretçinin duyacağı en temel ihtiyaçlar destinasyonu ziyaret etmek için uyarıcı, teşvik edici rol oynayan çekicilikler; ulaşım, konaklama, yeme-içme hizmetleri ve tur rehberli gezilerdir. Tur operatörleri turizm endüstrisi içinde bu hizmetlerden en az ikisini bir araya getirerek sunan işletmelerdir. Ürün geliştirmede, fiyatlandırmada ve tanıtım faaliyetlerinin yanı sıra talebin yönlendirilmesinde tur operatörleri ve seyahat acenteleri turizm endüstrisinin en güçlü aktörü konumdadır (WTO, 1975).

Seyahat acentelerinin talebi herhangi bir turizm türüne ya da destinasyona yönlendirebilme gücü ve farklı turistik ürünler talep eden potansiyel turistlerle arz arasında bir bağ işlevi görmesi turizm gelişimindeki iki temel rolünü oluşturmaktadır (Paştiu, 2014:329). Ancak Lubbe'nin (2000: 265) vurguladığı gibi; tur operatörleri ya da seyahat acenteleri herhangi bir varış noktasına bağlılık göstermemektedir. Dağıtıcılar; dinamik ve fiyat-rekabetçi bir piyasada faaliyet gösterdikleri için, destinasyonların değil, potansiyel müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Seyahat acentelerinin amacı herhangi bir varış noktası için değil, kendileri için müşteri sadakati sağlamaktır. Bu yönüyle turistlerin gitmek istedikleri bir destinasyon zaten vardır ve tur operatörleri, gerek kendi ülkelerindeki gerekse de rakip ülkelerdeki tur operatörleri ile rekabete girerek, bu potansiyelden daha yüksek kazanç elde etme amacındadır.

Doğal ve kültürel mirası henüz turistik bir ürüne dönüşmemiş ve turizmden pay alma yarışı içinde olan yerleşimler içinse durum farklıdır. Bu tür yerlerin turizme açılması, her şeyden önce, bir tur operatörüne sunulacak fırsatlara bağlıdır. Yani, aynı konumdaki iki yerleşimden hangisinin tur operatörü tarafından tercih edileceğine, basitçe, hangisinin daha uygun potansiyel turizm arzına sahip olduğuna ve hangisinin daha olası yüksek kazanç oranı sunduğuna bakılarak karar verilecektir.

2. Aliğa ve çevresine düzenlenen kültür turları

Aliğa, yabancı turistlerin Türkiye'de eskiden beri rağbet ettikleri bir ana tur güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Bu güzergâh, ülkenin en önemli havayolu bağlantısının sağlandığı şehir olan İstanbul'da başlamakta ve İstanbul'da son bulmaktadır. Batı Anadolu'da yer alan ve Antik Çağ'daki önemlerinden dolayı iyi bilinen bazı antik kentlerle birlikte Pamukkale ve Kapadokya'nın ziyaret edilmesi esasına göre şekillenmiş olan bu güzergâh Klasik Batı Anadolu Turu olarak adlandırılmaktadır. İstanbul'dan başlayan bu tur, ya Çanakkale, İzmir, Denizli, Konya, Nevşehir, Ankara, Bolu güzergâhı ile İstanbul'a dönmekte, ya da aynı rotayı Ankara'dan başlayarak tam ters istikamette takip etmektedir.

Hangi istikamet seçilirse seçilsin, turların ziyaret ettiği yerler büyük ölçüde aynıdır: Truva, Bergama, Efes, Hierapolis (Pamukkale) gibi antik kentler ve Kapadokya pek çok tur programında yer almaktadır. Farklı seyahat acentelerinin düzenlediği programlar ana hatları ile bu güzergâha uymakla beraber, bazı programlar gidişte ya da gelişte (bazı durumlarda ise her iki yönde de) zaman kazanabilmek adına havayolu ulaşımı-

nı tercih edebilmektedirler. Bazı programlarda; Truva, Bergama, Efes ve Hierapolis'ten (Pamukkale) sonra Kapadokya yerine Antalya'ya inilmekte ve buradan İstanbul'a uçakla dönülmekte, bazılarında Bodrum'a inilerek buradan uçakla İstanbul'a geçilmekte, bazı programlarda ise, Pamukkale'den sonra Bursa yolu ile İstanbul'a karayolundan dönülmektedir. Batı Anadolu Turlarında ziyaret edilen önemli antik kentler sabit kalmakta, turun gün sayısına bağlı olarak İstanbul'a dönüş yerleri değişebilmektedir. Turlar, Bergama'dan Efes'e ya da Efes'ten Bergama'ya giderken Aliğa'dan geçmekte ancak Aliğa'ya uğramamaktadır.

2.1. Aliğa'nın tur programlarına dâhil edilmesinin önündeki engeller

Destinasyon başarısını belirleyen ve her biri ziyaretçi deneyimine katkı sağlayan faktörlerden bazıları 'ulaşılabilirlik ve konum', 'turistik ürün ve hizmetlerin niteliği (Bornhorst, 2010:588) ve rekabet yeteneğidir (Buhalis, 2000). Bu faktörlerin Aliğa açısından ele alınması yararlı olacaktır.

Ulaşılabilirlik ve konum açısından Aliğa'nın Bergama'dan Efes'e geçen turların ana güzergâhında bulunması bir avantaj teşkil etmesine rağmen, turlar Aliğa'ya uğramamaktadır. Bunun nedeni, Aliğa'nın bir destinasyon olarak rekabet yeteneğinin düşük olmasıdır. Aliğa'nın önde gelen kültürel miras çekicilikleri olan Kyme, Myrina ve Gryneion gibi antik kentler, bahsi geçen tur içinde yer alan Bergama ve Efes gibi önemli antik kentlerle yarışmamaktadır. Aliğa sınırları içinde yer alan antik kentlerin yol, otopark ve temel ihtiyaçların giderilmesi için ciddi altyapıları çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu eksiklikler giderilse de, bahsi geçen ören yerlerinin fiziki durumu, Aliğa'dan bir gün önce veya sonra ziyaret edilen Bergama ve Efes gibi antik kentlere kıyasla göze daha az hitap etmekte, turistik deneyim açısından alışılmış antik kent imajının uzağında kalmaktadır.

Moutinho'ya (2011:112) göre farklı alternatifler arasında destinasyon tercihi değerlendirmesinde fayda/maliyet faktörü önemli rol oynamaktadır. Kuruluş amaçları gereği seyahat acenteleri, turistik bir ürün haline getirdikleri paket turların satışından kâr elde etme amacındadır. Rekabetçi bir piyasada ayakta kalmaya ve kârlılık oranlarını artırmaya çalışan seyahat acenteleri açısından turların maliyeti, satış fiyatını belirleyen en önemli etmenler arasındadır. Düşük maliyetli, dolayısıyla da daha yüksek kârlılık oranıyla satılabilecek turlar tercih nedenidir. Bu açıdan bakıldığında, ortalama 7-10 gün süren ve yabancı turistler için düzenlenen Klasik Batı Anadolu Turu'na yeni destinasyonların katılması; mevcut tur programın-

dan bazı yerlerin çıkarılarak yenilerinin eklenmesi veya turun toplam gün sayısının artırılması olmak üzere iki koşula bağlıdır:

Mevcut tur programından bazı yerlerin çıkarılarak yenilerinin eklenmesi seçeneği düşünüldüğünde, var olan kültür turları güzergahlarında kendine yer bulmak isteyen her yeni destinasyon eski ve güçlü rakiplerle karşılaşmaktadır. Aliağa özelinde ele alındığında bu rakipler; gezilecek ören yerleri açısından Bergama ve Efes antik kentleri, öğle yemeklerinin alınacağı yerler açısından Bergama, Ayvalık ve Foça, tekne turu yapılacak yerler açısından Ayvalık ve Foça, konaklama yerleri için Ayvalık, İzmir Şirince ve Kuşadası'dır.

Bu turların konaklama için tercih ettikleri bölgelerin daha yakından incelenmesi, tur organizasyonlarının satış ve idare mantığının daha iyi anlaşılmasına fayda sağlayacaktır. Bu anlayış da, özelde Aliağa, genelde ise yeni destinasyonların eski ve oturmuş tur programları içine dâhil edilebilmesinin zorluğunu daha net ortaya koyabilecektir.

İstanbul, Truva, Bergama, Efes güzergâhını izleyen turların konaklama için tercih ettikleri yerlere bakıldığında, İstanbul'dan sonraki ilk konaklama yeri hemen hemen istinasız olarak Çanakkale ya da Assos'tur. Bu durumun nedeni, İstanbul Çanakkale arasındaki 315 kilometrelik mesafenin; İstanbul'un sabah trafiği, molalar, Gelibolu Milli Parkı'nda ziyaret edilen birkaç yer, öğle yemeği ve feribot ile Çanakkale'ye geçiş zamanı ve Truva'nın ziyaret edilmesi ile birlikte bir tam günde alınabilmesidir. Sabah 08:30'da başlayan tur, yaklaşık 17:30'da Çanakkale'de ya da 18:30'da Assos'ta son bulmaktadır. İkinci günün konaklama yeri olarak seçilen yerler, Ayvalık, İzmir şehir merkezi, Selçuk'ta yer alan Şirince Köyü ya da Kuşadası'dır. Nerenin konaklama yeri olarak seçileceğinin kararı da, büyük ölçüde turun o gün içinde alacağı toplam mesafe ve geçireceği zamana göre verilmektedir; sabah en geç 09:00'da otelden ayrılan bir tur otobüsü en geç 18:00-19:00 arası bir zamanda sonraki otele varmak arzusunda. Bu arzunun nedeni ise iki boyutludur; (a) uzun saatler süren otobüs yolculukları katılımcılar açısından yorucudur, (b) Karayolları Trafik Yönetmeliği'ne göre, ticari amaçla yolcu taşımacılığı yapan şoförlerin günlük çalışma süresi 9 saati geçmemelidir (Md.98-A). Görüleceği üzere, tur planlamasında her günün başlangıç ve bitiş noktaları ve arada gezilecek olan yerlere ayrılacak zaman kısıtlıdır ve bu zaman iyi değerlendirilmelidir.

İstanbul, Truva, Bergama, Efes rotasını tam ters istikamette dönen Batı Anadolu turlarının konaklama yerleri de aşağı yukarı aynı yerlere denk gelmektedir, bu durumun nedeni de yukarıda bahsedilen zamanlama sorunudur.

Turun toplam gün sayısının artırılması seçeneği ele alındığında, Aliğa ve benzeri yeni destinasyonların kültür turlarına dâhil olabilmelerinin önündeki en büyük engel, yakın civardaki rakip destinasyonlar değil, daha uzak bölgelerdeki gelişmiş destinasyonlardır. Bu savı açıklayabilmek için; İstanbul'dan hareket ettikten sonra bir gece Çanakkale'de, bir gece İzmir civarında, bir gece Pamukkale'de, iki gece Kapadokya'da kalarak altıncı gün İstanbul'a dönüş yapan klasik bir tur programını ele alalım ve geliştirmekte olan yeni bir destinasyonu, bizim örneğimizde Aliğa'yı, bu tur için dâhil etmek istediğimizi varsayalım. Bu durumda, Aliğa ve çevresine bir tam gün ayıran programın alternatifi, Kuşadası'nda bir yerine iki gece kalan turlar olacaktır. Bu yeni program, büyük olasılıkla, normal şartta gitmeye fırsat bulamadığı Didim Apollon Tapınağı ile Milet ve Priene antik kentlerini programına dâhil edecektir. Tura katılanlara; aynı otelde iki gün kalarak daha uzun süre dinlenme fırsatı, tur rehberlerine; daha iyi bildikleri yerlere gitme şansı ve acentelere; daha çok bilinen, bu yüzden de satış kolaylığı sağlayan bir program oluşturma şansı veren bu yeni program daha çok tercih edilecektir. Yedi gecelik tur programına bir gece daha eklendiğinde Bodrum, ekstra bir gece daha eklenmek istendiğinde Fethiye ve Dalyan civarı, Aliğa'nın karşısına rakip olarak çıkacaktır.

Tur programı daha da uzatılmak istendiğinde ise, sadece aynı ülke içinde daha uzak coğrafi bölgelerde yer alan destinasyonlar değil, komşu ülkelerde yer alan destinasyonlar da rakip konumuna gelmektedir. Bu durumda, Ege ve Akdeniz sahillerini bu denli detaylı gezmek yerine, uygun bir havalimanından Güneydoğu Anadolu, Karadeniz ya da Doğu Anadolu gibi bölgelere ya da Yunanistan Adaları'na geçen turlar, turistler açısından daha cazip bir alternatif haline gelecektir.

Moscardo (2011:70, 74) çalışmasında herhangi bir bölgede turizm gelişiminin önünde olası 12 engel belirlemiştir. Bunlar arasında sınırlı pazar analizi, turizm dağıtım kanallarına sınırlı erişim, zayıf altyapı, beşeri sermaye ve yatırım sermayesi eksikliği yer almaktadır. Yukarıda örneklerle açıklanmaya çalışıldığı üzere Aliğa'da turizm gelişmesi önündeki engellerden biri olarak duran turizm dağıtım kanallarına sınırlı erişim tur operatörlerinin operasyonel ve maliyet yönlü tercihlerinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Pearce'nin (1982) belirttiği gibi turistik davranışın başlıca bileşenleri gözde yerleri ziyaret etme, orada bir süre konaklama, fotoğraf çekme ya da hediyelik eşya alma gibi eylemlerden oluşmaktadır. Gerek sahip ol-

duğu büyük sanayi tesisleri, gerekse de iç göçlerin neden olduğu çarpık şehirleşme nedeniyle şehir merkezi turistik bir cazibe noktası olmaktan uzak görünen Aliağa, şu an için var olan tarihi mirasını sunamamaktadır. Aliağa ilçesinin turizm hareketlerinden pay alamamasına neden olan bir diğer durum, yakınındaki Foça ve Ayvalık gibi gelişmiş turizm merkezlerinin varlığı ile rekabet edebilecek alt yapısının olmamasıdır. Çünkü Inkson ve Minnaert'e (2012) göre destinasyonların uzun dönem başarısı bir kısım turistin daha fazla ödemeye razı olacakları, daha sonra tekrar ziyaret edecekleri ve başkalarına önermelerini sağlayacak eşsiz ya da yüksek kaliteli turistik ürünler sunmalarına bağlıdır. Bu nedenle, İstanbul'un tarihi yarımadası, Pamukkale ya da Kapadokya'nın coğrafi oluşumları, dünyanın başka bir yerinde sunulamayacak eşsiz ve yüksek kaliteli turistik ürün konumundadır ve ülkeyi ziyaret eden turistlerin, buraları ziyaret etmeden başka destinasyonları tercih etmeleri kolay değildir. Ayrıca kolaylaşan ve ucuzlayan ulaşım imkânları sayesinde, artık sadece aynı ülke içindeki destinasyonlar değil, farklı ülkelerin destinasyonları da birbirlerine rakip konumuna gelmişlerdir. Örneğin, 2017 yılının yaz aylarında, İzmir'den hareket eden en popüler tur haline gelen Balkanlar Turu "9 gün 9 ülke" sloganı ile pazarlanmaktadır. Bu örnek, kültür turlarında hızlanan bir trend olan 'az zamanda çok yer gezmek' düşüncesinin habercisi konumundadır. Böylece, artık turizm destinasyonu olarak başarı ya da başarısızlık büyük ölçüde kendi turistik ürün ve hizmetlerinin diğer destinasyonlarıyla başarılı biçimde rekabet edebilmesine bağlı hale gelmiştir (Ivanovic, 2008:250).

Türkiye'nin turistik çekicilikler açısından sahip olduğu zengin çeşitlilik, dünya tarihi açısından önemli çok sayıda antik kentin varlığı ile birleşince, değiştirilmesi güç tur rotaları ortaya çıkmaktadır. Bu rotalarda yerini almak isteyen yeni destinasyonların en büyük sorunu, güzergâhların oturmuş yapısıdır. Aliağa'da turizm gelişimi için adımlar atılmak isteniyor ise ilk etapta yerleşimin güzergâh üzerinde farkındalığının artırılması ile başlanabilir. Tur otobüsleri Aliağa içinden geçerken rehberlere, turistlerin ilgisini çekerek soru sormalarını sağlayacak herhangi bir tabela, heykel vb. bir tetikleyici bulunmamaktadır. Bir isim, sembol, logo olabilen kent simgesinin; sadece o destinasyonla ilişkilendirilen ve anılmaya değer seyahat deneyiminin aktarılmasına yardımcı olduğu bilinmektedir (Scott vd. 2008:132). Aiolis bölgesine özgü antik sütun başlığının replikası gibi bir kent simgesinin varlığı destinasyonun markalaşmasına katkı sağlayabilir. Souiden vd.'nin (2017:55) belirttiği gibi markalaşma bir destinasyonu diğer rakiplerinden farklılaştırmanın, turistik arzın eşsizliğini ve özelliklerini

vurgulamanın bir yoludur. Ayrıca, marka potansiyel turistlere gezi öncesi bilgi sağlayıp beklenti oluştururken gezi sonrası destinasyonun hatırlanmasını da kolaylaştırmaktadır. Kozak ve Baloğlu (2011) markalaşma fırsatlarını tarihi, kültürel, doğal, insan yapımı, müzeler, tema parkları gibi çekicilikler veya festivaller gibi etkinlikler üzerinden yakalamak mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Fırsat olarak değerlendirilebilecek bir konu ise iç pazarda Kuzey Ege Turları adı altında yerli turistlere sunulan turlardır. Yerli turistlere yönelik turlar düzenleyen bu acentelerin, civar bölgelerdeki rakiplerine kıyasla daha uygun fiyat sunmaları durumunda gruplarını Aliağa'da konaklatabilmeleri ihtimal dâhilindedir. Inkson ve Minnaert'ın (2012:181) işaret ettiği üzere farklı ya da daha kaliteli turistik ürünler sunamayan destinasyonlarda tedarikçilerin tercihlerinde düşük maliyet ön plandadır.

Kaynakça

- Blackman, H., Smith J. D. and Rowe, A. 2005. *Travel & Tourism*. Oxford: Heinemann.
- Bornhorst, T., Ritchie, J. R. B. and Sheehan, L. 2010. "Determinants of Tourism Success for DMOs & Destinations: An Empirical Examination of Stakeholders' Perspectives." *Tourism Management* 31, 572-589.
- Buhalis, D. 2000. "Marketing the Competitive Destination of the Future." *Tourism Management* 21(1), 97-116.
- Dale, G. 2005. *Travel & Tourism*. Oxford: Heinemann.
- Inkson, C. and Minnaert, L. 2012. *Tourism Management: An Introduction*. London: SAGE Publications.
- Ivanovic, M. 2008. *Cultural Tourism*. Cape Town: JUTA.
- Kozak, M. ve Baloğlu, S. 2011. *Managing and Marketing Tourist Destinations: Strategies to Gain a Competitive Edge*. New York: Routledge.
- Lubbe, B. 2000. *Tourism Distribution: Managing the Travel Intermediary*. Juta.
- Morrison, A. M. 2013. *Marketing and Managing Tourism Destinations*. New York: Routledge.
- Moscardo, G. 2011. The Role of Knowledge in Good Governance for Tourism, İçinde: *Tourist Destination Governance: Practice, Theory and Issues* (Ed. Eric Laws, Harold Richins, Jerome Agrusa, Noel Scott), CABI.
- Moutinho, L. 2011. *Strategic Management in Tourism*. CABI.
- Paştiu, C., Muntean, A., Moisa, C. and Maican, S. 2014. *The Role of Travel Agencies in Tourism Development in Alba County*. Tourism and Hospitality Industry Congress Proceedings.
- Pearce, P. L. 1982. *The Social Psychology of Tourist Behavior*. London, United Kingdom: Pergamon.
- Räikkönen, J. and Honkanen, A. 2013. "Does Satisfaction with Package Tours Lead to Successful Vacation Experiences?" *Journal of Destination Marketing & Management* 2, 108-117.
- Scott, N., Baggio, R. and Cooper, C. 2008. *Network Analysis and Tourism: From Theory to Practice*. Clevedon: Channel View Publications.
- Souden, N., Ladhari, R., Chiadmi, N. E. 2017. "Destination Personality and Destination Image." *Journal of Hospitality and Tourism Management* 32, 54-70.
- WTO. 1975. *Distribution channels*. World Tourism Organisation, Madrid.

Aliğa'nın Turizm Potansiyelinin SWOT (GZFT) Analizi ile Belirlenmesi

Gülşah Akkuş²⁷²

Giriş

Bir destinasyonda turizmin gelişimine dair yapılacak değerlendirmelerin, stratejik planlama yaklaşımının temel içeriğine sahip olması gerekir²⁷³. Stratejik planlama, mevcut durumun analiz edilmesi ile başlayan ve plan hazırlama, uygulama ve denetleme ile devam eden bir süreçtir²⁷⁴. Bu süreç içerisinde mevcut durumu ortaya koymak için en yaygın olarak kullanılan analizlerden birisi de SWOT veya TOWS olarak bilinen analizdir²⁷⁵. SWOT, İngilizce Strengths, Weaknesses, Opportunities ve Threats sözcüklerinin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir kısaadır. Türkçesi GZFT veya FÜTZ analizi olarak da adlandırılan analizde yer alan harfler *Güçlü yanlar (Üstünlükler)*, *Zayıf yanlar (Zayıflıklar)*, *Fırsatlar* ve *Tehditler* olarak açıklanabilir.

SWOT analizinde GZ, organizasyonun iç çevre; FT ise dış çevre analizini ifade etmektedir. Güçlü yanlar, organizasyonun yeteneklerini, kaynaklarını ve olumlu durumsal faktörlerini içerirken; zayıf yanlar içsel sınırlarını ve olumsuz durumsal faktörlerini içerir. Fırsatlar, organizasyonun dış çevresindeki olumlu faktör ve gelişmeleri; tehditler ise performansı olumsuz etkileyebilecek, istenmeyen dışsal faktörler ve gelişmeleri ifade eder²⁷⁶. GZ ve FT arasındaki temel fark yöneticilerin sahip oldukları kontrolün derecesidir. İçsel değerlendirmeyi ifade eden GZ'de kontrol yöneticideyken; dış çevre anali-

²⁷² Yrd. Doç. Dr. Gülşah Akkuş, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, e-mail: gulsah.akkus@ikc.edu.tr.

²⁷³ Faulkner 2002.

²⁷⁴ Kotler – Bowen – Makens 2014.

²⁷⁵ Evans *et al.* 2003; Kotler – Armstrong 2014.

²⁷⁶ Kotler – Armstrong 2014.

zini gösteren FT’de yöneticiler kontrol sahibi olmayabilir²⁷⁷. SWOT analizi sayesinde yöneticiler, organizasyonun GF’nin avantajlarından yararlanmasını; ZT’den ise sakınmasını sağlayacak stratejiler geliştirebilir²⁷⁸.

Geleneksel olarak işletmeler için kullanılan SWOT analizi, destinasyon gibi daha büyük çapta organizasyonlar tarafından da uygulanabilir²⁷⁹. Pike (2015) da destinasyonun kaynaklarını çevresel fırsatlara göre değerlendiren SWOT analizinin, stratejik hedeflere ulaşmakta kullanılacak görsel bir araç olduğunu belirtir²⁸⁰.

Turizm sektörüne bakıldığında, alanyazında SWOT analizinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. SWOT analizi, konaklama ve seyahat sektöründe çeşitli araştırmacılar tarafından uygulanmaktadır²⁸¹. Destinasyonlarda ise genellikle destinasyonun turizm potansiyelini veya özel bir turizm türünün potansiyelini belirlemek amacıyla yararlanılmaktadır²⁸².

Daha çok işletmeler tarafından kullanılmakla birlikte, yaygın olarak organizasyonlar tarafından da yararlanılan SWOT analizi, “bir işletme (veya destinasyon) olarak bizim pazardaki yerimiz neresidir?” sorusuna cevap arar²⁸³. Bu çalışmada Aliğa’nın turizm potansiyeli, stratejik bir planlama aracı olan SWOT analizi yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı, Aliğa’nın turizm potansiyelini belirlemek suretiyle mevcut durumu ortaya koyarak pazardaki yerini saptamak ve planlamacılar için bir çıkış noktası oluşturmaktır.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden Durum Çalışması (Örnek Olay) kullanılmıştır. Durum Çalışması, güncel bir olgunun kendi doğal ortamında derinlemesine incelenmesini gerektirir²⁸⁴. Bu desen, araştırma amacına uygun şekilde bir durumun (Aliğa’daki turizm potansiyeli) derinlemesine araştırılmasına imkân vermesi dolayısıyla tercih edilmiştir.

Durum çalışması kapsamında öncelikle *araştırma soruları* oluşturulmuştur. Aliğa’nın turizm potansiyelinin olup olmadığı, turizmde gelişmesi

²⁷⁷ Evans 2003.

²⁷⁸ Perreault – Cannon – McCarthy 2015.

²⁷⁹ Jeon – Kim 2011.

²⁸⁰ Pike 2015.

²⁸¹ Bkz. Ahmed – Zairi – Almarri 2006; Bozac – Tipuric 2006; Bohari – Hin – Fuad 2017.

²⁸² Bkz. Faulkner 2002; Irlandu 2004; McDowall – Wang 2009; Sayyed – Mansoori – Jaybhaye 2013; Bozkurt – Altundaş 2017.

²⁸³ Torlak – Altunışık 2012.

²⁸⁴ Yıldırım – Şimşek 2016.

(gelişmemesi) için ne gibi üstünlüklere (zayıflıklara) sahip olduğu, gelecekte Aliğa turizmini olumlu (olumsuz) etkileyebilecek fırsatların (tehditlerin) neler olabileceği gibi sorular belirlenmiştir. Aliğa İlçesi'nin turizm potansiyelini bütüncül olarak değerlendirebilmek ve iç geçerliliği sağlamak amacıyla *veri kaynakları* çeşitlendirilmiştir. Veri kaynakları; uzun süredir Aliğa'da yaşayan insanlardan (Y), Aliğa'daki turistik tesis işletmecilerinden (T), Aliğa'daki üst düzey kamu görevlilerinden (KG) ve Aliğa'ya ziyaret eden kişilerden (Z) oluşturulmuştur. Katılımcılar, amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiş; araştırmacı tarafından araştırmaya en fazla katkı sağlayabileceği düşünülen kişiler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma *verileri*, 11-14 Ağustos 2017 tarihleri arasında derin görüşme (9 kişi) ve telefonla mülakat (5 kişi) yöntemleriyle elde edilmiştir. Toplamda 14 kişi ile ortalama 47 dakika görüşülmüş ve 49 sayfa veri elde edilmiştir. Görüşmeler, hem araştırmacı tarafından not tutarak, hem de katılımcıların izni alınmak suretiyle kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Araştırmanın *iç geçerliliğini* sağlamak amacıyla çeşitleme ve katılımcı teyidinden yararlanılmıştır. Çeşitlemede araştırmacı, konuyu bütün zenginliği ile ortaya koyabilmek amacıyla veri kaynaklarını, yöntemi veya araştırmacıyı çeşitlendirir²⁸⁵. Bu çalışmada Aliğa'daki farklı gruplarla görüşmek suretiyle veri kaynağı; hem görüşme hem de gözlemden faydalanmak suretiyle veri toplama yöntemi çeşitlendirilmiştir. Araştırma bulgularının, Aliğa'da çeşitli tarafların ve veri kaynaklarının da yer aldığı sempozyumda sunulması sonrasında; "sahanın olduğu gibi yansıtıldığı" şeklindeki olumlu geri bildirimler ile katılımcı teyidi de gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için veriler, bulguların özetlendiği kısımda betimsel bir anlayışla, herhangi bir yorumda bulunmaksızın aktarılmıştır.

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde dört aşamalı bir yol izlenmektedir: Öncelikle toplanan veriler, anlamlı bölümler oluşturacak şekilde kodlanır; bu kodlar içerisindeki benzerlikler incelenerek temalar tespit edilir; veriler bu kod ve temalar altında düzenlenir; son kısımda ise araştırma bulguları yorumlanır²⁸⁶.

²⁸⁵ Yıldırım – Şimşek 2016.

²⁸⁶ Yıldırım – Şimşek 2016.

Bulgular

Araştırmanın yöntem kısmında da belirtildiği üzere; katılımcılara ilçenin turizm açısından güçlü – zayıf yanlarını, olası fırsat ve tehditleri değerlendirmeleri amacıyla genel sorular sorulmuştur. Katılımcıların araştırma sorularına verdikleri yanıtlar *endüstriyel, siyasal, ekonomik, beşeri, doğal ve tarihi* olmak üzere altı kategoride toplanmıştır. Daha bütüncül olarak inceleyebilmek amacıyla her kategori, ilçe turizminin *güçlü yanlarını, zayıf yanlarını, fırsatlarını ve tehditlerini* içeren dört alt kategoriye ayrılarak değerlendirilmiş ve SWOT analizi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Endüstriyel

Aliğa’da sanayinin turizm açısından sağladığı en önemli *avantaj*, gelişen sanayinin başta konaklama sektörü olmak üzere iş turizmini geliştirmesi olmuştur. İlçenin sahip olduğu önemli sanayi tesisleri sayesinde çok sayıda çalışan, yönetici, sahip ve ziyaretçi Aliğa’ya gelmekte ve çeşitli konaklama tesislerinde kısa ya da uzun süreli konaklamaktadır. Üstelik sanayi sayesinde sadece işle doğrudan ilgili kişiler değil; onların eş, dost ve aileleri de ilçeyi gezip görme fırsatı bulmaktadırlar.

Dışardan gelen çok. Yazın hem iş için geliyorlar hem tatil yapıyorlar. [T1]

Yurt dışından da gelen var; mesela Ruslar geliyor. Herhalde burada ...’da montaj işinde bir iş aldıysa onların aileleri geliyor ve çok da memnunlar buradan. [T2]

Bir katılımcının ifadesinden, sanayi yatırımlarının yaratacağı *fırsatlar* sayesinde gelecekte de turizm yatırımlarının artmaya devam edeceği, bunun da turizmde istihdamı artıracığı anlaşılmaktadır.

Aliğa’da otel yatırımının çok fazla tutacağını düşünüyorum. ... rafinerisi de tamamlandıktan sonra bu oteller yetmeyecek. Uzun vadede daha orda bir sürü proje olduğunu biliyorum. Sadece yenilerinin yapımında değil, bakıma denetime de geliyorlar. [T5]

Bir başka katılımcı ise sanayinin kendisinin de turizm açısından değerlendirilmesi gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Sanayiye geldik, bir saat sürdü arazi aracıyla. Bir baktım ki bambaşka bir şehir. Sanki uzaydasın. Yani oranın da bir gezilmesi, görülmesi, değerlendirilmesi gerekir. Bu tarz işlerle uğraşan işadamlarının gelip burayı görmesi, fikir edinmesinde fayda var. Mevcut tesisleri merak eden, yenisini yapmak isteyenler gelebilir. İş adamlarının, tüccarların yeri. Liman nasıl kurulur, nasıl işletilir, onu görmeye gelir. [KG2]

Tablo 1. Aliğa'nın turizm potansiyelinin SWOT analizi

	Güçlü Yanlar	Zayıf Yanlar	Fırsatlar	Tehditler
Endüstriyel	<ul style="list-style-type: none"> • İş turizminin gelişmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Çevresel etki • Hava kirliliği (gaz kokusu) • Deniz kirliliği • Görüntü kirliliği • Toplumsal etki 	<ul style="list-style-type: none"> • Turizm yatırımları • İşletme / fabrika turları 	<ul style="list-style-type: none"> • Sanayinin fazla gelişmesi
Siyasal	<ul style="list-style-type: none"> • Turizme verilen önem 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasi çatışmalar (iç) 	<ul style="list-style-type: none"> • İBB'nin turizm projeleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasi çatışmalar (dış) • 2019 seçimleri • Arkeolojik çalışmalara desteğin azalması
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> • Mali kaynaklar • Yiyecek içecek fiyatları • Plaj ücretleri • Ulaşım ücretleri (İZBAN) 	<ul style="list-style-type: none"> • Konaklama fiyatları 		
Beşeri	<ul style="list-style-type: none"> • Halkın yaşam tarzı • Halkın yabancılara karşı tutumu • Güvenli ve sakin olması • Eş – dost ziyaretleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Esnafın yabancılara karşı tutumu • Yabancılaşmanın başlaması • Tatil alışkanlıkları • Etkinliklerin yetersizliği • Turizmde nitelikli işgücü eksikliği 		<ul style="list-style-type: none"> • Ziyaretçi profilinin değişmesi

Doğal

<ul style="list-style-type: none">• Güzel bir sahil beldesi• Mavi Bayrak belgesi• Yeni Şakran'ın potansiyeli• Rüzgarının ve denizinin avantajları	<ul style="list-style-type: none">• Yeni Şakran altyapı sorunları• Mavi Bayrak farkındalığı		
Tarihi			
<ul style="list-style-type: none">• Kyme antik kenti	<ul style="list-style-type: none">• Turizme hazır olmama• Atıl durumdaki müze		

Sanayinin, turizm açısından ortaya çıkardığı ve yukarıda bahsedilen güçlü yanlar ve fırsatlar bir yana; katılımcıların çoğunluğu sanayinin *olumsuz yanları* ve turizm için yaratacağı *tehditler* üzerinde durmuştur. Genellikle Aliğa sakinlerinden (Y) ve turizmcilerinden (T) oluşan katılımcılar, sanayinin, ilçenin turizm potansiyeline çeşitli açılardan zarar verdiğini ifade etmişlerdir. Bu ifadelerden yola çıkılarak, turizm açısından sanayinin etkisiyle ortaya çıkan *zayıflıklar*; *çevresel* ve *toplumsal* başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Katılımcıların %43'ü ilçedeki hava kirliliğini sanayi faaliyetlerine bağlamış; sürekli gaz kokusu soluduklarını ve bunun yalnızca turizm açısından değil, yaşayanların sağlığı açısından da zararlı olduğunu belirtmiştir.

Havası çok kirlili. Kokuyor sürekli. Sürekli gaz kokusu var. ... Sanayinin başladığı yerden itibaren koku başlıyor. Rahatsız edici bir gaz kokusu. Önceleri biz Yeni Foça'da oturuyorduk. Aliğa'ya ilk taşındığımızda anem tüpleri kontrol ediyordu tüp mü açık diye sürekli, o derece. Rüzgâr olmadığında çok aşırı koku yapıyor, özellikle yazın mesela çok kokuyor, rüzgâr olmadığı zaman. [Y1]

Burda her beş çocuktan dördü bronşit; sırf havadan, havası o kadar kötü yani. Şu an çıkın mesela dışarda koku yok ama burdan Dikili'ye, Çandarlı'ya gidin, anlarsınız yani. Gaz soluyoruz yani, oksijen değil. Kışın biraz daha fazla, yazın daha iyi. Turizm olması için buranın bir temizlenmesi lazım. [T4]

Katılımcıların %36'sı sanayinin, Aliğa'nın denizini de kirlettiği görüşünü paylaşmakta ve denizin girilecek kadar temiz olmadığını düşünmektedir.

Deniz turizmi zaten olmaz, olamaz. Deniz kirlidir. Denize girmek için alan yok. [T5]

Aliğa biraz daha sanayi şehri olmasından denizi biraz kirlidir, giderek daha da kirlidir bir denizi var. Mikrop kapmaya müsait. Çok fazla gemi girip çıkıyor. Atıkları denize de karıştırılıyor. En son dört sene önce girdim, o zaman kötüydü hala da kötü diye düşünüyorum. [Y3]

Denizimizi kimse beğenmiyor, deniz temizlense, atıkların atılması önlenirse... Eskiye nazaran çok çok iyi. Ben 90'da geldim buraya. O günle bugün arasında çok fark var; koku olarak, deniz olarak. ...'in dediği gibi giyerdik mayoları zift içinde çıkardık. [Y2]

Sanayinin getirdiği çevresel olumsuzluklardan bir diğeri bacalardan ve gemi, kamyon gibi taşıma araçlarından kaynaklı görüntü kirliliğidir. Görülen tüm Aliğa sakinleri (Y1-Y4), özellikle bacaların oluşturduğu görüntü kirliliğinin, ilçenin turizmini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir.

Ben gittiğim bir yerde güneşlenirken, denize girerken karşıdaki bacadan alevlerin çıkmasını istemem yani. [Y1]

Bazen vatandaş ne bu kamyon, diyor. Ama bunları kapatamayız. [KG1]

Katılımcıların %29'u sanayinin ilçenin nüfusunu çok hızlı artırması dolayısıyla toplumsal açıdan da sorunlara yol açtığını belirtmiştir. Özellikle son dönemde çalışmaya gelen insanların, ilçede yaşayan insanlar için huzursuzluk kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmaya gelenler sorun oluyor. Bu konudan rahatsız yani Aliğa'nın insanı. Kamptan çıktıkları zaman mutlaka bir sorun oluyor. Emniyet açısından bir huzursuzluk var yani. Son 1-2 yıldır kavga gürültü hep onlardan çıkıyor. Yabancı bir ülkeden de en az altı bin kişi getirdiler, yanlış değilsem. [T1]

Aliğa'da devasa yatırımlar, makro projeler olduğundan, işçileri büyük şantiye alanlarında aynı askeri kışlalar gibi yatıp kalkan insanlar var ve bunların belli izin / çarşı günleri var. O günlerde çarşıya çıktıklarında görüntü çok farklı oluyor. [Y4]

Çalışanlarının hepsi gurbetçi, her şey olabilir yani. Çünkü kökleri burda değil. Kökleri burda değil, yani yarın tanıyacağın insanlar değil. Bir daha rastlayabileceğin bir insan değil. Onun için utanacak kimse olmadığından rahat hareket edebiliyorlar, halk da biraz muzdarip olabilir. [Z2]

Katılımcıların %64'ü sanayi geliştiği için Aliağa'da turizm olmayacağını, sanayinin ve sanayiden kaynaklı olumsuzlukların turizmin önünde engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. %14'lük kesim ise sanayiden vazgeçilemeyeceği için turizm olamayacağını belirtmiştir. İlçe sanayisini turizmin önünde tehdit olarak görenler Aliağa sakinlerinden, turizm işletmecilerinden ve üst düzey kamu görevlilerinden oluşmaktadır.

Turizm zaten var, nerde var? Alanya'da, Bodrum'da, Kemer'de var, Kaş'ta var. Burada daha fazla olamaz. Diğer alanları geliştirseniz artabilir ama hiçbir zaman sanayinin üstüne çıkamaz. Çünkü alanın büyük bir kısmını sanayi kaplıyor. [KG2]

Siyasal

İlçedeki siyasal yapılanma, Aliağa'nın turizm potansiyeli açısından genellikle olumlu olarak algılanmıştır. Katılımcılar, belediyenin turizme önem verdiğini ve bu kapsamda Ağapark, Zeytinli Park, Avcı Ramadan Çocuk Rekreatyon Alanı gibi yatırımların dışında çeşitli antik kentlerdeki çalışmaların ve amatör balıkçılığın desteklendiğini, yürüyüş rotalarının oluşturulduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla belediyenin turizme verdiği önem ve destek, ilçe turizminin güçlü yanlarından biridir.

İlk defa bütüncül olarak Aliağa'yı sanayinin yanında, o bacalara rağmen bir turizm ile tarihiyle kültürüyle de anılan ve erişilebilen, İzmir'den gelen bir şehre dönüştürme çabaları başladı. [Y4]

Belediye başkanımızın önem verdiği bir konu Aliağa'da: Hep sanayi hep sanayi değil, turizm yönünden de ayaklanalım. Bizim sloganımız şuydu: 'Aliağa'dan İzmir'e gidilen değil, İzmir'den Aliağa'ya gelen bir yer' yaratmaktı, %70'ini şu anda başardık. Hep bugüne kadar sanayi şehri olarak anılmış Aliağa, ama bundan sonra Belediye başkanımızın tek hedefi var: hem sanayi, hem turizm. Ne diyor biliyor musunuz ... 5 sene sonra Paris'le veya Londra'yla yarışmamız lazım, diyor. Çok inançlı bu konuda. Bir sene sonra yine geldiğinizde (Aliağa'yı) çok değişik görürsünüz. [T2]

Aliağa Belediyesi'nin turizme verdiği önem, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne (İBB) ait olan ve Efes ile Pergamon antik kentlerini raylı sistemle (İZBAN) birleştirecek olan bir proje ile birlikte değerlendirildiğinde; ilçe için önemli bir fırsatı barındırmaktadır. Bu projeye göre Aliağa, yakın gelecekte turizm potansiyeli açısından stratejik bir noktada yer alabilir.

Bir stratejisi var Büyükşehrin, diyorlar ki biz iki tarih kültür başkentini birbirine bağlayacağız. Bir ucu Efes, bir ucu Pergamon. Bu büyükşehrin de stratejisi, devletin de. İzban'a dediler ki bir ucu Bergama'da olsun, bir ucu Efes'te olsun. Biz İzmir Adnan Menderes Havalimanı'na inecek turisti oradan Efes'e de götürelim demiryoluyla Bergama'ya da götürelim. Bu strateji Aliağa için çok ciddi bir avantaj. Tam da bu hat Aliağa'nın içinden geçiyor. Bu, belediyede tekrar "biz turizme odaklanalım" şeklinde bir görüşü ön plana çıkarmaya başladı. Bu önemli bir atılımdı. [Y4]

Siyasal yapı turizm açısından yalnızca olumlu yönler içermiyor, katılımcıların ifadelerine göre ilçe içinde yaşanan siyasal çatışmalar, turizm potansiyeli açısından *zayıflık* oluşturmaktadır. Bir katılımcıya göre ilçe belediyesinin kendi içinde yaşadığı siyasi huzursuzluk, belediyeyi iş yapamaz noktasına getirmiştir.

Aliağa'nın kendi içinde de öyle. Başa gelen herkes için böyle. CHP geldi, Ak Parti geldi, MHP geldi. Üçü de aynı şeyi yaşadı ve hala da yaşıyor. Birbirleriyle çok uğraşıyorlar yani. Kimse kimseye huzur vermiyor yani. Mesela ödenekler alınacak, mesela meclis toplantıları yapılacak. Onların onayı olmayınca ödenek gelmiyor. [T4]

İlçe dışındaki (İBB ile olan) siyasal çatışmalar, 2019 yılında yapılacak olan seçimlerden kaynaklı belirsizliğin olması ve merkezi yönetim tarafından arkeolojik çalışmalara verilen desteğin azalması gibi olumsuzluklar ise siyasal açıdan turizm potansiyelini tehdit edecek unsurlar olarak görülmektedir.

Yerel olarak burada yapabileceğimiz her türlü şeyin ana musluğu Büyükşehir. Müsade alamıyorsun. Çatışma var tabi. Bunu siyasallaştırıyorlar. [T2]

Bu başkan çok güzel çalışıyor. Hangi partiden olduğunu da bilmem. Ama bizim insanımız çalışanı sevmez. Yakında gönderirler bir seçimle. İnsanlar diyor ki benim akrabamı işe aldırды mı diyor, ona bakıyor. [Z2]

Ekonomik

Aliağa turizminin ekonomik açıdan sahip olduğu en önemli üstünlük; bütçesinin, Türkiye'deki ilk 15 belediye içerisinde yer alması, dolayısıyla turizme verilen önemi somutlaştıracak parasal kaynakların mevcut olmasıdır. Aliağa'nın ekonomik açıdan sahip olduğu bir başka avantaj ilçedeki plaj ve ulaşım hizmetleri (İZBAN) fiyatlarının, özellikle günübirlik ziyaretçileri çekebilecek derecede düşük olmasıdır. Yiyecek içecek ücretleri ise her ekonomik düzeye hitap edecek şekilde çeşitlilik göstermektedir.

Belediye sana bir güzellik sunmuş, sana bir hizmet vermiş. Masa, şemsiye, tuvalet, duş yeri, arabanı koyacak yer vermiş. Sen gidiyorsun sadece bir tane şemsiyeye günde 10 TL veriyorsun oturmak için. Burada (Ağapark) bir sene boyunca verdiğin para 25 TL kişi başı. Foça'ya gitseler iki şezlong 10-15 TL, tuvalet ayrı duş ayrı ücretli. Buradan iyi bir yer bulamazlar. Çok cüzi bir ücret ödeyip bir sene boyunca girebiliyorlar. Dünyanın hiçbir yerinde bunu bulamazlar. Senelik 100 TL dört kişi ücreti. Kişi başı 25 TL. Geçen sene tek kartla dört kişi girebiliyordu, şu anda sistemi değiştirdiler, tek kart yaptılar herkes için. Başka yerde gitsen bunun on kat fazlasını araba park parası verirsin. Aynı günde ailece gitsen tuvalet parası verirsin. Tuvalet bedava, duş bedava, masan bedava, piknik alanını yapmış sana daha ne yapacak bilmiyorum artık. Arabanı istediğin yere koyabiliyorsun. [Z2]

Ekonomik açıdan katılımcıların %43'ü tarafından dile getirilen önemli bir *zayıflık*, konaklama tesislerindeki fiyatların yüksekliğidir. Katılımcılar bu durumun, konaklamak için gelenlerin genellikle büyük şirketlerin çalışanları olması dolayısıyla talebin nitelik ve niceliğine bağlamaktadır.

Çok fazla otel yok, genelde butik otel şeklinde ve fiyatları oldukça pahalı. Bodrum'daki 5 yıldızlı oteller 100 TL'den başlarken, buradakiler en aşağı 150 TL. Zaten insanlara çekici gelen bir tarafını ortaya çıkaramamış, diğer taraftan da fiyatlar çok yüksek. [Z1]

Fiyat olarak genel olarak Aliğa yüksek, pansiyona bile gitseniz öyle. Çünkü arz yok, talep fazla. [T5]

İşçi kesimi çok olduğu için mühendisler geliyor (otellere). O yüzden fiyatları yüksek tutuyorlar. Zaten İzmir'den gelen metroyla (İZBAN) geliyor, gününbirlik geliyor gidiyor veya arabasıyla geliyor. [T3]

Katılımcılar tarafından ekonomiye bağlı olarak yakın zamanda ortaya çıkması ve turizm potansiyelini etkilemesi olası *fırsat* veya *tehdit* belirtilmemiştir.

Beşeri

Aliğa'nın turizm potansiyeli, sahip olduğu beşeri çekicilikler açısından değerlendirildiğinde; en *güçlü yanı* çağdaş ve demokratik toplum özellikleri gösteren, yıllar içerisinde aldığı göçler neticesinde insanların yalnızca birbirlerine değil, dışardan gelen insanlara da anlayışlı ve toleranslı yaklaştığı bir yapıya sahip olması, diğer bir deyişle turizm faaliyetleri açısından gerekli huzur ve barış ortamının ilçede mevcut olmasıdır.

Katılımcıların %43'ü Aliğa'yı sakin ve huzurlu, %29'u ise güvenli bir ilçe olarak ifade etmiştir.

Bizim burda sabah dörtte bayanlar başlar yürüyüşe serinlikte. Gece parka gidip oturabilirsin hiç kimse rahatsız etmez. [T3]

Aliğa'nın güzel tarafı da bu. Başka bir yerde bir bayan yağmurda çamurda kışın saat üç buçukta spor yapamaz. Burada gece üç buçukta, dörtte, beşte bayanlar spor yaparlar. Ben 'de oturuyorum, gel-sin bir tane bayan gece 12'den sonra 'in sokaklarında gezsün bakayım, ne oluyor? Ama burda sahil bandında yürüyüş yapıyorlar. Hiç bir sıkıntı olmuyor. [Z2]

Aliğa'da dışlama yok, kılık kıyafete karışma yok. Herkes özgür, özgür bir ilçe. Diyebilirim ki burada herkes düşüncesini birbirine anlatabilir. Düşüncelerde bile hürriyet var, seni dinleme sabrı var. Ben rahatlıkla siyasi görüşümü söyleyebiliyorum ve seni dinliyor. [Y2]

Çarşafılı da bikinili de aynı yerden giriyor denize. O ona bakmaz, o ona bakmaz. [T3]

Merkez nüfusun %90'ı dışarıdan gelmiş. 1970'lerde gelmeye başladığı için bir sosyal uyum olmuş. Yerli-yabancılık yok. Kimsenin kimseye rahatsızlığı yok. Aliğalılık bilinci oluşmuş. [KG1]

İrkçilik yok burda. 81 vilayetten insan yaşıyor. ... Son 20 yıl içinde gelenlerin şiveleri dahi değişmiş. Ben bakıyorum Doğu veya Karadeniz şivesi konuşmuyor adam buranın şivesini konuşuyor. Bir gün taksiye bindim 20 dakika falan yolda sohbet ettim. Baktım adam buranın şivesini konuşuyor: 'Tamam beya götürürüz beya.' Nerelisin, dedim. 'Ben Batman'lıyım beya' dedi. Nasıl Batmanlısın sen, dedim. 'Abi biz çok oldu beya buraya geleli, 25 senedir burdayım ben' dedi. [KG2]

Toplumsal yapının, turizmin gelişmesi açısından oluşturduğu bir başka avantaj, ilçe sakinlerinin çoğunun uzun yıllar önce Aliğa'ya yerleşmiş olmalarından dolayı diğer illerde çok sayıda akrabalarının olması ve bu kişilerin ilçeye yaptıkları ziyaretlerdir.

Ailevi ilişkilerden çok geliyorlar. Burda her oturanın İzmir'de birkaç tane akrabası, eşi dostu vardır. O yüzden çok gelen var. Eşi dostu burda olanlar hafta sonuna denk getirip kalıyorlar. [T1]

Katılımcıların toplumsal açıdan belirttiği en önemli zayıflıklardan biri esnafın ilçeyi ziyaret eden insanlara yönelik olumsuz tutumlarıdır. İlçe

hakkında çok az olumsuzluk belirtmiş olan ziyaretçilerden bir tanesinin, esnafın tutumuna dair değerlendirmesi dikkat çekicidir:

Ben ilk gittiğimde yol yordam bilmiyordum. Minibüslerini sokaklarını bilmiyordum. Yol öğrenmek için birkaç esnafa sorduğumda ters cevaplar almıştım, genele vuracak olursam insanı biraz sıkıntılı sanırım. [Z3]

Katılımcıların %21'i tarafından dile getirilen önemli bir diğer zayıflık Aliğa'da yaşayan insanların, hafta sonu tatillerini dahi ilçe dışında geçirmeyi tercih etmeleridir. Bu durum, Aliğa Belediyesi'nin bu dezavantajı tersine çevirmek için geliştirdiği ve yukarıda da belirtilmiş olan sloganla da somutlaşmaktadır: 'İzmir'e gidilen değil, İzmir'den gelinen yer.'

Aliğalı dışarıya gidiyor. Çoğunlukla Foça'ya falan gidiyorlar. [T1]

Ben eşimle hafta sonları Aliğa dışına çıkıyorum. Özellikle orta ve üst gelir kesinlikle Aliğa dışına çıkıyor. Ama daha alt gelir grupları koşullardan dolayı Aliğa'da kalmayı tercih ediyor hafta sonları. [Y4]

Genellikle burayı tercih etmiyorum. Biz burdan ya Foça ya Çandarlı, Dikili. Ben de dışarı gidenlerdenim. [T4]

Bazı katılımcılar bu durumun nedenini ilçede yeterli etkinliğin olmayışına bağlamaktadır. Kültürel, sanatsal, sportif etkinliklerin eksikliği, özellikle gençleri ilçede tutamamaktadır. Aliğa'nın Turizm işletmecilerinden bir tanesi etkinliklerin tanıtımının da yeterince yapılamadığını vurgulamaktadır:

Eskiden bir festival olurdu Aliğa'da yürüyemezsiniz. O yol var ya komple kapanıyordu sahile kadar, bayağı sürüyordu Can'a kadar. Büyük konserler olurdu mesela Sıla, İbrahim Tatlıses, Cem Adrian geldi, herkes geldi. Belediye değişince bunlar kaldırıldı. Kermes tarzı el işleri, yemekler vs. Reklamının da çok iyi yapıldığını düşünmüyorum. Çoğu kişinin haberi yok mesela. Ben mesela çok sosyal bir insanımdır, her şeyle uğraşırım, mesela dernekle. Çıkarız arkadaşlarımızla otururuz, gezerim. Benim bile haberim yok. Konuşmalar oluyor, konuşmacılar geliyor, olduğu gün duyuyorsun. O konuda biraz zayıf. [T4]

İlçede turizmin gelişmesini etkileyecek bir diğer zayıflık; turizmde çalışacak nitelikli işgücünün olmayışdır.

Aliğa'da otelde çalışacak eleman bulmak çok zor. Kalifiye olmayanı da bulamıyorduk Aliğa içinden. Dışından getiriyorduk. Bundan dolayı bir tane daire kiralanmış otel sahipleri tarafından. Beş altı kişi vardı dışardan gelen benle birlikte. [T5]

Katılımcılardan bazıları tarafından ifade edilen son zayıflık ise son zamanlarda ilçenin almış olduğu yoğun iç göç dolayısıyla ilçede yabancılaşmanın başlaması ve sosyal dokunun değişmekte olmasıdır.

Sanayileşme, inanılmaz bir iç göç, başlayan gecekondulaşma... 1970'lerin ortalarına doğru başladı gecekondulaşma. 1980'lerin sonlarına doğru doruğa çıktı. 1989'da bu sefer Bulgaristan'dan soydaşlar Aliğa'ya geldiler yaklaşık 500 aile kadar, 2-3 bin kişi. 2000'li yıllarla birlikte enerji sektörü artmaya başladı. 2015'li yıllara yani günümüze geldiğimizde de yeni rafineri yatırımlarıyla beraber artık küresel ölçekteki işçiler de gelmeye başladı. Yani Hindistanlılar, Tayvanlılar, işçiler de biliyorsunuz küresel olarak geziyor dünyada. Dolayısıyla bunların hepsinin izlerini sokakta dolaşırken görebilirsiniz şu anda. Bu inanılmaz bir demografik hareketlilik. [Y4]

Son yıllarda eşimin kullandığı bir tabir var: "artık sokağa çıktığımda tanıdık kimseye rastlamıyorum" der. Son yıllarda bu çok çarpıcı bir şekilde gördüğümüz bir şey. [Y4]

Toplumsal açıdan ilçe turizmini etkileyecek fırsat belirtilmemiştir ancak önemli bir olumsuzluk bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir: Aliğa'nın ziyaretçiler için düşük maliyetli bir destinasyon olması dolayısıyla gelir düzeyi ve çevre bilinci düşük ziyaretçileri çekmesi bakımından geleceğe dair tehdit söz konusudur.

Gelen kitlenin niteliğiyle de ilgili. Ama Aliğa'yı çok kalabalık bir kente mi dönüştürmek niyetimiz? Daha az ama daha nitelikli bir kitle mi gelsin, yoksa biletini alan, atlayan gelsin mi? Şu anda atlayan geliyor. Aynı sorun Foça'da da var. Orada da İZBAN ve otobüs aktarmasıyla ulaşım sağlandığı için son iki yıldır Foça'da ciddi bir sıkıntı var. Onların gelen turisti seçme lüksleri var, Foça bir marka. Ama bizim öyle bir lüksümüz yok. Ben şahsi fikrimi söylüyorum. Bana göre nitelik de önemli. [Y4]

Doğal

Katılımcıların %43'ü Aliğa'nın doğal güzelliklerinin, turizm açısından önemli bir avantaj olduğunu vurgulamıştır. Güzel bir sahil beldesi olması, plajlarından bir tanesinin Mavi Bayrak almış olması, dolayısıyla temiz bir denizinin olması, Aliğa'ya bağlı Yeni Şakran beldesinin turizm açısından sahip olduğu potansiyel, balık çeşitliliği gibi unsurlar, katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Güzel bir doğası var; Şakran tarafına gidin, Helvacı tarafına gidin, Foça alt sınırları, Aliağa başlangıcı, kıyı şeridi ve bitki örtüsü natureldir. Çok güzel bir bitki örtüsü var, havası temiz, doğası güzel, yiyecek- içecek, sebze-meyve türleri, her şeyden önce zeytinyağı ve onun türevleri, naturel yaşantı var. [KG2]

Özellikle rüzgârı sayesinde yazın nispeten serin ve havadar iklime sahip olması; rüzgârının fabrika kokularını uzaklaştırması, deniz akıntılarının ise denizdeki kirliliği sahile sürükleyerek temizlemesi, rüzgârın ayrıca sörf ve yelken gibi sportif turizm faaliyetleri açısından önemi, katılımcılar tarafından belirtilen diğer üstünlükler arasındadır.

Bu rüzgâr, fabrikaların kokusunu engelliyor. 365 günde fabrikaların pis kokusunu 60 gün alabilirsiniz. En az haftanın üç günü buradayım. Sıcakta bile bunaltmıyor. Burası hep böyledir, rüzgâr var ya. Bazen öyle bir rüzgâr oluyor ki dalgadan burada duramazsın. Sabah burada mont olmadan duramazsın. [Z2]

En uçtaki limanımızda sörf söz konusu olabilecek. Bir Alaçatı olayını burada yaşatabiliriz. [T2]

Rüzgârı çok fazla. Yelken turizmi açısından önemli olabilir. Alaçatı kadar rüzgâra sahip. [Z1]

Katılımcıların doğal güzelliklerle ilgili ifade ettiği tek zayıflık Yeni Şakran bölgesindeki altyapı sorunlarıdır. Katılımcıların söylemlerinden Ağapark'ın bilinirliğinin %71 olmakla birlikte; Ağapark'ın yakın zamanda aldığı ve o plajdaki deniz suyunun temizliğini gösteren Mavi Bayrak farkındalığının çok düşük olduğu (%36) anlaşılmaktadır. Bu durum, bir diğer zayıf yan olarak kaydedilmiştir. Doğal unsurlara ilişkin herhangi bir fırsat veya tehdit belirtilmemiştir.

Tarihi

Aliağa, tarihi açıdan üç antik kente ev sahipliği yapmaktadır: Kyme, Myrina ve Gryneion. Katılımcıların %79'u Kyme antik kentini bilmekte; bazıları ise ilçenin turizm potansiyeli açısından önemine işaret etmektedir. Bir katılımcı antik kentlerin turizme kazandırılması ile ilgili Aliağa Belediyesi'nin çalışmalar yürütmekte olduğunu belirtmiştir:

... antik kentlerle ilgili çalışmalar var. Aliağa'daki Kyme, Myrina ve Gryneion. Aigai, idari olarak Manisa'ya bağlı ama coğrafi olarak Aliağa'ya yakındır. Fakat biz onu tanıtım materyallerinde kullanamıyoruz. Fakat

orayı da Aliğa'ya nasıl kazandırırızın arayışındayız. Antik kentlerin tanıtımına dönük, gün ışığına çıkmasına dönük de çabalarımız var. [Y4]

Biz çocuktuk Meryem Ana'ya giderdik, o zaman orası harabe, eski kilise gibi bir şey. Bir ağaç vardı çaputlar bağlıyorlardı insanlar. Efes harabelerinin üstünde otururduk, o zaman bakımsızdı. Şimdi ne kadar güzel oldu, restore edildi. Dünyanın her yerinden gelenler var. Mesela bir kere gittik, düğün yapıyorlardı. (Kyme) Değerlendirilirse çok güzel olur. [T3]

Antik kentlerin varlığı ve belediyenin yürütmüş olduğu çalışmalar, tarihi açıdan ilçenin turizmdeki *güçlü yanları* olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte uzun yıllardır büyük bir çoğunluğun bildiği bu alanların henüz turizme açılmamış oluşu, diğer bir deyişle tarihi yerlerin gezilecek durumda olmayışı, *zayıflık* olarak kaydedilebilir.

Tarihi gezecek bir yer yok. Bir Kyme var. Onun da işi bitti bitmedi bilmiyorum. Su altı şehri var ya burada. Orada çalışma yapıyorlar, yıllardır kimse girmiyor. Altında su altı şehri olduğu söyleniyor. Bir de yakınına liman yaptılar, zor açacaklar artık bu saatten sonra. Orda bir Kyme'nin varlığı var ama kimsenin bilgisi yok. Arkadaşlarım dalıyor, denizden girip bakmışlar ama. Denizin içinde bile çalışma var. [T1]

Antik Kyme var. O da başladı mı bilmiyorum. Gitmedim, ... gitmişti. Orada tarihi eserler bulmuşlar ama. Halka açık durumda mı bilmiyorum. Çok eski su kanalları varmış. [Y2]

Aliğa Müzesi'nin mevcut durumu, bir başka zayıf yanı oluşturmaktadır. Müze olarak bilinen yer, tarihi eserlerin sergilendiği değil, yalnızca depolandığı bir yer olarak kullanılmakta ve ancak belirli zamanlarda, belirli prosedürlerle açılmaktadır.

Müze olarak yapılmış ama kullanılmayan, alkolcülerin, tinercilerin barınağı haline gelmiş. Hiçbir şey yok ki içinde, boş. Yeni belediye binasının solundaki bina. Güzelim denizin ortasına müze diye koymuşlar, kıyıda ama. Camı çerçevesi kırık. İtalyanlar yürüttüğü için arkeolojik faaliyetleri, müze de onlar adına. Bize hiçbir faydası yok. [T2]

Buldukları eserleri müzeye, şu anda kapalı, depoladılar. Büyük parçalardan ziyade kap, kaçak, seramik parçaları. Tasnif edilmemiş durumda. Kazıdan çıkan şeylerin depolama yeri. Kazı heyeti gelince açıyor, müze değil. Bu dönemde Kültür Bakanlığı'ndan da temsilci geliyor. Bir yetkili olmayınca ilgilenecek, kapalı duruyor. [KG1]

Sonuç ve öneriler

Aliğa, sanayi bakımından Türkiye'nin önde gelen ilçelerinden biridir. Ancak son yıllarda basında çıkan haberlerden ve yapılan görüşmelerden, ilçenin yalnızca sanayisi ile değil, turizm ile de adından söz ettirmek istediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Aliğa'nın turizmde var olabilmesi için mevcut şartların ne olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla, ilçenin sahip olduğu turizm potansiyeli, çeşitli tarafların bakış açısıyla SWOT (GZFT) analizi ile değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda güçlü-zayıf yanlar ile fırsatlar ve tehditler, altı kategoride toplanmıştır: Endüstriyel, siyasal, ekonomik, beşeri, doğal ve tarihi.

İlçede turizmin gelişmesinin önündeki en önemli tehdit, *sanayinin* varlığı olarak görülmektedir. Sanayi kuruluşları, gerek yol açtığı çevresel ve toplumsal sorunlar; gerekse de ilçenin adıyla anılır olması dolayısıyla turizm algısını zayıflatmakta, turizm düşüncesini (en azından halk kesiminde) engellemektedir. Bu durumun en çarpıcı yansıması *bacalar* üzerinde görülmektedir. Aliğa sakinlerinin tamamı, bacalardan rahatsızdır ve bacalarla birlikte turizmin olamayacağından emindir. Oysa görüşülen ziyaretçiler, *bacalar* sözcüğünü kullanmadıkları gibi, sanayinin olumsuzluklarından hiçbirini dillendirmemiştir. Bu durum, yerel halkta sanayiyle ilgili yıllar öncesine dayanan, olumsuz bir algı olduğunu göstermektedir. Aliğa turizmini geliştirmek için öncelikle yapılması gereken halktaki bu algının değiştirilmesidir. Bu amaçla, sadece sanayinin olumsuzluklarının giderilmiş olması /giderilmeye devam edilmesi yeterli değildir. Etkili bir iletişimle halkın ikna edilmesi gerekmektedir. İlçeye gelecek olan ziyaretçiler, öncelikle esnaf ve yerel halkla etkileşmektedir. Sanayiden dolayı yaşadığı yeri olumsuz algılayan, turizmi ve turisti yadırgayan halkın kendisi de turizmin gelişmesini olumsuz etkileyecektir. Bu bağlamda dikkate alınabilecek bir diğer öneri de algının merkezindeki *bacaların*, insanların sempatisini çekecek şekilde renklendirilmesi veya boyanması olabilir. Buna en güzel örnek Kanada'nın Granville Adası'ndaki Ocean çimento fabrikasının silolarıdır (Fig. 1).

Fig. 1. Ocean Çimento fabrikası, Kanada. (Kaynak: www.earthporm.com)

Öte yandan ilçe *sanayisi*, turizmi engellemesi bir yana; turizmin kapılarını hâlihazırda açmış olan sektördür. Sanayi kuruluşlarında çalışmak, bu işletmeleri denetlemek veya yeni işler yapmak için Aliğa'ya gelen ziyaretçiler, tek başlarına veya aileleri ile ilçede ekonomik ve sosyal bir hareketlilik yaratmaktadır. Bu hareketlilik dolayısıyla ilçede konaklama ve yeme-içme tesisi yatırımları yapılmakta, turizm ve ilgili sektörlerde istihdam artmaktadır.

Siyaset, Aliğa'da turizm faaliyetlerinin gelişimini önemli ölçüde etkilemekte, hatta gidişatını belirlemektedir. Görüşülen tüm kesimler, Aliğa'nın son dönemdeki turizm iddiasının, belediyenin izlemiş olduğu politikardan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu durum, Aliğa'da turizmin geliştirilmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak yaklaşan seçimler, bu durumu tersine çevirebilir. Şayet ilçede turizmin geliştirilmesi düşüncesi, önceki seçimleri kazanmış olan siyasi yapılanma düzeyinde kalır ve diğer siyasi kesimlerde taban bulamazsa; bir sonraki seçimde turizmle ilgili tüm projeler rafa kaldırılabilir. Dolayısıyla ilçede turizmin neden ve nasıl geliştirilmek istendiğinin, yukarıda da vurgulandığı gibi halka ve ilgili siyasi kesimlere çok iyi anlatılması gerekir. Böylelikle tüm kesimler, ilçede turizmin geliştirilmesi için ortak anlayış geliştirebilir ve hangi siyasi partinin belediyede çoğunluğu elde ettiğinden bağımsız olarak, sürdürülebilirlik sağlanabilir.

İlçenin kendi içerisinde ve zaman zaman İBB ile yaşadığı anlaşılabilir çatışmalara rağmen; turizmin geliştirilmesi için beklenen önemli bir gelişme

İBB'nin Efes ile Pergamon'u birleştirme projesidir. Bu proje tamamlandığında, iki önemli destinasyonun geçiş güzergâhında yer alan Aliağa, mola noktası olarak önemli bir fırsat elde edecektir. Bu fırsatın uygun şekilde değerlendirilmesi halinde; zamanla Aliağa daha büyük kitleleri varış noktası olarak çekme potansiyeline sahip olabilecektir.

Başta da belirtildiği üzere Aliağa, Türkiye'nin önemli bir sanayi merkezidir. Dolayısıyla Aliağa Belediyesi, mevcut işletmelerin vergilerinden önemli bir kısmını bütçesinde bulundurmaktadır. Belediyenin *finansal* açıdan büyük bir kaynağa sahip olması, turizmle ilgili planlanan projelerin hayata geçirilmesi açısından önemlidir. Ziyaretçiler açısından ilçedeki fiyat düzeylerine bakıldığında ulaşım fiyatları, İZBAN'dan dolayı son derece uygundur. Yeme-içme açısından da hem işletmelerde, hem de fiyatlarda çeşitlilik vardır. Öte yandan konaklama fiyatları, gerek arzın azlığından, gerekse de talebin yapısal özelliklerinden dolayı tüm kesimler tarafından çok yüksek olarak değerlendirilmiştir. İlçede turizm hareketliliği yaratılmak isteniyorsa, turizmin asli unsurları olan konaklama işletmeleri de çeşitlenmelidir. Ziyaretçilerin Aliağa'yı dört mevsim ve 24 saat yaşayabilmeleleri için çeşitli fiyat düzeylerinde yeterli kapasitede konaklayabilme imkânı yaratılmalıdır. Butik otel, pansiyon ve yukarıda da bahsedildiği gibi geçiş güzergâhında olması dolayısıyla motel açılması teşvik edilebilir.

Aliağa, ilçe sakinlerinin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye'nin dört bir yerinden gelen insanların, uyum içerisinde ve *Aliağalı* olarak yaşadıkları, kimsenin kimseye karışmadığı, ötekinin olmadığı, güvenli ve sakin bir yerdir. Dolayısıyla da turizmin ve turistik faaliyetlerin özündeki barış ve huzur ortamı Aliağa'da mevcuttur. Yerel halkın, ziyaretçilere karşı olumlu tutum içerisinde olması, turizmin gelişmesi açısından önemli bir avantaj olmakla birlikte; bazı ziyaretçilerin ve işletmecilerin ifadelerinden, esnafın halktan farklı bir tutum izlediği anlaşılmaktadır. Bir destinasyondaki yerel halk ve işletmecilerin de içerisinde yer aldığı tüm unsurlar, o destinasyonun imajının önemli bir parçasıdır. Çalışmanın deseni ve örneklemin küçüklüğü nedeniyle genelleme yapmak mümkün olmamakla birlikte; birkaç esnafın tutumunun olumsuz olması dahi, ilçenin imajını ve ilçede turizmin gelişimini olumsuz etkileyecektir. Bu durumun önüne geçebilmek için, yerel halkın ve özellikle esnafın turizm konusunda bilinçlendirilmesi gerekir.

Aliağa'nın *toplumsal* yapısının turizm açısından önem taşıyan bir diğer özelliği; orta ve üzeri gelire sahip ilçe sakinlerinin tatillerini ilçe dışında geçirmeleridir. Elbette ki bölge sakinlerinin refah düzeyleriyle ilişkili olarak bölge dışına seyahat etmeleri olağandır. Bununla birlikte, eğer bu ziyaretler kaçış özelliği göstermeye başlamışsa bölgenin imajı bu durumdan

olumsuz etkilenecektir. Belediye Başkanı Serkan Acar, bu durumu tespit ederek, karşı strateji geliştirmiştir: “İzmir’e gidilen değil, İzmir’den gelen yer.²⁸⁷” Bir yerde turizmi geliştirebilmek için, orayı cazibe merkezi haline getirmek gerekir. Kendi sakinleri tarafından cazibe merkezi olarak görül-meyen bir yerde turizm de sağlıklı gelişemez. Aliğa Belediyesi’nin faali-yetlerinden, ilçeyi öncelikle orada yaşayanlar için “güzel vakit geçirilecek bir yer” haline dönüştürmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır: Ağapark, Zeytinli Park, Avcı Ramadan, Yeni Şakran’daki sahil düzenlemeleri, vb. ilçeye ya-pılan tüm rekreasyon yatırımları, öncelikle ilçe sakinleri, sonrasında zi-yaretçiler için çekicilik yaratacaktır. Görüşülen ilçe sakinlerinin çoğunluğu, festival, vb. etkinliklerin yetersizliğinden yakınmaktadır. Özellikle gençler ilçede yapacak bir şey bulamamaktan şikâyet etmektedir. Dolayısıyla dik-kate alınması gereken bir diğer husus, fiziksel düzenlemelerin sosyal et-kinliklerle zenginleştirilmesidir.

Aliğa sakinlerini turizmin gelişmesine dair endişelendiren konulardan birisi de özellikle ilçeye ucuz ve hızlı ulaşım dolayısıyla gelen ziyaretçilerin gelirinin ve çevre bilincinin düşük olmasıdır. Bu durum yalnızca Aliğa’ya özgü değildir. İZBAN’ın geçtiği bir diğer turistik destinasyon olan Foça’da da benzer şikâyetler söz konusudur. Erişim kolaylığı ve maliyeti, bir desti-nasyona yönelik ziyaretçi profilini şekillendiren önemli değişkenlerdir. Ge-len ziyaretçilerin gelir düzeyleri, turistik ürün çeşitlendirmesi ve farklı fiyat-larda sunulan hizmetlerle düzenlenebilir. Öte yandan, ziyaretçilerin çevre bilinci konusunda eğitilmesi gerekir. Eğitici ve bilgilendirici levhalar, bro-şürler, uygulanacak yaptırımlar, ödüllü yarışmalar, etkinlikler neticesinde hem ilçe sakinlerinin hem de ziyaretçilerin çevre duyarlılıkları artırılabilir.

Özellikle Aliğa sakinleri tarafından çok fazla yakınılan konulardan bir tanesi, yukarıda da bahsedildiği gibi, denizinin kirli olduğudur. Oysa Aliğa’nın plajlarından birinin, deniz suyunun temizliğine ilişkin önemli bir gösterge olan Mavi Bayrak aldığı, üç kişiden yalnızca bir tanesi tarafın-dan bilinmektedir. Mavi Bayrak’ın, araştırmanın yapıldığı tarihten yakın bir süre öncesinde alınmış olması bu durumun olası nedenidir. Bununla birlikte, Aliğa turizmi açısından böyle önemli bir gelişmenin, başta Aliğa sakinleri olmak üzere hedef pazarlarda doğru ve hızlı bir şekilde duyurul-ması gerekir.

Katılımcıların, ilçenin turizm potansiyeli konusunda en fazla bahsetti-ği yer, Kyme antik kentidir. İlçe sakinlerinin, işletmecilerinin ve üst düzey kamu görevlilerinin neredeyse tamamının bahsettiği Kyme, henüz turizme

²⁸⁷ Haberler.com – t.y.

kazandırılmamıştır. Bu konudaki bir başka önemli eksiklik, antik kentlerden çıkarılan tarihi eserlerin sergileneceği bir müzenin olmayışıdır. Google haritalarda dahi müze olarak görüntülenen ve bilinen yapı, esasında depo olarak kullanılmaktadır. Aliğa Belediyesi'nin internet sayfasında Aliğa Müzesi'nin, ödenek yetersizliğinden dolayı tamamlanamadığı belirtilmektedir²⁸⁸. Antik kentlerin gün ışığına çıkarılarak turizme kazandırılması para, emek ve zaman gerektirmektedir. Çıkarılan eserlerin müzelenmesi ise nispeten daha az zaman almakta ve şehir sakinleri ve ziyaretçiler için, şehirdeki tarihi süreçlere dair önemli bilgiler vermektedir. Müzeler, şehirlerin hafızasıdır. Bu bağlamda, atıl durumdaki Aliğa Müzesi'nin faaliyete geçirilmesinin ötesinde, çeşitli müzeleme çalışmalarının da yapılması suretiyle Sanayi müzesi, Sanat müzesi, Yaşayan müze vb. müzelerin açılması turistik hareketlilik yaratması açısından önemlidir.

Bu çalışmada Aliğa'nın turizm potansiyeli, çeşitli tarafların bakış açılarıyla yansıtılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların görüşlerinden ve araştırmacının gözlemlerinden yola çıkarak, Aliğa'nın turizmde gelişme potansiyeli olduğu ifade edilebilir. Ancak Aliğa'da turizmin sağlıklı gelişebilmesi için yukarıda özetlenen kaygıları ve olumsuzlukları azaltacak tedbirler alınmalı; mevcut varlıklar turizm amaçlı değerlendirilirken, diğer turizm destinasyonları tarafından tekrarlanan hatalardan kaçınılmalıdır.

²⁸⁸ Aliğa Belediyesi – t.y.

Kaynakça

- Ahmed, A., Zairi, M. and Almarri, K. 2006. "SWOT analysis for Air China performance and its experience with quality" *Benchmarking: An International Journal*, 13(1/2), 160-173.
- Aliğa Belediyesi <http://www.aliaga.bel.tr/antik-kentler> adresinden alınmıştır.
- Bohari, A., Hin, C. and Fuad, N. 2017. "The Competitiveness of Halal Food Industry in Malaysia: A SWOT - ICT Analysis." *Malaysia Journal of Society and Space* 9(1), 1-9.
- Bozac, M. and Tipuric, D. 2006. "Top management's attitudes - based swot analysis in the Croatian hotel industry." *Ekonomski Pregled* 429-474.
- Bozkurt, Ö. and Altundaş, Y. 2017. "Swot Analysis for Determining the Tourism Potentials of Certain Regions: Akçakoca." *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5(1), 89-99.
- Evans, N. 2003. "Strategic Management for Travel and Tourism. Taylor and Francis." ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/ikc-ebooks/detail.action?docID=296746>.
- Faulkner, B. 2002. "Rejuvenating a Maturing Tourist Destination." *Current Issues in Tourism* 5(6), 472-520.
- Haberler.com. 09.06.2014. <https://www.haberler.com/aliaga-belediyesinde-kultur-ve-sanatta-volkan-6132185-haberi/> adresinden alınmıştır.
- Irandu, E. 2004. "The Potential for Cruise Tourism in Kenya." *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research* 15(1), 69-86.
- Jeon, Y. A. and Kim, J. 2011. "An Application of SWOT-AHP to Develop a Strategic Planning for a Tourist Destination." *Graduate Students Research Conference Houston, Texas* 6-8.
- Kotler, P. and Armstrong, G. 2014. *Principles of Marketing* (Global ed., 15th ed.) Essex, UK: Pearson Education Limited.
- Kotler, P., Bowen, J. and Makens, J. 2014. *Marketing for Hospitality and Tourism*. Essex, UK: Pearson Education Limited.
- McDowall, S. and Wang, Y. 2009. "An Analysis of International Tourism Development in Thailand: 1994–2007." *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 14(4), 351-370.
- Perreault – Cannon – McCarthy 2015. Perreault, D. - Cannon, P. - McCarthy, E. *Essentials of Marketing* (14th ed.) New York, USA: McGraw Hill Education.
- Pike, S. 2015. *Destination Marketing: Essentials*. Oxon: Routledge.

1. Aliğa Sempozyumu Bildirileri

- Sayyed, M., Mansoori, M. and Jaybhaye, R. 2013. "SWOT Analysis of Tandooreh National Park (NE Iran) for Sustainable Ecotourism." *Proceedings of the International Academy of Ecology and Environmental Sciences* 3(4), 296-305.
- Torlak, Ö. ve Altunışık, R. 2012. *Pazarlama Stratejileri*. İstanbul: Beta.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. 2016. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aiolis Bölgesi'nde Ana Tanrıça – Kybele Kültü: Genel Bir Bakış

Emre Erdan²⁸⁹

Ana tanrıça inancının genel tarihçesi

Hemen tüm dinlerin özünü “ana tanrıça” kültü oluşturmaktadır. Kökeni Paleolitik Çağ’ın ünlü “Venüs”lerine kadar giden bu inanın Anadolu’daki en erken yansımaları Neolitik Çağ’da, Çatalhöyük ve Hacılar gibi merkezlerde belirgin olarak takip edilmektedir. Erken örneklerde genellikle dolgun vücut yapısı ve özellikle iri kalçalar ile betimlenen tanrıçanın kutsal hayvanları ile bir arada betimlendiği örnekler de bulunmaktadır²⁹⁰. İlkçağlardan, Bizans İmparatorluk Dönemi’ne değin devam eden inanç sistemi içerisinde tanrıça, dağların ve dolayısıyla “doğanın hakimi” olarak da görülmüştür²⁹¹. Tanrıçanın bereket ile bağlantısı Çatalhöyük’de taştan bir ana tanrıça heykelciğinin sırt kısmında yer alan oyukta tespit edilen tahıl taneleri ile çok daha net ortaya konabilmektedir²⁹².

Tunç çağlarının başlangıcında insanoğlunun sosyal organizasyonundaki bazı değişimler, dinsel dönüşümlere sebep olmuştur. Söz konusu değişimlerin temelinde artı mal kavramı gelmektedir. Artı mala bağlı olarak gelişen ticaret ve teknoloji yeni hammadde arayışını beraberinde getirmiş, geniş menzilli bu arayış farklı toplumların çıkar çatışması içerisine girmesine yol açmıştır. Söz konusu çıkar çatışmaları beraberinde güçlü surlarla tahkim edilmiş kentleri ve bu kentlerin koruyucusu “askeri sınıfları” doğurmuştur. İksel çağlardaki temel gereksinim olan gıdanın tarımsal faaliyetlerdeki gelişim ve ticaret ağları aracılığıyla kolay temin edilebilir hale gelmesi, insanlığın değer yargılarında değişimi beraberinde getirmiş,

²⁸⁹ Yrd. Doç. Dr. Emre Erdan, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın. erdanemre@gmail.com.

²⁹⁰ Işık 2012, 338.

²⁹¹ Işık 2012, 338.

²⁹² Benzer örnekler Cucuteni-Trypillian kültürü buluntuları arasında da yer almakta, kadın, dolayısıyla tanrıça siloların ve bereketin hakimi olarak değerlendirilmektedir.

bu da eril egemen panteon ve din sistemlerinin doğmasını sağlamıştır. Öncelik artık erkekte olsa da anılan süreç içerisinde, başta Arinna, Hepat ve Kubaba olmak üzere “ana” olarak tanımlayabileceğimiz tanrıçaların en azından tanrısal statülerini korudukları bilinmektedir.

Modern dünyanın ilk yıkılışı olarak tanımlanan ve kolektif bir hareketin sonucu olarak gerçekleştirildiğine inanılan İÖ 1200 hareketleri, Anadolu ve Yakın Doğu'nun başta Hititler olmak üzere güçlü toplumlarının –siyasal olarak- tarih sahnesinden silinmelerine sebep olduğu düşünülmektedir. Söz konusu katastrofik hareketlerin temelinde yatan sebebin iklim değişiklikleri ve buna bağlı kıtlıkların olduğuna yönelik güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Hitit İmparatorluğu'nun son yıllarında eski düşman, yeni dostları Mısır'a ve vasalları durumundaki Ugarit'e gönderdikleri kimi mektupların, başkent Hattuşa'nın da kıtlıktan etkilendiğini ve gıda temini konusunda yardım dileklerini içerdiği bilinmektedir²⁹³. Tüm çabalara karşın, Hitit İmparatorluğu'nun dış ya da iç karışıklıklara uzun süre direnemediği ve imparatorluğun İÖ 12. yy. başlarında çöktüğü bilinmektedir. Anılan kuraşma süreci sonrasında İÖ 2. binyıl panteonunda bilinen tanrıçaların bazılarının Demir Çağ kültürlerince yüceltilerek tekrar ön plana çıkarıldığı bilinmektedir. Umutsuzca yeniden bereket arayışının beraberinde gelen söz konusu önemli tanrıçalardan biri, çalışmamıza da konu olagelen Kybele'nin öncülü, Kubaba'dır.

İÖ 12. yy. sonlarında, Güneydoğu Anadolu ve K. Suriye'nin belli başlı stratejik bölgelerinin kendilerini bir dizi soy bağı ile Hititlere dayandıran kimi topluluklarca iskan edildiği gerek yazılı, gerekse arkeolojik kaynaklar aracılığıyla bilinmektedir. Geç Hitit, Yeni Hitit ya da Kuzey Suriye Kent Devletleri gibi tanımlarla anılan söz konusu toplumların birbiriyle siyasal açıdan bağlantısız bir dizi eski vasal tarafından oluşturulmuş politik yapılar, küçük kent devletleri şeklinde geliştiği bilinir. Bu kent devletleri arasında öncül ve önemli noktada yer alan Kargamış'da, kentin sosyo-politik açıdan yükselişine koşut olarak gelişen Kubaba kültü, bizlere Demir Çağ'ın bir diğer önemli uygarlığı olan Frigler ve Frig Kybele'si ile karşılaştırılabilecek pek çok özellik sunmaktadır²⁹⁴. Frig Kybele'si ve Geç Hitit Kubaba'sı arasındaki benzerlikler filolojik köklerde de izlenebilmesine karşın²⁹⁵, asıl izdüşüm ikonografide kendisini göstermektedir. Bu dönemde Kubaba ve Kybele'nin inanç sistemindeki yeri güçlenmiş, tanrıçanın betimleri oluşmaya başlamıştır.

²⁹³ Knapp-Manning 2016, 99 vd.

²⁹⁴ Roller 2004, 63-64.

²⁹⁵ Kybele'nin Frig ana yurdunda *Matar Kubileya* olan tanımındaki Kubileya sıfatı, Kubaba'dan aktarılmış olmalıdır.

Res. 1. Kargamış Kubaba'sı (Orthmann 1971, Taf. 23-b)

Friglerde neredeyse tek tanrı sistemi içerisinde değerlendirilen tanrıça adına oluşturulmuş çok sayıda açık hava kutsal alanı, kaya anıtları ve kabartmalar bulunmaktadır. Dağlık Frigya'da yer alan anıtlar üzerinde görülen ve bugün pekçoğu tahrip olmuş durumda olan kabartmaların yanı sıra stel biçimleriyle Gordion ve Ankara merkez buluntuları en dikkat çekici grubu oluşturmaktadır. Tanrı/tanrıçaların kaya ya da dağ kütlesi içerisinde yaşadığı düşüncesi ile oluşturulan tapınak ya da naiskos önünde tanrıça biçemlerinin taşıdığı anlam çağdaş Urartu Meherkapı Yazıtı'nda kendisini sunmakta, dönem toplumlarının inanç sistemleriyle ilgili son derece önemli bilgiler aktarmaktadır²⁹⁶.

Kybele betimleri, yukarıda değindiğimiz üzere tanrıçayı kendi formlarında Frig dünyasına tanıtan Geç Hitit kültürünün bir buluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Mahrada (Meharde)²⁹⁷ ve Kargamış²⁹⁸ stelleri öncül örnekler olarak ön plana çıkmakta, söz konusu stellerden özellikle Mahrada (Meharde) steli üzerinde yer alan yazıt itibarıyla İÖ 11. yy'a kadar inen erken bir tarihe sahip olmasıyla son derece önemlidir²⁹⁹. Mahrada

²⁹⁶ Roller 2004, 70.

²⁹⁷ Orthmann 1971, Tafel 38g.

²⁹⁸ Orthmann 1971, Tafel 34e.

²⁹⁹ Hawkins 2000, 164-173.

Steli, üzerinde betimlenen ve “Ülkenin Kraliçesi” adıyla anılan tanrıçanın genel anlamda salt öz niteliklerini değil, aynı zamanda özelde Dağlık Frigya idollerine ve çok daha sonraları Kerkenes Frig tabakalarında bulunan tanrıça idolüne³⁰⁰ volütlü, dışa kıvrık saç biçimini aktarmış olması, özellikle dikkat çekicidir. Tüm Yakındoğu’nun uzun vadeli sembolizminde yer alan söz konusu uygulamanın Demir Çağ takipçisi, Frigler olmuştur.

Res. 2. Mahrada Steli (Orthmann 1971, Taf. 38-g)

Frig kaya anıtları üzerinde görülen pek çok yazıt tanrıçanın kültüyle ilgili konulara yöneliktir. Frigler Ana Tanrıçaları için *Matar* ismini kullanmışlardır³⁰¹. Filolojik açıdan yapılan incelemelerde *Matar* kelimesinin “ana” anlamına geldiği anlaşılmıştır. Ancak *Matar* kelimesi çoğu durumda tek başına kullanılmamıştır. Tanrıça adının arkasına *Areyastin* ya da *Kubileya* gibi sıfatlar almaktadır³⁰².

³⁰⁰ Summers-Summers 2012, 174, Fig. 15.

³⁰¹ Drew Bear 1986.

³⁰² Roller 2004, 84-85.

Bunların dışında Midas Anıtı'nda ve Afyon'un güneybatısında Çepni yakınlarında bulunan diğer Frig yazıtlarında karşımıza çıkan Ates adı doğrudan Yunan ve Roma Tanrısı Attis ile ilgilidir³⁰³. Attis'in Kybele ile ilgili söylencesi yüzyıllar boyunca Anadolu'da yaşamış ve Anadolu'yu aşarak Hellen dünyasına girmiştir. Hellenistik Çağ'a dek Frigli görünümüyle tapınım gören tanrıça, bu çağla beraber Hellenleşmiş betimleriyle, fakat özünü koruyarak tapınım görmeye devam etmiştir.

Frig sanatında ana tanrıçayı gösteren yaklaşık 20 ayrı Frig yontu betimi bulunmaktadır. Bu eserler bize Frigler'in tanrıçanın nasıl görüneceğine dair belirgin bir düşünce içinde olduklarını göstermektedir. Her zaman olgun bir kadın olarak betimlenen tanrıçanın başı, gövdesi ve bacakları tamamen cepheden gösterilir ve tanrıça bu eserlerde dimdik durmaktadır. Tanrıçanın bedeni tamamen kumaş kıvrımlarıyla örtülüdür. Boyundan yere kadar uzanan, uzun kollu ve belde kemerle toplanan bir elbise giymektedir. Başında genellikle uzun ve kat kat yükselen "polos" giyer. Bu giysi ve aksesuarlar bizlere Geç Hitit kaya kabartmalarında betimlenen kadın tipini hatırlatmaktadır³⁰⁴. Başına taktığı yüksek polos ve tanrıçanın genel görünümü Romalı şair ve filozof Lucretius tarafından şöyle tanımlanmaktadır;

*"Kybele arslanlar koşulu bir arabaya kurulmuş olarak başında kuleli bir taçla tanımlanır. Yabanıl bir hayvana gem vurulması, en yaramaz çocukların bile anne babalarına görev duygusuyla bağlı olmasının dile getirilmesidir. Kuleli taç ise, tanrıçanın kentlerin ağırlığını taşıdığıнын betimlenmesidir. Bazılarının "İdalı Anamız" dediği tanrıça, Frigya'da yanında sayısız görevliyle beraber gösterilir. Onlara göre ekin ilk kez burada bitmiş ve dünyaya yayılmıştır... Tanrıça bir kente girdiğinde, ölümlüleri sessiz dualarla kutsar. Bakır ya da gümüş paralar atılır önüne. Rahipler ordusu, bedenlerinden akan kana rağmen çılgınca dans eder. Bunlar birbirlerine vurdukları kalkanlarıyla Girit'in eski Dictaeon Curetes'ini ve onların Zeus'un bebekliğindeki ağlayışlarını bastırmalarını anımsatırlar."*³⁰⁵

³⁰³ Roller 2004, 85.

³⁰⁴ Mellink 1983, 354.

³⁰⁵ Kybele'nin Hellen tanrıçası Rhea ile özdeşleşmesini anlatan bu metnin bir benzeri Ovidius'da da yenilenir. Ovidius Kybele'ye tapanların öykündükleri hareketleri Saturnus'un öyküsüyle açıklamaktadır. Öyküye göre Saturnus doğacak olan bir çocuğu tarafından öldürüleceği kehanetinin ardından doğan bütün çocuklarını yutmuştur. Bunun üzerine tanrıça Rhea, lupitler doğduğunda kocasına oğlu yerine giysiye sarılı bir taş yutturarak çocuğunu korur. Bundan sonra lupitler'i alıp İda Dağı'na bırakır. Tanrıçaya tapanlar, çocuk her ağlamaya başladığında Saturnus duymasın diye sopalarla kalkanları ve miğferlerini çalarlar. Daha sonra bir gelenek haline gelen bu uygulamada miğferlerin yerini ziller, kalkanların yerini ise davullar almıştır. Ovid. *Fasti*. 4. 181-244.

Res. 3. Frig Kybele'si, Salmanköy Örneği, (Prayon 1987, Taf. 3-c)

Tanrıçanın atribütleri onun hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Atribütler arasında dikkati çekenler içki kabı, hayvanlar, haşhaş³⁰⁶, müzik aletleri ve erkek hizmetkarlardır³⁰⁷. Tanrıçanın kendisine tapınanlardan alacağı sıvı sunumlarını simgeleyen ve yaygın olarak kullanılan içki kabı atribütü Anadolu'ya özgü kült sahnelerinde görülen eski bir gelenek olması sebebiyle ayırıcı bir özellik taşımamaktadır³⁰⁸. Buna karşın tanrıçanın hayvanlar ile birlikte betimlenen sahneleri Neolitik Çağ'dan bu yana ona özgüdür. Genellikle tanrıçanın yanında ya da elinde betimlenen hayvanların yırtıcı türlerden oluştuğu görülmektedir. Söz konusu hayvanlar arasında aslanlar, alıcı kuşlar ve karışık yaratıklar sayılabilmekte, yırtıcı hayvan bağlantısı tanrıçanın güçlü imajını sağlamlaştıran bir özellik olarak yorumlanmaktadır³⁰⁹. Alıcı kuşlar ve erkekler ile ilgili sahneler daha çok tanrıçaya insanlar ile olan ilişkisinde fayda sağlamakta, yararlı amaçlar uğruna insanoğlunun da yırtıcı bir kimlik kazanabileceği vurgulanmaktadır³¹⁰. Tanrıçanın karışık bir yaratıkla bir arada betimlendiği Etlik Kabartması ise daha çok tanrıçanın koruyan ve korunan yönünü belirtmektedir³¹¹.

³⁰⁶ Tanrıçanın elinde tuttuğu ve nar olarak tanımlanan meyvenin bereket ile ilişkili olan haşhaş kozası olduğunu düşünmekteyiz.

³⁰⁷ Roller 2004, 120-121.

³⁰⁸ Roller 2004, 120.

³⁰⁹ Roller 2004, 120.

³¹⁰ Roller 2004, 120.

³¹¹ Işık 1989, 11.

Res. 5. Etlük Kabartması (Roller 2004, 74, Res. 9)

Frig inanç sisteminin asli unsuru olan Kybele, sonraki kültürlerce de benimsenmiş, tanrıça özellikle Doğu Ege toplumlarının yerel kültürleriyle kaynaşarak senkronizasyona uğramıştır³¹². Burada dikkat çeken önemli bir nokta, senkronizasyon ve benimseme sürecinde eskinin erkek egemen panteonundan beklenen bazı faydaların ancak Kybele tarafından yerine getirilebileceği şeklinde bir inanın doğmuş olmasıdır. Nitekim, çağdaş ya da öncül panteonların eril egemen güçlerine dair bir olgu olarak karşımıza çıkan savaş ve savaşa dair beklentilerin Kybele ile de ilişkilendirilmesi, tanrıçanın söz konusu süreç içerisinde geçirdiği anlamsal metamorfozlardan sadece biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İÖ 5. yüzyılda 27 yıl süren (İÖ 431-404) Peloponnesos Savaşları'yla bunalan ve Sparta'ya mağlup olan Atina için kurtarıcı Kybele'dir. Bu dönemde Atinalılar yaşadıkları yoğun buhranı atlatabilmek için yeni bir tanrıçaya ihtiyaç duymuşlar, bu doğrultuda Anadolu'nun ana tanrıçasını yani Kybele'yi kendi inanç sistemlerine getirerek ondan yardım ve destek ummuşlardır³¹³. Frigya'dan esinlenen Yunan uygarlıkları tanrıçayı “dağların hakimi” olarak görmüşlerdir³¹⁴. Kybele'yi toprak ve bereket tanrıçası Demeter ile birleştiren Atina'lılar, Kybele kültüründe önemli bir yer tutan

³¹² Bremmer 2010, 197; Petrovic 2010, 209 vd; Takács 1996, 367 vd; Munn 2006, 13 vd.

³¹³ İndirkaş 2001, 12.

³¹⁴ Roller 1999, 171.

müziğin Demeter ile olan bağlantısından da faydalanmış olmalıydılar³¹⁵. Demeter ve Kybele'nin yanyana nişler içine yerleştirilmiş heykelleri de bu güçlü ilişkinin izlerini taşımaktadır. Hellen sanatında genellikle aslanıyla beraber, tahtında otururken betimlenen Kybele'nin koruyucu yönü daha fazla belirtilmiştir. Tanrıçanın bu yönüne dair görseller Delphoi hazinesindeki bir frizde net olarak görülebilmektedir³¹⁶. Aslanların çektiği bir araba üzerinde Olympos'u Gigant'lara karşı koruyan Kybele'ye dair bu sahnenin bir benzeri Pergamon Athena Tapınağı frizinde de görülmektedir³¹⁷. Hellen dünyasında Kybele yalnızca koruyucu yönü ile değil, aynı zamanda adaleti temsil eden kavramlar ile de özdeşleşmiştir. Öyle ki Atina'daki devlet arşivleri Kybele'nin tapınağında saklanmıştır³¹⁸.

Yukarıda değindiğimiz üzere Hellen panteonuna savaşların koruyucusu ya da adaletle ilgili temsil özellikleriyle giriş yapan Kybele'nin Roma'daki varlığı da benzer bir olay sonucunda gelişmiş, Roma tarihinde önemli bir yer tutan II. Kartaca Savaşı ve sonrasında gelişen olaylar, Kybele inancının İÖ 4 Nisan 204 yılında gerçekleşen görkemli etkinliklerle Roma'ya girmesini sağlamıştır. 4 Nisan gününün Roma'da bayram olarak ilan edilmesine³¹⁹. sebep olan etkinlikler Atina'da olduğu üzere işe yaramış, Roma, kısa bir süre sonra Kartaca'lıları yenilgiye uğratmıştır.

Kartacalılarla olan savaşın kazanılması Kybele kültürünün Roma'da iyice benimsenmesini sağlamış ve tanrıça büyük bir saygınlığa erişmişse de, bir süre sonra Roma'lı Kybele rahiplerinin yerel toplum açısından son derece yabancı bazı etkinlikleri tepki çekmeye başlamıştır. Romalı şair C. Valerius Cattulus (İÖ 84–İÖ 54) "*Carmina*" adlı eserinde Kybele'nin gazabından şöyle bahsetmektedir: "*Büyük tanrıça, tanrıça Kybele, Dindymus'un sahibi olan tanrıça, evimden uzak olsun senin çılgınlıkların*"³²⁰. Kendi tanrılarına tapınımdan çok farklı ritüellere sahip olan bu yeni kült, beraberinde insanı çıldırtan tiz sesli müziğini, rahiplerin kendinden geçerek dans edişlerini ve Kybele'nin korumasına girmek için kendilerini hadım eden ruhban sınıfını getirmiştir. Söz konusu hadım ritüeli, Kybele inancında önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmekte ve tanrıçanın Attis ile ilgili söylencesine dayanmaktadır³²¹.

³¹⁵ İndirkaş 2001, 12.

³¹⁶ Hurwit 1987, 298.

³¹⁷ İndirkaş 2001, 13.

³¹⁸ İndirkaş 2001, 13.

³¹⁹ Julian. *Orat.* V. 159-160.

³²⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Catul. 63.

³²¹ Dürüşken 2000, 71.

Hieros Gamos ile bağlantılı bir şekilde karşımıza çıkan Kybele-Attis ile ilgili söylenceler oldukça çeşitlidir. Yaygın kabul gören söylencelerden biri Pausanias tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Zeus’un uyuduğu bir anda dölü toprağa karışır ve topraktan çift cinsiyetli ve çok güçlü bir daimon çıkar. Buna Agdistis adı verilir. Tanrılar korkudan Agdistis’in erkeklik organını keser. Buradan olgun meyveleriyle bir badem ağacı çıkar. Meyvelerden birini ırmak tanrı Sangarios’un kızlarından Nana kopararak göğsüne koyar. Dokuz ay sonra bir çocuğu olan Nana korkusundan çocuğu bırakarak kaçar. Çocuk bir keçi tarafından büyütülür ve çok yakışıklı bir genç haline gelir. Çocuğun adı Attis’dir ”³²². Bereket ile ilişkilendirilen söylencenin devamında Kybele’nin, aşık olduğu Attis adlı delikanlıyı Pessinus kralının kızı ile evlenmek üzere iken karşısına çıkarak etkilemesi ve Attis’in delirerek kendisini hadım etmesi ve ardından ölümü anlatılmaktadır. Attis’in kestiği erkeklik organından çıkan kanla suladığı topraktan bitkiler fışkırmış, kendisi de çam ağacına dönüşmüştür³²³.

Kybele’ye dair inanç sistemindeki ritüeller salt hadımla sınırlı değildir. Romalı şair ve filozof Lucretius ünlü eseri “*De Rerum Natur*” da Kybele inancında yer alan farklı uygulamalara değinmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanı *Lavatio* olarak anılan kutsal yıkama işlemidir. Buna göre tanrıçanın heykeli belirli dönemlerde yıkanmak üzere en yakındaki kutsal kabul edilen nehre götürülmektedir. Baştan aşağıya güzelce yıkanan heykel daha sonra tekrar giydirilmekte ve makyajı yapılarak, tapınağa geri konmaktadır³²⁴.

Kybele inanç ve söylencelerine dair bilgilerimiz son olarak Hıristiyanlığın güçlendiği bir dönemden, son pagan imparator Iulianus’dan gelmektedir. Tanrıça’yı bütün yaşamın öznesi ve varlığın temel nedeni olarak nitelleyen Iulianus Kybele’yi, “anasız bakire”, “bütün tanrıların anası” olarak tanımlamaktaydı³²⁵. Iulianus’un tanrıçanın kutsal kenti Pessinus’da bulunduğu bir gün içerisinde ana tanrıça tapınak ve sunağının radikal bir Hıristiyan gencin saldırısına uğraması, zaten çok tanrılı sisteme yeteri kadar saygı duyulmadığını düşünen Iulianus’da derin yaralar bırakmış, gencin en ağır şekilde cezalandırılmasını sağlayan Iulianus, Pessinus’daki Demeter rahibesi Callixena’ya ana tanrıça rahibeliğini bırakmıştır³²⁶.

İS 394 yılında İmparator I. Theodosius’un “Ana Tanrıça” tapınımla ilgili törenleri kamuya açık alanlarda tümüyle yasaklamasıyla Kybele ayinleri ve bayramları tüm imparatorlukta, dolayısıyla Anadolu’da son bulmuştur³²⁷.

³²² Paus. 1. 7. 9’dan çevirerek aktaran Dürüşken 2000, 71 vd.

³²³ Paus. 1. 7. 9.

³²⁴ Nezh Başgelen: http://www.obarsiv.com/guncel_vct_0405_nezhbasgelen.html adresinden 14.07.2013 saat, 18:04’de alınmıştır.

³²⁵ Julian. *Orat.* V. 166 B.

³²⁶ Bowersock 1997, 86-87.

³²⁷ Dürüşken 2000, 83.

Aiolis bölgesinde ana tanrıça kültü

Frig ana tanrıçasının özellikle Friglerin otonomik gücü kaybettikleri İÖ 7. yy başlarından itibaren bölgede egemen güç haline gelen Lydialılar tarafından da benimsenerek batıya aktarıldığına inanılır. Lydialıların denize ulaşmak adına attığı atılımların sonucu olarak Doğu Ege toplumlarıyla kurdukları sosyo kültürel ilişkiler, kültün batıya ulaşmasındaki en büyük etkenlerden biri olarak sayılmaktadır. Tanrıçanın bölgedeki kültü, başlıca olarak yazılı kaynaklar, kült alanları, terrakotta heykelcikler aracılığıyla tanınır. Çevre bölgelerin aksine sikkeler üzerindeki betimleri ile Aiolis’de çok karşılaşmamaktadır.

Tanrıçanın Aiolis’e nasıl ulaştığı konusunda çeşitli düşünceler bulunmaktadır da, asıl olarak üzerinde durulan Frig Kybelesi’nin önce Kyzikos’dan Troas Ida’ya, oradan da Sardis ve Smyrna yoluyla Aiolis’e ulaştığı düşüncesidir. Kybele kültünün, tanrıçanın gezici rahip sınıfı olan Galloslar tarafından Kyme, Phokaia ve Khios’a ulaştırıldığı düşünülmektedir³²⁸. Kültün bölgeye ilkin Lydia üzerinden Kyme’ye geldiği, buradan diğer merkezlere yayıldığına dair de görüşler bulunmaktadır³²⁹.

Res. 6. Sardis’den Artemis ve Kybele’nin bir arada betimlendiği kabartma. (Munn 2006, Fig. 11)

³²⁸ Graillot 1942, 369; Kefeli 1966, 17; Lane 1996, 122; Rein 1996, 228-230; Heinzel 1999, 39; Roller 1999, 119-141.

³²⁹ Heinzel 1999, 39.

Tüm bu görüşlere karşın, bölgenin erken çağlardaki toplumsal yapısı, özellikle de İÖ 2. binyılda Luwi kökenli toplulukların Batı Anadolu’da yaşadığının düşünülmesi, söz konusu ana tanrıçanın erken kültürlerinin de Aiolis Bölgesi’nde görülen inanç bağlamında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bilindiği üzere Luwi dini içerisinde “ana” olarak tanımlanan Kamrusepa, Maliya ve Huvassanna gibi tanrıçalar önemli bir yer tutmaktadır³³⁰. Söz konusu bilinen tanrıçaların yanısıra, günümüzde arkeoloji bilimi dahilinde henüz tanımadığımız daha pek çok yerel “ana” kültürünün olabileme ihtimali, anılan tanrıça inançlarının salt Aiolis Bölgesi’nde değil, Batı Anadolu’nun tümünde geniş tapınım gören Kybele’nin benimsenmesinde rol oynamış olmaları son derece olasıdır. Bölgenin prehistorik çağlardan bu yana iskan edildiği bilgisinden yola çıkan Erdoğan’da benzer bir düşünceyle sonradan bölgeye gelen topluluklar tarafından yerel kültürlerin benimsenmiş olma ihtimaline değinmektedir³³¹.

Μητηρ, Μητηρ Ορεια ya da Μητηρ Θεων. Tanrıçanın yazılı kaynaklar aracılığıyla bildiğimiz çok sayıda vasfı ve sıfatı bulunmaktadır. Her ne kadar basit birer kelimeyle tanımlanıyor olsa da söz konusu tanımlar, tanımların bulunduğu coğrafyada yaşayan toplumların Kybele’yi nasıl anladıklarını anlayabilmemiz açısından son derece önemlidir. Örneğin, Tanrılar Anası sıfatı, doğada tanımlayabildikleri her nesnenin esas yaratıcısı kimliğindeki Rhea ile Kybele’nin sentezlendiğini, iç içe değerlendirildiğini yansıtmaktadır. Aiolis Bölgesi ana tanrıçasının bölge ve yakın çevresinde ön plana çıkan sıfatları ise μετερ ασπορδενε ya da μετερ βασιλεια şeklinde oluşmuştur. Tanrıçanın her ne kadar bölgede bilinen yegane kültür merkezi Aspodene gibi gözükse de hemen tüm Aioli kentlerinde tanrıça inancının varlığını işaret eden bazı yazıtlar bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak sunabileceğimiz isimler arasında Kyme’den; Maindros-Mandros-Mandres, “Meter’in /Meter’e ----- gördüğü/görünen” anlamlarına gelen Metrophanes ve Meter’in sevdiği kişi anlamına gelen Metrophyle isimleri dikkat çekmektedir. Bir zamanlar Aioli Birliği içerisinde yer alan Smyrna’da Herodotos “Büyük Tanrıça”dan bahsetmekte, söz konusu tanrıçaya hizmet eden Matreas adlı bir şahıstan da bahsedilmektedir.

Bir diğer önemli Aioli kenti olan Aigai’de de “Meter’in armağanı” anlamına gelen Metredoros ismi ile karşılaşılmaktadır. Aigai ve Kyme’de olduğu gibi Metredoros, Metrophyle gibi isimlere rastlanılan Myrina’da ise son derece önemli bir yazıt dikkat çekmektedir. İlgili yazıtta Myrina’da Metras,

³³⁰ Hutter 2010, 208-210.

³³¹ Erdoğan 2003, 304-305.

yani “Meter’e İnanan” anlamını taşıyan isme sahip bir koroplastın yaşadığı görülmektedir. Aioli Birliği içerisinde değerlendirilen diğer bir önemli kent olan Temnos’da Metras ismi bu kez karşımıza bir yönetici ismi olarak çıkmaktadır³³².

Tanrıça heykel ve kabartmaları başta Frig olmak üzere öncül Anadolu toplumlarında iki biçimde, oturur ve ayakta durur şekilde oluşturulmuştur. Tanrıçanın oturur pozisyonda betimleniş tarzı çoğu zaman bir Hellen buluşu olarak yansıtılmaktadır³³³. Berndt Ersöz, Friglerde oturan bir tanrıça betiminin en erken örneğinin İÖ 5. yy’a tarihlenen Takmaköy Heykeli olduğunu belirtmekte, bununla birlikte oturan Kybele örneklerinin en erken örneklerinin İonia’da karşımıza çıktığını vurgulamaktadır³³⁴. Buna karşın Tüfekçi Sivas’ın basamaklı anıtlar üzerinde görülen bazı idol ve aslanların zaman içerisinde stilize olduğu, bunun sonucu olarak ise idollerin bir kavis, aslanların da kavisin her iki yanında bir kolçağa benzeyen çıkıntılara dönüştüğü şeklindeki düşüncesi önemlidir³³⁵. Dağlık Frigya başta olmak üzere idoller şeklinde bazen tekli, bazen de çoklu betimi olan tip bize göre kökeni binlerce yıl öncesi dayanan bir geleneğin uzantısı olarak, tahtında oturur pozisyonda bir tanrıçayı tanımlamaktadır.

Tanrıça ya da rahibe betimli steller, Batı Anadolu’da yaygın kabul ve beğeni görmüş bir uygulamadır. Aiolis Bölgesi’nde özellikle Kyme örnekleri dikkat çekmektedir. Anadolu’da bulunan diğer başlıca örnekler Kyme dışında Miletos, Sardis, Didyma, Erythrai, Perinthos’dan gelmektedir. Bu merkezler dışında İzmir Arkeoloji Müzesi’nde yer alan ve olasılıkla yakın merkezlerden elde edilmiş Frig tipi steller de bulunmaktadır. Buluntu yeri itibarıyla daha çok tapınak kazılarında çıkmış olmaları sebebiyle “adak steli” olarak tanımlanan eserler üzerinde betimlenen tanrıça ya da rahibe figürlerinin önemli bir bölümünün iki farklı pozisyonda, ayakta ve oturur şekilde işlendikleri görülmektedir.

Batı Anadolu, dolayısıyla Aiolis Bölgesi’nde görülen en erken Kybele betimlerinin İÖ 6. yy ortalarında bölgeye ulaştığına inanılmaktadır³³⁶. Daha erken tarihli tek örnek İÖ 625-600 yıllarına tarihlendirilir ve Girit,

³³² Bölgeden ele geçen kimi yazıtların okunması ve aktardığı bilgiler için Yrd. Doç. Dr. Murat Aydaş’a teşekkür ederim. Söz konusu yazıtlar “Packard Humanities Institute” tarafından oluşturulan, Cornell ve Ohio State Üniversiteleri tarafından desteklenen <http://inscriptions.packhum.org/> adresli veritabanı alanından taranarak aktarılmıştır.

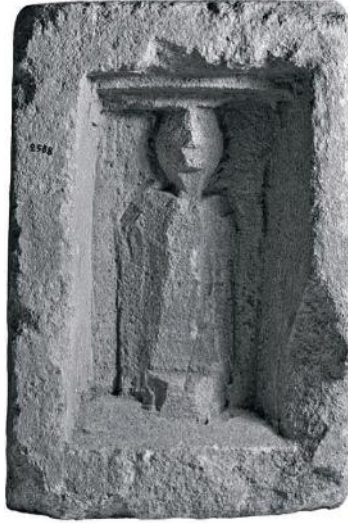
³³³ Rein 1996, 230; Berndt Ersöz 2006, 196.

³³⁴ Berndt Ersöz 2006, 196.

³³⁵ Tüfekçi Sivas 1999, 190-191.

³³⁶ Naumann 1983; Rein 1996, 223. Bu tarihler, antik metinlerde geçen *Kybelis* ya da *Kybele* ifadeleriyle örtüşmektedir.

Gortyn’de ele geçmiştir³³⁷. Naiskos içinde tanrıçanın betimlendiği bu erken örnekler Rein tarafından Dağlık Frigya ve Frig stelleri kaynaklı olarak değerlendirilmektedir³³⁸. Rein, yazılı ve betimsel kayıtların bu inancın doğrudan Friglerden alındığının kanıtı olduğunu düşünmekte, önemli bir lon kenti olan Miletos’u ise kolonileşme hareketleri sonucunda tanrıçanın tanınması ve adaptasyonunu bölgede sağlayan birinci faktör olarak görmektedir³³⁹. Tanrıça Doğu Ege’de, özellikle de Ionia’da, lokal tanrıçalar ile senkronizasyon yolu ile barışçıl bir biçimde bütünleşmiş, buradan daha da batıya taşınmıştır. Guardacci, kültün Kıta Yunanistan ve İtalya’ya kentleri Gyges tarafından işgal edilen ve denizaşırı bölgelere kaçan Kolophon’lular tarafından aktarıldığını belirtmektedir³⁴⁰.

Res. 7. Girit Gortyn-Kybele naiskosu (Katsonas 2012, Fig. 3)

Naumann tarafından ayrıntılı olarak işlenen Batı Anadolu Kybele betimlerinin benzerlerine Aiolis de dahil olmak üzere Ionia’dan, Karia’ya, Lidya’dan, Trakya’ya kadar geniş bir coğrafyada rastlamak mümkündür³⁴¹. Bu bölgelerde, özellikle de Güney Ionia’da, bir üretim merkezi olabileceği

³³⁷ Dexter 2009, 61; Katsonas 2012, 179, Fig. 3.

³³⁸ Rein 1996, 223.

³³⁹ Rein 1996, 223-224.

³⁴⁰ Kolophon’da yer alan Metroon muhtemelen antik dünyanın en büyük kutsal alanlarından biri olarak değerlendirilmekte, “kent’in Frigya ile ilişkilerini düşündürmektedir” şeklinde tanımlanmaktadır. Özgan et. al. 2013, 197.

³⁴¹ Naumann 1983.

de düşünülen Miletos'daki örnekler önemlidir³⁴². Ankara'da farklı tarihlerde, farklı noktalarda, ancak Buluç'un saptadığı üzere çoğunlukla Atatürk Orman Çiftliği ve Anıtkabir arasındaki tümülüslerin yakınlarında ele geçen Kybele kabartmaları³⁴³, Gordion'dan gelen örnekler³⁴⁴ ve Dağlık Frigya fasadlarında yer alan betimlemeler³⁴⁵, Doğu Ege - Frig stelleri arasında karşılaştırma yapabilmemizi sağlamaktadır.

Tanrıçayı bir yapının ön duvarları ve beşik çatısı içinde ayakta dururken betimleyen ve naiskos adı verilen kabartmalar adak sunusu olarak tasarlanmışlardır³⁴⁶. Örneklerine Aiolis merkezleri arasında sayılan Kyme³⁴⁷ ve Larisa'da³⁴⁸ da rastlanılan naiskoslardan, sadece Miletos'da bugüne değin yürütülen çalışmalarda 16 adet ele geçmiştir³⁴⁹. Miletos naiskoslarından en az bir tanesinde gerçekten bir yapıyı taklit ettiğini kanıtlayan kabartmalarla süslü bir çatı kısmı bulunmaktadır³⁵⁰. Yine Miletos'dan bir diğer örnekte ise cephede boyayla oluşturulmuş desenler yer almaktadır³⁵¹. Khiton, pelerin ve örtüden oluşan giysi, atribütler, alınlık kısmının ortasındaki lon sütunu ve akroter biçimi ile Frig örnekleri ile ayrıışan Miletos örneğinin en benzer formu Ankara Bahçelievler'de bulunan kabartmadır. Miletos örneğinde, boyayla oluşturulan naiskosun ön duvarları üzerinde yer alan dikine meander uygulamasının benzer biçimi ve naiskos önünde tanrıça betimi Bahçelievler Steli'nde³⁵² net olarak görülebilmektedir. Miletos örneğinden farklı olarak Bahçelievler Steli'nde naiskosun ön iki duvarında yer alan dikine meander boya ile değil kazıyarak oluşturulmuştur. Roller, Batı Anadolu'da İÖ 6. yy'ın ilk yarısından itibaren ortaya çıktığı düşünülen bu yeni biçimin, daha önce görülmemiş bir özellik olduğunu, hiçbir tanrının sürekli olarak naiskos içinde betimlenmediğini belirtmektedir³⁵³.

Tanrıçanın ayakta, bir niş içinde durur şekilde betimlendiği bu örnekler dışında, yine naiskos olarak adlandırılan fakat bu defa tahtında oturur

³⁴² Naumann 1983; Herda-Sauter 2009, 74-76, Abb. 6b.

³⁴³ Buluç 1986, 429-430.

³⁴⁴ Kohler 1995, 34, TumC 26, Plate 17D; Roller 2004, 72, Res. 7, 90, .res. 13.

³⁴⁵ Haspels 1971.

³⁴⁶ Roller 2004, 133.

³⁴⁷ Naumann 1983, Taf. 18-3.

³⁴⁸ Vermaseren 1987, 159-531.

³⁴⁹ Von Graeve 1986a, 45-47, Taf. 11; Rein 1996, 229-230.

³⁵⁰ Roller 2004, 134.

³⁵¹ Von Graeve 1986b, 21-25, Pl. 6.

³⁵² Roller 2004, 73, Res. 8.

³⁵³ Roller 2004, 134.

pozisyonda bir tanrıçayı betimleyen eserler de Aiolis ve Batı Anadolu'da yaygındır. Örneklerine Aiolis Bölgesi'nde Larisa ve Kyme'de rastlanılan tahtında oturur pozisyondaki örneklere Smyrna, Erythrai, Klazomenai, Miletos, Ephesos, Samos, Khios, Thasos, Amorgos'da, ve hatta Phokaia'nın koloni kenti olan Massalia'da dahi rastlanılmakta, buralarda karşımıza çıkan örneklerde tanrıçanın kucağında çoğunlukla aslan, bazen de tavşanlarla bir arada betimlendiği görülebilmektedir³⁵⁴. Söz konusu grup eserler, buluntu noktaları fark etmeksizin, çoğunlukla İÖ 6. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmektedirler.

Res. 8. Kyme'den Kybele naiskosu. (Naumann 1983, Taf. 17-3)

Naiskoslar için önerilen İÖ 6. yy. ortaları düşüncesi yukarıda da değindiğimiz üzere Kybele'nin Batı Anadolu'daki tanınırlığı için referans gösterilen antik kaynaklar aracılığı ile doğrulanabilir durumdadır. Buna karşın Girit Gortyn'den gelen ve İÖ 7. yy. içlerine tarihlenen erken örnek kafa karıştırıcıdır. Aynı zamanda İtalya'nın güneyinde yer alan Lokri Epizephyrii'de İÖ geç 7. yy'a tarihlendirilen bir seramik parçası üzerinde graffiti olarak yer alan ve Kybele ile ilişkilendirilen "*Qubalas*" ifadesi³⁵⁵ konuyu daha da karmaşık hale getirmektedir.

³⁵⁴ Naumann 1983; Roller 2004, 138-139.

³⁵⁵ Guarducci 1970.

Res. 9. Lokri Epizephyrii'den "Qubalas" yazıtlı seramik parçası. (Guardicci 1970, Fig. 1.)

Roller'ın İon genç kız heykelleriyle stilistik açıdan yaptığı karşılaştırmalar sonucunda ortaya koyduğu İÖ 575-550 yılları arası önerisi Gortyn'de ele geçen örneğin kaba yapısı göz önüne alındığında, gelişmiş işçilik özellikleri gösteren Miletos örnekleri için kabul edilebilir durumdadır. Miletos naiskoslarındaki tanrıça/rahibe giysileri çağdaşı benzer buluntularla bir arada değerlendirildiğinde de benzer sonuçları vermektedir. Başında polostan ziyade saçları ön kısmından örten ve arkadan ayak bileklerine dek uzayan örtü taşıyan tanrıça figürü, önde açılmış kıvrımlı iç elbisesi ile dikkat çekmektedir. Bir bacağını öne atarak derinlik oluşturan figürün başında yer alan benzer örtü tipi Euromos mimari terrakottalarında, Didyma plastik eserlerinde, Kyzikos *columnae caelatae*'lerinde ve Bayındır D Tümülsü, fildişi Leto heykelciğinde görülebilmektedir. En erkeni Bayındır D Tümülsü buluntuları olmak üzere, yukarıda anılan diğer örneklerin İÖ 560-540 yılları arasında üretildikleri göz önüne alındığında, Miletos en erken olmak üzere, Batı Anadolu Frig etkili naiskoslar için Roller'ın da önerdiği üzere İÖ 575-550 tarihleri arası en akla yatkın tarihlerdir³⁵⁶.

Naiskoslar ile biçimsel açıdan farklı, fakat kullanım amacına yönelik olarak oldukça benzer yapıda üretilen ve Aiolis Bölgesi ana tanrıça inancına dair bizlere bilgiler aktaran diğer bir kaynak, ana tanrıça betimlili plakalardır. Dereboylu tarafından kapsamlı bir şekilde incelenen Aigai örnekleri³⁵⁷, bir naiskos içerisinde yanında iki aslanı ve tahtında oturan ana tanrıçayı betimlemektedir³⁵⁸. Hiçbirinin tam olarak ele geçmediği çok sayıda Aigai örneği üçgen çatılı kare plaka görünümündedir. Hemen tüm

³⁵⁶ Roller 2004, 134-135.

³⁵⁷ Dereboylu 2012.

³⁵⁸ Dereboylu 2012, 253.

örneklerde tanrıça merkezde yer alan tahtında oturur pozisyonda, başında bazen bir polos, bazen de saç topuzuyla bir arada betimlenmiştir³⁵⁹. Plakalarda tanrıçanın genel görüntüsü Dereboylu tarafından şu sözlerle tanımlanmaktadır³⁶⁰.

“Dolgun kıvrımlarla ve açık olarak verilmiş saçlar iki yandan omuzlara dökülmektedir. Sağ eli bel seviyesinde yana doğru açılmış ve üstten görünümüyle verilmiş bir omphalos phiale tutmaktadır. Sol eli ise yine bel seviyesinden, bu kez yukarı doğru kıvrılmış ve omuz seviyesinin üzerinde geniş bir tymphanonu kavramaktadır. Taht yüksek bir platform üzerinde durmaktadır. Kimi zaman yivli, kimi zaman yivsiz olarak işlenen iki sütun arasına yerleştirilmiş tahtın sadece sırtlığına ait sağ kısım görülebilmektedir. Olasılıkla ahşaptan bir tahtı temsil etmektedir ve birbirine yuvarlatılmış uçlardan + yapan enli iki hatlı ile oluşturulmuştur. Figürün arkasında kalan bu taht sırtlığının sol tarafı ise tanrıçanın elinde tuttuğu tymphanonun gerisinde kaldığı için görünmemektedir. Tanrıçanın üzerinde ince bir khiton ve yine şeffaf denebilecek incelikte bir himaton bulunmaktadır. Genellikle himation sol omuzdan aşağı doğru dökülmekte ve tymphanonu tutan çıplak kol bu kumaş kıvrımlarının arasından sıyrılarak görünmektedir. Tymphanon, plakaların üzerinde hafif yüksek bir kabartı disk ya da dörtte üçlük bir duruşla derinlik kazandırılarak verilmiştir. Tymphanonu tutan elde dört parmak tutma işlevini belirtir şekilde kıvrık olarak belirtilmiştir. Tanrıçanın başparmağı tymphanonun arka kısmında kaldığı için görülmemektedir. Kimi zaman alçak bir taburenin oluşturduğu yüksek bir platform üzerinde verilen figürün ayakları khitonun etek ucundan sıyrılmış iki üçgen çıkıntı olarak belirtilmiştir. Tahtın iki yanında yer alan aslanlar cepheden verildikleri için sadece baş ve iki ön ayakları ile işlenmişlerdir. Yüzleri cephedendir. Yele detayları ve yüz detayları kabaca işlenmiştir. Aslanların hafif aralık duran ağızları belki de bir kükreme hareketini ifade ediyor olmalıdır.”

Benzer örnekler ile yine Aiolis bölgesi içerisinde Myrina³⁶¹, Larisa³⁶² ve yakın coğrafyada yer alan Pergamon'da³⁶³ da karşılaşılmaktadır.

Aiolis Bölgesi'nde Kybele inancının izlerini sunan bir diğer arkeolojik materyal, tanrıçanın betimlendiği çok sayıda figürindir. Buluntu merkezle-

³⁵⁹ Dereboylu 2012, 255.

³⁶⁰ Dereboylu 2012, 261.

³⁶¹ Vermaseren 1987, 155, PLCXV. 551.

³⁶² Boehlau - Schefold 1942, 33, Taf. 8.2.

³⁶³ Üreten 2006, 211-222.

ri incelendiğinde söz konusu pişmiş toprak figürinlerin Myrina'da yoğunluk kazandığı görülmekteyse de, söz konusu durumun en iyi araştırılmış merkezlerden biri olması ile açıklanması mümkündür. Terrakotta figürinler Myrina³⁶⁴ dışında, Kyme³⁶⁵, Larisa³⁶⁶, Temnos³⁶⁷i Aigai³⁶⁸ ve bölgeye yakın konumda yer alan fakat Ionia kentleri arasında sayılan Phokaia³⁶⁹ ve Smyrna'da³⁷⁰ bulunmuştur.

Res. 10. Aigai, Ana Tanrıça Figürini (Dereboyu 2012, Lev. 15-K.1)

İÖ 6. yy'dan itibaren sayısı artış gösteren figürinler, bölgede oluşmaya başlayan Kybele inancının doğuşunu en net yansıtan eserler arasındadır. Aiolis Bölgesi ana tanrıça figürinleri çoğunlukla ya naiskos içerisinde, ya da gösterişli tahtında oturur pozisyonda, bir elinde kendisi onuruna düzenlenen törenlerde de vazgeçilmez bir unsur olarak kullanılan tymphanon, diğer elinde de omphalos phiale tutar şekilde betimlenmektedir. Dereboyu, Aigai terrakotta ana tanrıça figürinleri ışığında oluşturduğu değerlendir-

³⁶⁴ Vermaseren 1987, 150-156.

³⁶⁵ Vermaseren 1987, 157-159.

³⁶⁶ Vermaseren 1987, 159-160.

³⁶⁷ Vermaseren 1987, 160.

³⁶⁸ Dereboyu 2012, 72-84.

³⁶⁹ Vermaseren 1987, 160-161.

³⁷⁰ Vermaseren 1987, 161-176.

mede İÖ 5. yy'a değin naiskos içerisinde tek başına betimlenen tanrıçanın bu yüzyılın ortasında canlı bir kimliğe büründüğünü ve hareket kazandığını belirtmektedir³⁷¹. Tanrıçanın Aigai örneklerinde de betimlendiği üzere çoğunlukla bir khiton ya da manto taşır pozisyonda, kucağında aslan ile yansıtıldığı bilinmektedir³⁷².

Kybele kültürünün özellikle Hellenistik Dönem ile birlikte ayrılmaz bir parçası şeklinde tanımlayabileceğimiz önemli bir unsur da Attis ile olan bağlantısıdır. Yukarıda, ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz üzere *hieros gamos* bağlantısı odağında değerlendirilen Kybele-Attis beraberliği, ana tanrıçanın kült pratiklerinden, betim özelliklerine değin geniş bir alanda kendini göstermiş, tanrıçanın içinde olmadığı, Attis'in tek betimlendiği örnekler dahi, Kybele kültü kapsamında değerlendirilmiştir³⁷³. Aiolis Bölgesi'nde Kybele kültü bağlamında değerlendirilen çok sayıda Attis betimli terrakotta figürin ele geçmiştir. Başlıca buluntu merkezleri daha önce değindiğimiz Kybele örnekleriyle paralel özellikler sergileyen Attis figürinlerinde kompozisyonun, genel olarak değerlendirildiğinde üç aşamada oluşturulmuş olduğu görülebilmektedir. Attis söz konusu eserlerde bazen çocuk, bazen genç kimliğiyle, kimi örneklerde ise hem çocuk, hem genç olmak üzere dans ederken betimlenmiştir³⁷⁴.

Res. 11. Aigai, Attis Figürini (Dereboylu 2012, Lev. 22-K.32)

³⁷¹ Dereboylu 2012, 72-73.

³⁷² Dereboylu 2012, 73.

³⁷³ Vermaseren 1987.

³⁷⁴ Vermaseren 1987, 150/494; 150/495,499; 150-152/498.

Tanrıçanın Aiolis Bölgesi'nde varlığı salt küçük buluntularla değil, aynı zamanda adına oluşturulmuş açık hava kutsal alan ve tapınaklarıyla da kendisini göstermektedir. Çalışmamız kapsamında söz konusu dinsel mekanları, iki ayrı biçimde, tapınaklar ve açık hava kutsal alanları olarak iki aşamada incelemek doğru olacaktır. Aiolis-Mysia sınırları arasında, eski çağlarda Aspodene Dağı olarak tanımlanan Yunt Dağı, Kybele'nin geniş toplum kesimlerince doğal algılanışına uygun bir şekilde, tanrıçanın evi/ yuvası niteliğinde değerlendirilmiştir. Doğaya dair tüm vasıfları üzerinde toplayan, bereketin, bolluğun ve kentlerin koruyucusu tanrıçanın hem bölge, hem de bölgeye yakın noktalarda oluşturulan çok sayıda dinsel mekanda tapınım gördüğü bilinir.

Söz konusu dinsel mekanların bölge kapsamındaki en önemli merkezi Pergamon'dur. Pergamon sınırları içerisinde yer alan Kapıkaya Kutsal Alanı'nda da Kybele kültüne yönelik uygulamaların gerçekleştirildiği bir mağara ve su kaynağı bulunur³⁷⁵. Fakat kentin Kybele kültüne dair asıl önemi, sınırları içerisinde tespit edilen Mamurt Kale kült alanıdır³⁷⁶. Söz konusu kent ve her ne kadar Mysia Bölgesi kapsamında değerlendirilse de, Mamurt Kale kutsal alanının Aigai ve Pergamon tarafından ortak kullanılan bir kutsal merkez olarak değerlendirilmesi, burada tespit edilen Meter Aspodene kültünün bölgeler arası birlikteliği de sağladığı yönünde son derece önemli veriler sunmaktadır³⁷⁷.

Aiolis ve yakın çevresinde Kybele kültünün izleri daha önce değindiğimiz üzere, açık hava kutsal alanlarından da izlenebilmektedir. Ionia sınırları içerisinde yer almasına karşın Aiolis'in güney sınırında kurulmuş olan Phokaia Antik Kenti ve yakın çevresinde tespit edilen Değirmenli Tepe Kaya Kutsal Alanı ve Liman Kaya Kutsal Alanı gibi çok sayıda açık hava kutsal alanı kentte güçlü bir Kybele inancının varlığını yansıtmaktadır³⁷⁸. Erdoğan tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenen açık hava kutsal alanlarında gerek nişler, gerekse Dağlık Frigya'dan örneklerini bildiğimiz basamaklı yapılar aracılığı ile Frig ya da Frig dolaylı olarak Lidya üzerinden inanç sisteminin aktarılmış olduğu düşünülmektedir³⁷⁹. Tanrıçanın Ephesos örneğinde olduğu gibi niş içinde betimlerine rastlanılan Phoka-

³⁷⁵ Özmen 2016, 391.

³⁷⁶ Üreten 2004, 186 vd.

³⁷⁷ Dereboylu 2012, 320-321.

³⁷⁸ Erdoğan 2003, 304-310.

³⁷⁹ Erdoğan, "Phokaia Kaya Tapınakları" başlıklı doktora tez çalışmasında bölgede, farklı noktalarda yer alan pek çok kutsal alanı incelemiş ve bunların Frig kültürü ile aralarındaki benzerliklere kapsamlı olarak yer vermiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Erdoğan 2003.

ia kaya kutsal alanları kültün Batı Anadolu’da ne denli önem arz ettiğini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra Phokaia kutsal alanları, Özyiğit’in de üzerinde durduğu üzere tanrıçanın kolonist kentler içinde denizle olan bağlarını yansıtması açısından ayrıca önemlidir. Burada yer alan ve tanrıçayla ilişkilendirilen pek çok uygulama, deniz kenarında ya da adalarda yer almakta, kültün Phokaia aracılığı ile Marsilya gibi uzak koloni merkezlerine taşındığı düşünülmektedir³⁸⁰. İster Dağlık Frigya örneklerindeki gibi niş içi düvel uygulaması yolu ile olsun, ister de Ephesos ve Phokaia örneklerinde olduğu üzere stel yerleştirilerek, insanlığın düşün dünyasında algı hep aynı şekildedir: Tanrıçaları kayanın içinde onlardan tapınım beklemektedir.

Konu ile ilişkili çalışmalarda çok değinilen bir konu olmasa da, ister Kybele, ya da başka “anaç” karakterli bir tanrıça olsun, bize göre fibulaların, yani antik çağın çengelli iğnelerinin de ana tanrıça kültleriyle doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. İlk ortaya çıktığı kültür ve bölge tam olarak belli olmasa da İÖ 2. binyıldan itibaren tüm Yakındoğu ve Doğu Avrupa’da yaygın kullanım gören söz konusu objenin asli kullanım alanı günlük yaşam ve mezar armağanları olarak görülse de, fibulaların özellikle Demir Çağ ile beraber, tapınak armağanı olarak sunulmuş repertuarda da yer sahibi olduğu net olarak bilinmektedir.

Daha çok “tanrıçalarla” ilişkili bir uygulama olarak karşımıza çıkan fibula sunumunun, Doğu Ege’de Samos, Chios, Ephesos, Didyma, Smyrna, Erythrai, Klaros gibi merkezlerde yer alan tapınaklarda, başta Artemis’e olmak üzere gerçekleştirildiği bilinir. Anılan uygulamanın bir beklenti neticesinde oluştuğu, özellikle Ephesos Artemis Tapınağı’nda armağan olarak bırakılan fibulaların doğrudan kadın doğumu ile ilişkili bir ihtiyaç sonucunda gerçekleştiğine dair bilgilerimiz bulunmaktadır³⁸¹. Knossos Demeter³⁸², Enodia Artemis³⁸³, Emporio Athena³⁸⁴, Phocis Demeter³⁸⁵, Hera Akraia³⁸⁶,

³⁸⁰ Özyiğit 1998, 769-770.

³⁸¹ Şare 2010, 68.

³⁸² Coldstream 1973.

³⁸³ Ainian 1997, 311.

³⁸⁴ Boardman 1967.

³⁸⁵ Themelis 1983, 226-228.

³⁸⁶ Snodgrass 1971, 278.

Samos Hera³⁸⁷, Milet Aphrodite³⁸⁸, Pronaia Athena³⁸⁹, Orthia Artemis³⁹⁰, Alea Athena³⁹¹, Argive Heraion³⁹², Limenia Hera³⁹³, Lindos Athena³⁹⁴, Ialysos Athena³⁹⁵, Kamiros Athena³⁹⁶, Thassos Artemis³⁹⁷, Argos Athena³⁹⁸, Knossos Demeter³⁹⁹, Sardis Artemis⁴⁰⁰ ve Ephesos Artemis⁴⁰¹ tanrıçaya sunulan fibulaların buluntu merkezleri arasında yer almaktadır. Tanrıça dışında, fibula sunumunun salt Apollon kültü ile ilişkili olduğu görülmekte, Didyma⁴⁰², Klaros⁴⁰³, Emecik⁴⁰⁴ ve Aigina⁴⁰⁵ kutsal alanlarında da fibulalara rastlanılmaktadır. Aiolis Bölgesi'nde yer alan Larisa, Mytilene gibi bazı Lesbos yerleşimlerinde de karşılaşılan fibulalar ve Eski İzmir/Smyrna'dan elde edilen Frig tipi fibula kalıbı söz konusu bağlamda ayrı bir önem kazanmaktadır⁴⁰⁶.

Burada dikkat çekmek istediğimiz bir başka nokta, yine İzmir il sınırları içerisinde yer alan önemli bir kült merkezi olan Klaros'da Apollon tapınımindan önce kullanılmış olduğu düşünülen bir mağara ve mağaranın köşesinde yer alan Kybele ile ilişkili bir kabartmanın varlığıdır⁴⁰⁷. Tanrıça Artemis'e armağan olarak fibulaların sunulmuş olduğu da bildiğimiz⁴⁰⁸ söz konusu bilicilik merkezinde, Submiken-Erken Protegeometrik süreçte

³⁸⁷ Boardman 1967, 189.

³⁸⁸ Donder 2002, 3.

³⁸⁹ Völling 1998, 250.

³⁹⁰ Droop 1929, 399 vd.

³⁹¹ Voyatzis 1990.

³⁹² Waldstein 1905.

³⁹³ Payne 1940.

³⁹⁴ Vassileva 2014, 227.

³⁹⁵ Martelli 1988, 104-120.

³⁹⁶ Vassileva 2014, 227.

³⁹⁷ Sapouna-Sakellarakis 1978.

³⁹⁸ Ainian 1997, 321.

³⁹⁹ Coldstream 1973.

⁴⁰⁰ Waldbaum 1983, 112-116.

⁴⁰¹ Klebinder Gauß 2017.

⁴⁰² Filges 2004, 148.

⁴⁰³ Şahin et. al. 2003, 83.

⁴⁰⁴ Tuna 2004, 43.

⁴⁰⁵ Margreiter 1988, 18-27.

⁴⁰⁶ Muscarella 1967, Appendix C.

⁴⁰⁷ Şahin 2015.

⁴⁰⁸ Şahin et al. 2003, 83.

yerel bir ana tanrıça kültünün varlığı⁴⁰⁹, Gryneion Apollon kültünün oluşu-
mu açısından da farklı öneriler sunabilmenin imkanını sağlamaktadır. Zira
Apollon-Artemis birlikteliği, Artemis kültünün öncü ana tanrıça inançları ve
sunakları ile bağı, bize göre Aiolis Bölgesi'nin en önemli kültü olarak dik-
kati çeken Gryneion Apollon'un erken evrelerinde de benzer bir yapılanma
ile karşılaşılabilceğini düşündürmektedir. Şahin:

*“Klaros Apollon bilicilik merkezinin kökeninin ana tanrıça bağlantılı ol-
duğu savı, Klaros'da bulunmuş olan ana tanrıça heykelciği ile kanıtlan-
mıştır. Benzer bir sav, Delphoi bilicilik merkezi için ileri sürülmüş ve ilk
kehanet ocağının Kastalia çeşmesi yakınında olduğu ve Gaia/Poseidon
çiftine adandığı belirtilmiştir. Klaros kutsal kaynağının tek bilicilik ele-
manı olduğu gerçeğinden yola çıkarak, Klaros doğurgan ana tanrıçası
Apollon öncesinde Karların aynı zamanda bilici tanrıçası mı idi? Klaros
Testimoniasında Klaros'ta ilk kehanet veren kahin tanrı Apollon değil,
annesi ana tanrıça ve bilici tanrıça kimliğindeki Leto'dur. Leto bilici tan-
rıça kimliğini, göçler öncesi burada var olan yerel ana tanrıçadan devir
almış olabilir mi? Zira bilicilik MÖ II. Bin yıl Anadolu'sunda özellikle Hitit-
lerde dinsel bir olgu olup kahineler tarafından yapılıyordu. Leto bu kimlik
altında Klaros'da tapım görürken, kahinesinin Manto olduğu biliniyor.
Tanrıça Leto daha sonra bu kimliğini oğlu Apollon'a vermiş olmalıdır.
Bilici tanrı Apollon'a bu yetiyi babası Zeus'un verdiği söylenirse de, bu
mythoslar Yunanistan'a özgü geç dönem mythoslarıdır. Zira Anadolu,
ana tanrıça kimliğini ve inancını baba tanrı Zeus'a rağmen Roma Dö-
nemi sonuna değin korumuştur. Kolophon Ülkesi bu inanç ve tapımı
kesintisiz sunan en güzel örneklerden biridir. Burada altı çizilmesi gere-
ken diğer bir konu, Kolophon Ülkesindeki ana tanrıça kimlikleri, yabancı
doğanın tanrıçası, kentın koruyucu tanrıçası, kaynak (suların tanrıçası)
tanrıçası ve bilici tanrıça kimlikleri altında tapım gören özünde Ana Tan-
rıça kimliğidir.”*

Şahin'in vurgu yaptığı önermelerin Gryneion Apollon kültü kapsamın-
da da değerlendirilmesi gerektiği düşünülmelidir. Bununla beraber, ilkin
Baran⁴¹⁰, daha sonra da Naumann⁴¹¹ tarafından incelenen Çaltılıdere
Kybele mermer heykeli, bölgede bilinen en büyük boyutlu Arkaik Kybele
heykeli olmasının yanısıra, Apollon kültü ile eşzamanlı bir Kybele inan-
cının izlerini ve belki de kökendeki birlikteliği yansıtmaları açısından son
derece önemlidir.

⁴⁰⁹ Şahin 2015.

⁴¹⁰ Baran 1971, Abb. 75.

⁴¹¹ Naumann 1983, Taf. 16-4.

Res. 12. Klaros, Doğuran Ana Tanrıça Heykelciği. (Şahin 2015, Res. 1.)

Yukarıda ele aldığımız örnekler ışığında, Aiolis Bölgesi'nde Kybele kültürünün yaygın bir inanç sistemi içerisinde, güçlü bir şekilde kendisine yer bulduğu görülmektedir. Ana hatlarıyla değerlendirdiğimiz tanrıçanın Aiolis Bölgesi'nde varlığının hangi kaynaktan beslendiği noktasında daha önce vurguladığımız üzere çok sayıda düşünce bulunmaktadır. Bize göre tanrıça, daha Geç Tunç Çağı'ndan bu yana bölgede tapınım görüyor olması ihtimal dahilinde olan, olasılıkla Luwi kökenli bir tanrıçanın ardılı niteliğinde, kolayca kabul görmüş olmalıdır. Aiolis Bölgesi'nin, Anadolu'nun güçlü Demir Çağ kültürlerinden olan Friglerle kurduğu kültürel ilişkiler, tanrıçanın ya doğrudan bu kültür bölgesiyle, ya da Lydia üzerinden bölgede tanınmasını, ya da var olan inanç sisteminin güçlenmesini sağlamış olmalıdır. Özellikle naiskos örnekleri aracılığıyla net bir şekilde görülen bu birliktelik, salt Kybele kültürünü değil, farklı Frig maddi kültür öğelerinin de Aiolis'e ulaşmış olduğunun bilinciyle akla yatkın gelmektedir. Bilindiği üzere Frig seramik geleneğinin salt bezeksel olarak değil, özellikle Frig madden eserlerinden bildiğimiz formların seramik taklitleri aracılığıyla da Aiolis

Bölgesi kentlerinde izlenebiliyor oluşu, iki bölge arasındaki kültür geçişinin kanıtları konumundadır. İren tarafından kapsamlı incelenen “noktalı stil seramiği” ve formlarda görülen Frig etkisi Aiolis Bölgesi’nde İÖ 7. yy’da başlamış, İÖ 6. yy. ortalarında ise azalarak sona ermiştir⁴¹². Buna karşın bölgede, İÖ 6. yy’a tarihlenen naiskos içi Kybele betileriyle birlikte Frig kültürel aktarımının, dinsel ve düşünsel bağlamda devam ettiği görülmektedir. Bölgeye yakın konumda yer almasına karşın Ionia sınırları içerisinde değerlendirilen Phokaia’da yer alan ana tanrıça kutsal alanları, Kyme ve Midas arasındaki evlilik ilişkisi, Aiollerin Anadolu’ya geçiş yaparken köprü olarak kullandıkları ve köken bağlamında bir tutuldukları Lesbos’da ele geçen Frig tipi maden eserler ve yine Aiolis’de yer alan Larisa’nın mimari terrakottalarının Frig örnekleriyle ile bağları bir arada ele alındığında, bölgenin Frig kültürü ile olan ilişkisi daha geniş bir perspektifte de değerlendirilebilmektedir. Bu geniş ilişki repertuarı, Demir Çağı içerisinde Aiolis-Frig ilişkilerinin kültürel etkileşimden öte bir düzeyde olduğunu göstermekte, gelecekte Aiolis merkezlerinde gerçekleşecek olan çalışmaların hem Kybele kültü ekseninde, hem de materyal kültür öğeleri kapsamında yeni katkılarda bulunacağını düşündürmektedir.

⁴¹² İren 2003, 9 vd.

Kaynakça

- Ainian, A. M. 1997. "From rulers' dwellings to temples. Architecture, religion and society in Early Iron Age (1100-700 BC)." *Revista do Museu de Arqueologia e Etnologia* (8), 303-306.
- Baran, M. 1971. "Anadolu'da Ana Tanrıça Tasvirleri." İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Berndt Ersöz, S. 2006. *Phrygian Rock-Cut Shrines, Structure, Function, and Cult Practice*. Leiden.
- Boardman, J. 1967. *Excavations in Chios, 1952-1955: Greek Emporio* (Vol. 6). [London]: British School of Archaeology at Athens.
- Boehlau, J., Schefold, K. 1942. *Larisa am Hermos III: Die Kleinfunde*.
- Bowersock, G. W. 1997. *Julian the Apostate*. Massachusetts.
- Bremmer, J.N. 2010. "Hephaistos Sweats or How to Construct an Ambivalent God." *Edinburgh Leventis Studies 5, The Gods of Ancient Greece: Identities And Transformations*, Eds: J. N. Bremmer, A. Erskine, Edinburgh, 193-209.
- Buluç, S. 1986. "Ankara Kabartmaları." *Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Seri: 9, Sayı: 9, Ankara, 423-434.
- Coldstream, J. N. 1973. *Knossos: the sanctuary of Demeter* (No. 8). British School of Archaeology at Athens.
- Dereboylu, E. 2012. "Aigai Pişmiş Toprak Figürinleri." Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Dexter, M. R. 2009. "Ancient Felines and the Great-Goddess in Anatolia: Kubaba and Cybele." *Proceedings of the 20th Annual UCLA Indo-European Conference: Los Angeles October 31–November 1, 2008*, Bremen, 53-69.
- Donder, H. 2002. "Funde aus Milet: Die Metalfunde." *Archaeologischer Anzeiger*, Berlin, 1-9.
- Drew Bear, T. 1986. "Frig Dilinde Yeni Yazıtlar (Neue Inschriften in phrygischer Sprache)." *AST 3* 257-260.
- Droop, J. P. 1929. "Bronzes." *The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta: Excavated and Described by Members of the British School at Athens*, Ed. R. M. Dawkins, London, 196-203.
- Dürüşken, Ç. 2010. *Roma'nın Gizem Dinleri*. İstanbul.
- Erdoğan, A. 2003. "Phokaia Kaya Tapınakları." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Filges, A. 2004. "Die Arbeiten Des Jahres 2002 in Didyma." 25. *KST Cilt: 1*, 147-155.

- Graillet, H. 1942. *Le Culte De Cybèle, Mère des Dieux, à Rome et dans L'Empire Romain.* Paris.
- Guarducci, M. 1970. "Cibele in un'epigrafe arcaica di Locri Epizefiri." *Klio* LXXIV 133-138.
- Haspels, C.H.E. 1971. *Highlands of Phrygia: Sites and Monuments.* Princeton.
- Hawkins, J.D. 2000. *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions.* vol. 1.1-3, Berlin.
- Heinzel, E. 1999. "Der Kybelekult und Die Dreigötterreliefs aus Ephesos." *Steine und Wege, Festschrift für Dieter Knibbe zum 65. Geburtstag,* Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften Band 32, Wien, 35-42.
- Herda, A; Sauter, E. 2009. "Karerinnen und Karer in Milet: Zu einem spätklassischen Schüsselchen mit karischem Graffito aus Milet." *Archäologischer Anzeiger* 2, 51-112.
- Hurwit, J.M. 1987. *The Art and Culture of Early Greece, 1100-480 B.C.* Cornell.
- Hutter, M. 2010. "Luvi Dininin Nitelikleri." *Anadolu'nun Gizemli Halkı: Luviler,* İstanbul, 193-245.
- Işık, F. 2012. *Uygurluk Anadolu'da Doğdu.* İstanbul.
- Işık, F. 1989. "Batı Uygurluğunun Kökeni Erken Demir Çağ Doğu Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu." *Türk Arkeoloji Dergisi,* XXVIII, Ankara, 1-41.
- İndirkaş, Z. 2001. *Ana Tanrıçalar, Kybele ve Çağdaş Türk Resmindeki İzdüşümleri.* Ankara.
- İren, K. 2003. *Aiolische Orientalisierende Keramik.* İstanbul.
- Kefeli, B. 1966. "Anadolu'dan Kybele Heykel ve Kabartmaları." İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Klebinder, G. 2001. "Bronzegürtel aus dem Artemision von Ephesos." *Der Kosmos der Artemis von Ephesos* 111-122.
- Knapp, A. B and Manning, S. W. 2016. "Crisis in Context: The End of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean." *AJA* 120, 99-149.
- Kohler, E. L. 1995. *The Lesser Phrygian Tumuli Part 1: The Inhumations.* Philadelphia.
- Kotsonas, A. 2012. "Three Early, Limestone Sculptures from Gortyn and their Mediterranean Profile." *The Earthly, the Celestial and the Underworld in the Mediterranean from the Late Bronze and the Early Iron Age,* Athens, 179-190.
- Lane, E. G. 1996. "Cybele's Priests the "Galloi." *Cybele, Attis and Related Cult, Essays in Memory of M.J. Vermaseren,* Leiden 1996, 117-133.

- Margreiter, I. .1988. *Alt-Ägina II. 3–Die Kleinfunde aus dem Apollon-Heiligtum.*
- Martelli, M. 1988. “La stipe votiva dell’Athenaion di Jalysos: Un primo bilancio”. S. Dietz et I. Papachristodoulou (éd.), *Archaeology in the Dodecanese, Copenhagen* 104-120.
- Mellink, M. J. 1983. “Comments on a Cult Relief of Kybele from Gordion.” *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens: Festschrift für Kurt Bittel*, eds. R.M. Boehmer and H. Hauptmann 349-360.
- Munn, M. H. 2006. *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia: A Study of Sovereignty in Ancient Religion.* California.
- Muscarella, O. W. 1967. *Phrygian Fibulae From Gordion* (No. 4). Quaritch.
- Naumann, F. 1983. *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst* (Istanbuler Mitteilungen. Beiheft). Tübingen.
- Orthmann, W. 1971. *Untersuchungen zur spathethitischen Kunst.* Bonn.
- Özgan, C. et.al. 2013. “Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları.” *AraST XXX*, Cilt: 1, Çorum.
- Özmen, S. S. 2016. "Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü." *Humanitas* 4(6), 381-397.
- Özyiğit, Ö. 1998. “1996 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları.” 19. *KST I*, Ankara, 763-793.
- Payne, H. 1940. *Perachora. The Sanctuary of Hera Akraia and Limenaia.*
- Petrovic, I. 2010. “Transforming Artemis: From the Goddess of the Outdoors to City Goddess.” *Edinburgh Leventis Studies 5, The Gods of Ancient Greece: Identities And Transformations*, Eds: J. N. Bremmer, A. Erskine, Edinburgh, 209-228.
- Prayon, F. 1987. *Phrygische Plastik. Die Früheisenzeitliche Bildkunst Zentral-Anatoliens und ihre Beziehungen zu Griechenland und zum Alten Orient.* Tübingen.
- Rein, M. J. 1993. "The Cult and Iconography of Lydian Kybele." *Distertation Ph.D. Harvard University, Cambridge.*
- Roller, L. E. 1999. *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele.* California.
- Roller, L. E. 2004. *Ana Tanrıça'nın İzinde: Anadolu Kybele Kültü.* İstanbul.
- Sapouna-Sakellarakis, E. 1978. *Die Fibeln der griechischen Inseln* (Prahistorische Bronzefunde XIV).
- Snodgrass, A. M. 2000. *The Dark Age Of Greece: An Archaeological Survey of The Eleventh To The Eighth Centuries BC.* Psychology Press.

- Summers, G. D; Summers, M. E. F. 2012. “Kerkenes Dağ.” *Frigler, Midas’ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde, In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments*, Eds: T. Tüfekçi Sivas, H. Sivas, İstanbul, 162-184.
- Şahin, N. 2015. “Klaros Doğuran Ana Tanrıça Heykelciği Ve Kolophon Ülkesi’nde Ana Tanrıça Kimliği.” *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan Essays in Honour of Mustafa Büyükkolancı*, İstanbul, 587-595.
- Şahin, N. et. al. 2003. “Klaros 2001.” 24. *KST Cilt: 2*, 81-91.
- Şare, T. 2011. “*Dress and identity in the arts of Western Anatolia: the seventh through fourth centuries BCE.*” Doctoral dissertation, Rutgers University-Graduate School-New Brunswick.
- Takács, S. A. 1996. “Magna Deum Mater İdaea, Cybele, and Catullus’ Attis.” *Cybelle, Attis and Related Cults: Essays in Memory of M. J. Vermaseren*, Eds: M. J. Vermaseren, E. N. Lane, Leiden, 367-387.
- Themelis, P. G. 1983. “Δελφοί και περιοχή του 80 και 70 π. Χ. αι (φοκίδα και Δυτική Λοκρίδα.” *ASAtene* 61 237-245.
- Tuna, N. 2004. “Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Tapmak 2002 Yılı Çalışmaları.” 25. *KST Cilt: 2*, 41-49.
- Tüfekçi Sivas, T. 1999. *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Eskişehir.
- Üreten, H. 2004. “Helenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt: XXII, Sayı 35, 185-215.
- Üreten, H. 2006. “Mamurt Kale’de Meter Aspordene Kültü.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 46(1), Ankara, 211-222.
- Vassileva, M. 2014. “Phrygian Bronzes in the Greek World: Globalization Through Cult?” *Melammu: The Ancient World in an Age of Globalization* 7, 217-230.
- Vermaseren, M. J. 1977. *Corpus Cultus Cybelae Attidisque: Asia Minor (Etudes Preliminaires Aux Religions Orientales Dans L’empire Romain, Vol 50/1*. Leiden.

- von Graeve, V. 1986a. "Über verschiedene Richtungen der milesischen Skulptur in archaischer Zeit. Bemerkungen zur formalen Gestaltung und zur Lokalisierung." *IstMitt* 31, *Milet 1899-1980: Ergebnisse, Probleme und Perspektiven einer Ausgrabung*, Ed. W. Müller-Wiener, Tübingen, 81-94.
- von Graeve, V. 1986b. "Milet 1985." *IstMitt* 36, 43-47.
- Voyatzis, M. E. 1990. *The Early Sanctuary of Athena Alea at Tegea and Other Archaic Sanctuaries in Arcadia* (Vol. 97). P. Åströms.
- Völling, T. 1998. "Ein phrygischer Gürtel aus Olympia." *Archäologischer Anzeiger* (2), 243-252.
- Waldbaum, J. C. 1983. *Metalwork from Sardis. The finds through 1974*.
- Waldstein, C. 1905. *The Argive Heraeum: Vol. I-II*. Houghton Mifflin.

Myrina ve Gryneion'un Territoriumunda Yapılan Araştırmalar

Emrah Özdemir⁴¹³

Anadolu'nun önemli sanayi kuruluşları ile adını duyurmuş olan Aliağa, aynı zamanda antik dönemde Aiolis Bölgesi'nin önemli bir liman kenti olan Myrina ve en önemli kehanet merkezine sahip Gryneion antik kentlerini sınırları içerisinde barındırmaktadır. Bölgenin en önemli liman kenti olan Kyme, yüksek yerleşimlerinden biri olan Tisna antik kentinin yanı sıra erken yerleşimler, olan Helvacı Höyük, Menengeç Sekisi Höyük, Araptepe Höyük, Çaltılıdere Höyük ve Ege Gübre gibi prehistorik yerleşimlerin yer alması Aliağa'nın arkeolojik açıdan oldukça zengin olduğunu kanıtlamaktadır. Konumuzu oluşturan Myrina ve Gryneion gibi birbirinden kıymetli antik kentleri, bilim dünyasına tanıtarak hak ettikleri değeri kazandırmak, bunun yanı sıra Aliağa İlçesi'nin ağır basan sanayi kenti görüşünü yıkarak, kültürel değerinin artırılması amaç edinilmiştir.

Herodotos⁴¹⁴ ilk defa Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigirossa, Aigai, Smyrna ile birlikte Myrina ve Gryneion'u on iki Aioli kenti arasında saymaktadır. Myrina ve Gryneion'un güneybatısında Kyme, doğusunda Aigai, kuzeyinde ise Elaia antik kentleri yer alır (Fig.1).

⁴¹³ Uzman Arkeolog Emrah Özdemir, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aytepe Aydın/Türkiye, e-mail: eozdemiradu@gmail.com.

⁴¹⁴ Herodotos 1, 149.

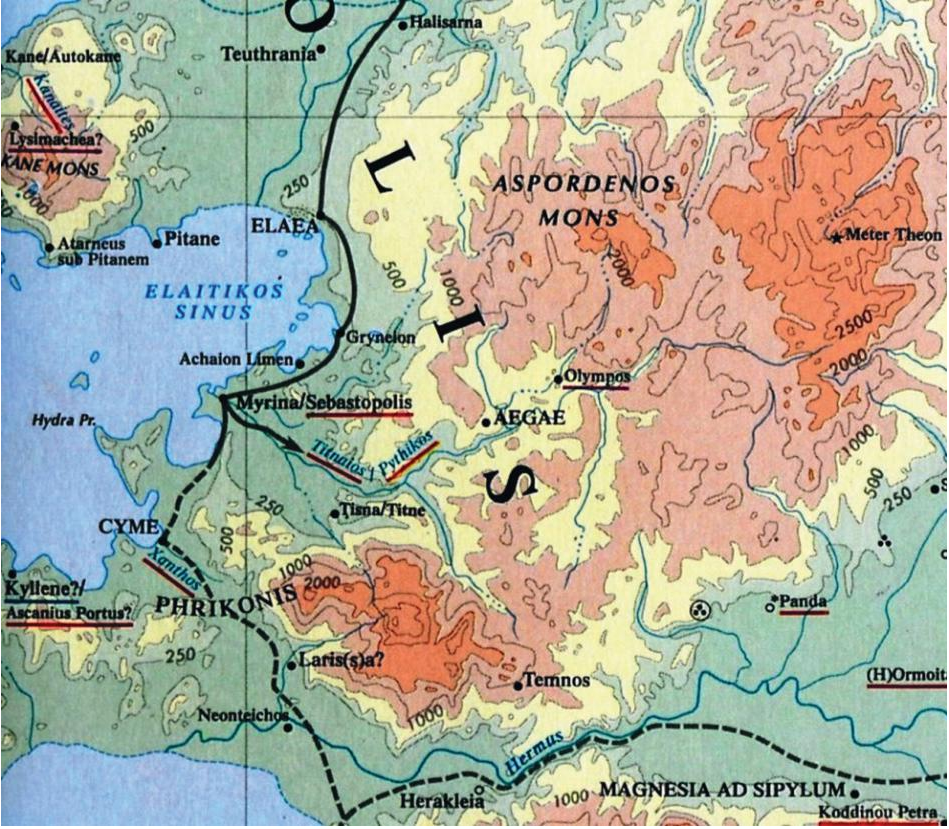

Fig. 1. Myrina ve Gryneion antik kentlerinin çevresini gösteren harita, (Talbert, R. J. (ed.). 2000'den alınmıştır.

Bölge konumundan dolayı Prehistorik Dönem'lerden günümüze kadar stratejik önemini korumaktadır. Kıyıya yakınlığı, Bakırçay ve Gediz vadileri ile olan bağı nedeniyle Anadolu kültür grupları arasında yerlerini alır. Kuzeyde Yunt Dağı ve güneyde Dumanlı Dağ ile çevreli olan Aliğa'da, Helvacı ve Güzelhisar Çayı Ovaları verimli tarım alanlarını sunar. Bakırçay ve Gediz Irmakları arasında kalan yörenin başlıca akarsuyu ise Güzelhisar Çayı'dır.

Myrina antik kenti

Myrina antik kenti Aliğa İlçesinin 8 km kuzeyinde, Çandarlı Körfezi (*Elaitikos*) kıyısında, Güzelhisar (*Titnaios*) Çayı'nın körfez ile buluştuğu noktada yer alır. Umar, Myrina adının bazı yazıtlarda Mourina "yüce ana yurdu" olarak geçtiğini ve bu adın Luwice'de *Mura-wana* sözcüğünden

geldiğini ileri sürer⁴¹⁵. Bazı araştırmacılar, kentin amazonlar tarafından kurulduğunu⁴¹⁶, MS 17 yılında bir depremle yıkılması sonrasında kente yardım eden Tiberius'a minnettarlık göstergesi için kentin adını Sebastapolis olarak değiştirildiğini belirtilir ancak daha sonra tekrar Myrina olarak değiştirildiğini bilinmektedir⁴¹⁷.

Kentin batısında birkaç terastan oluşan Kalabasar - Öteki Tepe, doğusunda akropolün de yer aldığı Apar – Beriki Tepe bulunmaktadır. Antik kent genel olarak bu iki tepe ve iki tepe arasındaki düzlükte bulunan agora bölümünden oluşur (**Fig. 2**). Nekropol alanı ise Andız Tepe ve eteklerinde konumlanmıştır⁴¹⁸.

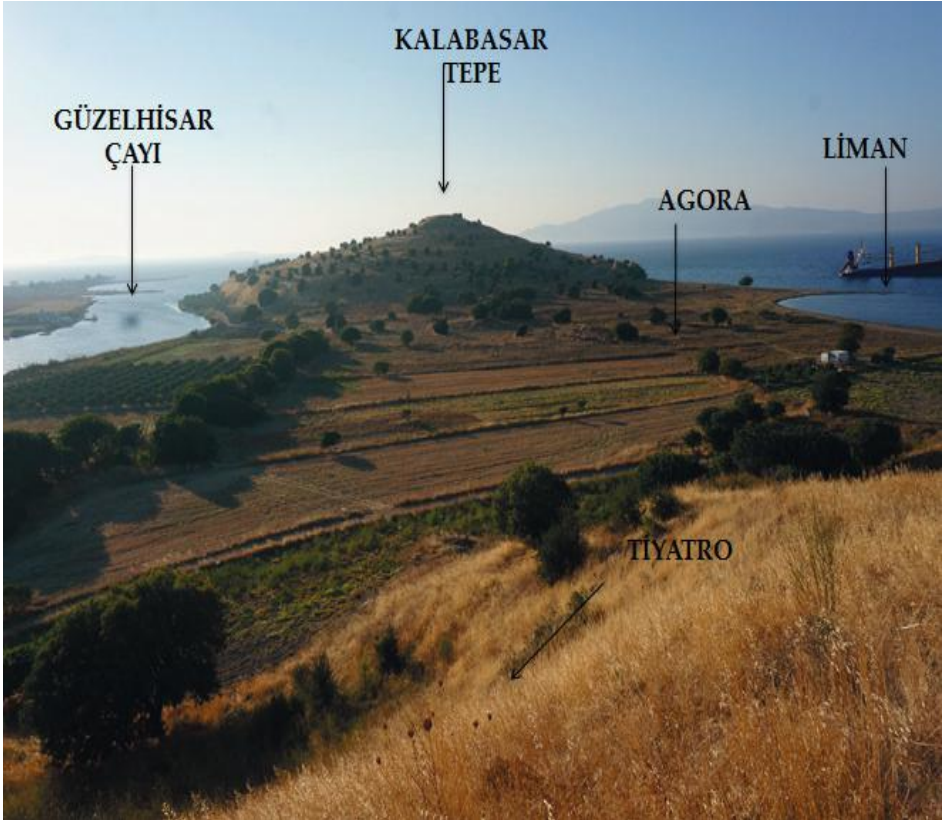

Fig. 2. Myrina antik kenti genel görünüm.

⁴¹⁵ Umar 1993, 341.

⁴¹⁶ Strabon, 11. 5; Bean 1997, 87; Sevin 2001, 77.

⁴¹⁷ Bean 1997, 87; Sevin 2001, 77.

⁴¹⁸ Çekilmez 2017a, 21 – 39.

Çaltıldere Höyüğü

Höyük, adını aldığı Çaltıldere Mahallesi güneyinde, Çandarlı Körfezi'ndeki Mersinli Koyu'nun 200 m doğusunda, Kuzgun Deresi'nin denize döküldüğü noktada yer alır (**Fig. 3**).

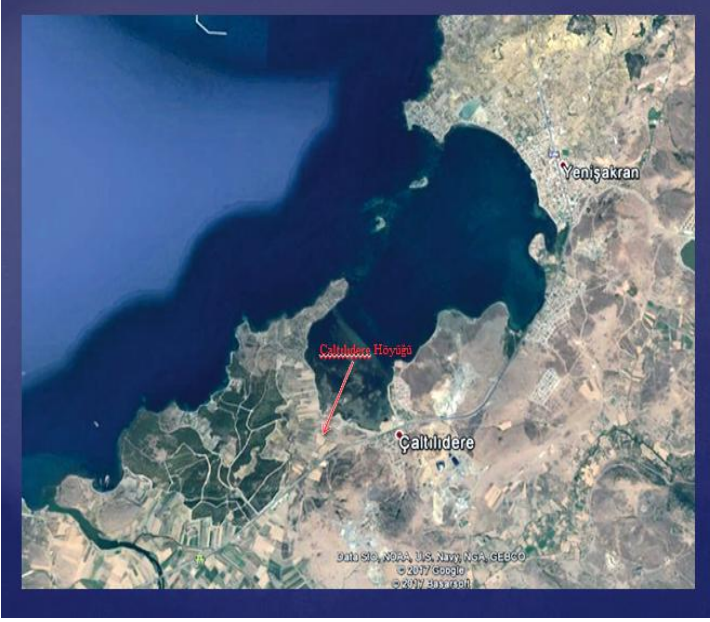

Fig. 3. Çaltıldere Höyüğü-google earth'ten alınmıştır.

Günümüzde korunan yüksekliği 2 - 3 m olan höyük, tarım arazisi içerisinde kalmış olup üzerinde zeytin ağaçları bulunmaktadır. Kuzgun Deresi'nin höyük ve çevresini doldurması ve höyük üzerinde yapılan tarım faaliyetlerinden dolayı höyük tepeliğinin muhtemel sınırları belirlenememiştir. Konumu itibariyle deniz kıyısında olması, Gediz ile Bakırçay vadileri arasındaki verimli arazilere sahip olup yine bu vadiler aracılığıyla Neolitik Dönem'den itibaren Anadolu'daki kültür grupları ile bağlantısı, höyüğün önemini arttırmaktadır. Höyükte yapılan araştırmalar Lloyd and J. Mellaart⁴¹⁹, J. Driehaus⁴²⁰, D. French⁴²¹, R. Meriç⁴²², E. Doğer⁴²³ ve E. Erdan⁴²⁴

⁴¹⁹ Lloyd-Mellaart 1962, 70.

⁴²⁰ Driehaus 1957, 92.

⁴²¹ French 1961, 103.

⁴²² Meriç 1993, 145 – 149; Fig. 2.

⁴²³ Doğer 2017, 28.

⁴²⁴ Erdan 2017, 175 – 183.

gibi çeşitli bilim adamları tarafından araştırılmıştır. Höyük yüzeyinden elde edilen malzemeye göre Neolitik, Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağ, Hellenistik Dönem ve Bizans Dönemi'ne ait veriler sunmaktadır⁴²⁵. Höyük Myrina antik kentinin erken dönemlerine ışık tutması açısından oldukça önemlidir.

Tarım alanları

Myrina antik kentinin güney doğusunda kuzeyinde Bozdivlit Tepe ve Ağıl Tepe güneyinde ise Kalem Tepe, Sarıkaya ve Kuzgun Tepe arasında kalan arazide günümüz Kayaalan Ovası yer alır (**Fig. 4**).

Fig. 4. Kayaalan Ovası, google earth'ten alınmıştır.

Özellikle Güzelhisar Çayı ve çevre tepelerden akan küçük çaplı dere-lerden gelen su kaynakları ovaya sulu tarım olanağı sağlar. Söz konusu ova günümüzde olduğu gibi antik dönemde de Myrina'nın en verimli ve büyük tarım alanını oluşturmuş olmalıdır.

Su Yolları

Su, insanlık tarihi boyunca önemli olmuş, tarımın başlangıcıyla yerleşik hayata geçen insanlar kentleri suya yakın arazilere kurulmuşlardır. Bu kentlerde yaşayan insanlar için günlük yaşamda ve tarımda kullanılan bu su kaynaklarının dışında yıkanma ve içme suyu için gerekli temiz su

⁴²⁵ Erdan 2017, 175-183.

ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İnsanlar temiz suya ulaşabilmek için çeşitli zorluklar yaşamış, mimarideki gelişmeler sonucunda şehirlere su getirmek amacıyla anıtsal yapılar inşa etmişlerdir. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde geliştirilen kemer ve tonoz teknikleri sayesinde çok sayıda devasa su kemerleri inşa örnekleri günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Myrina antik kentinde yaşayan insanların, temiz su ihtiyacını karşılamak için kentin doğusunda bulunan Yunt Dağları'ndan temiz su getirmek için kemerler ve su yolları inşa ettikleri görülmektedir. Antik kentin doğusunda yer alan Ağıl Tepe'den Kalem Tepe'ye uzanan, 1.05 km uzunluğunda ve 2 ile 2,5 m kalınlığındaki su kemerlerinin de bulunduğu suyolu kalıntıları belirli aralıklarla tespit edilebilmiştir (**Fig. 5**). Bazı alanlarda kıvrılarak devam eden suyolu, yoğun kireç ve moloz taş kullanılarak özenle inşa edilmiştir⁴²⁶.

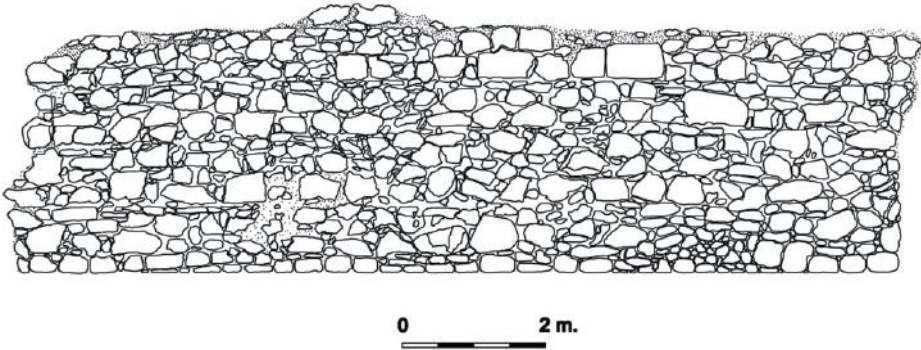

Fig. 5. Kalem Tepe ve Ağıl Tepe arasında tespit edilen su kemeri kalıntıları, Çekilmez 2017, 39, Fig. 18'den alınmıştır.

⁴²⁶ Çekilmez 2017a, 38, fig. 17.

Gözetleme ve haberleşme karakolları

Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de kentler birbirlerine yollar ile bağlıydı. İletişim sıkıntısından dolayı antik kentler, ani bir istilaya maruz kalmamak için ya da bölgelerinden geçen yolların denetimlerini sağlamak adına, savunmalarına yardımcı olması için stratejik noktalara gözlem ve haberleşme karakolları kurmuşlardır. Myrina antik kenti civarında stratejik konumlarından dolayı muhtemel gözlem ve haberleşme karakolları Bozdivlit Tepe'de ve Ağıl Tepe'de yer almaktadır⁴²⁷.

Bozdivlit Tepe

Myrina Antik Kenti'nin güneydoğusunda, Güzelhisar Çayı'nın kuzeyindeki tepelik alanda yer alır. Tepe üzeri moloz kuru duvar ile çevrelenmiş ve yıkılan yapı duvarlarının kalıntıları yoğun olarak gözlenmektedir. 360 derece hâkimiyet alanı ile batıda Çandarlı Körfezi, doğuda günümüz Kayaalan Ovası, güneyde Aliağa yönü – Güzelhisar Çayı ve kuzeyde diğer bir haberleşme kulesi olan Ağıl Tepe'yi rahatlıkla görebilecek konumuyla gözlem ve haberleşme olanağı sunmaktadır (**Fig. 6**). Konumu nedeniyle karadan ve denizden yaklaşan gelebilecek muhtemel tehlikeleri kontrol ettiği düşünülmektedir. 50 x 38 m ölçülerindeki yapı, tam olarak olmasa da bir dikdörtgeni anımsatır. Yapı malzemesi olarak, doğal ana kaya olan bazalt taşlar kullanılmıştır⁴²⁸.

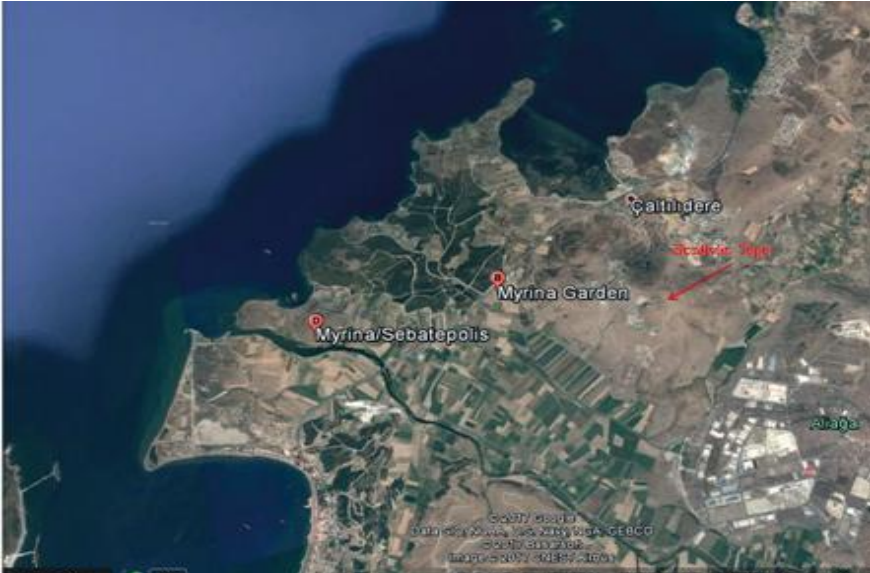

Fig. 6: Bozdivlit Tepe, Google Earth'ten alınmıştır.

⁴²⁷ Çekilmez – Özdemir 2017, 207-218.

⁴²⁸ Çekilmez 2017a, 37, fig. 15-16.

Temel kalıntıları yer yer takip edilebilen karakol yapısının batı kısmında birkaç kare mekân kalıntıları gözlenebilmektedir. Yine batı kısmında yağmur sularını toplamak için harçsız, bazalt taşlardan bir sarnıç bulunmaktadır. Alanda ele geçen birkaç siyah firnisli seramik parçası ve Roma İmparatorluk Dönemi'nden kap parçalarına göre yapının uzun süre kullanıldığı anlaşılmıştır.

Ağıl Tepe

Bozdivlit Tepe'nin güneyindeki daha alçak bir rakıma sahip Ağıl Tepe'de 50x50 m ölçülerinde dörtgen planlı başka bir karakol yapısı daha tespit edilmiştir. Söz konusu karakol Myrina antik kentinin 3, 2 km doğusunda yer alır ve kentin tarım ve su alanlarına sahip arazisini kontrol altında tuttuğu düşünülmektedir (Fig. 7)⁴²⁹.

Çevre araştırmaları

Myrina antik kenti üzerinde yapılan araştırmalarda kentin bulunduğu alanın yüzeylerinde yok denecek kadar az mimari öğeler tespit edilebilmiştir. Bunun en büyük nedeni Çaltılıdere Mahallesi gibi günümüz yerleşimlerinin konutlarının ve bazı kamu yapılarının inşasında yoğun olarak bu antik kentin mimari öğelerinin sökülerek kullanılmış olmasıdır.

Fig. 7. Ağıl Tepe, google earth'ten alınmıştır.

⁴²⁹ Çekilmez 2017a, 37.

Çaltılıdere Mahallesi

Aliağa İlçesi Çaltılıdere Mahallesi'nde yapılan araştırmalarda, Myrina ya da çevresindeki antik kentlerden getirilen mimari parçaların modern konutların duvarlarında, konutları çevreleyen bahçe duvarlarında ve bazı tarlaları çevreleyen kuru duvar örgülerinde kullanıldıkları görülmektedir. Yapılan incelemelerde araştırmanın mimari envanterine girebilecek nitelikte 12 adet Dorik sütun tamburu, 4 adet Dorik sütun başlığı, 1 adet Attik-lon kaide, 1 adet ostotheke kapağı, 2 adet lahit kapağı, 1 adet lahit, 1 adet mermer kapı parçası ve 1 adet değirmen taşı başta olmak üzere çok sayıda düzgün kesilmiş mimari blok ve mimari parça (Fig. 8 a-f) saptanmıştır⁴³⁰.

Çaltılıdere Mahallesi'nde devşirme blokların da kullanıldığı bir cami bulunmaktadır. Eski Köy Camii olarak adlandırılan yapının inşaa tarihi hicri 1291, miladi 1873-1874 tarihleri arasındadır. Doğu-batı doğrultusunda eğimli bir avlu içerisinde yer alan yapı, 9x13,5 ölçülerinde, dörtgen planlı olup yığma taş bloklarla inşa edilmiştir⁴³¹. Yapıda ve cami bahçesinde çok sayıda mimari blok tespit edilmiştir. Bu mimari parçalar içerisinde caminin son cemaat yerinde bulunan Dor başlıklarının kaide olarak kullanıldığı iki sütun ve sütunların üzerinde birer lon başlığı yerleştirilmesi oldukça dikkat çekicidir (Fig.9)⁴³².

Fig. 8. Çaltılıdere Mahallesi'nde Bulunan Mimari Parçalar.

⁴³⁰ Çekilmez vd. 2017, 222; Çekilmez –Özdemir 2017, 215-216.

⁴³¹ Akbulut 2017, 285-293.

⁴³² Öztürk vd. 2014, 377, Res. 8; Çekilmez-Özdemir 2017, 215 – 216.

Ebru sitesi

Myrina antik kentinin kuzeyindeki Karşıyaka Mahallesi'ne bağlı Ebru Sitesi, bulundurduğu mimari parçalar açısından küçük bir müzeyi anımsatır. Site görevlisinin verdiği bilgiye göre; bu alanda bulunan eserlerin koruma amacıyla Myrina antik kentinin çeşitli alanlarından getirildiği bildirilmiştir. Söz konusu mimari parçalar arasında; sütun tamburları, mermer mimari öğelere ait parçalar, yazıtlı mezar sunağı, lon başlığı, Korint başlığı, Attik-lon kaide ve Aiol Kymationu bezemeli bir parça bulunmaktadır (**Fig.10 a-f**). Yapılan incelemeler sonucunda, tespit edilen mimari parçaların ölçümü tamamlanmış, fotoğraf ve katalog çalışmaları yapılarak belgeleme işlemleri sonlandırılmıştır⁴³³.

Fig. 9. Çaltılıdere Eski Köy Camii.

⁴³³ Öztürk vd. 2014, 375-384; Çekilmez vd. 2017, 221-222; Çekilmez – Özdemir 2017, 214.

Fig. 10. Ebru Sitesi Mimari Parçalar.

Gryneion antik kenti

Gryneion antik kenti, Elatikos (Çandarlı) Körfezi'nde Titnaios (Güzelhisar Çayı) kenarında⁴³⁴, Hacıömerli Mahallesi batı kıyısındaki Temaşalık Burnu'nda yer alır. Antik kaynakların aktardığı bilgilere göre kentin önemi Gryneion'da olduğu tahmin edilen Apollon Gryneios kült merkezinden gelmektedir. Apollon'a ithaf edilen bu kutsal alanda muhteşem bir tapınaktan söz edilmektedir⁴³⁵. Söz konusu tapınağın Antik Dönem'in önde gelen kehanet merkezleri olan Didyma ve Klaros'ta yer alan Apollon kehanet merkezleri kadar övgü aldığı belirtilir⁴³⁶. Tapınak, Roma İmparatorluk Dönemi'nde bile kehanet merkezi olarak önemini korumaktadır⁴³⁷. Önceleri Aiol kenti olarak anılan Gryneion, Hellenistik Dönem'de Myrina'ya bağlı bir kutsal alan haline gelmiştir.

⁴³⁴ Freely 2004, 88; Sevin 2001, 77.

⁴³⁵ Bizantioslu Stephanos, 213. 10, 263. 3, 358. 15; Strabon 622.

⁴³⁶ Pausanias, I, 27, 7; Vergilius, VI, 72.

⁴³⁷ Aelius Aristides, V. 7.

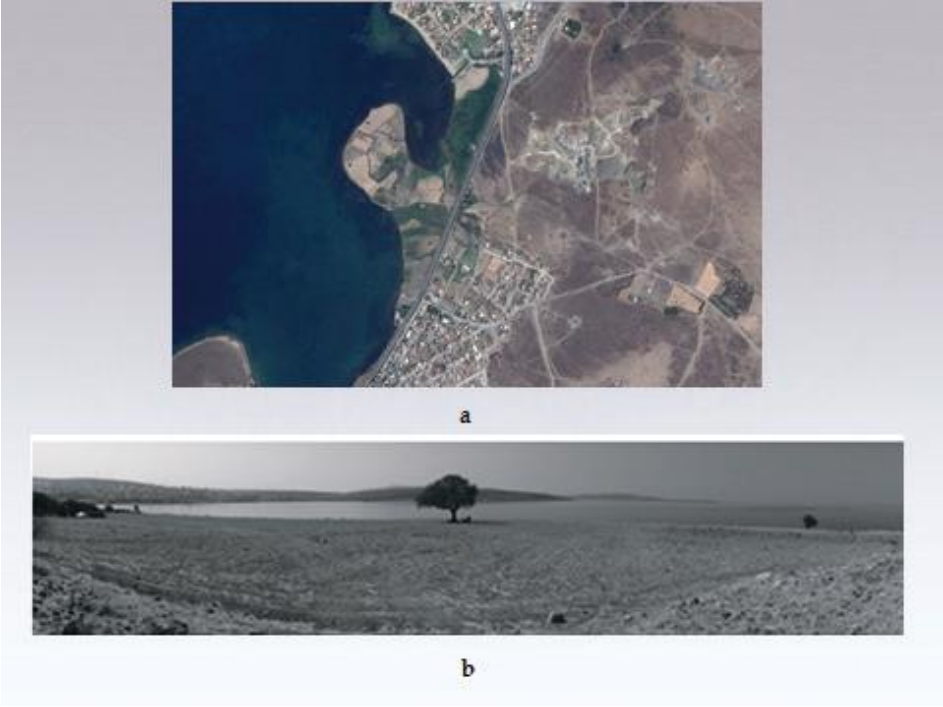

Fig. 11: Temaşalık Yarımadası, Google Earth'ten alınmıştır.

Çevre araştırmaları

Gryneion antik kentindeki kalıntılar - Myrina antik kentinde olduğu gibi- çevre halkı tarafından konutlarda, dini yapılarda ve tarlaları çevreleyen kuru duvarlarda kullanılmak için taşınmıştır. Genel olarak Hacıömerli Mahallesi'nde ve Yeni Şakran'da bazı dini yapılar ve park gibi kamu yapılarında ve sivil yapılarda Gryneion antik kentinden getirilen mimari bloklar görülmektedir.

Roma Dönemi yol güzergâhı

Ragone, 1990 yılında yayınlanan ve Gryneion'daki Apollon Tapınağı'nı her yönüyle ele aldığı çalışmasında, Dikili ve Buruncuk arasında antik bir yol tespit etmiştir. Larisa'dan (Buruncuk) başlayan bu kutsal yol, kuzey yönüne ilerleyerek Kyme ve Myrina'nın hemen doğusundan geçer ve Çaltılıdere'de modern İzmir-Çanakkale yoluyla birleşerek Gryneion'a ulaşır. Daha sonra kuzey istikamette devam ederek Elaia'ya ulaşan yol oradan batıya yönelerek Dikili'ye⁴³⁸ ve oradan da kuzeydoğuya ilerleyerek Pergamon'a ulaşmaktadır⁴³⁹.

⁴³⁸ Ragone 1990, Tav. VII.

⁴³⁹ French 2016, 33, Map 1a, Map 4a. Myrina ve Elaia yakınlarında aralıklı olarak gözlemlenmektedir.

Fig. 12. Myrina ve Gryneion çevresindeki yol ağı, Ragone 1990, Tav. VII'den alınmıştır.

Madenler

Myrina ve Gryneion antik kentlerinde bulunan antik mimari blokların cinslerine bakıldığında, bazalt, andezit, tuf, kireçtaşı, perlit ve mermer olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Söz konusu mimari bloklarda en yoğun görülen kayaç cinsi bazalt ve andezittir⁴⁴⁰. Bunun sebebi ise bu iki kayaç cinsinin yerel ana kayayı oluşturuyor olmasıdır. Bu sebeple mimari yapılarda, erişimi kolay ve az bir maliyet gerektiren bu iki kayaçtan mimari blokların görülmesi doğaldır. Bunun dışında özellikle Myrina Nekropolü'nde khamasorion ve yer altı oyuğu mezarların tercih edilme sebebi, o bölgenin kayaç yapısının kolay işlenebilen volkanik tuf olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu nekropol alanında antik tuf ocağı tespit edilmiştir⁴⁴¹. Ayrıca nekropolde görülen lahit ve sanduka mezar kapama blokları ve bazı mimari blokların perlitten yapıldığı görülür⁴⁴². Çaltılıdere Mahallesi civarındaki maden firmaları, Bozdivlit Tepe üzerinde faaliyet

⁴⁴⁰ Semiz 2017, 241-252.

⁴⁴¹ Semiz 2017, 244, Fig. 2. Apar Tepe ve Andız Tepe Arasında bulunan nekropol alanının kayaç yapısını gösteren jeoloji haritası, Fig. 4 a-c, Fig. 6a-f, Nekropol alanında görülen Antik Dönem Riolitik ve Ziolitik tuf ocakları ve mezarlardan örnekler.

⁴⁴² Çekilmez 2017b, 170; Çekilmez-Özdemir 2017, 218.

gösteren bazalt maden ocağı ve Bozdivlit Tepe'nin hemen kuzeyinde kurulu olan bir başka bazalt madeni ve Aliğa Organize Sanayi Bölgesi'nin arkasında andezit ocağı bulunmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

Myrina ve Gryneion antik kentlerinde, Atina Fransız Okulu adına E. Pottier ve S. Reinach tarafından 1880-1882 yılları arasında Myrina antik kentinin nekropol alanında çok sayıda mezar kazısı yapılmıştır⁴⁴³. Bunun dışında 1957 yılında İzmir – Çanakkale yol çalışması sırasında Gryneion antik kentinin nekropol alanında bazı mezarlar açığa çıkması üzerine Bergama Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır⁴⁴⁴. 18. yüzyıl sonrası bölgeye gelen gezginler tarafından yapılan çalışmalar ise genel olarak Apollon Gryneios adına yaptırılmış tapınağın yerini saptamaya yöneliktir. Çalışmamız genel anlamda Myrina ve Gryneion antik kentleri territoryumu içerisindeki yapılan yüzey araştırmaları baz alınarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda her iki antik kentin de çevrelerinde bulunan alanlar araştırılmış ve çeşitli veriler elde edilmiştir. Myrina antik kentinin muhtemel tarım alanları, antik kent ve tarım alanlarının su ihtiyacını karşılayan su sistemleri, ölü gömme adetleri ile gözlem ve haberleşmekte kullanılan karakol yapıları ve bölge içerisindeki yol güzergâhı hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Bunun dışında hem Myrina hem de Gryneion antik kentlerinin modern kentleşme sırasında yöre halkı tarafından büyük tahribatlara uğradığı gözlemlenmiştir. Antik kentlere ait mimari malzeme yöredeki dini ve sivil yapılarda devşirme olarak kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak konutların yapımında, bunun ile birlikte bu konutların bahçe duvarlarında, bazı tarlaları çevreleyen taş duvar örgülerinde, köy fırınlarında, çeşme yapılarında ve ayrıca bazı mimari parçaların da havan, zeytinyağı işliği gibi çeşitli amaçlarda kullanıldıkları tespit edilmiştir. Söz konusu mimari parçalar Myrina ve Gryneion antik kentlerine yakınlığı bulunan Yeni Şakran, Hacıömerli Mahallesi, Çaltılıdere Mahallesi, Karşıyaka Mahallesi gibi kasaba, mahalle ve sitelerde araştırılmış, tespit edilen her mimari parça tek tek ölçüm, fotoğraflama ve kataloglama çalışmaları yapılarak kayıt altına alınmıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile söz konusu iki antik kentin çevresinde tespit edilen veriler bir araya toplanarak genel bir değerlendirme imkânı sunmuştur.

⁴⁴³ Pottier – Reinach 1887, 1 vd. Pl. 1.

⁴⁴⁴ Keene 1959, 55 – 59.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Aelius Aristides Discours sacrés V. 7.
Bizantioslu *Byzantini Ethnikon*. Ed.: A. Meineke, Ares Publishers.
Stephanos. 1992.
Herodotos. 1996. *Historiai, Books I-II*. Çev. A.D. Godley, Harvard University Press.
Pausanias *Periegesistes Hellados I*.
Strabon. 2015. *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*.
Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
Vergilius *Ecolodge VI*.

Modern Kaynaklar

- Akbulut, N. 2017. "Çaltılıdere Köyü Eski Camii." Ed.: Çekilmez, M., Dereboylu Poulain, E., Myrina ve Gryneion Arkeoloji Yüzey Araştırmaları, Cilt 1, Aliğa Kent Kitaplığı, İzmir, 285-293.
- Çekilmez vd. 2017 "2015 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Yüzey Araştırması." *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 217 – 231.
- Çekilmez, M. 2017a. "Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Çalışma Alanı, Yapı ve Kalıntılar." Ed.: Çekilmez, M. - Dereboylu Poulain, E., Myrina ve Gryneion Arkeoloji Yüzey Araştırmaları, Cilt 1, Aliğa Kent Kitaplığı, İzmir, 21-39.
- Çekilmez, M. 2017b. "2015 – 2016 Yılları Yüzey Araştırmalarına Göre Myrina Nekropolü." Ed.: Çekilmez, M. - Dereboylu Poulain, E., Myrina ve Gryneion Arkeoloji Yüzey Araştırmaları, Cilt 1, Aliğa Kent Kitaplığı, İzmir, 21-39.
- Çekilmez, M. ve Özdemir, E. 2017. "2015 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Yüzey Araştırmaları." Ed.: Çekilmez, M., Dereboylu Poulain, E., Myrina ve Gryneion Arkeoloji Yüzey Araştırmaları, Cilt 1, Aliğa Kent Kitaplığı, İzmir, 207-218.
- Driehaus, J. 1957. "Prahitorische Siedlungsfunde in der unteren Kaikosebene und am Golfe von Çandarlı." *Istanbul Mitteilungen* 7, 76 – 101.
- Doğar, E. 2017. *Aliğa Tarihi: İlk Çağ'dan 21. Yüzyıla, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi* 4. İzmir.
- Erdan, E. 2017. "Myrina-Gryneion Arasında Bir Höyük Yerleşimi: Çaltılıdere Höyüğü 2016 Yılı Araştırmaları." Çekilmez, M., - Dereboylu Poulain, E., Myrina ve Gryneion Arkeoloji Yüzey Araştırmaları, Cilt 1, Aliğa Kent Kitaplığı, İzmir, 175-182.
- French, D. H. 1961. "Late Chalcolithic Pottery in Northwest Turkey and Aegean." *Anatolian Studies* 11, 99 – 141.

- French, D. H. 2016. Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol. 4, The Roads Fasc. 4.1 Notes on the Itineraria. British Institute at Ankara.
- Freely, J. 2004. *The Western Shores of Turkey: Discovering the Aegean and Mediterranean Coasts*. Tauris Parke Paperbacks, London.
- Horejs, B. 2010. H"Bronzezeitliche Besiedlungsmuster im Kaikostal. Interpretationen erster Surveyergebnisse in Umland von Pergamon (Türkei)." Siedlung und Handwerk-Studien zu sozialen Kontexten in der Bronzezeit. Beiträge zu den Sitzungen der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit auf der Jahrestagung des Nordwestdeutschen Verbundes für Altertumsforschung in Schleswig 2007 und auf dem deutschen Archeologenkongress in Mannheim 2009. Universitätsforschungen zur prahistorischen Archaologie 194, eds. B. Horejes – T. L. Kienlin, Bochum, 47 – 67.
- Keene, L. 1959. "Recent Finds at Gryneion." *Türk Arkeoloji Dergisi* Cilt IX, 2, 55 -59.
- Lloyd, S. H. F., Mellaart, J. and Beycesultan I. 1962. *The Late Chalkolitic and Early Bronze Age Levels*. British Institute of Archeology at Ankara; No. 6, London.
- Meriç, R. 1993, "Pre Bronze Age Settlements of West Central Anatolia: An Extended Abstract." *Anatolica XIX* 143 – 150.
- Öztürk, N. vd. 2014. "Myrina - Gryneion 2013 Yılı Yüzey Araştırması." *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 375-384.
- Pottier, E. et Reinach, S. 1887 *La Necropole de Myrina*. Tome Premiere Texte et Notices, Paris.
- Ragone, G. 1990. *Il Tempio Di Apollo Gryneios In Eolide*. Studi Ellenistici III, Giardini Editori e Stampatori in Pisa.
- Semiz, B. 2017. "Myrina Antik Kenti (Aliağa-İzmir) ve Yakın Çevresinin Jeolojik Özellikleri." Ed.: Çekilmez, M., Dereboylu Poulain, E., Myrina ve Gryneion Arkeoloji Yüzey Araştırmaları, Cilt 1, Aliağa Kent Kitaplığı, İzmir, 241- 252.
- Talbert, R. J. 2000. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-by-map Directory*. Princeton.

Gryneion ve Territoryumu

Aslıhan Güçlü⁴⁴⁵

Bu makale Gryneion kentinin territoryumu çevresinde bulunan kentlere genel bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Yüzey araştırmalarını yürüttüğümüz Gryneion ve çevresine genel bir değerlendirme yaparak, kentin bölge için önemine vurgu yapılmak istenmektedir.

On iki Aiol kentinden biri olan Gryneion⁴⁴⁶, Batı Anadolu'da, Aliğa ile Çandarlı arasındaki Yeni Şakran Beldesi'nin 1 km güneyinde, Çandarlı Körfezi'nin güneydoğusunda bulunan Temaşalık Burnu olarak anılan yarımada'nın üzerinde ve bu yarımada'nın karaya birleştiği yerde kurulmuştur⁴⁴⁷. Gryneion, daha öne küçük bir ada üzerindeyken daha sonraları yapay kıstaklarla anakaraya birleşerek yarımada halini almıştır⁴⁴⁸.

Kentin kuruluşuna dair bilgimiz yoktur ancak diğer Aiol kentleri gibi MÖ 1100 yıllarında Batı Anadolu'ya gelen Aiol kavimleri tarafından kurulmuş olmalıdır⁴⁴⁹. Gryneion ve territorumunu kapsayan bölge Antik Çağ tarihi coğrafyasında Aiolis olarak adlandırılmıştır. Genel hatlarıyla Aiolis bölgesi, Smyrna (İzmir) Körfezi ile Kaikos (Bakırçay) Nehri arasında kalmaktadır⁴⁵⁰. Sınırları tartışmalı olsa da batısında Ege Denizi, doğusunda Lydia, güneyinde Ionia, kuzeyinde Troas ve Mysia yer alır⁴⁵¹. Lydia sınırını Maandros oluştururken, erken dönemlerde en güneydeki kenti Smyrna Ion

⁴⁴⁵ Arkeolog, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat ve Tasarım Yüksek Lisans Programı, İzmir/Türkiye. E-mail: aslihanguculu@gmail.com

⁴⁴⁶ Herod. I, 149; Doğer 1998, 17

⁴⁴⁷ Bean 1997,92; Wissowa 1912,1899-1901

⁴⁴⁸ Akurgal 1962, 371

⁴⁴⁹ Cook 2008, 779; Berard 1959, 22-28

⁴⁵⁰ Bazı bilim insanları Hitit metinlerinde geçen Ahhijava'yı Aiolis bölgesi olarak değerlendirir bkz. Zangger 1994,48;Vanschoonwinkel 1990, 405-406

⁴⁵¹ Bektaş 2011,28

hâkimiyetine geçince sınırı Hermos Nehri'ne kadar çekilir⁴⁵². En doğusundaki sınır kentleri Aigai ve Temnos, kuzeyinde ise Pitane'dir⁴⁵³.

Bölgeye verilen Aiolis isminin, MÖ 1100⁴⁵⁴ yıllarında Yunanistan'ın Thessalia⁴⁵⁵, Boeotia⁴⁵⁶, Lokris ve Phokis bölgesinde yaşayan Aiol halklarının, Dor baskısı sonucunda Lesbos Adası üzerinden İzmir Körfezi'ne kadar olan bölgeye gelerek kurdukları yerleşimlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir⁴⁵⁷. Yunanistan'ın farklı bölgelerinden gelen Aiol kavimleri, dağınık ve uzun bir süreçte Batı Anadolu kıyılarına gelmişlerdir⁴⁵⁸. Antik metinlerde Aiol kavimlerinin en kuzeyde Kyzikos'dan (Erdek yakınlarında) ve Granikos (Biga) Çayı'ndan güneyde Smyrna Körfezi'ne dek yayıldıkları anlaşılmaktadır⁴⁵⁹. İlk göç hareketi Lesbos⁴⁶⁰, Tenedos⁴⁶¹ ve Samothrake adaları üzerinden olduğu varsayılmaktadır⁴⁶². Bu nedenle adı geçen bu adalar, Aiol Adaları olarak tanımlanmaktadır⁴⁶³.

Aioller, yerleşim olarak seçtikleri bu bölgede Aigai (Nemrutkale), Aigirosessa (Kavaklıdere), Gryneion (Yenişakran), Killa (Zeytinli), Kyme (Aliağa-Nemrut Koyu), Larisa (Buruncuk), Myrina (Kalabaktepe), Neonthekhios (Yanıköy), Notion, Pitane (Çandarlı), Smyrna (İzmir-Bayraklı), Temnos (Görece) kentlerini kurarlar⁴⁶⁴. Başlangıçta bir Aiol kenti olan Smyrna, kuzeye doğru ilerleyen Ion baskısına dayanamamış ve Ionlar tarafından ele geçirilmiştir⁴⁶⁵.

Aiol göçleri, uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleştirmiş ve kabileler halinde gelen halk, ilk olarak bugün Aliağa İlçe sınırları içerisinde, Aliağa - Menemen karayolu üzerinde, eski Çakmaklı yol ayrımının batısında bulunan Nemrut Limanı civarında karaya çıkmıştır⁴⁶⁶. Kyme kıyılarında karaya çı-

⁴⁵² Strab. XIII.1.3;XIV.1.1-3

⁴⁵³ Strab. XIII.4.2;Pliny. N.H.5.32

⁴⁵⁴ Doğer 1998, 16

⁴⁵⁵ Herodot. VII. 176

⁴⁵⁶ Thuk. III.2; Strabo. IX.402. 5

⁴⁵⁷ Berard 1959, 22-28; Cook 2008, 779

⁴⁵⁸ Doğer 1998, 16; Boardman 1980, 26

⁴⁵⁹ Strabon, XIII. 1.3 (C582); Doğer 1998, 16

⁴⁶⁰ Boardman 1980, 32; Doğer 1998, 16

⁴⁶¹ Herodotos I. 151; Pindar. Nem. XI.34; Vanschoonwinkel 1990,407

⁴⁶² Boardman 1980, 85

⁴⁶³ a.g.e ,26

⁴⁶⁴ Herod. I,149; Doğer 1998, 17; Sevin 2001, 72

⁴⁶⁵ Kolophonlu sığınmacıların Smyrna'ya sığınarak Dionysos bayramını fırsat bilerek kenti ele geçirdikleri, diğer Aiol kentlerinin yardımı koşmasıyla birlikte bir anlaşma yapılarak, Aiol halkının taşınabilir eşyalarını alarak diğer Aiol kentlerinin himayesine verildiği belirtilmiştir. bkz Herod. I. 149

⁴⁶⁶ Doğer 1998, 19

kan Aioller, burada yaşayan yerel halk Pelasgların direnişiyile karşılaşmışlar ve günümüzde Menemen ilçesine bağlı Buruncuk Mahallesi'nde bulunan Larisa'yı ele geçirmek için kente daha yakın olan, Gediz Nehri'nin doğusundaki Yanıkköy ve Doğaköy'ün hemen üzerinde Dumanlı Dağ'ın eteklerine, "Yeni Sur" ya da "Yeni Kale" anlamına gelen Neontheikos'u kurmuşlardır⁴⁶⁷. Neontheikos'ta henüz kazı yapılmadığından toprak altında önemli kalıntıların bulunma olasılığı yüksektir. Toprak üstünde ise görülebilen az sayıda kalıntılar ise, rampa şeklinde Hellenistik duvarlar, yüzeyde MÖ 6.ve 3.yüzyıl arasına tarihlenebilecek seramik parçaları gösterilebilir⁴⁶⁸.

Neontheikos'tan yaptıkları akınlarla Larisa'yı ele geçiren Aioller, daha sonra Nemrut Limanı çevresinde Kyme'yi kurmuşlardır⁴⁶⁹. Antik kaynaklarda Kyme, MÖ 1120, Neontheikos ise MÖ 1112 tarihlerinde kurulmuştur⁴⁷⁰. Ancak 1900'lü yılların başından bu yana Kyme'de aralıklarla devam eden araştırmalarda, bu bilgiyi doğrulayacak verilere henüz ulaşılamamış, en erken buluntuların MÖ 8.yy'a ait olduğu tespit edilmiştir⁴⁷¹. İki nehirle sınırlandırılmış iki tepe üzerine kurulmuş olan kent, denizdeki güçlü konumu ve hinterlandındaki verimli ovanın varlığı ile kısa sürede Aiolis kentlerinin en büyüğü ve en önemlisi konumuna gelmiştir⁴⁷². Önemli bir liman kenti olan Kyme'nin 190 metre uzunluğundaki liman kalıntıları hala görülmektedir⁴⁷³. Kilikia Bölgesi'ndeki Side ve güney İtalya'daki Cuma'nın da aralarında bulunduğu birçok şehrin ana yurdu olan Kyme⁴⁷⁴, arkaik dönemde büyük bir ekonomik zenginliğe erişmiştir. Sikke basan ilk koloniler arasındadır ve Klasik Dönem'de Ege şehirlerinin politik görünümü içinde önemli bir yere sahiptir⁴⁷⁵. Bazı önemli yapıların inşası ile yeniden düzenlenen kentte yoğun zanaat faaliyetleri saptanmıştır⁴⁷⁶. Yapılan araştırmalarda ortaya çıkartılan yazıtlardan kentin Erken İmparatorluk Dönemi'nde de saygınlığını koruduğu, Geç Antik ve Erken Bizans Dönemi'nde de yaygın bir yerleşimin olduğunu göstermiş-

⁴⁶⁷ Strab. III.3 (C621); a.g.e. 19

⁴⁶⁸ Uysal 1994,14

⁴⁶⁹ a.g.e 19

⁴⁷⁰ a.g.e 16; Cadoux 1938,61

⁴⁷¹ a.g.e 19; Kyme hakkında detaylı bilgi için bkz. S. Lagona "Aiolis Kyme'si", "Aslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme. Türkiye'deki İtalyan Kazıları" Ankara, 1994, 143-174;A. La Marca, Aiolis Kyme'si: Kazı ve Araştırmalarda Geleceğe Yönelik Hedefler, Arkeoloji ve Sanat Dergisi 2012,103-116

⁴⁷² Strab. XIII.3; La Marca 2013, 301

⁴⁷³ La Marca 2013, 301

⁴⁷⁴ a.g.e, 301

⁴⁷⁵ a.g.e, 301

⁴⁷⁶ a.g.e, 301

tir⁴⁷⁷. Kyme'de yapılan çalışmalar; Agora, Stoa, Tiyatro, Küçük Tapınak, Sütunlu Yol, Yerleşim Bölgesi (mahalle), Hellenistik Dönem Sur Duvarı ve Bizans Kalesi çevresinde gerçekleştirilmiştir⁴⁷⁸.

Aiol Birliği içerisinde yer alan Larisa antik kenti, İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Buruncuk Mahallesi'nde yer almaktadır⁴⁷⁹. Antik kaynaklarda, Hermos (Gediz) Nehrinin alüvyonlarından oluşan geniş bir ovaya sahip olduğu belirtilen Larisa'da ⁴⁸⁰, Pelasglar bulunmaktaydı. Larisa gibi bölgenin en önemli yerleşim yerlerinden bir olan Panaztepe'de yapılan araştırmalar sonucunda bölgede MÖ II. binin başına tarihlenen yerleşim izlerine rastlanmıştır⁴⁸¹. Aiollerden önce yerleşim olduğunu gösteren bu veriler aynı zamanda Larisa'daki yerleşimin MÖ II. binin sonunda terkedildiğini ve en az 400 yıl sonra yeniden yerleşildiğini göstermektedir⁴⁸². Elde edilen en erken Hellen seramik buluntuları MÖ 800 sonlarına tarihlenir⁴⁸³. 1902, 1932 ve 1934 yılları arasında Alman- İsveç ortak girişimiyle yapılan çalışmalarda, MÖ 7.yüzyıl ile MÖ 4.yüzyıl arasına tarihlenen ve şu ana kadar Aiol kentleri içerisindeki en fazla Arkaik ve Geç Arkaik Dönem'e ait mimari kalıntılar tespit edilen yerleşimlerden biridir⁴⁸⁴. Akropolde bulunan saray ve konut yapıları, sur duvarları ile Aiol kent yapısı hakkında bilgi edinebilmemiz için dikkat çekici bir yerleşimdir⁴⁸⁵.

Kyme, Akhaion Limen ve Gryneion⁴⁸⁶ arasına konumlandırılmış Myrina antik kenti, Aliğa ilçesinin 8 km kuzeydoğusunda, Çandarlı (Elaitikos) Körfezi kıyısında ve Güzelhisar Çayı'nın (Titnaios, Pythikos) denizle bulunduğu ağzın hemen kuzeyinde yer alan iki tepe ve arasındaki düz araziye kurulmuştur⁴⁸⁷. Kyme'den sonra ikinci büyük kent olduğu düşünülen Myrina'nın kuruluşuna dair farklı görüşler mevcuttur. Ephesos, Smyrna, Kyme gibi Amazonlar tarafından kurulduğunu belirten Strabon, Myrina adlı amazo-

⁴⁷⁷ Bkz. Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks 3, West Asia Minor, Washington, 1991,20

⁴⁷⁸ La Marca 2013, 302

⁴⁷⁹ Öztürk 2016,1

⁴⁸⁰ Homeros II. II.841;Strab XIII,3(C622)

⁴⁸¹ Panaztepe için bkz. A. Erkanal, 1993 Panaztepe Kazı Sonuçları, XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı 1995, Ankara, 281-285; Doğer 1998, 11

⁴⁸² Doğer 1998,19

⁴⁸³ Bean 1997,79

⁴⁸⁴ Öztürk 2016,1; Saner 2011;419

⁴⁸⁵ Saner 2011, 421

⁴⁸⁶ Çekilmez 2017,21

⁴⁸⁷ Doğer 2017,15

nun iyi at kullandığından bahseder⁴⁸⁸. Bizanslı tarihçi Eusebios, kentin MÖ 1047 yılında⁴⁸⁹, Aiol göçleriyle kurulan Kyme, Smyrna ve Neontheikos'tan sonra kurulduğunu belirtirken, bir diğer görüş ise kentin Myrinus adlı bir kişi tarafından diğer Aiol kentlerinden önce kurulduğu yönünde olmuştur⁴⁹⁰. Yaşlı Plinius, Aiolis kentlerinden bahsettiği kitabında Kyme'den sonra gelen Myrina'nın daha önceki adının Sebastapolis olduğunu ve Gryneion kentine 40 stadium uzaklıkta olduğunu belirtir⁴⁹¹. Xenophon, Hellenica isimli eserinde Myrina ve Gryneion'un Thibron'a bağlılık yemini eden Eretrialı Gongylos tarafından yönetildiği belirtilir⁴⁹². Tacitus ise, Anadolu'da gerçekleşen büyük bir depremin ardından hasar gören ve vergiden muaf tutulan kentler arasında Myrina'nın adını da sayar⁴⁹³. Antik kaynakları inceleyen Smith, Myrina'nın Tiberius ve Traian Dönemi'nde de depremlere maruz kaldığını ancak eski gücüne kavuştuğunu belirtir⁴⁹⁴.

1880 ve 1882 yılları arasında Fransız arkeologlar Salomon Reinach ve Edmond Pottier tarafından yürütülen kazılarda Myrina nekropolünde yaklaşık 4.000- 5.000 arası mezar açılmıştır. Mezar buluntuları arasında mükemmel işçilikleri dikkati çeken pişmiş toprak heykelcikler Myrina'nın adının duyulmasını sağlamıştır⁴⁹⁵. Myrina'nın toprak yüzeyinde görülen mimari yapıları yok denecek kadar azdır. Bu kalıntıların büyük çoğunluğu çevre kentlerin yapımında kullanılmıştır⁴⁹⁶. Toprak altında kalan akropol, tiyatro, agora, kamu binaları, mermer cadde ve dükkânlar yapılacak kazılarla gün ışığına çıkartılacaktır⁴⁹⁷. Kentin günümüze kadar korunmuş tek alanı limanıdır⁴⁹⁸.

Myrina'dan sonra Yenişakran Beldesi yakınlarındaki Temaşalık Burnu'nda bulunan Gryneion⁴⁹⁹, on iki Aiol kenti içerisinde sayılır ve MÖ 8.yüzyılda bu Aiol kentleri tarafından oluşturulan dini birliğin kutsal merkezi

⁴⁸⁸ Strab.12.8

⁴⁸⁹ Doğer 1998,16;

⁴⁹⁰ Stephanos Byzantios, Myrina

⁴⁹¹ Plin.Nat.Hist.5.32

⁴⁹² Xen. Hell:3. 1.

⁴⁹³ Tac. Ann: 2. 47

⁴⁹⁴ Smith 1854, Myrina Maddesi

⁴⁹⁵ Poulain 2017,76

⁴⁹⁶ Öztürk 2012,151-161

⁴⁹⁷ Çekilmez 2017,35

⁴⁹⁸ Vardar 2016,168-169

⁴⁹⁹ Herod. I, 149, Doğer 1998, 17vd

olan Apollon Gryneios kült merkezini barındırmaktaydı⁵⁰⁰. Apollon'a adanmış olan bu kutsal alan ve tapınağın en az Didyma ve Klaros'ta bulunan Apollon kült merkezleri kadar övgü aldığı görülmektedir⁵⁰¹. Apollon'a adanmış kutsal alanda beyaz mermerlerden yapılmış muhteşem bir tapınaktan bahsedilir⁵⁰². Çeşit çeşit süs bitkilerinin ve ormanlık alanın bulunduğu kutsal korusuyla⁵⁰³ Apollon Gryneios'un, Vergilius'un Aeneas Destanı'nda, Aeneas'a İtalya'ya gitmesi yönünde kehanet verdiği belirtilir⁵⁰⁴.

Kentin kuruluşu hakkında bilgimiz bulunmamaktadır ancak diğer Aiol şehirleri gibi Yunanistan'dan gelen Aiol halkları tarafından kurulmuş olmalıdır⁵⁰⁵. Antik kaynaklarda ilk olarak Myrina ile birlikte M.Ö 5.yüzyılda Attika Delos Deniz Birliği'ne vergi ödeyen kentler listesinde yer alır⁵⁰⁶. Myrina'ya bağlı küçük bir kent olarak görülen Gryneion⁵⁰⁷'un kutsal alanı nedeniyle önem Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar devam etmiştir⁵⁰⁸.

Zamanla önemini yitiren kutsal alan ve kent terkedilmiştir. 1833 ve 1837 yılları arasında bölgeye gelen Charles Texier, seyahati sırasında Bergama – İzmir yolu üzerinde mermer blokların olduğu alanda Yunanlıların yapılacak bir kilise için mermer blok ayırdıklarını ve bu mermer bloklarla dolu alanın Strabon'un bahsettiği Apollon Gryneios'a ait tapınak olabileceğini belirtir⁵⁰⁹. W. M. Ramsay, 1881 yılında Güney Aiolis'e yaptığı seyahatte Strabon'un verdiği kilometre taşlarını hesaplayarak Gryneion'un yerini kesinleştirmişti⁵¹⁰. 1883 yılında yapılan ilk kazılar kentin nekropolünde gerçekleşmiş⁵¹¹, Apollon Tapınağı'nın da tamamen yok olduğu, sahil kısmında Bizans

⁵⁰⁰ Philostratus IV,14; Herod. I, 149; VII,95; Wissowa 1912,1900

⁵⁰¹ Pausanias, Periegesis tes Hellados I,21,7; Vergilius,Ecoloage VI,72

⁵⁰² Strab. C.622;Bizanslı Stephanos, Etnicorum (Berolini 1849),213.10,263.3,358

⁵⁰³ Graf 1989,23-29;Folard 1787,153; D'Anna 2005,23

⁵⁰⁴ Vergilius Aeneas,IV, 345

⁵⁰⁵ Sevin 2001,72

⁵⁰⁶ Wissowa 1912,1899;M.Ö 453/2 yılında M.Ö 439/8 yılına kadar her yıl 16 drahmi 4 obol.M.Ö 432/1 yılında 33 drahmi,2 obol ve 2 drahmi 5 obol zam.M.Ö 432/1 yılında ve M.Ö 428/7 yılında 33 drahmi ve 2 obol.M.Ö. 430'larda Gryneion'un vergi miktarının düşmesinden ekonomik durumunun pek de iyi olmadığı anlaşılmaktadır. MÖ 427 yılından sonra listelerde adı görülmemektedir; Boyana 2006,30-31;M.Ö 439-429 yıllarında kentin, Attika-Delos Deniz Birliği'ne 1/3 talent ödediği belirtilmektedir. Lorfeld, Grec.Epigr.II,1.26

⁵⁰⁷ Herod.I,149; Clavier 1809,50-51; Mannert 1802, 397;Wachsmuth 1826, 115; Wissowa 1912, 1899

⁵⁰⁸ Aelius Aristides, Discours sacres V.7; Gryneion'daki Apollon kehanetleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Parke 1985, 171-176

⁵⁰⁹ Texier 1865,11; Ragone 1990,20; Doğer 1998,94

⁵¹⁰ Ramsay 1881, 44-54

⁵¹¹ Baltazzi 1881, 35-38

Dönemi'ne ait bir yapının duvar kalıntılarına rastlanıldığı ileri sürülmüştür⁵¹². Uzun bir süre gözardı edilen Gryneion'da 1957 yılında İzmir – Çanakkale yol yapımı sırasında daha önce kazılan nekropol alanında yeni mezarlar ve mozaikli bir taban ortaya çıkmıştır⁵¹³. 1972-1973 ve 1975 yıllarında Bergama Müzesi tarafında, 1992 ve 1999 yılında İzmir Müzesi⁵¹⁴ tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır⁵¹⁵. 2015 yılından itibaren Adnan Menderes Üniversitesi tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında kentin mimari parçalarının devşirme olarak çevredeki yerleşim alanlarında kullanıldığı, antik kent limanı, sur duvarları ve antik kaynaklarda geçen Apollon Gryneios Tapınağı'nın mimari elemanları saptanmaya çalışılmıştır⁵¹⁶. Gryneion'da planlanan kazı ve araştırmalar kentin yerleşimi hakkındaki bilgilerimizin arttırılmasının yanında, Aiol birliği için önemli bir nokta olan kutsal alan ve tapınak hakkında da bilgilerimizin atmasını sağlayacaktır.

Gryneion'dan sonra İzmir Çanakkale yolu üzerinde, Bergama ilçesine bağlı Zeytindağ Beldesi, Kazıklıbağlar Mahallesi sınırları içerisinde Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Pergamon'un liman kenti olduğu düşünülen Elaia⁵¹⁷ bulunmaktadır. Doğal bir limana sahip olan Elaia'nın kuruluşu hakkında Homeros İlyada Destanı'nda, Troia Savaşı dönüşünde bu savaşa 50 parça gemi ile Atinalıların başında katılan "kara kargılı Peteos oğlu Menestheus tarafından kurulduğu" nu anlatmaktadır⁵¹⁸. Bu nedenler on iki Aiol kentinin oluşturduğu birliğe alınmadığı düşünülmektedir. Strabon, Batı Anadolu kentlerini anlatırken deniz kıyısında limanı olan Elaia'nın Atinalılar tarafından kurulduğunu belirtir⁵¹⁹. Muhtemelen Atina ile yakın ilişkiler kurarak etkisine girmesinden kaynaklı Pitane, Aigai ve Myrina gibi Aiol kentleri arasında belirtilmez⁵²⁰. Jones ise Elaia'yı Aiol kentleri arasında saymakta ve Attika – Delos Birliği'ne vergi ödeyen kentler arasında göstermektedir⁵²¹.

Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yürütülen araştırmalarda kentin Hellenistik Dönem'de yapısal olarak genişlemeye ve değişmeye başladığı

⁵¹² Reinach 1891, 6 - 9

⁵¹³ Keene 1960, 55-59

⁵¹⁴ İzmir Müzesi'nin Gryneion'da gerçekleştirdiği kazı ve araştırmalar ile ilgili daha kapsamlı bilgiler aktarabilmek için Kazı ve Müze işbirliği devam etmektedir.

⁵¹⁵ Özkan 1994, 2

⁵¹⁶ Güçlü 2017,49

⁵¹⁷ Seeliger 2016,1

⁵¹⁸ Homeros II. II 555; Doğer 2010,85

⁵¹⁹ Strab. (C622)

⁵²⁰ Pirson 2015, 22

⁵²¹ Jones 1937,33

tespit edilmiştir⁵²². Liman mendireği dışında, toprak üstünde görünür halde bir kalıntı bulunmamaktadır. Devam eden çalışmalar kentin sivil ve askeri mimarisi hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

Çandarlı Körfezi'nin kıyısında, güneye doğru dil şeklinde uzanan bir yarımadanın üzerinde yer alan Pitane Kaikos (Bakırçay) nehrinin ağzında yer alır⁵²³. Pergamon'un limanı olarak belirtilen Elaia ile birlikte Pitane'de bu alüvyonlardan dolmuş arazi üzerinde kurulmuştur⁵²⁴. Luwi dilinde suyu bol yöre⁵²⁵ anlamına gelen Pitane, on iki Aiol kentleri arasında sayarak iki limanı olduğunu belirtir⁵²⁶. MÖ 459-429 yılları arasında Attika – Delos Birliği'ne düşük ama düzenli olarak katkı patı verdiği bilinmektedir⁵²⁷.

Pitane'de ilk araştırmalar 1900 -1912 yılları arasında Pergamon Kazısı- nı yürüten A.Conze ve W. Dorpfeld tarafından yapılan yüzey araştırmalarıyla başlamıştır. İlk kazılar ise Osman Hamdi Bey ve Demosthenes Baltazzi tarafından gerçekleştirilmiş; 1958 yılında balıkçılar tarafından bulunan Arkaik İon tarzı Kouros heykeli, Ord. Prof.Dr. Ekrem Akurgal'ın ilgisi çekerek burada 1959-1965 yılları arasında kazı yapmasını sağlamıştır⁵²⁸. Heykelin ele geçmesiyle birlikte başlayan kazılarda nekropol alanında, MÖ 600 yıllarına tarihlenen birçok eser ele geçmiştir⁵²⁹. Pitane nekropolünde ele geçen Attika siyah figür seramikleri bölgedeki ticaretin ve Kıta Yunanistan ile olan ilişkilerin değerlendirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir⁵³⁰. 1997 yılında da İzmir Koruma Kurulu tarafından bir kurtarma kazısı daha yapılmış, bitkisel ve geometrik desenli mozaik taban, sütun parçaları, Hellenistik, Roma ve Geç Bizans Dönemi'ne ait seramik parçaları bulunmuştur⁵³¹.

Aiol kentlerinde yapılacak kazılarla ve araştırmalarla, bölgede oluşturulan dini birlik hakkında daha fazla bilgi alınması sağlanacaktır. Ayrıca yapılacak araştırmalar Gryneion'un bölgesi için önemini ve Apollon Gryneios kültü hakkında da detaylı bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

⁵²² a.g.e, 22

⁵²³ Umar 1993, 668

⁵²⁴ Fidanoğlu 2008, 23

⁵²⁵ a.g.e,667

⁵²⁶ Strab.(C622)

⁵²⁷ Erdemir 2007, 230

⁵²⁸ Hekimoğlu 2009, 3

⁵²⁹ Akurgal 1960, 5

⁵³⁰ Nörling 1993, 439

⁵³¹ Nalbantoğlu 1999, 45

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Herodotos. 1996. *Historia, Books I-II*. Çev. A.D Godley, Harvard University Press.
- Homeros. 1996. *İlyada*. Çev. A. Erhat, A. Kadir, Can Yayınları.
- Ksenophos. 1999. *Hellenica, Books I-IV*. Çev. S. Sinanoğlu, Türk Tarih KurumYayınları.1
- Pausanias. 1903. *Periegesis tes Hellados*. Trans. Spiro,F.,Lipsiae in aedibus B.G, Toronto.
- Philostratus "Life of Apollonius 4.11-15." Erişim tarihi: 2 Ocak 2917. <http://www.livius.org/sources/content/philostratus-life-of-apollonius/philostratus-life-of-apollonius-4.11-15>.
- Plin. Nat. Plinius Naturalis Historia I-XXXVII, London,1971-1989, Harvard University (The Loeb Classical Library)
- Stephanos. 1992. *Byzantinili EΘNIKΩN*. Ed. A.Meineke, Ares Publisher.
- Strabon. 2015. *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*. Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tacitus. 1906. *Annales ab excessu divi Augusti*. Ed. Ch. D.Fisher, Claredon Press.
- Vergilius "Eclogue, Eclogue VI-61." Erişim tarihi: 15 Ocak 2017. <http://www.theoi.com/Text/VirgilEclogues>.
- Vergilius. 1995. *Aeneas*. Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel.

Modern Kaynaklar

- Akurgal, E. 1960. "Pitane Kazısı." *Ankara: Türk Arkeoloji Dergisi* X-1., 5-6.
- Akurgal, E. 1962. "Les fouilles de Phocée et les sondages de Kyme." *Anatolia I* (1956),11-14.
- Baltazzi, D. 1881. "Borne des Pergaménies." *BCH* 5, 283-284
- Bean, G. E. 1997. *Eskiçağda Ege Bölgesi*. Arion Yayınları İstanbul.
- Bektaş, G. 2011. "Thrakia, Troas, Aiolis, Ionia ve Mysia Bölgelerinden Toplanan Keramik: Prof.Dr. Aşkıldil Akarca'nın 1950-1980 Gezilerinden Bir Değerlendirme." İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Berard, J. 1959. *La Migration Elienne, Revue Archeologique* 1. Paris.
- Boardman, J. 1980. *The Greeks Overseas*. Thames and Hudson, London.
- Cadoux, O. J. 1938. *Ancient Smyrna, a history of the city from the earliest times to 334 A.D*. Oxford.
- Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks 33. 1991. *West Asia Minor*. Washington, 20.

- Cook, J. M. 2008. Greek Settlement in the Eastern Aegean and Asi Minor, in: The Cambridge Ancient History, Vol.II, PArt.2, History of the Middle East and the Aegean Region, c.1380-1000 B.C., Cambridge University Press, 773-804.
- Çekilmez, M. 2017. "Myrina antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Çalışma Alanı, Yapılar ve Kalıntılar." *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Belgeler ve Yeni Araştırmalar* I.Cilt, 21-39.
- D'Anna, N. 2005. Pastori, Veggente e muse sicule nella IV Egloga di Virgilio, ARCHAUS Etudes d'Historie des Religions / Studies in the History og Religions IX
- Doğer, E. 1998. *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*. İzmir.
- Doğer, E. 2010. *Aiolis Şiirleri ve Meraklısına Notlar*. Ege Yayınları.
- Erdemir, P. H. 2007. "Efes Gümrük Yazıtlarında Gümrük Vergileri." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, 227-234, Ankara.
- Erkanal, H. 1995. *1993 Panaztepe Kazıları Sonuçları*. XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara
- Fidanoğlu, İ. 2008. *Pitane'den Çandarlı'ya*. İzmir Tarih ve Toplum Dergisi, İzmir.
- Folard, J. C. 1797. *Pausanias: ou Voyage historique, pittoresque et philosophique de la Grece*. Tome I, Paris.
- Graf, F. 1989. Bois Sacres et oracles en Asia Mineure, Actes du Colloque Internatioal, Naples.
- Güçlü, A. 2017. "Gryneion'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar." *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Belgeler ve Yeni Araştırmalar* I.Cilt, 41-51,
- Hekimoğlu, A. H. 2009. "İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Pitane Pişmiş Toprak Figürinleri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jones, A. H. M. 1937. *The Cities of Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- Keene, L. 1959. "Recent Finds at Gryneion." 55-59, *Türk Arkeoloji Dergisi IX-2*, Ankara.
- La Marca, A. 2013. "Kyme Hellenistik Sur Duvarları." *Orhan Bingöl'e 67.Yaş Armağanı*, Ankara.
- Lagona, S. 1994. "Aiolis Kymesi." *Aslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme: Türkiye'deki İtalyan Kazıları*, Ankara.
- Nalbantoğlu, C. ve Soyaker, S. 1999. "Çandarlı'da Yapılan Kurtarma Kazısı." *Bergama Belleten* sayı 9, s:43-55, İzmir.
- Nörling, T. Y. 1993. "Attika Siyah Figür Seramiğinin Batı Anadolu'ya yayılımı." *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı* I.Cilt, 437-451
- Özkan, T. 1994. "1992 Yılı Gryneion Kazı Çalışmaları." *4. MKKS*, 1-15

- Öztürk, N. 2012. "Myrina Gryneion 2011 Yüzeý Araştırması." *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I*, 151-160.
- Öztürk 2016 Öztürk, F., "İzmir Arkeoloji Müzeri'nde Korunan Larisa(Buruncuk) Kökenli Taş Mimari Eserler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2016
- Parke, H. W. 1985. *The Oracles of Apollon in Asia Minor*. Londres.
- Pirson. 2015. Felix, P., Ateş,G., Bartz, M., Brückner, H., Feuser, S., Mania, U., Meier, L., Seeliger, M., "Elaia: Eine Aiolische Polis im Dienste der Hellenistischen Residenzstadt Pergamon?" *Verlag Antike*, 22-55, Heidelberg.
- Poulain Dereboylu, E. 2017. "1880-1882 Yılları Arasında Myrina'da Atina Fransız Okulu Kazıları." *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzeý Araştırmaları Belgeler ve Yeni Araştırmalar I*.Cilt, s:65-79.
- Ragone, G. 1990. *Il Tempio di Apollo Gryneios in Eliode*. Studi Ellenistici 3.
- Ramsay, W. M. 1881. "Contributions to the History of Southern Aiolis." *JHS II*, 58-62.
- Reinach, S. 1888. *Esquisses Archeologiques*. Paris.
- Reinach, S. 1910. Hamdi Bey, *Revue Archeologique*, 4eme Serie, Tome 15, 407-413.
- Saner, T. 2011. "Larisa (Buruncuk) Akropolü ve Kalesi Yeni Bir Başlangı 2010." *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, 419 – 429, Malatya.
- Seeliger, F. P. 2015. *Elaia: Eine Aiolische Polis im Dienste der Hellenistischen Residenzstadt Pergamon? (Vol. 5)*. Heidelberg: Verlag Antike.
- Seeliger, M. 2016. *Elaia, The Maritime harbour city of Ancient Pergamon-Coastal Evolution and Human Impact over the Past Eight Millennia*. Köln.
- Smith, W. 1854. *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London.
- Sevin, V. 2001. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafası I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Texier, C. 1865. *The Principal Ruins of Asia Minor*. London.
- Umar, B. 1993. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İnkılap Kitapevi, İstanbul
- Umar, B. 2002. *Aiolis Bir Tarihsel Coğrafa Araştırması ve Gezi Rehberi*. İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Uysal, O. 1994. "Neontheikos'ta Bulunmuş Bir Grup Terrakota." Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir.
- Vanschoonwinkel, J. 1990. L'Egee et la Mediteranee Oriental a la Fin du Ile Millenaire, *Archaeologia Transatlantica IX*, s.408-423
- Vardar, S. ve Yavaşlı, D. D. 2016. "Myrina Antik Kneti Çevresinde Paleocoğrafa Araştırmaları." *CBÜ sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 14, Sayı 3, 163-182.
- Wissowa, G. (1899-1901). *Gryneion*, Paulys Real-Encyclopadie der Classischen Altertum swissenschaft Band 7
- Zangger, E. 1994. Ein neur Kampf um Troia: Archaeologie in der Krise, Dromer Knaur, München.

Temaşalık Burnu, Gryneion ve Kalıntıları

Kemal Ersavaş⁵³²

Antik Çağ'da Aiolis Bölgesi'nde, On iki Aiol kentinden biri olan Gryneion⁵³³, Batı Anadolu'da, Aliğa – Çanakkale karayolu üzerindeki Yeni Şakran Beldesi'nin 1 km güneyinde, Çandarlı Körfezi'nin güneydoğusunda bulunan Temaşalık Burnu olarak adlandırılan yarımada üzerinde ve bu yarımadanın karayla birleştiği alanda kurulmuştur (**Fig. 1**)⁵³⁴. Gryneion daha önceden bir ada konumundayken, anakarayla arası doldurularak anakaraya bağlanmıştır⁵³⁵.

Antik kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda, bölgeyi ziyaret eden, Texier ve Ramsay, Gryneion'a ilişkin gözlemlerini not etmişlerdir⁵³⁶. Gryneion ve çevresinde gerçekleştirilen kısa süreli kazı çalışmaları, müze kurtarma çalışmaları ve araştırmalar sonucunda, kentnin nekropolü, limanı, savunma sistemleri, Apollon Tapınağı'na ait olabilecek parçalar ve Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen bir yapıya ait olabilecek kalıntılar tespit edilmiştir⁵³⁷.

Bu çalışmanın asıl konusu ise, 2015 yılından itibaren Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi, Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülen, Myrina ve Gryneion yüzey araştırmaları kapsamında, Gryneion ve çevresindeki yapılan çalışmalarıdır. 2015 yılında yapılan çalışmalarda, Aiolis Birliği'nin kehanet merkezi olan Apollon Tapınağı'nın olduğu düşünülen yaklaşık 100 x 100 m boyutlarındaki teraslanmış alanın yakınlarında, dağınık şekilde andezitten yapılmış 11 tane Dor düzenindeki sütun tamburu-

⁵³² Arkeolog, Kemal Ersavaş, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Aydın/Türkiye, e-mail: kmlersavas@gmail.com

⁵³³ Hdt. I, 149; Doğer 1998, 17; Özkan 1994, 1; Sevin 2001, 77; Umar 2002, 111.

⁵³⁴ Bean 1997, 92; Wissowa 1912, 1899-1901.

⁵³⁵ Plin. Nat. V.121.; Texier 2002, 8.

⁵³⁶ Texier 1865, 8; Ramsay 1881, 44-54.

⁵³⁷ Baltazzi 1881, 283-284; Keene 1960, 55-59; Lagona 1983, 46; Özkan 1994, 1-15; Öztürk 2012, 151; Öztürk 2013, 192; Ragona 1990, 21-22; Reinach 1891, 6-9.

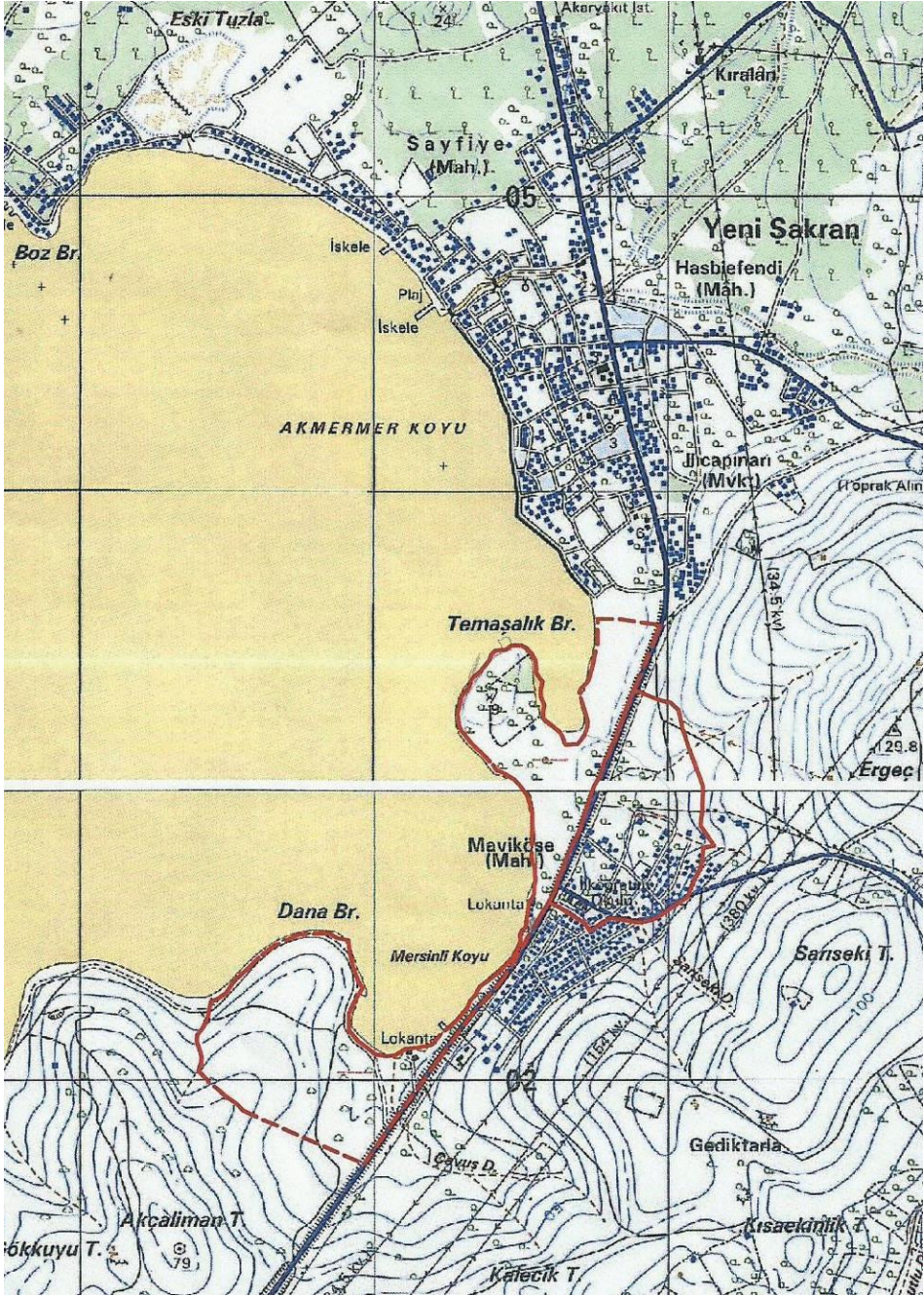

Fig. 3. Gryneion antik kenti ve çevresinin haritası.

na rastlanılmıştır. Aynı zamanda bu teraslanmış alanda, MÖ 5. yüzyıldan MS 4.-5. yüzyıla kadar farklı dönemlere tarihlendirilen seramik örneklerine rastlanılmıştır. Bu seramik örneklerinden bölgede ele geçen sarmaşık yaprağı formunda mühürlü amphora kulbu dikkat çekicidir. Sarmaşık yaprağı formunda mühür, 2,5 x 2,5 cm ölçülerine sahiptir. Kili kırmızımsı sarı renkli, yoğun, ince kireç ve taşçık katkılı, astarı orta kalınlıkta ve ince beyazımsı krem rengindedir. Sarmaşık yaprağı formundaki mühürde retrograd olarak yazılmış epsilon harfi yer almaktadır. Bu parçanın, Hellenistik Dönem’de bölgede üretilmiş bir amphoraya ait olduğu düşünülmektedir (**Fig. 2**)⁵³⁸. İleride yapılacak olan kazı çalışmaları ile elde edilecek benzer örnekler yorumlanarak, yerel bir atölyeye işaret edip etmediği konusu netlik kazanacağı düşünülmektedir.

Fig. 2. Gryneion’da ele geçen, sarmaşık yaprağı formunda mühürlü amphora kulbu.

Araştırmalar sırasında denizin içerisinde de sütun tamburlarının var olduğu gözlemlenmiştir. Karadan denize doğru uzanmakta olan, kuzey-güney doğrultusunda, 11,70 m uzunluğunda, 70 cm genişliğinde polygonel tarzda bazalttan yapılmış bir sur duvarı parçası tespit edilmiştir (**Fig. 3**)⁵³⁹. Ayrıca kentin kuzeybatı ucunda da bir başka sur duvarıyla bağlantılı bir kule bulunmuştur. Bu kule, 9 x 5,50 m ölçülerinde, polygonel tarzda bazalttan yapılmıştır. Ayrıca, kulenin bir bölümü denizin içerisinde kalmıştır (**Fig. 4**)⁵⁴⁰. Denizin gel-git olayından kaynaklı olarak, sur ve kuleyi oluşturan polygonel yapı elemanlarının kenarlarında aşınmalar oluşarak, aralarında boşluklar oluşmuştur. Akarca, bu tarz örgü sistemine sahip olan

⁵³⁸ Cankardeş Şenol vd. 2017, 190, No.7.

⁵³⁹ Çekilmez vd. 2016, 231, Res.12.

⁵⁴⁰ Çekilmez vd. 2016, 231, Res.12.

sur duvarlarının, MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda ilgi gördüğünden ve özellikle su-
run alt kısımlarında kullanıldığından söz etmektedir⁵⁴¹. Bu tarz, kabaca
yontulmuş, düzensiz kenarlı polygonal duvarların en erken dönemden, en
geç döneme kadar kullanılmasından dolayı, herhangi bir tarihleyici kriter
oluşturmamaktadır⁵⁴².

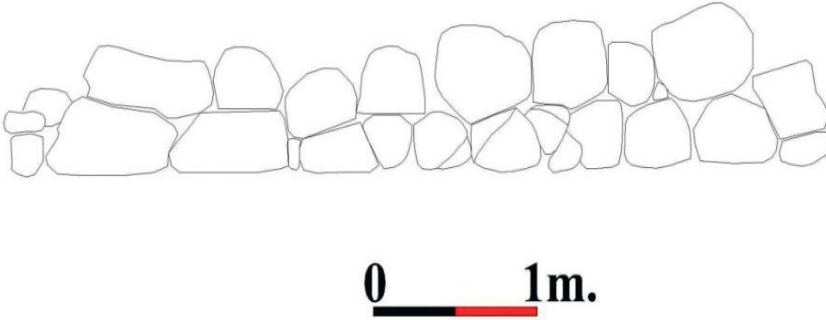

Fig. 3. Sur duvarı kalıntılarının çizimi.

Fig. 4. Kule kalıntıları.

2015 yılında, Gryneion'da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasın-
da 11 sütun parçasının yanı sıra nekropol (**Fig. 5**) alanında, 1992 yılında

⁵⁴¹ Akarca 1998, 113-114.

⁵⁴² Durukan 2004, 42-43.

İzmir Müzesi tarafından 10 x 10 m boyutlarındaki eski sondaj alanı içerisinde sağlam durumda 2 adet perlitten yapılmış lahit saptanmıştır (Fig. 6)⁵⁴³. Aynı alanda kırık lahit ve kapak parçalarına rastlanılmıştır⁵⁴⁴.

Fig. 5. Gryneion nekropol alanı.

Gryneion'un nekropolünde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, ele geçen mezar hediyeleri, gömü şekilleri ve mezar türleri bize Gryneion'un ölü gömme gelenekleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Mezar türleri açısından zenginlik gösteren, Gryneion'un nekropolünde bulunan mezar türleri; monoblok kireçtaşından lahitler, plaka kireçtaşı bloklarla oluşturulan sanduka mezarlar, kremasyon mezarlar, amphora mezarlar, inhumasyon türü mezarlar, urne mezarlar olarak saptanmıştır. Mezarların tümünde genel bir yön birliği bulunmamakla birlikte, ölü hediyeleri lahit türü mezarlarda lahit içerisine bırakılmıştır⁵⁴⁵. Bu mezarlarda, Attika stilinde palmetli kylikler, gözlü skyphoslar, palmetli lekythoslar ve siyah firnisli kantharoslar gibi farklı karakterlere sahip birçok malzeme ele geçmiştir⁵⁴⁶.

⁵⁴³ Özkan 1994, 1.

⁵⁴⁴ Çekilmez vd. 2016, 217-231.

⁵⁴⁵ Özkan 1994, 5-6.

⁵⁴⁶ Özkan 1994, 5.

Fig. 6. Sazlıklarla kaplı alan içerisinde saptanan lahitler.

2016 yılında yüzey araştırmasının bir bölümü, Temaşalık Burnu'nun güneybatısında bulunan, Dana Burnu üzerinde gerçekleştirilmiştir (Fig. 7).

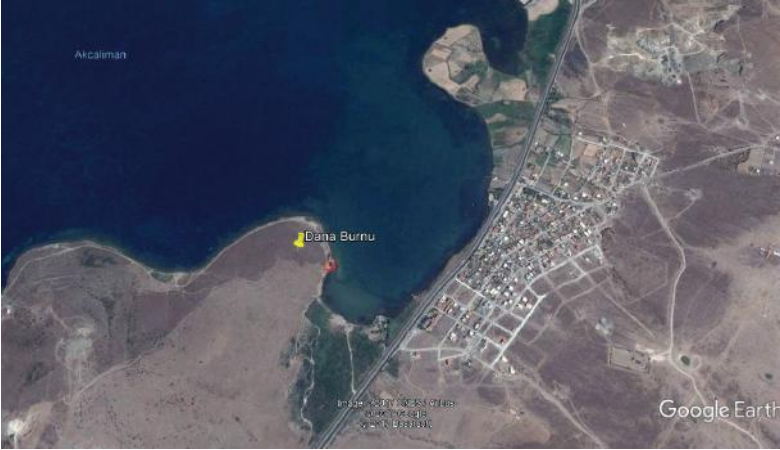

Fig. 7. Dana Burnu'nun konumu.

Fig. 8. Dana Burnu'nun deniz hattı boyunca uzanan, drenaj sistemli sur duvarı kalıntıları.

Dana Burnu'nda, deniz hattı boyunca moloz taşlar ve harç kullanılarak örülmüş, 1.10 m genişliğinde ve yerden yüksekliği 1,70 m olan bir sur sistemine rastlanılmıştır (Fig. 8). Bu sur sistemine bağlı, çapı 5,76 m olan bir kule bulunmaktadır (Fig. 9). Sur duvarına içerisinde korunabilmiş durumda belirli aralıklarla yerleştirilmiş, 4 adet pişmiş topraktan yapılmış yuvarlak forma sahip drenaj sistemini oluşturan künkler yer almaktadır. Kule içerisinde yanmış durumda cüruf parçalarının yer alması, burasının bir seramik fırını/atölyesi olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Fig. 10). Bu seramik fırınlarında Myrina ve Gryneion'da sıkça rastlanılan, Doğu Sigillata C grubuna⁵⁴⁷ ait seramiklerin üretildiği düşünülmektedir. Gryneion'daki araştırmalar sırasında karşılaşılan cüruf parçası ve üzerine yapışmış durumdaki doğu terrasiğillata C grubuna ait olduğu düşünülen tabak ağız parçası, Roma İmparatorluk Dönemi'nde terrasiğillata üretimi konusunda ipucu verirken, aynı zamanda ortaya atılan görüşü destekler niteliktedir (Fig. 11)⁵⁴⁸.

Fig. 9. Kule yapısı.

Fig. 10. Kule içerisinde yanmış durumdaki cüruf parçaları.

⁵⁴⁷ Doğu Sigillata C gurubu seramikler, Pitane üretimi olarak bilinmektedir. Bu grup seramikler açık kırmızı veya koyu kahverengi renkte az mikalı kile sahiptirler ve açık ya da koyu kırmızı-kahverengi firnislidirler, bkz. Dereboylu Poulain 2017, 197;

⁵⁴⁸ Dereboylu Poulain 2017, 199, Fig. 21a.

Fig. 11. Cüruf parçasına yapışmış, Sigillata ağız parçası.

Dana Burnu'nun güneyinde ise kuzeye doğru bakan, 9 m uzunluğunda yan yana sıralanmış konutlara rastlanılmıştır. Konutlar, 1,35 m genişliğinde duvar kalınlığına sahip olup, yan yana inşa edilmişlerdir. Bu konutlar farklı boyutlara sahip olup, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (**Fig. 12**).

Fig. 12. Dana Burnu'nda yer alan, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen konut yapı kalıntıları.

Temaşalık Burnu'ndaki teraslar üzerinde ele geçen birçok yerli ve ithal seramik örneği, Gryneion'un tarihsel süreç içerisindeki farklı bölgelerle etkileşimini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Genel tanımlamaya göre "Aiolis Grilisi" olarak adlandırılan, Greko-Oriental kökenli Arkaik Dönem'e ait Gri Monokrom seramikler, arınmış kile sahip olup, çoğunlukla yatay çizgi bezemeleri içermektedirler. Bölgede bu seramik örneklerine ait

gövde, kaide, ağız ve kulp parçaları ele geçmiştir⁵⁴⁹. Ayrıca, Halka Kaideli Skyphos (MÖ 5. - 4. yüzyıllar), Palmet Baskılı Cup-Skyphos (MÖ 4. yüzyıl başları), içe çekik ağızlı ve kalın cidarlı kaseler (MÖ 4. yüzyıl ortaları), Doğu Sigillata C (Pitane) grubuna ait seramikler, Bizans Dönemi'ne ait sırlı seramikler ele geçmiştir. Rhodos, Knidos ve Khios amphoralarına ait ağız, gövde, kulp ve dip parçalarına rastlanılmıştır⁵⁵⁰. Ayrıca, Gryneion'un tarım arazisinde, MÖ II. Bin seramikleri ve dokumacılıkta kullanılan ağırlık ve ağırşaklar tespit edilmiştir.

2017 yılında Gryneion antik kentindeki Temaşalık Burnu üzerinde Apollon Tapınağı'nın bulunduğu yer olarak düşünülen ve yerel halk tarafından Çıfıt Kalesi olarak adlandırılan, 84 x 68 m ölçülerindeki kare forma yakın alanda ve tapınağın güneybatı kesiminde iki alanda jeofizik taramaları yapılmıştır⁵⁵¹. GNSS yardımıyla Jeoradar kullanılmış ve Gryneios Apollon Tapınağı'na ait olabilecek alan taranmıştır. 7 m derinliğe kadar taramaların yapıldığı alanın değerlendirilmesi halen devam etmektedir (**Fig. 13**).

Fig. 13. Jeofizik taramalarının yapıldığı alanlar.

⁵⁴⁹ Dereboylu Poulain 2017, 192, Fig. 1.

⁵⁵⁰ Dereboylu Poulain 2017, 196. Fig. 8d.

⁵⁵¹ Jeofizik taramaları İstanbul Üniversitesi, Jeofizik Mühendisliği bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Yrd. Doç. Dr. Atilla Karataş, Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ziya Görgülü ve Yüksek Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı tarafından yapılmıştır.

Araştırmanın bir diğer bölümünde, Gryneion sikkelerinin bir yüzünde yer alan deniz çift kabuklusu *Pinna Nobilis*'in, Temaşalık Burnu'nun güneybatısındaki deniz tabanındaki varlığının tespitine yönelik gerçekleştirilmiştir. Gryneion, sadece MÖ 4. yüzyıl sonu – 3. yüzyıl başında bronz sikke bastığı bilinmektedir⁵⁵². Bu sikkeler üzerinde yer alan *Pinna Nobilis* betimleri, Myrina ve Kyme'nin olduğu kadar Gryneion'unda arması haline gelmiştir (**Fig. 14**)⁵⁵³. Plinius, istiridyelerin tatlı suları ve denize döküldüğü yerleri sevdiğinden bahsederken, bazen Gryneion ve Myrina'daki gibi nehirlerin denize ulaştığı yerlerden uzakta da yaşadıklarından bahsetmektedir⁵⁵⁴. Fakat Temaşalık Burnu'nun güneybatı deniz hattı boyunca bölgede karşılaştığımız yoğun sazlıklar, tatlı suyun varlığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, Kaikos'un (Bakırçay) yatağını değiştirmeden önce tatlı sularını Çandarlı Körfezi'ne bıraktığı bilinmektedir. Sonuç olarak deniz tabanında yapılan çalışmalarda birçok deniz çift kabuklusu olan *Pinna Nobilisler*'in tespiti yapılmıştır (**Fig. 15**). Tespiti yapılan bu deniz kabukluları hakkında Plinius, hastalık ve yaralar üzerinde iyileştirici etkisinin olduğundan detaylıca bahsetmektedir⁵⁵⁵.

Fig. 14. Bir yüzünde Apollon tasviri, diğer yüzünde ise *Pinna Nobilis* bulunan sikke.

⁵⁵² Tekin 2017, 103.

⁵⁵³ Tekin 2017, 113; No.58 ön, No.55 arka.

⁵⁵⁴ Plin. XXXII.21.6.

⁵⁵⁵ Plin. XXXII.21.6.

Fig. 15. Araştırmalar sonucu Temaşalık Burnu'nun güneybatısındaki deniz tabanında tespiti yapılan *Pinna Nobilis*ler.

Gryneion antik kentinde 44 x 40 cm ölçülerinde, 20 cm yüksekliğinde, 5 x 5 cm² dübel deliğine sahip mermer bir stylobat parçasına, 53 x 40 cm ölçülerinde, 27 cm yüksekliğinde, çapı 10 cm yuvarlak dübel deliği ile 7 x 7 cm² ölçülerine sahip dübel deliği olan mermer bir stylobat parçasına, 50 x 46 cm ölçülerinde, 26 cm yüksekliğinde, 6 x 6 cm² dübel deliğine sahip mermer bir stylobat⁵⁵⁶ parçasına, 50 x 35 cm ölçülerinde, 9 cm yüksekliğinde tuf taşından mezar kapama bloğuna, 49 x 32 cm ölçülerinde tuf taşından sütun tambur parçasına, 55 x 39 cm ölçülerinde mermer bloğa aynı koordinatlar içerisinde rastlanılmıştır (**Fig. 16**). Tespiti yapılan mimari parçaların devşirme olarak modern bir duvarda kullanıldığı saptanmıştır. Bahsi geçen bu mimari parçaların, Bizans Dönemi'ne ait bir yapıya mı yoksa Apollon Tapınağı'na mı ait olduğu sorular sistemli kazıların yapılması sonucu netlik kazanacaktır.

⁵⁵⁶ Stylobat; bir Yunan tapınağının üstünde yükseldiği platformu oluşturan üç basamaklı crepidomanın en üst basamağıdır: Er 2012, 369.

Fig. 16. Mermer stylobat parçaları.

Gryneion Antik kentinde, İzmir – Çanakkale karayolunun batısındaki alanda; yüksekliği 21 cm, çapı 31 cm ve 6 x 3 cm ölçülerine sahip dübel deliği bulunan mermer sütun tamburuna, 96 cm uzunluğunda, 54 cm genişliğinde, 18 cm kalınlığında andezitten mimari bloğa, 63 x 63 cm ölçülerinde, 34 cm yükseliğinde kare andezit mimari blok parçasına ve bu buluntularla aynı koordinatlara sahip 175 cm yüksekliğinde, 320 cm genişliğinde, 112 cm kalınlığında moloz taş ve harç kullanılarak yapılmış, duvar ve tonoz parçalarına rastlanılmıştır (Fig. 17).

Fig. 17. Moloz taş ve harç kullanılarak yapılmış, duvar ve tonoz kalıntıları.

Apollon Tapınağı'nın kuzeyinde; sürülmüş tarla içerisinde, kırık Olynthos değirmeni parçasına rastlanılmıştır (Fig. 18).

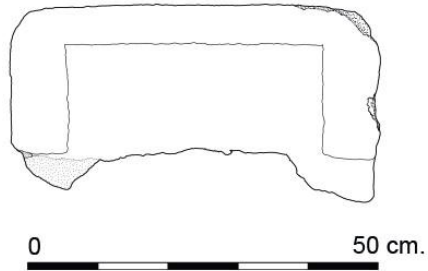

Fig. 18. Sürülmüş tarla içerisinde, kırık Olynthos değirmeni parçası.

Antik dönemden bu yana insanlığın besin ihtiyacını karşılamak için tahılları çeşitli aşamalardan geçirerek, besin olarak nasıl kullanacaklarını öğrenmişlerdir. Hasatı yapılan tahıllar, besin olarak kullanılabilmek için kabuğundan ayrılması ve tanelerinin öğütülmesi gerekmektedir. Öğütme işlemini gerçekleştirmek için kullanılan Olynthos değirmeninde temel olarak değirmen kolu, öğütme taşı ve öğütme düzlemi yer almaktadır. Öğütme kolu kaldıraç prensibine dayalı olarak çalışmaktadır. Öğütme taşı, öğütme işlemi için kullanılan dikdörtgen veya kare formda bir taş olup, dörtgen forma sahip bir öğütme düzleminin üzerinde yer almaktadır. Dikdörtgen formdaki öğütme taşının, iki kenarından eğimli olarak, taşın derinliği boyunca açılan merkezi yarığa ulaşmaktadır. Dikdörtgen formdaki bu öğütme taşında genellikle kısa ağız kenarı üzerinde açılmış birer oyuk yer almaktadır⁵⁵⁷. Öğütme kolunun kısa olan mili, bu merkezi yarığa yerleştirilerek, uzun kısmı kaldıraç işlevi görecektir şekilde yanlara doğru hareket ettirilmesi sonucu öğütme taşının hareketi sağlanmaktadır. Bu hareket sonucu öğütme taşı ile öğütme düzlemi arasında kalan tahıllar öğütülüp, besin olma aşaması için hazırlanmaktadır. Bu sistemin daha iyi anlaşılabilmesi için örnek olarak, Gamla'da in situ halde ele geçen Olynthos değirmeni gösterilebilir (Fig19)⁵⁵⁸.

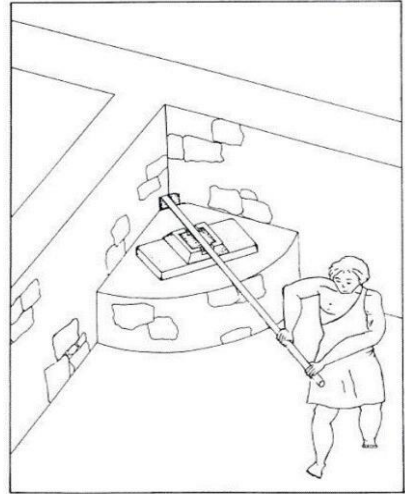

Fig. 18. Gamla'da in situ halde ele geçen Olynthos değirmeni ve rekonstrüksiyonu.

⁵⁵⁷ Frankel 2003, 2-7.

⁵⁵⁸ Frankel 2003, 8, Fig. 5-6.

Bu buluntu, antik dönemde Gryneion'daki yaşamış insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için tahıllarını öğütmede nasıl bir teknoloji kullandıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmaların bir diğer bölümü ise Temaşalık Burnu'nun karşısında yer alan Hacıömerli Köyü'nde gerçekleştirilmiştir. Hacıömerli Köyü'nde bulunan modern yapıların içerisinde, Gryneion'a ait olduğu düşünülen, devşirme olarak kullanılmış birçok mimari parça tespit edilmiştir. Hacıömerli Köyü'nde bulunan Ömer Lütfi Tunca İlkokulu'nun arka bahçesinde, genişliği 88,5 cm, yüksekliği 81,5 cm, iç çapı 47 cm, derinliği 34,5 cm olan 1 adet bazalttan havan tespit edilmiştir (**Fig. 19**).

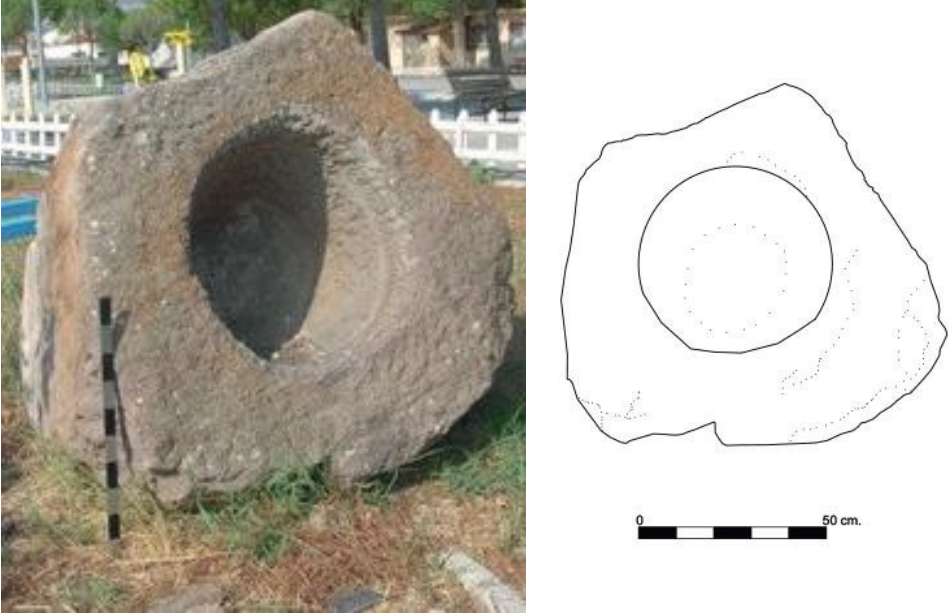

Fig. 19. İlkokulun bahçesinde tespit edilen, bazalttan havan.

Hacıömerli Köyü'nün üst kotlarında bir evin bahçesinde bazalttan yapılmış bir lahit parçası tespit edilmiştir. Bu lahit parçasının yüksekliği 41 cm, genişliği 46,5 cm, kalınlığı 13 cm, kabartma yüksekliği 27 cm, üst silme yüksekliği 9 cm'dir. Ayrıca, Hacıömerli Köyü'nün çeşitli yerlerine dağınık vaziyette, ikisi sütun tamburu olmak üzere, 12 adet daha mimari parça tespit edilmiştir (**Fig. 20**).

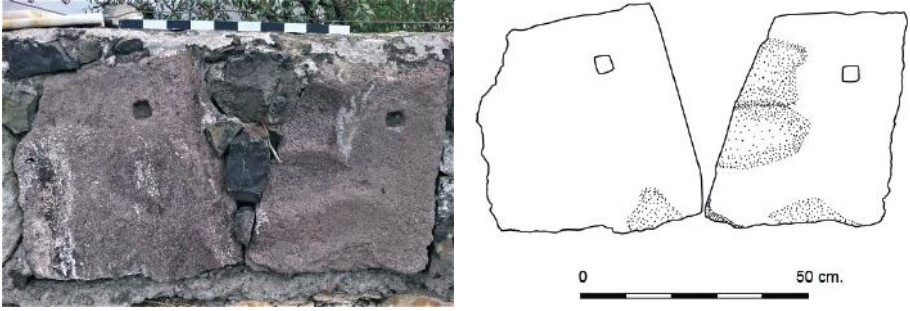

Fig. 20. Devşirme olarak kullanılan mimari parçalar.

Araştırmaların bir bölümünün yürütüldüğü Gryneion zeytinlik alanında, tuğla tozu katkılı kireç harç üzerine siyah, sarı ve beyaz tessera parçalarından oluşan ve üzerinde kalp şeklinde sarmaşık bezemesi olan, sarmaşık bezemeli mozaik taban yapısı tespit edilmiştir (Fig. 21). Sarmaşığın bezeme alanı 39 x 19,5 cm ölçülerindedir. Ayrıca desensiz beyaz mermer tesseralardan oluşturulmuş üç parça halinde bir mozaik taban yapısına rastlanılmıştır (Fig. 22). Korunan ölçüleri 51x42 cm, korunan bezeme alanı 2,5 cm olarak ölçülmüştür. Korunan bezeme alanında aşınmış sarmaşık dalı motifli mozaik mevcuttur. Tespit edilen bu mozaik parçaları, herhangi bir yapının tabanından ele geçmemişlerdir.

Fig. 21. Sarmaşık bezemeli mozaik tabanı.

Fig. 22. Aşınmış sarmaşık dalı motifli mozaik.

Değerlendirme ve sonuç

Genel olarak değerlendirecek olursak; antik kaynakları okuyan birçok batılı seyyah, 19. yüzyılda Anadolu'ya seyahatler düzenleyerek gözlemlerini not etmişlerdir. Bu gözlemler sonrası, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Gryneion'da da araştırma ve kazılar başlatılmıştır. Yapılan incelemeler sonucu, kentin sur ve kule kalıntıları, liman kalıntıları, Bizans

Dönemi'ne ait geç bir yapı ve nekropolü tespit edilmiştir. Bölgede ele geçen, MÖ II. binden başlayarak Bizans Dönemi'ne kadar uzanan bir süreci kapsayan seramik örnekleri saptanmıştır. Ele geçen farklı karakterlerdeki Attika, Khios, Rhodos ve Knidos gibi bölgelere özgü seramik örnekleri, Gryneion'un etkileşim kurduğu ve ticari faaliyetler gösterdiği kentlerin saptanması için önem teşkil etmektedir. Yerel malzeme olarak, volkanik birer kayaç olan bazalt ve andezitin yoğun olarak mimari parçalarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Gryneion kentine ait olduğu düşünülen mimari parçaların, modern yerleşimlerde devşirme olarak kullandığı tespit edilmiştir. Yapılan tüm araştırma ve incelemeler, sistemli kazıların yapılabilmesi için birer ön hazırlık niteliği taşımaktadır. İleride yapılacak kazı çalışmalarının başlaması ile daha net veriler elde edilebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Herodotos	Historiai
Plinius	Natural Historia

Modern Kaynaklar

Akarca 1998	Akarca, A, <i>Şehir ve Savunma</i> , Türk Tarih Kurumu: Ankara.
Baltazzi 1881	Baltazzi, D., <i>Borne des Pergaméniens</i> , <i>BCH</i> 5, 283-284.
Bean 1997	Bean, G. E., <i>Eskiçağda Ege Bölgesi</i> , Arion Yayınları: İstanbul.
Cankardeş Şenol vd. 2017	Cankardeş Şenol, G. vd. (2017), "2015-2016 Yılı Myrina ve Gryneion YüzeY Araştırmalarında Ele Geçen Mühürlü Amphora Kulpları", <i>Myrina ve Gryneion Arkeolojik YüzeY Araştırmaları I</i> , (Edt. M. Çekilmez- E. Dereboylu Poulain), Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi:3, Ankara, 183-190.
Çekilmez 2016	Çekilmez, M. vd. (2016), "2015 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri YüzeY Araştırması", <i>AST XXXIV</i> , I. Cilt, Edirne, 217-231.
Dereboylu Poulain 2017	Dereboylu Poulain, E. (2017), "Myrina ve Gryneion Antik Kentleri 2015-2016 Yılları YüzeY Araştırması Seramik Buluntuları", <i>Myrina ve Gryneion Arkeolojik YüzeY Araştırmaları I</i> , (Edt. M. Çekilmez- E. Dereboylu Poulain), Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi:3, Ankara, 191-206.
Doğer 1998	Doğer, E., <i>İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi</i> , Sergi Yayınevi: İzmir.
Durukan 2004	Durukan, M., "Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği", <i>Anatolia</i> 26, 39-63.
Er 2012	Er, Y., <i>Klasik Arkeoloji Sözlüğü</i> , Phoenix Yayınevi: Ankara.
Frankel 2003	Frankel, R., "The Olynthus Mill, Its Origin, and Diffusion: Typology and Distribution", <i>AJA</i> , Vol. 107, No.1, 1-21.
Keene 1959	Keene, L., "Recent Finds At Gryneon", <i>Türk Arkeoloji Dergisi</i> , Sayı IX-2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 55-59.
Lagona 1983	Lagona, S., "Anadolu'nun Batı Kıyısının Topografisi ve Kyme Kazı Kampanyası", <i>AST I</i> , İstanbul, 45-49.
Özkan 1994	Özkan, T., "1992 Yılı Gryneion Kazısı Çalışmaları" <i>IV. MKKS</i> , Marmaris, 1-15.
Öztürk 2013	Öztürk, N., "2012 Yılı Myrina ve Gryneion YüzeY Araştırmaları", <i>AST XXXI, II.Cilt</i> , Muğla, 190-200.

- Öztürk 2012 Öztürk, N., "Myrina-Gryneion 2011 Yüzey Araştırması", *AST XXX, I.Cilt*, Çorum, 151-160.
- Ragone 1990 Ragone, G., *Il Tempio di Apollon Gryneios in Eolide*, Studi Ellenistici 3, Pisa.
- Ramsay 1881 Ramsay, W.M., "Contributions to the History of Southern Aiolis", *JHS II*, 58-62.
- Reinach 1891 Reinach, S., *Chroniques d'Orient. Documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*, Imprimeurs De L'institut, Paris.
- Sevin 2001 Sevin, V., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Tekin 2017 Tekin, O., "Gryneion ve Sikkeleri", Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları I, (Edt. M. Çekilmez- E. Dereboylu Poulain), Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi:3, Ankara, 101-113.
- Texier 1865 Texier, C., *The Principal Ruins of Asia Minor*, London.
- Texier 2002 Texier, C., *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, II. Cilt, (Çev. A.Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı: Ankara.
- Umar 2002 Umar, B., *Aiolis*, İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Wissowa 1912 Wissowa, G., Gryneion, *Paulys Real-Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft Band 7*, 1899-1901.

Sempozyumdan Görünümler

Foto. 1. Aliğa Sempozyumu açılışından.

Foto. 2. Aliğa Sempozyumu açılışından.

Foto. 3. Aliağa Belediye Başkanı Serkan Acar, Myrina Gryneion Arkeolojik Yüzeysel Araştırmaları Başkanı Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez, yerel tarihçi Cevat Yıldırım, Aliağa Sempozyumu'nda.

Foto. 4. Aliağa Belediye Başkanı Serkan Acar, 1. Aliağa Sempozyumu açış konuşmasında Aliağa'nın 8 bin yıllık uygarlık birikimini geleceğe taşıma sözü verdi.

Foto. 5. Myrina Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Başkanı Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez Sempozyum açış konuşmasında.

Foto. 6. Sempozyumun 1. Günü gerçekleşen "Arkeoloji" oturumunu Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Emre Erdan yönetti.

Foto. 7. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez, “Myrina ve Gryneion Arkeolojik YüzeY Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönelik Planlar” konulu bildirisini sunarken.

Foto. 8. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Emre Erdan, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar ve İstanbul Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel.

Foto. 9. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar "Aliğa ve Myrina Çevresinde Doğal Çevre Değişimleri" konulu bildirisini sundu.

Foto. 10. Aliğa Sempozyumu ziyaretçileri oturumları ilgi ile takip etti.

Foto. 11. İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel “Aliğa Bölgesi’nde Yapılan Arkeojefizik Çalışmalar” başlıklı bildirisini sundu.

Foto. 12. Aliğa Sempozyumu ziyaretçileri oturumları ilgi ile takip ediyor.

Foto. 13. Aliğa Sempozyumu ziyaretçileri oturumları ilgi ile takip ediyor.

Foto. 14. Ege Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ersin Doğer "Geçmişten Günümüze Aliğa ve Çevresi" başlıklı sunumuyla Aiolis Bölgesi'ndeki antik kentleri ve Aliğa çevresindeki tarihi – arkeolojik bilgileri paylaştı.

Foto. 15. Prof. Dr. Ersin Doğer Sempozyumun “Arkeoloji” oturumunda konuşuyor.

Foto. 16. Prof. Dr. Ersin Doğer “Arkeoloji” oturumunda “Aiolis’in en büyük ve en güzel kenti Kyme”deki uygarlık izlerinden de söz etti.

Foto. 17. Prof. Dr. Ersin Doğer, Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez, Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sezgin, Ilgın Külekçi ve Prof. Dr. Turgut Saner, Sempozyum'da.

Foto. 18. Aigai Kazı heyeti başkanı Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sezgin "Aiolis'de Bir Dağ Kenti: Aigai" başlıklı bildirisini sunuyor.

Foto. 19. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Ilgın Külekçi "Larisa'da (Buruncuk) Yerleşme Düzenine İlişkin Araştırmalar" konulu bildiriye Sempozyumda paylaştı.

Foto. 20. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Turgut Saner "Larisa'nın (Buruncuk) Kent Dışı Alanları" başlıklı bildirisini sundu.

Foto. 21. Sempozyumda İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Çiğdem Ünal tarafından sunulan “Aliğa’da Sanayileşme, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkileri” konulu bildiri ilgiyle izlendi.

Foto. 22. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ersel Çağlıtütüncigil “Aliğa İlçesindeki Tarihi Camiler Üzerine Değerlendirmeler” başlıklı bildiriyle Aliğa’nın Beylikler ve Osmanlı Dönemi Camileri üzerine önemli bilgiler sundu.

Foto. 23. Namık Kemal Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Emre Özşahin “Aliğa'nın Depremelliği”ne ilişkin verileri Sempozyuma katılanlarla paylaştı.

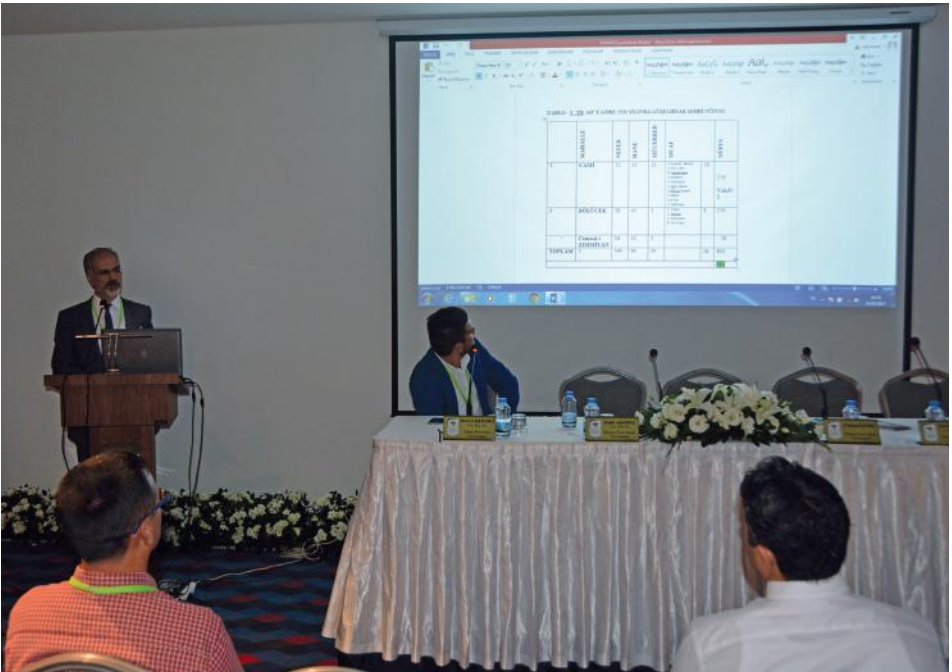

Foto. 24. Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Kadir Adamaz “16. Yüzyılda Güzelhisar Kazasının Demografisi” başlıklı bildirisini sundu.

Foto. 25. Manisa Celal Bayar Üniversitesi öğretim üyesi Gökhan Yıldız “İllüstrasyonlarla Aliğa ve Çevresine Bakış” başlıklı bildiriyle Aliğa'nın geçmişini yeniden canlandırdı.

Foto. 26. Aliğa Kaymakamı Dr. Bayram Yılmaz, Sempozyuma katılarak düşüncelerini ziyaretçilerle paylaştı.

Foto. 27. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar, Sempozyumun 2. gününde "Turizm" oturumunu yönetti.

Foto. 28. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Zafer Öter bildirisinde Aliağa'nın Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarını değerlendirdi.

Foto. 29. Aliğa Kaymakamı Dr. Bayram Yılmaz, Belediye Başkanı Serkan Acar, Aliğa Şoförler ve Otomobilciler Esnaf Odası Başkanı Salih Yiyitalp ve Sempozyum katılımcıları.

Foto. 30. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Gülşah Akkuş Sempozyumun 2. gününde "Aliğa'nın Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi ile Belirlenmesi" konulu bildirisini sunarken.

Foto. 31. Sempozyumda Aliğa'nın çeşitli yönleriyle ilgili sunulan bildirilerde dile getirilen hususlara Aliğa Belediye Başkanı Serkan Acar da söz alarak katkıda bulundu.

Foto. 32. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Ayтуğ Arslan "Seyahat Acentelerinin Tur Programlarında Aliğa konulu bildirisini sunuyor.

Foto. 33. 1.Aliğa Sempozyumu'nda Yrd. Doç. Dr. Nazım Çoşukler, "Tur Rehberlerinin Anlatımlarında Aliğa" konulu bildirisini sundu.

Foto. 34. "Aliğa ve Çevresinin Jeolojik Yapısı"na ilişkin detaylı bilgiler Pamukkale Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Barış Semiz tarafından sunuldu.

Foto. 35. Aliğa Sempozyumu'nun Bilimsel Organizasyonunu yöneten, Myrina Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Başkanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez.

Foto. 36. Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyesi Arkeolog Emrah Özdemir bildirisinde "Myrina ve Gryneion'un Territoriumunda Yapılan Araştırmalar" hakkında bilgi sundu.

Foto. 37. Yrd. Doç. Dr. Emre Erdan, Arkeolog Emrah Özdemir, Arş. Gör. Esen Kaya, Sempozyumun 2. Gününde, Arkeoloji ve Jeoloji Oturumu'nda.

Foto. 38. 1. Aliğa Sempozyumu'na ev sahipliği yapan Hampton By Hilton Hotel İzmir Aliğa Yönetim Kurulu Başkanı, arkeoloji ve tarih meraklısı Mehmet Manav bilgileriyle Sempozyuma renk kattı.

Foto. 39. Luvi uygarlığının yetkin araştırmacısı ve yazar Bergama Belediyesi eski başkanı Sefa Taşkın Sempozyuma katılarak bölge tarihi ve arkeolojisi üzerine bilgilerini katılımcılarla paylaştı.

Foto. 40. Aliağa Belediye Başkanı Serkan Acar, Sempozyuma katılan 10 farklı üniversiteden 30 akademisyene Aliağa'ya bilimsel katkıları nedeniyle teşekkür etti.

Foto. 41. Namık Kemal Üniversitesi öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. İlker Eroğlu ve Doç. Dr. Emre Özşahin Aliğa'nın Doğal Çevre Haritalarını bir çerçeveli tablo olarak başkan Serkan Acar'a hediye etti.

Foto. 42. Doç. Dr. Ersel Çağlıtütüncigil Sempozyumda Aliğa'daki kültürel mirası Sanat tarihçisi gözüyle değerlendirdi.

Foto. 43. Sempozyum sonrası Yrd. Doç. Dr. Murat Çekilmez ve Yrd. Doç. Dr. Serdar Vardar'ın öncülüğünde Myrina Antik Kenti ve Güzelhisar Deltası Gezisi yapıldı ve hatıra fotoğrafı çekildi.

Dizin

A

Abdülkadir Geylani Camii	: 168
Adnan Menderes Üniversitesi	: 7, 8, 9, 11, 15, 16, 17, 19, 22, 273, 303, 325, 331
Aegaeates	: 71
Agora Caddesi	: 82
Agora	: 12, 24, 25, 57, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 95, 305, 322, 323
Ağapark	: 258, 260, 264, 269
Ağıl Tepe	: 29, 307, 308, 309, 310
Ağır Sanayi Bölgesi	: 123
Ahi Baba	: 218, 219
Ahmet Dede	: 205, 207, 212
Aigai	: 4, 12, 20, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 93, 94, 95, 264, 283, 288, 290, 291, 292, 298, 303, 320, 325
Aigalal	: 71
Aigaieon	: 71
Aigaion	: 71
Aigeon	: 71
Aigina	: 294
Aigiroessa	: 20, 303, 320
Aiolis Bölgesi	: 5, 11, 12, 15, 16, 20, 21, 97, 247, 282, 283, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 303, 319
Aiolis grilisi	: 338
Aiolis	: 5, 11, 12, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 39, 51, 54, 71, 93, 94, 97, 240, 247, 273, 275, 277, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 301, 303, 319, 320, 321, 323, 327, 328, 329, 331, 338, 348
Aiolis-Mysia	: 94, 292, 319, 327
AKAÖ	: 5, 193, 194, 195
Akbaş	: 206, 207

Akhaion	: 20, 322
Akhaion Limen	: 20, 322
Akhaios	: 74
Akhisar	: 204, 211
Akropol	: 12, 27, 28, 72, 73, 75, 76, 79, 81, 98, 99, 100, 102, 109, 110, 111, 114, 305, 322, 323, 329
Akyar Mevkii	: 27
Alea Athena	: 294
Aleksios, III.	: 83
Alexandrus Severus	: 78
Ali Ağa Camii	: 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153
Aliğa	: 4, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 204, 206, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 276, 278, 280, 282, 284, 286, 288, 290, 292, 294, 296, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 324, 326, 328, 330, 331, 332, 334, 336, 338, 340, 342, 344, 347, 348
Aliğa Belediyesi	: 7, 11, 17, 69, 128, 137, 140, 154, 223, 224, 258, 262, 264 268, 269, 270, 271
Aliğa Çiftliği Tuzlası	: 153
Aliğa Çiftliği	: 153, 161
Aliğa Limanı	: 23, 124, 125, 126, 137
Aliğa Müzesi	: 265, 270
Aliğa Organize Sanayi Bölgesi	: 124, 125, 136
Aliğa Sanayi Sitesi	: 316
Aliğa Ticaret Odası	: 124, 135, 136
Aliğa Yarımadası	: 124
Altınova	: 40, 49, 52, 226, 231
Amazonlar	: 21, 322

Amorgos	:287
Amphora	:23, 57, 333, 335, 339, 347
Ana Tanrıça	:5, 15, 273, 275, 276, 277, 279, 281, 282, 288, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301
Anadolu Selçuklu Devleti	:147, 164, 179, 180, 182, 187, 188, 198, 213, 217
Andız Tepe	:27, 28, 305, 315
Anıtkabir	:286
Ankara Üniversitesi	:9, 50 187, 301
Ankara	:9, 32, 49, 50, 51, 52, 69, 93, 130, 137, 180, 183, 186, 187, 188, 197, 198, 199, 200, 203, 211, 213, 215, 216, 217, 220, 222, 223, 224, 243, 272, 275, 286, 298, 299, 301, 318, 321, 322, 327, 328, 329, 347, 348
Antik Çağ	:12, 14, 15, 243, 293, 319, 331
Antiphanes	:77
Apamea Barış Antlaşması	:74
Apamea	:74
Apar Tepe	:24, 27, 28, 315
Apollon Gryneios	:313, 316, 324, 325, 326, 348
Apollon Kehanet Merkezi	:303, 313, 324, 331
Apollon Khresterios Tapınağı	:80
Apollon Kültü	:294, 295
Apollon Tapınağı	:246, 314, 324, 331, 339, 341, 342
Apollonidas	:77
Araptepe Höyük	:303
Areyastin	:276
Argive Heraion	:294
Argos Athena	:294
Arinna	:274
Arkaik Dönem	:57, 72, 73, 321, 322
Arkaik	:57, 72, 73, 101, 295, 301, 322, 326, 338
Arkeoloji	:4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 22, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 57, 71, 83, 93, 95, 186, 187, 188, 197, 223, 225, 226, 231, 234, 255, 259, 265, 273, 283, 284, 289, 299, 303, 317, 318, 321, 325, 327, 328, 329, 331, 347, 348
Arslanhane Camii	:180, 188
Artemis	:282, 293, 294, 295, 298, 299, 300
Artuklu	:180, 186,
Asiyab	:215

Aslıhan Güçlü	: 5, 16
Aspordene Dağı	: 71, 283, 292, 301
Assos	: 71, 76, 245
Aşağı Şehir	: 76, 82
Atatürk Orman Çiftliği	: 286
Atatürk Üniversitesi	: 22
Athena Tapınağı	: 75, 79, 280
Athena	: 75, 79, 80, 280, 293, 294, 300, 302
Atina Fransız Okulu	: 28, 316, 329
Atina	: 28, 72, 98, 279, 280, 316, 325, 329,
Atribütler	: 278, 286
Attalos, II.	: 74, 77
Attika-Delos Deniz Birliği	: 72, 324
Attis	: 277, 280, 281, 291, 299, 301
Avcı Ramadan Parkı	: 258, 269
Avunduk	: 204, 206, 208
Aydinoğulları	: 146, 181
Aytuğ Arslan	: 5, 15, 241
Ayvalık Bağyüzü	: 178
Ayvalık	: 47, 49, 52, 178, 231, 242, 245, 247

B

Bac-ı Bazar Vergisi	: 215
Bağ ve Şarapçılık Turizmi	: 13
Bağlararası Tunç Yerleşimi	: 226
Bahçelievler Steli	: 286
Bakırçay	: 304, 306, 316, 319, 326, 340
Bakü ve Mezraa-i Danişmendlü	: 206, 208
Balaban Paşa Camii	: 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 178, 180, 181, 199, 218
Balkanlar Turu	: 247
Baltazzi	: 22, 32, 324, 326, 327, 331, 347
Barış Semiz	: 15

Batı Anadolu	: 14, 39, 40, 47, 49, 52, 54, 57, 71, 74, 94, 112, 179, 189, 200, 222, 243, 244, 245, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 293, 319, 320, 325, 328, 331
Bayır ağaç	: 206, 209, 212
Bazarlı	: 205, 208
Belen	: 206, 209
Belgesel	: 5, 8, 14, 233, 234, 235, 238, 239, 240
Bergama Müzesi	: 316, 325
Bergama	: 49, 123, 139, 181, 183, 184, 186, 187, 193, 243, 244, 245, 259, 316, 324, 325, 328
Beriki Tepe	: 28, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 226, 305
Berndt Ersöz	: 284, 298
Beylikler Dönemi	: 145, 146, 147, 182, 187, 188
Bilge Umar	: 22, 32, 33, 51, 233, 240, 304, 305, 326, 329, 331, 348
Bilicilik	: 294, 295
Birgi Ulu Camii	: 180, 183, 188
Bitlis Ulu Camii	: 180
Bizans Dönemi	: 23, 26, 28, 82, 93, 144, 145, 307, 321, 326, 331, 339, 341, 346
Boeotia	: 320
Boston	: 95
Botanik Turizmi	: 13
Bouleuterion	: 12, 74, 77, 78, 80, 82, 94, 95
Boz	: 204, 205, 212
Bozdivlit Tepe	: 307, 309, 310, 315, 316,
Bozköy	: 203, 204, 208
Bölücek	: 199, 201, 202
Bronz Çağı	: 41
Burmalı Minare Camii	: 182
Buruncuk	: 4, 12, 97, 99, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 118, 119, 314, 320, 321, 322, 329
Buzul Çağı	: 34
Büyük Tümülüs	: 111, 112, 116, 118

C-Ç

C. Valerius Cattulus	: 280
Cami Mahallesi	: 198, 199

Cami-i Kebir	: 184
Camii	: 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 199, 218, 312, 317
Ceasar	: 80
Celal Bayar Üniversitesi	: 9, 12, 13, 14, 69, 71, 83, 197, 225, 233
Cemaat-i Aydoğdular	: 205
Cemaat-i Bayraklu	: 205
Cemaat-i Yörükân-ı Güzelhisar	: 205
Cemaat-i Yörükân-ı Hisar	: 205
Cemaat-i Zaviyedaran-ı Davut Dedean Evlatlık	: 205
Cemaat-i Zımmiyan	: 201
Cenk Durmuşkahya	: :13
Cevat Yıldırım	: 145, 146, 153, 188, 197, 224
Coğrafi Bilgi Sistemleri	: 190, 192, 194
Coğrafya	: 7, 8, 11, 13, 14, 16, 17, 32, 33, 34, 38, 49, 50, 51, 52, 121, 125, 137, 139, 185, 186, 188, 189, 193, 196, 200, 215, 225, 231, 234, 238, 239, 242, 283, 285, 289, 301, 317, 319, 327, 329, 348
Cumhuriyet Dönemi	: 81, 121
Çakmaklı Köyü	: 55, 57, 71, 320
Çalbahçe Köyü	: 217
Çalıştay	: :17
Çaltılıdere Höyüğü	: 20, 35, 303, 306, 317
Çaltılıdere Köyü Eski Camii	: 139, 312, 317
Çaltılıdere Kybele Mermer Heykeli	: 295
Çaltılıdere Mahallesi	: 306, 310, 311, 315, 316
Çam Köyü	: 204, 208, 212, 281
Çamlıca Köyü	: 71
Çanak Deresi Köyü	: 203, 204, 205, 207, 212, 218
Çandarlı Körfezi	: 11, 20, 53, 55, 193, 233, 304, 306, 309, 313, 319, 326, 331, 340
Çarşı Camii	: 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 178, 179, 180, 182
Çataklu	: 206, 209
Çatalhöyük	: 273

Çeşme Köyü Camii	: 52, 183, 188
Çıfıt kale, Çıfıt Kalesi	: 55, 339,
Çiğdem Ünal	: 4, 13, 121
Çotaklu	: 205, 209

D

Dana Burnu	: 336, 337, 338
Danişmend Pınarı	: 203, 209
Danişmendlü	: 203, 206, 208, 212
Davud Dede	: 204, 208, 212, 220
De Rerum Natur	: 281
Değirmenli Tepe Kutsal Alanı	: 292
Delphoi Bilicilik Merkezi	: 280, 295
Delphoi Hazinesi	: 280
Demeter Tapınağı	: 75
Demeter	: 75, 79, 279, 280, 281, 293, 294, 298
Demeter-Kore Tapınağı	: 79
Demir Çağı	: 297, 299
Demir Çelik	: 123, 124, 135
Demirci	: 73, 81, 200, 201, 222, 225
Demirkapı	: 72, 73
Demografi	: 5, 14, 122, 197, 198, 204, 221, 222, 263
Demos	: 77, 326
Demosthenes Baltazzi	: 22, 32, 324, 326, 327, 331, 347
Deniz Değirmeni	: 207, 208, 212
Deprem	: 4, 13, 14, 22, 49, 53, 54, 80, 81, 82, 189, 190, 191, 192, 211, 305, 323
Derviş Güvendik	: 217
Derziler	: 206, 208, 212
Develi Ulu Camii	: 183
Diadokhoi	: 74
Diateikhisma	: 75, 76
Dictaeon Curetes	: 277
Didim Apollon Tapınağı	: 246

Didyma	: 284, 288, 293, 294, 298, 313, 324
Dilşikar Camii	: 184
Divriği Kale Camii	: 182
Divriği Ulu Camii	: 182
Doğan Oğlu Kilise	: 203, 206, 207, 212
Doğanoğlu Köyü	: 203, 212
Dokuz Eylül Üniversitesi	: 9, 16, 192, 319
Dolar	: 121, 124, 136
DPT	: 124, 125, 135, 136
Duhan	: 214
Dumanlı Dağı	: 7, 51, 53, 109, 304, 321
Düleyd Köyü	: 204, 206, 209

E

Ebru Sitesi	: 312, 313
Edincik Ulu Camii	: 183
Efes	: 21, 35, 32, 234, 243, 244, 245, 258, 259, 265, 268, 387, 292, 293, 294, 299, 322, 328
Ege Denizi	: 53, 123, 139, 234, 319
Ege Gübre Neolitik Yerleşimi	: 303
Ege Üniversitesi	: 9, 12, 16, 50, 93, 298
Ege	: 7, 9, 12, 16, 33, 40, 49, 50, 51, 53, 93, 95, 123, 124, 125, 128, 135, 137, 139, 146, 200, 222, 225, 226, 234, 246, 248, 279, 282, 285, 286, 293, 298, 303, 318, 319, 321, 327, 328, 347
Eğri Gölcük	: 205, 212
Eğrigöl	: 204, 208
Eğrigölcük	: 204
Eğriköy	: 71
Eğriler Eşek Kıran	: 205, 209, 212
Ekoeleştiri	: 14
Ekoturizm	: 13
Elaia	: 20, 303, 314, 325, 326, 329
Elatikos Körfezi	: 11, 20, 53, 55, 193, 233, 304, 306, 309, 313, 319, 326, 331, 340
Elif Pınarı	: 204, 207, 212
Emecik	: 294, 301

Emlak Nahiyesi	: 199
Emporio Athena	: 101, 293, 298
Emrah Özdemir	: 5, 16, 303
Emre Erdan	: 5, 7, 15, 273
Emre Özşahin	: 4, 5, 13, 14, 189, 193
Enerji	: 13, 49, 135, 263
Enodia Artemis	: 293
Ephesos Artemis Tapınağı	: 293
Ephesos	: 21, 82, 287, 292, 293, 294, 299, 322
Ephessos Artemis	: 293, 294
Eretrialı	: 21, 323
Erken Tunç	: 97, 307
Ermek Ulu Camii	: 181
Ersel Çağlıtütüncigil	: 4, 139
Ersin Doğer	: 12, 71, 77, 78, 81, 82, 93, 94, 161, 162, 163, 186, 306, 317, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 328, 331, 347
Ertuğ Öner	: 34, 35, 39, 41, 45, 47, 50, 51, 52, 231
Erythrai	: 284, 287, 293
Esen Kaya	: 16
Eskişakran	: 178
Eşekkıran	: 205, 209, 212
Etlık Kabartması	: 278, 279
Eumenes, II.	: 74, 77, 80
Euromos	: 288
Evlatlık Vakıflar	: 217
Evliya Çelebi	: 147, 187
Eyne Gazi ve İncir	: 206, 208
Eyne Gazi	: 206, 208, 212

F

Fay Hatları	: 190, 191
Fay, Faylar	: 14, 37, 49, 189, 190, 191, 192
Ferbende	: 205, 209
Ferhat Aslan	: 13

Fethi Ahmet Yüksel	: 4, 11, 53, 339
Foça	: 51, 123, 139, 147, 183, 186, 193, 242, 244, 245, 247, 256, 260, 262, 263, 264, 269
Foça Kayalar Camii	: 183
Fosil	: 34, 40, 45, 46, 47, 48

G

Gambrion- Palaegambrion	: 21, 27
Ganem	: 214
Gastronomi	: 241
Gazneli	: 179
Gebe Kilise Mezrası	: 217, 218, 219
Gebe Kilise	: 203, 212, 217, 218, 219
Geç Kalkolitik Dönem	: 307
Geç Tunç Çağı	: 52, 296
Gediz Ovası	: 97, 98, 112, 113, 298
Gediz	: 7, 50, 97, 98, 112, 113, 298, 304, 306, 320, 321, 322
Gelenos	: 204
Gemi Söküm	: 123, 124, 125
Genç Mehmet Paşa Camii	: 181
Germiyanoğulları	: 146, 188
Gigant	: 280
Girenuz, Girenüz Köyü	: 204, 206, 208
Girit Gortyn	: 285, 287
Girit	: 277, 284, 285, 287
Gongylos	: 20, 21, 323
Gordion	: 275, 286, 300
Gortyn	: 285, 287, 288, 299
Got kavmi	: 82
Got	: 71, 82
Göç	: 71, 122, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 137, 154, 156, 198, 199, 203, 211, 212, 216, 217, 223, 247, 260, 263, 295, 319, 320, 323
Gök Depe	: 209, 212
Gök Medrese Camii	: 182
Gökçe Köyü	: 184, 203, 204, 205, 209, 212

Gökçealan Köyü Camii	: 184
Gökhan Yıldız	: 5, 14, 225
Gördes	: 200, 201
Gördük	: 197, 200, 201, 204
Gryneion	: 4, 5, 7, 8, 9, 11, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 47, 48, 49, 52, 55, 56, 57, 65, 66, 67, 68, 69, 186, 225, 226, 229, 231, 244, 295, 303, 304, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348
Güllübahçe Köyü	: 71
Gülşah Akkuş	: 5, 15, 251
Gün Dağı	: 53, 71, 292, 304
Güneri Köyü	: 206, 208
Güzelhisar Balaban Paşa Camii	: 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 178, 180, 181, 199, 218
Güzelhisar Çayı	: 14, 24, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 55, 233, 234, 235, 239, 240, 304, 307, 309, 313, 322
Güzelhisar Deltası	: 14, 15, 17, 20, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 48, 234, 239
Güzelhisar Tevabii	: 217, 218
Güzelhisar	: 5, 7, 14, 15, 17, 20, 24, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 48, 55, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 191, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 233, 235, 239, 240, 304, 307, 309, 313, 322
Gyges	: 285
Gymnasion	: 74, 75, 79, 81

H

HABAŞ	: 125
Habiblü Köyü	: 204
Hacı Doğan Mescidi	: 183
Hacı Himmet Ağa	: 165
Hacı Ömerli Camii	: 16, 20, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 313, 314, 316, 344
Hacı Ömerli Mahallesi	: 16, 20, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 313, 314, 316, 344
Hacı Süleyman Mescidi	: 183, 184
Hacılar	: 220, 273
Hagia Pandleimon Kilisesi	: 162
Hanım Camii	: 181

Hattuşa	: 274
Hellen	: 20, 32, 93, 94, 95, 277, 280, 284, 291, 307, 322, 323, 327, 329, 348
Hellenica	: 32, 323, 327
Hellenistik Dönem	: 23,25, 27, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 291, 307, 313, 322, 325, 333
Hellenistik	: 23, 25, 27, 57, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 277, 291, 307, 313, 321, 322, 325, 326, 328, 333
Helvacı Höyük	: 303
Helvacı	: 205, 209, 264, 303, 304
Hepat	: 274
Hera Akria	: 293, 294, 300, 302
Herodotos	: 12, 20, 32, 71, 283, 303, 317, 320, 327, 347
Heruliler	: 82
Hestia Bollia	: 77
Hıristiyan	: 82, 281
Hızır Şahı	: 197
Hızırlu Köyü	: 206, 209, 212
Hierokaesarea	: 22
Hieros Gamos	: 281, 291
Hilton Hampton Otel	: 9, 11
Hisarlık Mahallesi	: 5, 7, 14, 15, 17, 20, 24, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 48, 55, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 191, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 233, 235, 239, 240, 304, 307, 309, 313, 322
Hisarlık	: 5, 7, 14, 15, 17, 20, 24, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 48, 55, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 191, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 233, 235, 239, 240, 304, 307, 309, 313, 322
Historiai	: 32, 317, 347
Hitit, Hititler	: 274, 275, 277, 295, 319
Holosen	: 34, 35, 38, 39, 41, 50, 51
Hububat	: 211, 214, 223
Huvassanna	: 283

İ-İ

İalysos Athena	: 294
İlgın K�ulek�i	: 4, 12, 97, 114
İlıca Mezraa-i Kayrucak	: 206, 209
İlıca	: 200, 201, 206, 209, 212
İulianus	: 281
İğnecik	: 206, 209
İhracat	: 121, 122, 124, 125, 135, 136
İhtisab Vergisi	: 216
İl �zel İdaresi	: 140, 154
İlhan Kayan	: 50
İlker Eroğlu	: 4, 5, 13, 189, 193
İllüstrasyon	: 5, 14, 225, 228, 229, 230
İltan Köyü	: 207, 209
İmalat Sanayi	: 121, 132, 135
İn Kayacık	: 207, 208, 212
İncir Bak�	: 206, 208, 212
İntaşı Tepe	: 27
İonia	: 20, 284, 285, 290, 292, 297, 319, 327
İsa Bey Camii	: 181
İsaakios, II.	: 83
İskele Mahallesi	: 168, 178
İsmail Hakkı Uçar	: 30
İstanbul Teknik Üniversitesi	: 9, 12, 97, 329
İstanbul Üniversitesi	: 9, 11, 53, 298, 299, 327, 339
İşgücü	: 13, 110, 122, 124, 131, 132, 133, 135, 137, 212, 255, 262
İZBAN	: 109, 255, 258, 259, 260, 263, 268, 269
İzmir Arkeoloji Müzesi	: 57, 284
İzmir Büyükşehir Belediyesi	: 123, 224, 258, 259
İzmir Kâtip �elebi �niversitesi	: 7, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 33, 121, 139, 241, 251
İzmir Körfezi	: 20, 21, 50, 282, 283, 287, 290, 293, 294, 303, 319, 320, 322, 323, 327
İzmir Müzesi	: 30, 325, 335

J

Jeoarkeoloji	: 33, 34, 38, 39, 45, 48, 51, 52, 225, 226, 231, 236, 238
Jeoloji	: 7, 15, 34, 37, 38, 49, 50, 51, 52, 64, 192, 231, 315, 318

K

Kaba Ağaç	: 206, 208, 212
Kadı Köyü	: 203, 204, 205, 207
Kadir Adamaz	: 5, 14, 197, 199
Kaikos, Bakırçay	: 304, 306, 316, 317, 318, 319, 326, 340
Kalabak Hisarı	: 22, 28, 320
Kalabak Tepe	: 22, 28, 320
Kalabak	: 22, 28, 206, 209, 320
Kalabasar Tepe	: 22, 23, 24, 27, 28, 41, 206, 209, 233, 235, 236, 305, 320
Kalabassary	: 22, 28, 320
Kale Camii	: 182
Kalem Tepe	: 29, 307, 308
Kamiros Athena	: 294
Kamrusepa	: 283
Kapıkaya Kutsal Alanı	: 22, 292
Kapukaya	: 22, 292
Kara Mehmed Bey	: 165, 168
Kara Mehmed	: 165, 168
Karaca Avunduk Köyü	: 204
Karaca	: 204, 206, 208, 220
Karadivlit	: 22
Karahanlı	: 179
Karakaya	: 22
Karakoçlu Camii	: 181
Karaköy	: 22, 23
Karesi Sancağı	: 197, 223
Karga Burnu	: 22
Kargamış	: 274, 275
Karl Butzer	: 33, 34, 49

Karşiyaka Mahallesi	: 312, 316
Kartaca Savaşı, II.	: 280
Kartaca	: 280
Kartal Hacı	: 206, 212
Kartal	: 206, 208, 212
Kasım Bey Camii	: 183
Kasım, Sultaniye Müderrisi	: 52, 153, 183, 187
Kastalia Çeşmesi	: 295
Kastamonu Candaroğlu Mahmud Bey Camii	: 183
Kato Tepe	: 28
Kavak Köyü	: 207, 209, 212, 320
Kaya Alanı	: 206, 209, 212
Kayaalan Ovası	: 307, 309
Kayacık	: 200, 201, 204, 207, 208, 212
Kayrucağ Mevrası	: 217, 218
Kayseri Ulu Camii	: 180
Kaza	: 5, 14, 161, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224
Kazıkbağları, Kazıklıbağlar	: 168, 325
Kazım Dirik	: 154
Kazlık	: 205, 207, 212
Keene	: 29, 32, 316, 318, 325, 328, 331, 347
Kemal Ersavaş	: 5, 16, 331
Kent Belleği ve Anı Evi	: 7, 8, 9, 17, 230
Kerim Avcı	: 4, 11, 53, 339
Kesik	: 218, 219
Kestel Mevkii	: 218, 219
Khios	: 282, 287, 339, 346
Kışlak	: 214, 217
Kıtlık	: 211, 223, 274
Kıtlıklar	: 211, 223, 274
Kıyı Ege Turları	: 40, 225, 226, 234, 248

Kızıl Kilise Davut Dede	: 204, 205, 208, 212
Kızıl Kilise	: 204, 205, 208, 212
Kızıl	: 204, 205, 206, 209, 212
Kızılköy	: 204
Kızıltepe	: 180
Kızılyar Mevkii	: 27
Kilise	: 82, 146, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 212, 265, 324
Killa	: 20, 303, 320
Kitabe	: 145, 151, 152, 153, 160 161, 164, 165, 167, 168, 171, 174, 176, 177, 178
Klaros Apollon Bilicilik Merkezi	: 295
Klaros	: 293, 294, 295, 296, 301, 324
Klasik Dönem	: 27, 74, 187, 200, 321
Klazomenai	: 287
Knossos Demeter	: 75, 79, 279, 280, 281, 293, 294, 298
Koca Tepe Yapısı	: 113, 118
Koca Tepe	: 98, 113, 118
Kocaçay, Koca Çay	: 55, 72, 73, 76, 80, , 304, 313, 322
Kolophon	: 285, 295, 300, 301, 320
Konar-Göçerlik	: 212, 216, 217
Koru Temaşalık	: 207
Kovan Vergisi	: 214
Ksenophon Hellenika	: 20
Ksenophon	: 20, 32, 72, 327
Kubaba Kültü	: 274
Kubaba	: 274, 275, 298
Kubileya	: 274, 276
Kufe Tipi	: 180
Kula	: 201, 223
Kulfallu	: 207, 208
Kuraklık	: 211, 274
Kuruca	: 206, 207
Kuş Gözlem Turizmi	: 13, 15
Kuşadası	: 245, 246

Kuzgun Deresi	: 306
Kuzgun Tepe	: 307
Kültür Mahallesi	: 154
Kültür ve Turizm Bakanlığı	: 11, 19, 215
Kybele	: 5, 15, 273, 274, 275, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301
Kyme	: 7, 12, 15, 20, 21, 22, 27, 33, 35, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 68, 76, 225, 244, 256, 264, 265, 269, 282, 284, 297, 303, 314, 320, 321, 322, 323, 327, 328, 340, 347
Kyzikos	: 282, 288, 320

L

Lala Kilise Çiftliği	: 218, 219
Lala Kilise	: 217, 218, 219
Larisa Yüzey Araştırmaları	: 12, 109
Larisa	: 4, 12, 20, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 286, 287, 294, 297, 298, 321, 322, 329
Larisa, Larissa	: 12, 20, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 286, 287, 289, 290, 294, 297, 303, 314, 320, 321, 322, 359
Lavatio	: 281
Lebedos	: 27
Lesbos Örgüsü	: 100, 110
Lesbos	: 73, 98, 99, 100, 110, 111, 192, 294, 297, 320
Leto	: 288, 295
Lidya Bölgesi	: 71, 97
Lidya	: 71, 97, 285, 292
Liman Kaya Kutsal Alanı	: 292
Limenia Hera	: 294
Lindos Athena	: 294
Londra	: 258
Lozan Mübadilleri	: 154
LPG	: 124
Lucretius	: 277, 281
Luwi	: 22, 283, 296, 299, 304, 326

M

Macellum	: 81, 93
Magnesia Savaşı	: 74
Mahalle	: 16, 20, 109, 110, 114, 154, 168, 178, 198, 199, 201, 202, 221, 222, 223, 306, 301, 311, 312, 316, 314, 315, 316, 321, 322, 325
Mahrada	: 275, 276
Maliya	: 283
Mamurt Kale Kült Alanı	: 292, 301
Manisa	: 9, 12, 13, 14, 69, 71, 83, 123, 139, 146, 147, 181, 184, 186, 187, 193, 197, 199, 200, 201, 211, 215, 222, 223, 225, 233, 264
Manuel, I.	: 83
Mardin	: 180, 186
Marsilya	: 293
Massalia	: 287
Matar	: 274, 276
Mavi Bayrak	: 256, 263, 264, 269
Meharde Steli	: 275, 276
Meherkapı Yazıtı	: 275
Mehmet Çelebi	: 197
Menemen	: 12, 51, 93, 97, 123, 126, 139, 147, 191, 193, 197, 213, 219, 261, 320, 321, 322, 328, 347
Menengeç Sekisi Höyük	: 303
Merkez Camii	: 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 178, 179, 180, 182
Mersinli Koyu	: 306
Mesih Paşa	: 217, 218
Metal Sanayi	: 124, 132, 135
Meter Aspordene	: 292, 301
Meter	: 283, 284, 292, 301
Metrophanes	: 283
Metrophyle	: 283
Meyhane Resmi	: 215
Mezra	: 203, 204, 206, 208, 209, 217, 218, 219
Mezraa-i Ömerler	: 208
Midas Anıtı	: 277

Milas Ulu Camii	: 183, 187
Milet Aphrodite	: 294
Milet	: 35, 234, 246, 284, 285, 286, 287, 288, 294, 298, 299, 302
Mourina	: 22, 304
Murat Çekilmez	: 4, 7, 9, 11, 16, 17, 19, 22, 35, 48, 69, 331
Mura-wana	: 22, 304
Mustafa Tunç	: 5, 14, 233
Müsellemik	: 204
Müze	: 11, 19, 30, 57, 248, 256, 265, 270, 284, 312, 316, 328, 335,
Myrina	: 4, 5, 7, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 65, 68, 69, 72, 76, 197, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 236, 240, 244, 264, 283, 289, 290, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 322, 323, 324, 325, 328, 329, 331, 337, 340, 347, 348
Myrinus	: 21, 323
Mytilene	: 294

N

Namık Kemal Üniversitesi	: 9, 13, 14, 189, 193
Naumann	: 284, 285, 286, 287, 295, 300
Nazım Çoşşler	: 5, 15, 241
Neandria, Neandria	: 71, 100
Nefs-i Güzelhisar	: 218
Nekropol	: 12, 27, 28, 29, 73, 80, 98, 101, 102, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 305, 315, 316, 317, 323, 324, 325, 326, 331, 334, 335, 346
Nekropolis	: 28, 73, 80
Nemrut Koyu	: 55, 124, 191, 320, 321
Nemrut Körfezi	: 55
Nemrut Sanayi Bölgesi	: 124
Neolitik Dönem	: 12, 34, 97, 273, 278, 306, 307
Neonteikhos	: 20, 303
Neotektonik Dönem	: 189
Nısf Sinaşar Kızılçam	: 206, 212

Nısf Sinaşar	: 204, 206, 207, 208
Niğde Alaeddin Camii	: 182
Niğde Cullaz Mescidi	: 181
Niğde Sır Ali Camii	: 181
Niğde Sungurbey Camii	: 182
Niğde Şah Mescidi	: 181
Nikagenes	: 72
Notion	: 20, 303, 320
Nuran Gökçe	: 48
Nurettin Öztürk	: 22, 32, 311, 312, 318, 322, 323, 328, 329, 331, 347, 348
Nüfus Artış Hızı	: 123, 126, 127, 128

O-Ö

Olympos	: 280, 302
Orayda	: 206
Ortaçağ	: 57, 82, 186, 188
Orthia Artemis	: 294
Oruç Gazi	: 206, 207, 212
Osmanlı Devleti	: 14, 197, 198, 200, 203, 211, 213, 215, 217, 220, 221, 223
Osmanlı	: 14, 145, 147, 161, 181, 182, 187, 197, 198, 200, 202, 203, 210, 211, 213, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224
Otlak	: 214
Öküz Uğrusu	: 205, 209, 212
Ömer L. Barkan	: 198, 217
Ömer Lütfi Tunca İlkokulu	: 344
Ömer Özyiğit	: 293, 300
Ömerler	: 203, 204, 206, 208, 212
Ön Kale	: 98, 100
Örayın Köyü	: 209
Öteki Tepe	: 22, 23, 24, 27, 28, 41, 206, 209, 233, 235, 236, 305, 320

P

Palamut	: 215
Paleocoğrafya	: 11, 14, 16, 27, 34, 38, 39, 41, 51,52, 69, 225, 231, 234, 239, 240, 329
Pamukkale Üniversitesi	: 9, 15
Paris	: 32, 187, 258, 299, 318, 327, 328, 329, 348
Pelid	: 215
Peloponnesos Savaşları	: 279
Pergamon	: 22, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 81, 94, 95, 249, 258, 259, 268, 280, 289, 292, 301, 314, 318, 325, 326, 329
Perinthos	: 284
Pers Egemenliği	: 21, 72, 97
Pers	: 21, 72, 97
Pessinus	: 281
PETKİM	: 123, 124, 125, 136, 137
Petro-Kimya	: 123,135
Philippus Arabs	: 78
Phocis Demeter	: 293
Phokaia Kaya Tapınakları	: 292, 298
Phokaia	: 51, 123, 135, 139, 147, 183, 186, 193, 242, 245, 247, 256, 260, 262, 263, 264, 269, 282, 287, 290, 292, 293, 297, 298, 300
Pilinius	: 72
Pinna Nobilis	: 340, 341
Pitane	: 20, 27, 256, 262, 319, 320, 322, 325, 326, 327, 328, 337, 339
Pitnaios	: 72, 304, 306, 316, 319, 326, 340
Piyade Çiftliği	: 204
Piyadeler	: 207
Piyadelü	: 205
Plinius	: 22, 71, 323, 327, 340, 347
Plutarkhos	: 72
Polybius	: 71, 74
Pottier, E.	: 28, 29, 32, 316, 318, 323
Priene	: 246
Pronaia Athena	: 294
Prusias	: 74

Prusias, II.	: 74
Pseudo Skylaks	: 71
Publius Servilius Isauricus	: 80
Pythikos	: 14, 24, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 55, 72, 73, 76, 233, 234, 235 239, 240, 304, 307, 309, 313, 322

Q

Qubalas	: 287, 288
---------	------------

R

Rafineri	: 254, 263
Reinach, S.	: 28, 29, 32, 316, 318, 323, 325, 329, 331, 348
Rekreasyon	: 73, 80, 269
Reşadiye Camii	: 169, 170, 171, 178
Rhea	: 277, 283
Roma Dönemi	: 57, 80, 81, 295, 314, 325
Roma	: 57, 80, 81, 94, 277, 280, 295, 298, 308, 310, 313, 314, 324, 325, 326, 337, 338

S-Ş

Sabunhane	: 222
Salgın Hastalık	: 211
Samos Hera	: 294
Samrı	: 205, 209
Sanayi, Sanayileşme	: 4, 8, 13, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 132, 134, 135, 136, 193, 263
Sandıklı Ulu Camii	: 184
Sardene	: 109
Sardis Artemis	: 294
Sarıkale Tepe	: 20
Sarıkaya	: 49, 307
Saruhan Sancağı	: 197, 198, 200, 203, 204, 221, 222
Saruhan Tuzu	: 153, 213, 221
Saruhanoğlu İshak Bey	: 217

Saruhanoğulları	: 146, 147, 187, 188, 197, 217, 221
Sebastopolis	: 20, 22
Selçuklu	: 147, 164, 179, 180, 182, 187, 188, 198, 213, 217, 222, 223
Seleukos, Seleukoslar	: 74
Selimiye Camii	: 184
Seminerler	: 17, 187, 211, 213
Serdar Vardar	: 4, 9, 11, 16, 17, 33, 234
Serkan Acar	: 9, 17, 269
Setlik Çayı	: 72
Seyid Ali Ağa	: 153
Sezgin Aybek	: 77, 95
Sezgin Toska	: 14
Sivas Ulu Camii	: 180
Siyaset	: 267, 271
Smith	: 21, 22, 32, 249, 323, 239
Smyrna	: 20, 21, 282, 283, 287, 290, 293, 294, 303, 319, 320, 322, 323, 327
SOKUM	: 15
Sörf	: 264
Sparta	: 279, 298
Sportif Turizm	: 13
Sportif	: 13, 262, 264
Strabon	: 21, 32, 71, 225, 231, 305, 313, 317, 320, 323, 324, 325, 327
Subaşı	: 204, 208, 213
Sufi Deresi Köyü	: 206, 208, 212
Sultan I. Beyazıt	: 145
Sultan V. Mehmet Reşat	: 168
SWOT Analizi	: 15, 251, 252, 254, 255
Şanlı Şehabeddin	: 208
Şarap, Şarapçılık	: 13
Şeriyye Sicilleri	: 216
Şeyh Dede Zaviyesi	: 218, 219
Şeyh Dede	: 218, 219
Şeyh Osman	: 218
Şirince Köyü	: 245
Şuayb Köyü	: 205, 207,

T

Tacitus	: 22, 32, 71, 80, 323, 327
Tahrir Defterleri	: 197, 198, 199, 202, 203, 209, 214, 216, 217, 220, 222
Takmaköy Heykeli	: 284
Talent	: 74, 324
Tarım	: 12, 16, 71, 98, 101, 109, 110, 112, 114, 117, 122, 123, 132, 135, 136, 193, 198, 221, 304, 306, 307, 310, 316, 339
Tarsus Ulu Camii	: 181
Taşlı Burun	: 204, 208, 212
Temaşalık Burnu	: 5, 16, 20, 30, 313, 319, 323, 331, 332, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 347
Temaşalık Yarımadası	: 314
Temnos	: 20, 72, 80, 284, 290, 303, 320
Temürçi Kavağı	: 204, 208
Temürçi Köy	: 204, 206, 208, 212
Tepe Yerleşim	: 71
Texier, Charles.	: 225, 231, 324, 329, 331, 348
Thasos	: 287
Thassos Artemis	: 294
Themistokles	: 72
Theodoros, I.	: 83
Thessalia	: 320
Thibron	: 21, 323
Tıflı Camii	: 184
Tiberius	: 22, 80, 305, 323
Timar Sistemi	: 203, 216
Timarlı Sipahi	: 213, 216
Tisna	: 7, 20, 303
Titanus	: 72
Titelios	: 72
Titnaios	: 72, 304, 313, 322
Tiyatro	: 12, 27, 57, 74, 75, 79, 80, 226, 322, 323
Tmolos	: 22
Tokat Ulu Camii	: 183
Toros Dağları	: 74

Traian Dönemi	: 22, 323
Troas	: 100, 282, 319, 327
Troia	: 35, 50, 234, 325, 329
Tunç Çağı	: 52, 296
Turan Gökçe	: 201
Turgut Saner	: 4, 12, 97, 109
Turizm	: 5, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 136, 138, 140, 142, 144, 146, 148, 150, 152, 154, 156, 215, 241, 242, 243, 246, 247, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270
Tuz, Tuzcu, Tuzla	: 153, 202, 207, 208, 212, 213, 220, 221
Tuz Pazarı	: 213
Tuzla Burnu	: 23
Tüfekçi Sivas	: 284, 301
TÜPRAŞ	: 123, 124, 125, 126, 136, 137
Türk İslam Mimarisi	: 13, 179, 187

U-Ü

Ulu Camii	: 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188
Urulmuş Köyü	: 207, 208
Uzunburun	: 23

V

Vakıf Köy	: 203
Valerianus-Gallienus	: 78
Venüs	: 273
Vergiler	: 211, 214, 223, 268, 328
Veyries	: 28, 29

W-X

Workshop	: 17
----------	------

Y

Yağhane	: 221
Yağmur Baba Zaviyesi	: 218
Yamanlarlı Camii	: 184
Yapukcular	: 205, 207, 212
Yaya	: 204, 213, 222
Yaylak	: 214, 217
Yelken	: 264
Yeni Camii	: 181, 184
Yeni Yeldeğirmeni Höyüğü	: 226
Yeniçağ	: 197
Yenikapı	: 72, 81
Yenişakran	: 35, 168, 169, 170, 171, 178, 320, 323
Yörükler	: 211, 213, 216, 217, 221, 222
Yukarı Şakran Köyü Camii	: 164, 165, 166, 167, 168
Yukarı Şehir	: 76
Yund Alanı	: 206, 208, 212
Yunt Dağı	: 53, 71, 292, 304
Yunt	: 7, 53, 71, 292, 304, 308
Yurd Begi, Helvacı	: 205, 209, 212
Yusuf Sezgin	: 4, 12, 71
Yüksekköy	: 22
Yüzyıl	: 5, 13, 14, 23, 29, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 94, 97, 99, 100, 101, 102, 109, 110, 111, 112, 114, 143, 145, 146, 147, 150, 154, 164, 168, 171, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 277, 291, 316, 320, 322, 323, 324, 333, 334, 339, 340, 345

Z

Zafer Öter	: 15
Zaviye	: 187, 205, 208, 216, 217, 218, 219, 222
Zeus Bollaios	: 77
Zeus	: 77, 277, 281, 295
Zeytin Toplama	: 13
Zungurlu Köyü Camii	: 183

ALIAĞA KENT KİTAPLIĞI

*Kültür yayınlarmızla Aliğa'ı geçmişten geleceğe taşıyoruz.
Aliğa'ı tanımak ve tanıtmak için
"Aliğa Kent Kitaplığı" yayınlarmızı edinerek
Aliğa'nın "Kültür Belleği"ne sahip olun.*

ALIAĞA
BELEDİYESİ

Kültür Mahallesi Lozan Caddesi No:47 35800 Aliğa-İZMİR
Tel: 0232 399 00 00 aliagatarihi@aliaga.bel.tr

www.aliaga.bel.tr

/aliagabl

Aliağa; Yunt ve Dumanlı dağlarının eteğinde, Ege'nin kıyısında, Güzelhisar'ın yanı başında çevresini aydınlatan bir deniz feneri gibi ışılıyor. Bilinenin aksine sadece sanayinin değil; ölmez ağaç zeytinin, güneşin, denizin, tarihin, doğanın, uygarlıkların beşiğidir Aliağa. Yaşadığımız coğrafyada günümüze ulaşan her şey, geleceğe taşımamız için emanet edilen, geçmişin bize mirasıdır. Bu topraklarda binlerce yıldır kurulan uygarlıklar, üretilen tarih, kültür bizim kültürümüzdür. Uygarlığın bıraktığı ayak izlerini korumak, anlamak, anlatmak ve geleceğe taşımak da bizim omuzlarımızda olan yüce bir sorumluluk ve görevdir.

14-15 Eylül 2017 tarihlerinde Adnan Menderes Üniversitesi ve İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nin bilimsel organizasyonu, Aliağa Belediyesi'nin de kurumsal desteği ile düzenlenen "Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze 1. Aliağa Sempozyumu"nda 10 farklı üniversiteden 30 değerli akademisyen Aliağa ile ilgili bilgi, belge, araştırma ve bilimsel çalışmalarını kamuoyu ile paylaştı. Bu kitap, Sempozyumda sunulan bildirilerin bir araya getirilerek kent belleğine kazandırılması çabasıyla oluşturuldu.

ISBN 978-605-68267-0-2

9 786056 826702

Aliağa Belediyesi'nin kültür hizmetidir. Parayla satılmaz.